

SCI-CONF.COM.UA

**SCIENCE AND EDUCATION:
PROBLEMS, PROSPECTS
AND INNOVATIONS**

**ABSTRACTS OF I INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
OCTOBER 7-9, 2020**

**KYOTO
2020**

SCIENCE AND EDUCATION: PROBLEMS, PROSPECTS AND INNOVATIONS

Abstracts of I International Scientific and Practical Conference

Kyoto, Japan

7-9 October 2020

Kyoto, Japan

2020

UDC 001.1

The 1st International scientific and practical conference “Science and education: problems, prospects and innovations” (October 7-9, 2020) CPN Publishing Group, Kyoto, Japan. 2020. 521 p.

ISBN 978-4-9783419-5-2

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Science and education: problems, prospects and innovations. Abstracts of the 1st International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Kyoto, Japan. 2020. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/i-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-science-and-education-problems-prospects-and-innovations-7-9-oktyabrya-2020-goda-kioto-yaponiya-arhiv/>.

Editor

Komarytsky M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: kyoto@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2020 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2020 CPN Publishing Group ®

©2020 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

1.	<i>Biletska Ye., Tretyakov O., Harmash B., Hovorova K., Dyumin E.</i> APPROACH TO ASSESSMENT OF WORKING CONDITIONS WITH THE USE OF METHODS FOR DETERMINING POTENTIAL INDUSTRIAL RISK IN THE WORKING ZONE OF RAILWAY EMPLOYEES.	10
2.	<i>Dudko O. G., Yakimyuk D. I., Vallyathu R. A., Shayko-Shaykovskiy O. G.</i> NON-SURGICAL AND SURGICAL METHODS OF TREATMENT MECHANICAL INJURIES OF HUMAN BODY.	22
3.	<i>Hayevska M. Yu., Novitska A. V., Hutsuliak I. V., Dreznal Ye. P.</i> PECULIARITIES OF SYPHILITIC INFECTION IN THE RESIDENTS OF THE CHERNIVTSI REGION.	30
4.	<i>Hruzevskiy O., Shevchuk G., Dubina A.</i> LOCAL FACTORS OF COLONIZATION RESISTANCE ON VAGINAL MICROBIAL BIOCECENOSIS.	36
5.	<i>Ibragimova Iroda Rashid kizi, Axatov O. A.</i> IMPROVEMENT OF FINANCIAL ANALYSIS IN BANKS ON THE BASIS OF INTERNATIONAL STANDARDS.	38
6.	<i>Kunina E. A., Hoshko K. O., Fedotov O. V.</i> ALBINISM: ETIOLOGY, INHERITANCE, SYMPTOMS.	49
7.	<i>Mardomi F. D., Deljavan N., Forough H.</i> INVESTIGATION OF MICROMOLECULES IN Y-CHROMOSOMES IN THE AZF ZONE OF PATIENTS WITH NON-OBSTRUCTIVE AZOOSPERMIA AND OLIGOZOOSPERMIA WHO APPLIED TO THE TABRIZ INFERTILITY CENTER "ROYAN".	55
8.	<i>Orazimbetova G. Ja., Ubbiniyazova L. K., Tileubaev S. O.</i> RESEARCH OF CHEMICAL AND MINERALOGICAL PROPERTIES OF CLAY OF THE REPUBLIC OF KARAKALPAKSTAN.	65
9.	<i>Piddubna A. A., Zabrods`ka O. S., Antoniuk K. V.</i> CLINICAL FEATURES OF ENDOCRINOLOGICAL DISEASES.	70
10.	<i>Pron D.</i> LEGAL ASPECT OF THE CRIMEA (YALTA) AGREEMENT OF 1945: TO THE QUESTION OF THE TERRITORIAL JAPANESE-RUSSIAN DISPUTE REGARDING THE KURIL ISLANDS.	76
11.	<i>Polishchuk V. G., Yatsuk I. S.</i> CHARACTERISTICS OF THE TREASURY SERVICE: FOREIGN EXPERIENCE.	80
12.	<i>Sartipi H. N., Tkachenko E. V., Goujili O., Lahbib S. M.</i> HUMAN TYPOLOGICAL ASPECTS CONCERNING TO DENTAL PATHOLOGY.	85
13.	<i>Savchuk V. D., Krat D. I.</i> THE PROCESS OF OPTIMIZATION VENTILATION HOLDS SHIP.	92

14.	<i>Shcherbina O. V.</i> THE MOTIVATION PECULIARITIES OF FOREIGN LANGUAGES TEACHING.	99
15.	<i>Talibov Tariyel Huseynali oglu, Novruzi Nurlana Azad kızı</i> RARE PLANTS INCLUDING IN ASPHODELACEAE JUSS. AND LILIACEAE JUSS. FAMILIES IN THE AREA OF GARAGUSH MOUNTAIN.	109
16.	<i>Timotin O. O., Hoshko K. O., Fedotov O. V.</i> DOWN SYNDROME: CHROMOSOMAL PATHOLOGY, INFLUENCE ON THE ORGANISM AND HUMAN LIFE.	121
17.	<i>Алиев Низамеддин Ахмедага оглы</i> ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ИДЕНТИФИКАЦИИ ПОЛЬЗОВАТЕЛЯ В ДИСТАНЦИОННОМ ОБРАЗОВАНИИ.	126
18.	<i>Бритвін Д. В.</i> ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СЕМАНТИЧНОЇ ІЗОТОПІЇ МАРГІНАЛЬНОСТІ У ФРАНЦУЗЬКИХ РОМАНАХ ХХ СТОЛІТТЯ.	131
19.	<i>Василишина О. В.</i> ХАРЧОВІ ДОБАВКИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ХАРЧОВА ХІМІЯ».	141
20.	<i>Вашкурак У. Ю., Шевчук Л. І.</i> ВПЛИВ УЛЬТРАЗВУКОВОЇ КАВІТАЦІЇ В АТМОСФЕРІ ГАЗІВ РІЗНОЇ ПРИРОДИ НА ДОМІШКИ ЦИКЛОГЕКСАНОНУ І ЦИКЛОГЕКСАНОЛУ У СТИЧНИХ ВОДАХ.	146
21.	<i>Верзилов С. Н., Синяченко О. В., Ермолаева М. В., Ливенцова Е. В.</i> СИМВОЛЫ ОФТАЛЬМОЛОГИИ В НУМИЗМАТИЧЕСКОМ ОТРАЖЕНИИ.	155
22.	<i>Видавская А. О., Лапшин В. А., Видавская А. Г.</i> ПРОИСХОЖДЕНИЕ, ПРИРОДА, СОСТАВ И ДЬЯВОЛЬСКОЕ ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕ НЕКОТОРЫХ ГЛАВНЫХ ПЕРВОИСТОЧНИКОВ И ВОЗБУДИТЕЛЕЙ ЗАБОЛЕВАНИЙ.	161
23.	<i>Владишевська В. В.</i> ПРО ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ УМОВИ НАБУТТЯ СТАТУСУ АДВОКАТА В УКРАЇНІ.	170
24.	<i>Гейко О. Я.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКСПОРТУ В УКРАЇНІ.	178
25.	<i>Генкін А. О., Лясковська Т. І.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАВСЬКОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ІСПАНСЬКОЇ СИМФОНІЇ ДЛЯ СКРИПКИ З ОРКЕСТРОМ Е. ЛАЛО.	183
26.	<i>Гончарук В. В., Макаревич І. М., Гончарук В. А., Яровенко А. В.</i> ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ.	191

27.	<i>Гурін Р. С.</i> ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ.	201
28.	<i>Євсєєва О. О., Ковальова Д. А.</i> ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБЛІКУ АБО ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЯК МЕСЕДЖ В МАЙБУТНЄ.	204
29.	<i>Замашкіна О. Д.</i> ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ.	209
30.	<i>Карбівська У. М., Євчук С. В.</i> МОНІТОРИНГ ПОКАЗНИКІВ РОДЮЧОСТІ ДЕРНОВО- ПІДЗОЛИСТОГО ГРУНТУ ЗА ВИРОЩУВАННЯ ЗЛАКОВИХ АГРОФІТОЦЕНОЗІВ.	216
31.	<i>Карпінський Б. А.</i> ПОВЕДІНКОВІ ФІНАНСИ Й ДЕРЖАВОТВОРЧИЙ ПАТРІОТИЗМ НАЦІЇ: МОТИВАЦІЯ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ.	224
32.	<i>Калька Н. М., Одинцова Г. Ю.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ В УКРАЇНІ: СТАТЕВО-ВІКОВИЙ АСПЕКТ.	234
33.	<i>Карая О. В., Малик Н. В., В'юн Т. І.</i> ПОРУШЕННЯ КАЛЬЦІЄВОГО ОБМІНУ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ОКРЕМІ ПОКАЗНИКИ ГОМЕОСТАЗУ У ХВОРИХ З КОМОРБІДНОЮ ПАТОЛОГІЄЮ.	240
34.	<i>Кліпкова О. І., Козьмук Н. І.</i> ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ: ІННОВАЦІЙНИЙ ВЕКТОР.	245
35.	<i>Кротенко В. В., Ковшун Л. О., Хижан О. І., Стась Г. Ю.</i> НАСЛІДКИ АВАРІЇ НА ЧАЕС ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ ПОДОЛАННЯ.	249
36.	<i>Кудрявцева Г. І.</i> ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ.	257
37.	<i>Книш І. В.</i> БОДІМОДИФІКАЦІЯ ЯК НОМАДИЧНІ ПРАКТИКИ «ВАРІЮВАННЯ МЕЖ» ЛЮДИНИ : ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ.	264
38.	<i>Ковальчук Ю. А.</i> ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА ЗБІРКИ «ЛЕГЕНДИ СТАРОКИЇВСЬКІ» НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВОЇ.	275
39.	<i>Козлюк О. А.</i> СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ.	280

40.	<i>Козуб П. А., Козуб С. М., Лук'янова В. А.</i> РЕАЛЬНИЙ СТАН ДІЯЛЬНОСТІ МАЛОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ.	285
41.	<i>Коленченко В. В.</i> СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО- КУЛЬТУРНИХ ПАМ'ЯТОК СЛОБОЖАНЩИНИ.	295
42.	<i>Комаров В. О., Сендецький М. М., Сащук С. І.</i> ДОСЛІДЖЕННЯ НАПРУЖЕНО-ДЕФОРМОВАНОГО СТАНУ КРИЛА ЛІТАКА.	302
43.	<i>Кустурова Е. В., Моцарь Д. В., Сузробов М. О., Жуган О. А., Печенежская А. В.</i> ИОНООБМЕННАЯ РЕАКЦИЯ БЕНТОНИТА.	311
44.	<i>Лазарева М. Г.</i> ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ СТИМУЛЮВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В СИСТЕМІ БЕЗПЕРЕРВНИХ ПОЛІПШЕНЬ.	316
45.	<i>Лажнік В. Й.</i> РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ В ТОВАРНІЙ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ З ЯПОНІЄЮ.	328
46.	<i>Ланшова Н. С.</i> СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ОСОБИСТОСТІ У РОБОЧОМУ СЕРЕДОВИЩІ.	339
47.	<i>Левківська А. Л.</i> WEB-КВЕСТ ТЕХНОЛОГІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КУРСАНТІВ В УМОВАХ ЗМІЩАНОГО НАВЧАННЯ.	348
48.	<i>Лук'яненко В. М., Никифоров А. О., Никифорова А. П.</i> МЕТОДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АЕРОДИНАМІЧНИХ ЕКРАНІВ.	355
49.	<i>Луцик Г. М.</i> ОНЛАЙН ПРОПОЗИЦІЇ РЕСТОРАНІВ: ТРЕНД АБО ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ЗАЛУЧЕННЯ ВІДВІДУВАЧІВ.	363
50.	<i>Максименко І. Я., Максименко Ю. О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКОВОГО ВІДОБРАЖЕННЯ ЗБЕРІГАННЯ ЗАПАСІВ В УПРАВЛІННІ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА.	368
51.	<i>Медведів А. Р.</i> СТИЛІСТИЧНІ ОЗНАКИ ЯПОНСЬКОГО НАУКОВО - ТЕХНІЧНОГО МОВЛЕННЯ.	374
52.	<i>Моїсєєва Н. І., Ланченко А. С., Омельченко Г. Ю.</i> РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ (ЗОКРЕМА НА ХАРКІВЩИНІ) В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19.	386
53.	<i>Нечитайло Л. Я., Нечитайло Н. О.</i> ОСОБЛИВОСТІ СЕЗОННОГО ВМІСТУ ЦИНКУ, МІДІ ТА КАДМІЮ В ҐРУНТАХ ПРИКАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ.	391

54. **Осовська Н. Ю., Юзвизица О. В., Баранова О. Л., Савіцька Ю. В., Шнілевська М. М.** 397
ФАКТОРИ, АСОЦІЙОВАНІ З РІЗНИМИ ФАЗАМИ ФОРМУВАННЯ АОРТАЛЬНОГО СТЕНОЗУ, У ПАЦІЄНТІВ З КАЛЬЦИФІКАЦІЄЮ АОРТАЛЬНОГО КЛАПАНА.
55. **Переверзева Т. І.** 404
КРАФТОВЕ ВИРОБНИЦТВО, ЯК ОДИН ІЗ МЕТОДІВ ВЕДЕННЯ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ.
56. **Підпригора І. В., Євсєєв А. С.** 409
КОРПОРАТИВНІ ГАЛУЗЕВІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ОБЛІКУ ВИТРАТ ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ.
57. **Пішкoвці А.-М. М., Слабкий Г. О.** 419
НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ СИСТЕМИ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я ПО ЗБЕРЕЖЕННЮ СТОМАТОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДИТЯЧОГО НАСЕЛЕННЯ.
58. **Прокопів М. М., Слабкий Г. О.** 424
УЗАГАЛЬНЕНІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ХВОРИМ НА МОЗКОВИЙ ІНСУЛЬТ В ЗАКЛАДАХ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я М. КИЄВА.
59. **Пронь С. В.** 429
ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОГО КРИМУ І РОСІЙСЬКИЙ НІГІЛІЗМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА: З ПОЗИЦІЇ ОБ'ЄКТИВНОЇ ІСТОРІЇ.
60. **Попадченко С. А., Тоберт М. Ю.** 434
ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ НА ШЛЯХУ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ SMART GRID.
61. **Рублевская Е. А., Сафоненко В. В.** 444
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР В ПРОЦЕССЕ ОЗНАКОМЛЕНИЯ ДЕТЕЙ СРЕДНЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ОРГАНАМИ ЧУВСТВ ЧЕЛОВЕКА.
62. **Самойлік М. С., Писаренко П. В., Корчагін О. П., Середа М. С.** 448
ПРОГНОЗУВАННЯ ПРОЦЕСІВ ЕВТРОФІКАЦІЇ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ.
63. **Скибицький І. Г., Мохунько О. Д.** 454
ФОРМУВАННЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ СПОРТСМЕНА.
64. **Сидиков Абдулазиз Абдуманон угли, Тогаширов А. С., Шукуров Ж. С., Тухтаєв С.** 460
РЕОЛОГИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА СИСТЕМЫ $\text{NaClO}_3 \cdot \text{CO}(\text{NH}_2)_2 \cdot \text{N}(\text{C}_2\text{H}_4\text{OH})_3 \cdot \text{HNO}_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$.
65. **Ткач В. В., Кушнір М. В., Сторошук Н. М., Петрусяк Т. В.** 464
ХІМІЧНІ ЗАВДАННЯ В БРАЗИЛЬСЬКОМУ СТИЛІ НА ТЕМУ ПОПУЛЯРНИХ ІСПАНОМОВНИХ ПІСЕНЬ.

66. **Фомін О. В., Горбунов М. І., Кара С. В., Прокопенко П. М.** 472
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЛИТИХ ДЕТАЛЕЙ ВІЗКІВ ВАНТАЖНИХ
ВАГОНІВ ШЛЯХОМ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМ
ДІАГНОСТУВАННЯ НАЙБІЛЬШ НАВАНТАЖЕНИХ ЗОН.
67. **Цуканова Д. О., Бабенко К. Р.** 478
ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ НАВЧАННЯ НА
УРОКАХ ОСНОВ ЗДОРОВ'Я.
68. **Чекмарева Н. Г., Хаджинов В. А., Безденежных С. В.** 485
ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ
СПОРТИВНОЙ КОМАНДЫ.
69. **Чуйко К. А.** 492
СУЧАСНІ ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО
НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.
70. **Шевченко І. Ю.** 496
ПРОЄКТУВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН НА ОСНОВІ
МЕТОДУ ЗГОРНУТИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СТРУКТУР.
71. **Шехавцова П. М.** 501
ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ УЖИВАННЯ КОНЦЕПТУ “VINO” В
СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ.
72. **Юрченко О. М.** 505
ДОБА РУЇНИ В РОМАНІ П.КУЛІША «ЧОРНА РАДА».
73. **Яцула Т. В.** 512
ДОЗВІЛЛЯ МОЛОДІ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА
ПРОБЛЕМА.

UDC 658.382

**APPROACH TO ASSESSMENT OF WORKING CONDITIONS WITH
THE USE OF METHODS FOR DETERMINING POTENTIAL INDUSTRIAL
RISK IN THE WORKING ZONE OF RAILWAY EMPLOYEES**

Biletska Yevheniia

Postgraduate Student

Tretyakov Oleg

Professor

Ukraine, Kharkiv

Ukrainian State University of Railway Transport

Department of Human Engineering

and Environmental Protection

Harmash Bohdan

Assistant Professor

Postgraduate Student Hovorova Kateryna

Postgraduate Student

Dyumin Eduard

Ukraine, Kharkiv

Beketov O. M.

National University of Urban Economy in Kharkiv

Urban Energy Supply and Lighting Department

Abstract. The article deals with the issues of methodological support, which is used in the certification of workplaces to determine the level of danger of workers in their work area. The Weber-Fechner Law was chosen as the theoretical basis for the formation of the security concept in organizational and technical systems, as it establishes the threshold of feeling. It creates the possibility of mathematical calculation of levels of impact of factors of industrial environment and labor process with subsequent determination of the harmfulness of the industrial process as a

whole. With the help of the developed model of integral risk determination, a quantitative assessment of potential harmfulness of production processes for the workers of welding department of the locomotive depot was made.

Keywords: transport, occupational risk, industrial risk, hazardous factor, occupational safety and health, occupational safety, hygiene standard.

Among all the variety of factors affecting the formation of public health, the science of hygiene highlights many factors [1, p. 1659, 2–4]. But a special place in this structural scheme belongs to the influence of professional and production factors [5, p. 541, 6, 7, p. 372, 8, p. 178]. The ILO's Global Fatal Accident Assessment shows that more than 300,000 people die in the workplace every year [9]. Depending on the nature of work, each fatal accident causes between 500 and 2000 minor injuries, with a total number exceeding 250 million per year. According to the research [10, p. 72], a combination of harmful industrial factors of different nature – physical, chemical, biological and psycho-emotional – directly influences changes in health indicators. As well as the intensity and duration of their influence. The category "professional health of an employee" is now regarded as an economic value together with the profitability of production, as a prerequisite for high labor potential, an indicator of culture and a significant factor in effective public administration [11, p. 240]. In accordance with Art. 88 of the Labour Code of Ukraine [12], every able-bodied citizen has the right to healthy and safe working conditions. That is, the state at the legislative level guarantees healthy and safe working conditions: compliance with rules and regulations on safety at work, the necessary levels of lighting, heating, ventilation, elimination of harmful effects of noise, various types of radiation, vibration and other factors that adversely affect the health of workers. International practice in occupational safety is being developed through occupational risk management, the creation and improvement of an effective occupational safety management system at enterprises and the minimisation of social and economic losses associated with accidents and occupational diseases.

According to [13], risk management is an iterative process. It helps define strategy, achieve goals and make informed decisions. Effective implementation of such measures at various levels of the health and safety management system allows the organization to create a safe and healthy working environment at the workplace, preventing injuries and health losses related to production, and actively improve performance at the stages of preventive and corrective actions. To form a new security concept in organizational and technical systems, the Weber-Fechner law can be used as a theoretical basis [14, p. 28]. The purpose of the research is to develop methodological support for determining the level of danger for employees in their working zone taking into account the joint action of harmful factors of different nature on the basis of the integral index - industrial risk.

Estimates of risk in the working zone under the influence of environmental factors are most often based on the assumption that the contamination level is already known [15, p. 17]. In the case of air pollution, in general, there is a certain functional relationship between the level of pollution, its feelings and risk, according to the Weber-Fechner law:

$$r = 1/k \cdot \lg C/C_0, \quad (1)$$

where r – the level of risk;

C – the concentration of airborne pollution, mg/m^3 ;

k – the factor of proportionality;

C_0 – the lowest concentration, where the effect is felt.

Based on the normative indicators to be determined experimentally for each individual substance, it is realistic to establish two fixed points of dependence (3). If the replacement is made from $1/k$ to λ for ease of change, then the equation will take the following form:

$\Gamma\Delta\text{K}$ (permissible exposure limit)

ЛК (lethal concentration)

$$\begin{cases} 1 \cdot 10^{-6} = \lambda \cdot \lg \Gamma\Delta\text{K}_{\text{сд}}/C_0 \\ 0,5 = \lambda \cdot \lg \text{ЛК}_{50}/C_0 \\ r = \lambda \cdot \lg C/C_0. \end{cases} \quad (2)$$

When solving the system of equations (2) to determine the concentrations of pollutants exceeding the $\Gamma \Delta K_{c\delta}$ value, the expression will be as follows:

$$r = (0,5 - 1 \cdot 10^{-6}) / [\lg(JIK_{50} / \Gamma \Delta K_{C\Delta})] \cdot \lg(C / \Gamma \Delta K_{C\Delta}) + 1 \cdot 10^{-6}. \quad (3)$$

Then we calculate the value of the year risk for each factor r_i , and then we calculate the value of integral risk:

$$R = 1 - \prod_{i=1}^n (1 - r_i), \quad (4)$$

In order to take into account the probability of presence of a worker in the zone of action hazardous factor of i , it is possible to determine the probability of presence hazardous factor of i in the working zone by the following formula:

$$P_{v_i} = P_i^v \cdot P_i^p, \quad (5)$$

where P_i^v – the probability of action dangerous factor of i ;

P_i^p – the odds of an employee working in the area dangerous factor of i .

We determine the probability of action hazardous factor of the i and the probability of finding a worker in the zone of his action according to the following formulas:

$$P_i^v = t_i^v / T_{CM} \quad \text{и} \quad P_i^p = t_i^p / T_{CM}, \quad (6)$$

where t_i^v – the action time to dangerous factor of i ;

t_i^p – the time of presence of the employee in the coverage area dangerous factor of i ;

T_{CM} – the stay period of the change.

At the same time, when there is a simultaneous presence of 2, 3, ... n harmful factors, the probability of their action can be determined as follows:

$$\begin{aligned} P_v(2) &= P_{v_2} + P_{v_1} - P_{v_2} \cdot P_{v_1} \\ P_v(3) &= P_{v_3} + P_{v_2} - P_{v_3} \cdot P_{v_2}, \\ P_v(n) &= P_{v_n} + P_{v_{n-1}} - P_{v_n} \cdot P_{v_{n-1}} \end{aligned} \quad (7)$$

In case when the probability of influence of harmful factors on the workers is known, the further determination of the harmfulness of the production process in general will take place as follows:

$$P_{mn}^0 = \frac{N_1 P_0(1) + N_2 P_0(2) + \dots + N_n P_0(n)}{N}, \quad (8)$$

where N_1, N_2, \dots, N_n – the number of workers who are affected 1, 2, 3, ... n harmful factors;

$P_0(1), P_0(2), \dots, P_0(n)$ – the employability 1, 2, 3, ... n harmful factors;

N – the total employment.

The next step is to determine the probability of exposure of the working hazard of j by the formula:

$$P_{b_j} = P_j^b \cdot P_j^p \cdot P_j^{nc}, \quad (9)$$

де P_j^b – the odds of being in the work area j hazardous factor (substance);

P_j^p – the odds of human presence in the area j hazardous factor (substance);

P_j^{nc} – the astonishing impact j hazardous factor (substance).

So, by substituting expressions for P_j^b, P_j^p and P_j^{nc} in formula (9), the formula will get the following form:

$$P_{b_j} = \frac{t_j^b \cdot t_j^p \cdot d_j}{T_{CM}^2 \cdot D_j}. \quad (10)$$

We use a formula to determine the overall probability of harmful effects factors of m :

$$P_b(m) = 1 - \prod_{j=1}^m (1 - P_{b_j}). \quad (11)$$

In the course of the research the calculation of potential risk for the workers of the crane shop of the production unit "Locomotive Depot Очова" of the State Enterprise "Southern Railway" was performed.

The working area of the diesel section, welding section and crane repair areas is located in one room. Therefore, it is possible to study the mutual influence of harmful and dangerous factors from the work places, which are located nearby. Four people work in the diesel department as a locksmith to repair rolling stock (WP № 33) [16, p. 2].

The workplaces of the locksmith to repair rolling stock (WP № 33) must meet the requirements of these normative documents [17, 18, 19, p. 760, 20, p. 86, 21, p.

75]. During the work, the employees of the diesel department are affected by the factors included in the list of hazardous and harmful production factors and defined in the Hygienic Classification of Labor according to the indicators of harmful and dangerous factors of the production environment, severity and intensity of the labor process [22]. When certifying the workplaces of the locksmith to repair rolling stock (WP № 33) a harmful factor has been identified, which is normalized according to [23].

Four people work in the welding department (WP №11a, WP № 11b, WP № 12, WP № 13) [24–26, p. 2]. During work on employees of the welding department the factors-actors which are included into the list of dangerous and harmful industrial factors defined in the Hygienic classification of work on indicators of harmful and dangerous factors of the industrial environment, severity and intensity of labour process [22]. They are typical for many kinds of welding and related processes [27, p. 163, 28, 29, p. 35]. Electric welders' workplaces (WP №11a, WP № 11b, WP № 12, WP № 13) must meet the requirements of these regulatory documents [30–33].

Thirty people work in the crane shop at the crane repair sites (WP № 16) [34, p. 2]. During the work, the workers employed at the crane repair site are affected by the factors included in the list of hazardous and harmful production factors and defined in the Hygienic Labor Classification according to the indicators of harmful and dangerous factors of the production environment, severity and intensity of the labor process [22]. The workplaces of the machinist of the crane (WP № 16) must meet the requirements of these normative documents [18, 19, p. 760, 20, p. 86, 21, p. 75, 35]. During the certification of workplaces for the machinist of the crane a harmful factor has been identified, which is normalized according to [23].

Analysis of working conditions cards based on the results of certification of crane shop workplaces on the basis of the algorithm of transformation of the environment parameters into the production risk indicator, the following results were obtained:

ГДК (permissible exposure limit)

ГДР (alarm level)

Table 2 – Results of calculation of parameters estimation of the crane shop working area

№ Workplace	Workplace, profession, workshop (section, department)	Class of working conditions	Factors of production environment and working process	Standard value (ГДК), (ГДР)	Actual value	Potential risk, r_i ,	Integral risk, R_{int}
1	2	3	4	5	6	7	8
11a, 11b	Electric welder (engaged in cutting and manual welding)	3.2	Hazardous chemicals, (Manganese)	0,2	0,24	0,009003	0,774952
			Dust of fibrogenic action (iron oxide)	6	6,7	0,008205	
			Infrared radiation, W/m^2	140	358	0,156705	
			Working posture	10	38	0,728481	
12	Electric welder	3.2	Hazardous chemicals, (Manganese)	0,2	0,26	0,012955	0,612467
			Dust of fibrogenic action (iron oxide)	6	7	0,011461	
			Infrared radiation, W/m^2	140	388	0,170137	
			Working posture	10	26	0,521402	
13	Electric welder (engaged in cutting and manual welding)	3.2	Hazardous chemicals, (Manganese)	0,2	0,25	0,011019	0,723631
			Dust of fibrogenic action (iron oxide)	6	7	0,011461	
			Infrared radiation, W/m^2	140	342	0,149074	
			Working posture	10	34	0,667787	
16	Machinist of the crane	3.2	Noise, dBA	80	83	0,000609	0,000609
33	Locksmith to repair rolling stock (diesel testing)	3.1	Noise, dBA	80	90	0,001945	0,001945

The analysis of data on the factors of production environment and labor process established in the course of attestation of workplaces testifies that workplaces № 11a, №11b, №12, №13 belong to 3.2 class according to [22], but according to calculations indicators of integral risk according to [36] are redundant. The calculation of the industrial risk for the workplace of the machinist of the crane showed that it is equal maximum allowable according to [36]. Although according to the regulatory document [22], this workplace is classified as a 3.2 class. The calculations show that only one harmful factor out of fourteen has a value corresponding to 10^{-4} (maximum allowable). There is an established subjectivity in assessing the actual conditions and nature of labor according to [22]. It should also be noted that workplaces № 11a, №11b, №12, №13, №16 belong to class 3.2 according to [22], but have different integral risk indicators. Introduction of the integrated harm index will allow to take into account the mutual influence of assessment of potential industrial risk values at any number of harmful and hazardous factors at workplaces. Such approach allows to improve the system of certification of workplaces and increase the reliability of the obtained results of working conditions assessment.

REFERENCES

1. Global, regional, and national comparative risk assessment of 79 behavioural, environmental and occupational, and metabolic risks or clusters of risks, 1990-2015: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2015. *National Library of Medicine*. 2016. 8 (388). P 1659-1724. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/27733284/> (last access: 17.09.2020).
2. Australian Institute of Health and Welfare 2016. Australian Burden of Disease Study: Impact and causes of illness and death in Australia 2011. *Australian Burden of Disease Study series*. 2016. URL: <https://nacchocommunique.files.wordpress.com/2016/05/aihw-australian-burden-of-disease-study-may2016.pdf> (last access: 17.09.2020).
3. Franzkowiak P. Risikofaktoren und Risikofaktorenmodell. *Bundeszentrale für gesundheitliche Aufklärung*. 2018. DOI: 10.17623/BZGA:224-i102-2.0 (last access: 17.09.2020).

4. *Prävention. Bundesministerium für Gesundheit : веб-сайт*. URL: <https://www.bundesgesundheitsministerium.de/service/begriffe-von-a-z/p/praevention.html> (last access: 17.09.2020).
5. Nyirendaavwil V., Chinniah Y., Agard B. Identifying Key Factors for an Occupational Health and Safety Risk estimation Tool in Small and Medium-size Enterprises. *IFAC – Papers OnLine*. 2015. 48 (3). P. 541–546. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ifacol.2015.06.137> (last access: 17.09.2020).
6. Kuzminov B. P., Lototska-Dudyk U. B. Occupational factors and their influence on the health of workers in shoe productions. *National Medical University by Danilo Galitsky, Lviv*. URL: <https://doi.org/10.33573/ujoh2016.01.074> (last access: 21.09.2020).
7. Jilcha K., Kitaw D. Industrial occupational safety and health innovation for sustainable development. *Engineering Science and Technology, an International Journal*. 2017. 20 (1). P. 372–380. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jestch.2016.10.011> (last access: 22.09.2020).
8. Nicoletti L., Padovano A. Human factors in occupational health and safety 4.0: a cross-sectional correlation study of workload, stress and outcomes of an industrial emergency response. *International Journal of Simulation and Process Modelling*. 2019. 14 (2). P. 178–195. DOI: 10.1504/IJSPM.2019.10021441 (last access: 01.10.2020).
9. Linn H.I., Amendola A.A. Occupational Safety Research: Overview. Encyclopedia of Occupational Safety and Health. *International Labor Organization. Geneva*, 2005. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---safework/documents/publication/wcms_116863.pdf (last access: 7.12.2019).
10. Калькис В., Кристиныш И., Роя Ж. Основні напрямки оцінки ризиків робочого середовища. Ріга: SIA «Jelgavas tipogrāfija», 2005. 72 с.
11. Корольчук М.С. Актуальні проблеми психологічного забезпечення професійної діяльності. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2014. № 3. С. 240–246.

12. Кодекс законів про працю України : станом на 20 березня 2020 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 23.03.2020).

13. ДСТУ ISO 31000:2018 Менеджмент ризиків. Принципи та настанови (ISO 31000:2018, IDT), URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=80322 (дата звернення: 05.08.2020).

14. O. Tretyakov, B. Harmash, Ye. Biletska. The Assessment of Labor Conditions According to Hazard Indicators on the Basis of Production Risk Determination. *World Science*. 1(53), Vol. 2. С. 28–33. DOI: 10.31435/rsglobal_ws/31012020/6901 (last access: 10.09.2020).

15. ДСТУ ISO 14001:2006 Системи екологічного керування. Вимоги та настанови щодо застосування (ISO 14001:2004, IDT). [Чинний від 2016-07-01]. Держспоживстандарт України. Київ, 2006. 17 с.

16. Карта умов праці № 33. Слюсар з ремонту рухомого складу (випробування дизелів.). Дільниця по ремонту кранів на залізничному ході. ВП «Локомотивне депо Основа» ДП «Південна залізниця». Харків, 2015. 2 с.

17. СП(ПТ)О 7233.Н.52.21 – 2017 Слюсар з ремонту рухомого складу. Стандарт професійної (професійно-технічної) освіти : затв. наказом Мін-ва освіти і науки України від 27.12.2017 № 1691. URL: <http://hcro.pz.gov.ua/home/podgotovka-kadrov/slusar-r-s?tmpl=%2Fsystem%2Fapp%2Ftemplates%2Fprint%2F&showPrintDialog=1> (дата звернення: 10.09.2020).

18. НПАОП 0.00-1.80-18 Про затвердження Правил охорони праці під час експлуатації вантажопідіймальних кранів, підіймальних пристроїв і відповідного обладнання : затв. наказом Мін-ва соціальної політики від 19.01.2018 № 62. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0244-18#Text> (дата звернення: 05.08.2020).

19. Правила улаштування електроустановок (ПУЕ 2017). Харків : Форт, 2017. 760 с.

20. ДСТУ 2860-94 Надійність техніки. Терміни та визначення. Харків : Форт, 2000. 86 с.

21. ДСТУ 2986-95 Крани вантажопідіймальні. Частина 1. Терміни та визначення основних понять. Харків : Форт, 2005. 75 с.

22. Наказ МОЗ України, Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу» URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0472-14> (дата звернення: 21.08.2020).

23. ДСН 3.3.6.037-99. Санітарні норми виробничого шуму, ультразвуку та інфразвуку. [Чинний від 1999-12-01]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va037282-99> (дата звернення: 15.08.2020).

24. Карта умов праці № 11, Електрозварник (зайнятий різанням та ручним зварюванням), Дільниця по ремонту кранів на залізничному ходу, ВП «Локомотивне депо Основа» ДП «Південна залізниця», Харків, Україна, 2015.

25. Карта умов праці № 12. Електрозварник ручного зварювання. Дільниця по ремонту кранів на залізничному ходу. ВП «Локомотивне депо Основа» ДП «Південна залізниця». Харків, 2015. 2 с.

26. Карта умов праці № 13. Електрозварник (зайнятий різанням та ручним зварюванням). Дільниця по ремонту кранів на залізничному ходу (Дільниця промивочного ремонту паровозів). ВП «Локомотивне депо Основа» ДП «Південна залізниця». Харків, 2015. 2 с.

27. Левченко О. Г., Арламов О. Ю. Дослідження впливу ультрафіолетового випромінювання на працівників під час ручного дугового зварювання. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Київ, 2014. № 26. С. 163–169.

28. Левченко О. Г., Арламов О. Ю. Захист від ультрафіолетового і акустичного випромінювань, що створюються під час дугового і контактного зварювання та електрошлакового переплаву. URL: <http://conforcb.iee.kpi.ua/proc/article/viewFile/114922/112515> (дата звернення: 12.08.2020).

29. Стеблій Н. М., Акіменко В. Я. Ультрафіолетова складова інсоляції як фактор ризику для здоров'я людини. *Ukrainian Journal of Occupational Health*. 2019. 15 (1), С. 35–45.

30. ДСПТО 7212.С.28.00 – 2015. Державний стандарт професійно-технічної освіти : затв. наказом Мін-ва освіти і науки України від 15.02.2016 № 124. URL: http://profstandart.org.ua/upload/files/files/Reestr_osvitnih_standartiv/7212.C.28.00-2015.pdf (дата звернення: 07.09.2020).

31. ДСТУ 2456-94. Зварювання дугове і електрошлакове. Вимоги безпеки, Державний стандарт України : затв. наказом Держстандарту України від 15.04.1994 № 86. URL: http://nmcpz.ho.ua/document/biblio_01/dstu_2456_94.pdf (дата звернення: 07.09.2020).

32. ДНАОП 0.00-1.16-96. Про затвердження Правил атестації зварників : наказ Державного комітету України по нагляду за охороною праці від 19.04.1996 № 61 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0262-96> (дата звернення: 07.09.2020).

33. Про затвердження Правил охорони праці під час зварювання металів : наказ Мін-ва надзвичайних ситуацій України від 14.12.2012. № 1425. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0063-13> (дата звернення: 09.09.2020).

34. Карта умов праці № 16. Машиніст крана (кранівник.) Кранові бригади. ВП «Локомотивне депо Основа» ДП «Південна залізниця». Харків, 2015. 2 с.

35. ДСПТО 8333.ОІ.45.20-2013 Машиніст крана (кранівник). Державний стандарт професійно-технічної освіти : затв. наказом Мін-ва освіти і науки України від 05.07.2013 № 917. URL: https://www.borovik.com/index_instruction.php?Gins=870&lang_i=1 (дата звернення: 17.09.2020).

36. ISO 31000 Risk management. Principles and guidelines. URL: <https://risk-engineering.org/ISO-31000-risk-management/> (last access: 10.09.2020).

**NON-SURGICAL AND SURGICAL METHODS OF TREATMENT
MECHANICAL INJURIES OF HUMAN BODY**

Dudko Oleksii Gennadiyovich

PhD, Associate Professor Department
of Traumatology and Orthopaedics
HSEEU «Bukovinian State Medical University»
Chernivtsi City, Ukraine

Yakimyuk Dmytro Ivanovich

PhD, Head of Adult Traumatology Department
RNSE «Chernivtsi Emergency City Hospital»
Chernivtsi City, Ukraine

Vallyathu Rajasekharan Anuraj

Doctor of medicine
Postgraduate student in
“Traumatology and Orthopaedics”
HSEEU «Bukovinian State Medical University»
Chernivtsi City, Ukraine

Shayko-Shaykovskiy Olexandr Gennadiyovich

PhD, D.Tech.Sc.
Professor Department of General Physics
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Chernivtsi City, Ukraine

Abstract. In the paper authors are presenting the main injuries of the human body that are caused by mechanical factors, with their classification and main treatment options that are including surgical and non-surgical procedures. For the last decades those were dramatically improved and let a physician to achieve good

anatomical and functional result, reduce the number of complications and make rehabilitation period more fast and convenient.

Keywords. Injuries, bone fractures, surgical treatment, non-surgical treatment.

Actuality. Every year there are many injuries that are caused by mechanical factors. The causes for these injuries are different. One of the first places take injuries from road traffic accidents. These are usually high velocity injuries that involve many parts of human body. Road traffic injuries in India contributed for 38% of fatal and 39% of non-fatal injuries with an annual mortality rate of 18.1/100,000 population/year [1]. For road traffic injuries in UK there were 331 deaths at a rate of 20 per 100,000 per year [2]. The frequency of reporting of road traffic accidents in Peru the last year according to the survey was 2.93% [3]. Road traffic mortality increased from 12.6 deaths per 100 000 population in 2006 to 15.5 deaths per 100 000 population in 2011 [4].

Treatment of different injuries requires significant expenses. The amount of treatment costs depends from the severity of injury, from the period that is required for treatment and rehabilitation and for treatment options that are used.

So non-surgical treatment is usually less expensive than surgical, as it needs special equipment, instruments, operating room and the staff that is specially trained and receives high salary. The implants that are used for internal fracture fixation are also very expensive. For countries with low income these costs are not affordable for every case, so non-surgical treatment is used more often.

The aim. To analyse various types of injuries that are caused by mechanical factors, as well as non-surgical and surgical methods that are used to treat them. To describe the peculiarities of each method, as well as thier benefits and disadvantages.

Main body. One of the important tasks for a doctor, who deals with injuries of human body, is proper diagnostics, as it effects further treatment. The severity of the injury depends a lot from the intensity of mechanical factor that is applied to the human body and the place of its application. The main task for a physician or particularly orthopaedic surgeon is to differentiate whether the bone injury is present

or it is just the soft tissue injury. Bone tissue injury is considered to be more severe and more demanding for treatment. Usually more complicated and more expensive procedures are used to treat bone fractures. If bone fracture is present next thing it should be decided which type of treatment should be performed: non-surgical or surgical. Mostly for non-displaced

fractures where the mechanical force was strong enough to create the fracture but not strong enough to cause the displacement of bone fragments, there is no need to use a surgery. For these cases the only thing that is needed is to immobilize the fracture for the period that is required for fracture healing. For these purpose the various types of bandages can be used, such as Plaster of Paris (POP), polyurethane bandages, braces and splints. Splints are usually used for pre-hospital management of fractures to immobilize them for a short time that is needed to transfer the patient to the hospital. After that POP or cast bandage is applied for a longer period of time. And that is the period that is different for every location and type of fracture and depends from the time needed to heal the fracture. Plastering is one of the most ancient of the building handicrafts. Plaster is the common name for calcium sulfate semi-hydrate made by heating the mineral gypsum, the common name for sulfate of lime. In the tenth century the Arabs used liquid plaster in orthopedics treatment. At the beginning of the nineteenth century, patients with fractures of the lower extremities, and often of the upper extremities as well, were treated in bed with restriction of all activities for many weeks until the fractures united. It was the practice of surgeons to dress wounds and fractures at frequent intervals [5].

Non-operative methods of treatment include: rest, support, physiotherapy, exercise therapy, drugs, massage. The main thing in orthopaedics is resting, it will help to reduce the inflammation and pain it can be complete inactivity or immobility and implying simply a reduction of activity and avoidance of strain.

Support. Temporary support may be given with a splint made from POP or other plastic splinting materials. A limb or a joint not capable of functioning because of inadequate muscle power needs support.

Most fractures can be immobilized by one of the following non-operative methods.

Splints of various designs are used for the definitive treatment of fractures. The Thomas splint is a common piece of equipment in emergency departments and orthopedics units in hospitals worldwide. Its basic design has changed a little since its first description by Hugh Owen Thomas was published in 1875. We have reviewed the origins of the Thomas splint, as a means of correction of deformities of the lower limb and its evolution through both World Wars into an essential item for the management of trauma of the lower limb [6].

Traction was used for last two hundred years have seen the development of different systems of traction with effective methods of applying traction to the foot or to the leg for the treatment of fractures of the femur. The success of these methods has been tested during many wars by clinical evaluations, but also by means of x-rays since the beginning of the twentieth century. Because of their advantages, these methods of traction were very frequent during the first part of the twentieth century. Crosby, Smith, Buck, Hodgen, Steinmann, Codivilla, Kirschner, and Pearson are names recurring daily on our fracture wards [7].

Sling. A fracture of the upper extremity is often immobilized in a sling.

Strapping. The fractured part is strapped to an adjacent part of the body.

Functional bracing. A brace is a type of cast where the joints are not included, so that while the fracture is kept in position, the joints can also be mobilize.

Physiotherapy. Ice therapy is beneficial during the first 24-72 hours after injury. In many cases we can apply it to reduce pain and swelling.

Heat therapy. Heat produces a soothing effect on many aches and pains, probably by increasing the blood flow, or possibly by some other mechanism.

Exercise therapy. These are given for three purposes: to mobilize joints to strengthen muscle and to improve coordination and balance.

Massage. This is a systematic and scientific manipulation of the skin and the underlying soft tissues which gives rise to relief of pain and the relaxation of muscles.

Drugs. Analgesics anti-inflammatory: These are the most important group of drugs. They are broadly divided into non-steroidal anti-inflammatory drugs.

Antibacterial drugs. These drugs are of immense value in acute infective conditions such as septic arthritis, acute osteomyelitis etc.

Specific drugs. These are used in certain specific disorders e.g., vitamin D for rickets.

Cytotoxic drugs. These are used in the treatment of fractures in cases of malignant bone tumours. Local injections of a depot preparation of hydrocortisone or methylprednisolone are used to control non-specific inflammation of a joint or an extra-articular lesion like tennis elbow.

Operative methods of treatment include open reduction with fracture fixation (internal or external).

Internal fixation. In this method, the fracture, once reduced, is held internally with the help of some metallic or non-metallic device (implant), such as steel wire, screw, plate, K-wire, intra-medullary nail. Internal fixation has become a pillar of surgical specialties, yet the evolution of these devices has been relatively short. The first known description of medical management of a fracture was found in the Edwin Smith Papyrus of Ancient Egypt (since 2600 b c). The first description of internal fixation in the medical literature was in the 18th century [8].

Nowadays the application of devices for fracture fixation require the use of modern materials for their manufacturing, such as stainless steel and titanium alloys, but even these can be improved. So research of biomaterials with high biocompatibility (as polyamide-12) or biodegradation properties (polyglycolide, polylactide) were performed with promising results of experimental investigations and clinical trials [10, 11].

External fixator. It is a device by which the fracture is held in a steel frame outside the limb. For this, pins are passed percutaneous to hold the bone, and are connected outside to a bar with the help of clamps. This method is useful in the treatment of open fractures where internal fixation cannot be carried out due to risk of infection.

External fixation is a method of immobilization that uses percutaneous pins placed in bone and linked with external connectors. The concept of external fixation appears in works of Malgaigne from the mid-19th century. Since Malgaigne's invention many other external fixation systems have been introduced, and external fixation is currently a standard method for treating fractures [9].

Osteotomy is the cutting of a bone. It is commonly used to correct excessive angulation or malalignment of a bone segment in cases or healing fracture in a wrong position.

Arthroplasty is an operation for reconstruction of a new joint. This type of surgery is not used very often for fracture treatment, only in cases when articular surface is survivals damaged. There are two types of arthroplasty in general use.

Hemi-arthroplasty - in this type, only one of the articulating surfaces is removed and is replaced by prosthesis of a similar type. Total replacement arthroplasty. For this type both the opposing articulating surfaces are excised and replaced by prosthetic implant.

Conclusion. Application of a surgical or non-surgical treatment depends on the type of injury, location, patient age, gender, and each factor should be taken into the account. No-operative and operative methods, both have advantages and disadvantages, but non-surgical methods are less expensive and more available. Surgical methods are expensive, but there are more functional improvement and healing capability as compared to non-surgical treatment. Recent scientific research made it possible to perform surgeries in a less invasive way, with a minimal blood lost and quick functional recovery. So the percentage of surgical treatment is increasing every year for benefit of our patients. Non-surgical treatment on the other hand were also improve, and the application of scotch-cast bandages that are light and waterproof has made treatment procedures more convenient for a patient.

REFERENCE.

1. Gururaj G, Uthkarsh PS, Rao GN, Jayaram AN, Panduranganath V. Burden, pattern and outcomes of road traffic injuries in a rural district of India. *Int J Inj Contr Saf Promot.* 2016;23(1):64-71. doi: 10.1080/17457300.2014.945465. Epub 2014 Aug 11. PMID: 25109622.
2. Wyatt JP, Beard D, Gray A, Busuttil A, Robertson CE. Rate, causes and prevention of deaths from injuries in south-east Scotland. *Injury.* 1996 Jun;27(5):337-40. doi: 10.1016/0020-1383(95)00233-2. PMID: 8763288.
3. Wong P, Gutiérrez C, Romaní F. Autorreporte de accidentes de tránsito en una encuesta nacional en la población urbana de Perú [Self-reporting of road traffic accidents in a national survey of urban population in Peru]. *Rev Peru Med Exp Salud Publica.* 2010 Jun;27(2):170-8. Spanish. doi: 10.1590/s1726-46342010000200003. PMID: 21072467.
4. Wang L, Ning P, Yin P, Cheng P, Schwebel DC, Liu J, Wu Y, Liu Y, Qi J, Zeng X, Zhou M, Hu G. Road traffic mortality in China: analysis of national surveillance data from 2006 to 2016. *Lancet Public Health.* 2019 May;4(5):e245-e255. doi: 10.1016/S2468-2667(19)30057-X. PMID: 31054642.
5. Hernigou P. Plaster of Paris: the orthopaedic surgeon heritage. *Int Orthop.* 2016 Aug;40(8):1767-1779. doi: 10.1007/s00264-016-3179-2. Epub 2016 Apr 8. PMID: 27055448.
6. Robinson PM, O'Meara MJ. The Thomas splint: its origins and use in trauma. *J Bone Joint Surg Br.* 2009 Apr;91(4):540-4. doi: 10.1302/0301-620X.91B4.21962. PMID: 19336819.
7. Hernigou P, Dubory A, Roubineau F. History of traction for treatment of lower limb fractures. *Int Orthop.* 2016 Dec;40(12):2635-2641. doi: 10.1007/s00264-016-3272-6. Epub 2016 Aug 12. PMID: 27520737.
8. Greenhagen RM, Johnson AR, Joseph A. Internal fixation: a historical review. *Clin Podiatr Med Surg.* 2011 Aug;28(4):607-18. doi: 10.1016/j.cpm.2011.06.006. PMID: 21944395.

9. Vidal J. External fixation. Yesterday, today, and tomorrow. Clin Orthop Relat Res. 1983 Nov;(180):7-14. PMID: 6354549.
10. Dudko GE, Rublenik IM. Mediko-sotsial'nye i ékonomicheskie aspekty khirurgicheskogo lecheniia perelomov polimernymi i metallopolimernymi konstruktsiiami [Medico-social and economical aspects of the surgical treatment of fractures by polymer and metal-polymer constructions]. Sov Med. 1991;(12):43-5. Russian. PMID: 1780779.
11. Dudko, O. G., Dudko G. Ye. 30-year experience of open reduction internal fixation of limb fractures using biodegradable polymeric devices. Zaporozhye Medical Journal. 2018 Jul-Aug; 109 (4): 562-7. doi:10.14739/2310-1210.2018.4.135555.

UDC 616-002.6-056.72

**PECULIARITIES OF SYPHILITIC INFECTION IN THE
RESIDENTS OF THE CHERNIVTSI REGION**

Hayevska Marina Yurievna

candidate of Medical Sciences associated professor
of the Department of Dermatology and Venereology

Novitska Anna Viktorivna

Hutsuliak Iryna Viktorivna

Dreznal Yevhen Petrovych

Doctor-interns

Higher State Educational Institution

of Ukraine "Bukovinian State Medical University"

Chernivtsi, Ukraine

Annotation: Establishment clinical and serological features of syphilitic infection among the residents of Chernivtsi region. A retrospective analysis of the statistical data involved 143 patients with syphilis who were treated at the CMI "Chernivtsi Regional Dermatovenerologic Dispensary" in 2018-2019.

Key words: clinical manifestations, serological reactions, syphilitic infection.

Introduction A syphilitic infection remains a topical medical and social problem in Ukraine and in the Chernivtsi region in particular [6]. Western European countries, where every year 5.6 million people are diagnosed with syphilis, [1]. are not an exception. The incidence of this disease is caused by the migration processes of the population, neglect of the traditional norms of morality and behavior, the spread of prostitution among young people, a dismissive attitude to the risk of sexually transmitted diseases in casual sexual contacts. [4]. Syphilis at the present stage is characterized by an extension of the incubation period and the prevalence of latent and recurrent forms [5]. Syphilitic infection has typical clinical manifestations

on the skin and mucous membranes and can also cause damage to the internal organs, the nervous and cardiovascular systems. There is an intrauterine infection of the fetus, an increase in the incidence of congenital syphilis [2]. It should be noted that syphilis negatively affects the quality of life. Physical aspect of health is affected in patients with the primary form of syphilis while in the case of secondary syphilis, patients notice changes in their emotional state [3].

Materials and methods

A retrospective analysis of the statistical data involved 143 patients with syphilis who were treated at the CMI "Chernivtsi Regional Dermatovenerologic Dispensary" in 2018-2019. During the analysis, the patients' complaints, the data of anamnesis of life and disease, objective examination, the results of classical serological syphilis responses (CSR) containing the microprecipitation reaction with the cardiolipin antigen and that of binding the complement to the treponemal and cardiolipin antigens according to unified methods were taken into consideration. All studies were conducted in accordance with the Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 997 of November 22, 2013 "On Approval of Methodological Recommendations" Modern Approaches to Laboratory Diagnosis of Syphilis ".

Results and discussion

143 histories of patients with early forms of syphilitic infection have been analyzed. Primary syphilis (Lues I) was diagnosed in 8 (11.9%) people, of whom in 8 individuals it was seronegative and in 38 - seropositive one.

The diagnosis of secondary syphilis (Lues II recens) was made in 20 (28.5%) patients and secondary recurrent syphilis (Lues II recidiva) in 15 (22.1%) individuals. Early latent syphilis was found in 54 (37.5%) patients.

Table 1**Clinical manifestations of primary syphilis in patients of Chernivtsi region**

Clinical manifestations	Number of patients	
	Absolute figures	relative figures (%)
Hard chancre:		
-erosive	24	35,9
ulcerative	44	64,1
Hard chancre:		
- genital,	56	82,8
- extragenital	12	17,2
Complication of hard chancre, incl.:	18	27,2
- balanoposthitis	14	20,9
- phimosis	4	5,4
Regional scleradenitis:		
- inguinal	58	85,1
- submandibular	6	9,9
- not marked	4	5,0

Table 1 shows the clinical manifestations of primary syphilis. Analyzing the figures of Table 1, one can observe the predominance of ulcerous hard chancre (twice) over the erosive one. Primary syphiloma is mostly found on the genitals (82.8%), but 12 (17.2%) of them noted extra-genital placement, in particular, in the mouth or around the anus. Complications of a hard chancre (balanoposthitis, phimosis) developed in 18 (27.2%) patients with primary syphilis. The regional inguinal was detected in 58 (85.1%) persons, the submandibular one - in 6 (9.9%) individuals.

Table 2**Description of clinical manifestations of secondary fresh and secondary recurrent syphilis in patients of Chernivtsi region**

Syphilis stages	Clinical manifestations	Number of patients	
		Absolute figures (n)	Relative figures, %
Lues II recens (n=54)	Typhoid maculopapular rash	54	100,0
	Papular rash, incl:		
	- papules on the genitals;	17	23,6
	- papules on the trunk;	9	13,5
	- papules in the oral mucous membrane	5 4	7,9 5,6
	Specific quinsy	43	63,3
Lues II recidiva (n=69)	Remains of the hard chancre	45	65,2
	Polyadenitis	69	100
	Typhoid maculopapular rash	31	44,9
	Papular rash, incl:	61	88,4
	- papules on the genitals;	46	66,6
	- «horny» papules on the palms and on the soles;	45	65,2
	- papules in the oral mucous membrane;	23	33,3
	- flat condylomae;	13	18,8
	- papules on the trunk;	12	15,9
	- seborrheic papules.	8	11,6
Pustular rash	16	23,2	
Specific quinsy	62	89,8	
Polyadenitis	56	81,2	
Alopecia	15	21,7	
Leucoderma	4	5,8	

The patients with secondary fresh syphilis (Table 2) had moderate typhoid maculopapular rash, localized mainly on the lateral areas of the trunk and upper extremities. Manifestations of specific quinsy were observed in 66.3% of people. Papular rash was only manifested in 23.6% of patients with predominant placement

on the skin of the genital organs (13.5%). The remains of hard chancres were present in (65.2%) people, regional scleradenitis was observed in all patients and was moderate or insignificant. The patients with Lues II recidiva tended to have popular rash- in (88,4%) individuals, which was mostly localized on the skin of the genitalia in the form of erosive papules. "Horny" papules were recorded on the palms and soles in (65.2%) patients, flat condylomae - in (18.8%) patients, seborrheic papules in (11.6%) patients. Papules on the trunk were observed in (15.9%) people. (44.9%) patients with Lues II recidiva, had typhoid maculopapular rash which is typical of this period. It should be noted that (33.3%) patients with secondary recurrent syphilis also had papules on the mucous membrane of the mouth. At the same time, almost all patients (89.8%) had manifestations of specific quinsy, 23.2% of patients noted a specific pustular skin rash. Syphilitic alopecia was registered in (21.7%) people, syphilitic leukoderma in the form of "Venus beads" – in (5.8%) patients. Polyadenitis was noted in all (100.0%) patients with Lues II recens and in (81.2%) patients with secondary recurrent syphilis, which was only pronounced in (31.9%) patients. The analysis of serological reactions to syphilis revealed that (17.4%) patients with early (primary and secondary) forms of syphilis had positive CSR with high (1: 80-1: 160) titers of reagents, (67.1%) of patients had positive (4+, 3+) CSR with low (1: 5-1:10) and average (1: 40-1:60) titers of reagents, in (15.5%) persons the (2+) CSR were poorly positive.

Conclusions

Primary syphilis patients living in Chernivtsi region tended to have ulcerative forms of hard chancre with the development of complications of primary syphilloma and moderate inguinal scleradenitis. Secondary fresh syphilis is characterized by specific angina, polyadenitis and moderate roseola, localization of papules on the genital mucous membranes. In patients with secondary recurrent syphilis, papules were found on the mucous membranes of the mouth, on genitals, palms and soles, manifestations of syphilitic alopecia, moderate polyadenitis, as well as signs of specific quinsy and syphilitic leukoderma. Most of the patients in the early (primary

and secondary) forms of syphilis had positive classical serological responses to syphilis with low (1: 5-1: 10) and average (1: 40-1: 60) titers of reagents.

Prospects of further research

The prospect of further research is an analysis of the effectiveness of modern methods and means of treatment and prevention of syphilis in patients living in the Chernivtsi region.

USED LITERATURE:

1. Корсунская И.М., Левощенко Е.П., Шахзадов В.В., Воронцова И.В., Кулешов А.Н., Сакания Л.Р. Ошибки в диагностике сифилиса. *Consilium Medicum. Дерматология* 2017; 1: 21–22.

2. Бондаренко Г. М., Нікітенко І. М., Мужичук В. В., Безрученко О. А., Сендецька В. В., Зюбан І. В. Епідеміологічні особливості сучасного сифілісу. *Дерматологія та венерологія*. 2016;3:92.

3. Новоселов В.С., Квижинадзе Г.Н., Туманова Е.Л., Белоусов С.Р., Смирнова Л.М. *Российский журнал кожных и венерических болезней*. 2016;19(4):249-53.

4. Радионов В. Г., Радионов Д. В., Хайминов Е. М., Приходько И. А. Анализ эпидемиологической ситуации по заболеваемости сифилисом в Луганской области. Двадцать лет спустя. *Актуальная инфектология*. 2016;1:23-28.

5. Короленко В. В. Аналіз епідеміологічної ситуації щодо сифілісу в країнах Європейського союзу та Сполучених Штатах Америки як передумова створення системи державного управління соціально небезпечними інфекціями. *Український журнал дерматології, венерології, косметології*. 2016;2:98-104.

6. Денисенко О. І, Гаєвська М. Ю, Перепічка М. П. Клініко-серологічні особливості сифілітичної інфекції у жителів Чернівецької області. *Клінічна та експериментальна патологія*. 2015; 14(2):81-84.

UDC 618.15-002:616-093-/098

**LOCAL FACTORS OF COLONIZATION RESISTANCE ON VAGINAL
MICROBIAL BIOECENOSIS**

Hruzevskiy Olexander

PhD (medicine), docent

Shevchuk Ganna

PhD (biology), professor assistant

Dubina Anghela

professor assistant

Odessa National Medical University

Department of microbiology, virology and immunology

Odesa, Ukraine

Abstract. The influence of local factors of colonization immune resistance on vaginal microbial biocenosis in normocenosis, dysbiosis and bacterial vaginosis was determine.

Key words: bacterial vaginosis, colonization, microflora, microbial biocenosis, dysbacteriosis.

Introduction. There is a problem of improving the diagnostics of bacterial vaginosis (BV) and establishing the importance of molecular-genetic and immunological parameters of vaginal colonization resistance in the algorithm for diagnostics of dysbacteriosis and BV.

The urgent task is to study the effect of immunological factors of vaginal resistance and to substantiate the possibility of clinical use of laboratory immunological tests characterizing the condition of local immunity.

Purpose of the study is to determine the influence of local factors of colonization immune resistance on vaginal microbial biocenosis in normocenosis, dysbiosis and BV.

Material and methods

This study examined women aged from 16 to 64 who turned to gynecologist for a preventive examination or with complaints of genital discomfort of various degrees of manifestation. Subsequent observation excluded patients who had at least one of the definitely pathogenic microorganisms (*Trichomonas vaginalis*, *Neisseria gonorrhoeae*, *Chlamydia trachomatis* and Herpes Simplex Virus 1,2) in the material taken. Presence in the smear of more than 15-20 leukocytes, which indicated of an inflammatory reaction, was also the reason for exclusion from the main stage of study.

Conclusions

1. In normocenosis, vaginal colonization resistance was determined by two nonspecific effector factors of immune protection: complement and phagocytosis.

2. In grade I dysbiosis, the number of effector factors were joined by lysozyme, sIgA and pH; a factor of specific immunity appeared – IgG, which required the formation of humoral immune response involving T- and B-lymphocytes and was mediated by interleukins, the ones important among which were γ -INF i TNF α .

3. In grade II dysbiosis, levels of regulatory cytokines (IL1 β and IL10) and pH became of the leading value.

4. In normocenosis and grade I dysbiosis obligate anaerobes were not associated with factors of colonization resistance, but in grade II dysbiosis, IgG levels in vaginal secretions already had regulatory significance. As dysbiosis progresses, phagocytosis is joined by such protective factors as lysozyme (control of optional anaerobes), sIgA (control of NBI, myco- and ureaplasma), γ -INF (control of NBI) and IgG formation (triggered by growth of yeast-like fungi); decrease in the number of LB and increase in the ICPM reflected a pH increase. Levels of IL1 β and IL10 had regulatory significance.

UDK 657.6:334(575)

**IMPROVEMENT OF FINANCIAL ANALYSIS IN BANKS ON THE
BASIS OF INTERNATIONAL STANDARDS**

Ibragimova Iroda Rashid kizi

Tashkent State

doctoral student (PhD)

of the Institute of Economics

Axatov Ojbek Abdumajidovich

JCB Village Construction bank

" Kuva branch" head of Department

Accounting and reporting

Annotation: In this article, the organization of analysis in commercial banks in the Republic of Uzbekistan on the basis of international standards, the analysis of the composition of the financial results of the bank, the analysis of the composition of revenues, expenses by some types, and their trend has been identified.

Keywords: Commercial Bank, international standard, asset, passive, income, cost, interest income, interest-free income, financial results, financial analysis, structural analysis.

Introduction It is very important to evaluate and analyze the activities of commercial banks in the current period, in which the main emphasis is placed on the financial stability of the bank, its liquidity and solvency, to identify the situation in the period of its crisis and the problems that may arise, and, consequently, to properly conduct liquidity policies and strategies. In the decree of the president of the Republic of Uzbekistan № 5544 "on approval of the strategy of innovation development of the Republic of Uzbekistan in 2019-2021" dated September 21, 2018, the task of simplifying the procedures and requirements for obtaining a bank loan for the promotion of innovative development of the country was defined. This will

require the banks to have more stable financial stability and profitability indicators. Banks must have a reliable image in front of their customers in order to fully fulfill their obligations. This confidence stems from the analysis of financial position and liquidity of banks[1. p.2.]. This means that in order for commercial banks to ensure the stability of their activities, they must first pay regular attention to a stable financial situation, liquidity, solvency, profitability. Analysis of the financial position of commercial banks in the current period, in which the main attention is paid to the financial stability of the bank, its liquidity and solvency, determine the financial position of the banks in the conditions of the coronavirus pandemic in the world and the possible problems that may arise, as well as the proper conduct of the liquidity. Especially now the analysis of the direct impact of the world's coronavirus pandemic on the financial position of the banking system and its assessment has an important role.

Intraductions

When analyzing the financial performance of commercial banks, it is important to clarify the concept of liquidity. When it comes to Bank liquidity, it is the ability of the bank to quickly and with minimal costs to convert its assets into cash in order to compensate for the liabilities incurred. Therefore, another dream is the solvency of this bank. The solvency of the bank is the ability to fully cover all its obligations until a certain date, without prejudice to the capital of the bank. Hence, bank liquidity is the sum of the current and future obligations and fees of the bank, the fulfillment of customer requirements on credit in a timely manner and in an amount, the ability of the bank to convert assets into cash without any loss or to acquire resources at an acceptable price.

When banks say reliability, we understand their commitment to their customers, that is, their performance, which has the potential to be realized as soon as the first requirement. In order to achieve reliability, banks must have liquidity and solvency [2. 17p.].

Because the bank's assets have a different level of risk, they will benefit at different levels. Therefore, the bank divides its assets into groups according to the level of risk, duration and usefulness.

Accordingly, in the process of carrying out an analysis of the financial situation of the bank, the following main functions can be explained:

- analysis of the composition of all assets of the bank (without taking into account mandatory reserves) in the form of income-generating assets;
- analysis of the degree of fulfillment of obligations before the client and ensuring the state of the ability to attract the necessary credit funds for the expansion of asset operations;
- to increase the profit of the bank by attracting cheap funds and ensuring the optimal ratio of "income-risk".

There are currently four different theories of bank liquidity management according to the requirements of international standards:

1. Theory of commercial banks.
2. Theory of displacement from place to place (*shiftability theory*).
3. Theory of expected return.
4. Theory of passive management.

The economic norms established by the Central Bank of the Republic of Uzbekistan on the liquidity of commercial banks are defined as follows:

Current liquidity coefficient. This coefficient is determined by the ratio of the current assets of the bank, that is, all liquidity assets whose repayment period is up to 30 days (even if the bank's deposit is once overdue and or previously issued loans are excluded for repayment, as well as loans that have already passed the repayment period) to the amount of obligations and liabilities This indicator should not be less than 30%, that is, the current liquidity of the bank:

$$L_c = (CA / CL) \times 100\%$$

It is: CA - current assets and loans with a repayment period of up to 30 days; CL - liabilities with a repayment period of up to 30 days and as required. [3. 82p.].

liquidity coefficient for the moment it is determined by the ratio of cash and other payment documents at the bank's cash desk and the amount of funds of the bank in the accounts of the Central Bank of the Republic of Uzbekistan (except for the mandatory reserve account in the Central Bank and the funds in the mandatory reserves) to the amount of obligations (until the demand

Only funds in the national currency of the Republic of Uzbekistan are taken into account when calculating the coefficient of liquidity for the moment.

The coefficient of liquidity for the moment has been shown to be not less than 10 percent since August 1, 2017, from November 1, 15 percent, from January 1, 2018, not less than 20 percent.

Net sustainable financing norm coefficient (NSFNC). Banks are obliged to ensure the norm of net sustainable financing starting from 1 January 2018. NSFNC is defined as the ratio of the available amount of sustainable financing to the required amount of sustainable financing (NSFNC =the available amount of sustainable financing/the required amount of sustainable financing). In this NSFNC should not be less than 100 percent. NSFNC taking into account the terms of the return on assets, it is necessary to ensure that there are stable resources for financing, as well as to meet the demand for liquidity (stable financing as necessary), adding to the obligations under the balance sheet for more than 1 year.

Table 1

Analysis of liquidity ratios performance of JCB Village Construction bank

Indicators	Regulatory requirement	01.01.2016 indicator	01.01.2017 indicator	01.01.2018 indicator	difference	
					Nominal index	%
<i>Current liquidity coefficient</i>	Min 0,30	0,582	0,635	0,693	0,058	9,11
Coefficient of normative coverage of liquidity	Min 0,80	1,279	1,952	2,975	1,023	52,4
Coefficient of normative coverage of liquidity	Min 0,100	0,756	0,989	1,293	0,304	30,7

As can be seen from the data of the analysis, the current liquidity coefficient in the bank increased by 0,693 in 2018, as well as the coefficient of normalization of liquidity compensation increased by 2,975 and provided the nominal indicator to be 1,023. The net stable normalization coefficient is 0,304, ending with an increase of 30,7 percent from the norm. Therefore, an important issue in this process is the determination of the net assets of the Commercial Bank. For this purpose, its composition is analyzed.

Table 2

To the status of March 1, 2019 JCB Village Construction bank key indicators (mlrd. soms)

№	indicator	01.03.2019 yer
		1
2	Regulation capital	1074.7
3	Net assets	9699.5
4	Total credit burns	8604.7
5	Total populations deposits	563.6

As can be seen from this table, the net assets of the Commercial Bank are 9699,5 mlrd.so MNI tested and total capital bunda 1275,9 mlrd.so we can see that he made up 13,1 percent of the population, compared to him.

Table 3

Analysis of the composition JCB Village Construction bank.

№	Banking structure	Amount
1	Branches	43
2	Minibanks	41
3	Savings and special cash desks	193
4	Sections of conversion operations	17
5	Currency exchange offices	24
6	International money transfer offices	43

As can be seen from this table, we can see that the branches of the Commercial Bank are 43 units and the level of coverage in Uzbekistan is low.

We can see that the minibanks are also relatively low, the level is low on the scale of the country, which is a total of 41 units.

It is known that commercial banks have a great importance in carrying out their activities assets, their composition and dynamics of commercial banks.

When the Bank says the composition of the assets, the balance sheet is finally understood the effect of assets of different quality and it is expedient to make a comparative analysis of the bank's assets and liabilities in terms of their impact on risk, profitability and liquidity.

Before assessing the structure of the assets of the commercial bank balance sheet, it is worthwhile to give a definition to the composition of the assets of the balance sheet, proceeding from the above indicators.

Commercial bank assets can be studied mainly into four groups: cash at the cash desk and equated funds, investments in securities; loans; fixed assets and other asses.in practice, implementation of asset operations in the bank is carried out in accordance with the current normative acts of the Republic of Uzbekistan. [6. 147p.].

In particular, the cash operations of the bank are carried out on the basis of "Certificate of Organization of cash work in commercial banks, collection and transportation of valuables" registered by the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan on July 27, 2011 with the number 1831 and other normative documents.

In the formation of the corporate customer base, attention was paid to the optimal diversification of the parameters of the network of the economy, regions and the scope of activity of customers (masshtabi).

Since the implemented events and the introduction of modern banking technologies and new banking services are paid special attention, the number of economic entities cooperating with the bank reached 2613 in January 1, 2020. It turns out that the program" bank - client " is well established.

Now, with a particular emphasis on the revenues and expenses of the Kuva branch of JCB Village Construction bank we can see that they are as follows.

Table 4**Analysis of interest income Kuva branch of JCB Village Construction bank.***((ming. soms))*

Yers	On loans to individuals	On loans to Individual entrepreneur	On loans to legal entities	On loans to non-governmental organizations	Total interest income
2015	1 627 476,42	199 098,29	562 508,47	14 160,96	2 403 244,14
2016	1 811 357,25	226 357,89	761 192,71	39 510,82	2 838 418,66
2017	2 085 937,92	244 415,89	1 327 729,14	101 446,99	3 759 529,94
2018	2 913 249,86	498 972,48	2 301 231,39	220 665,30	5 934 119,04
2019	5 412 125,02	725 324,28	5 942 660,66	421 967,88	12 502 077,85
2020 Half yers	2 725 420,20	307 290,74	4 490 535,71	217 177,64	7 740 424,28

As can be seen from this jalval, we can see that the interest income received by the Kuva branch of JCB Village Construction bank is taken into account in the loans granted to individuals. Bunda accounted for an average of 35,2 percent of its total interest income. In this area, we can see that the minimum income is formed by the income received on loans allocated to non-governmental organizations, while the income received from this area in the bunda amounted to 2,8 percent. The main source of income was taken into account in the construction of Housing to the population.

Table 5**Interest-free income analysis Kuva branch of JCB Village Construction bank.***((ming. soms))*

Yers	Income from Terminal rent	Earnings from the Intermediary	Profit from the exchange rate of foreign currencies	Other interest-free income	Total interest income
2015	51 326,41	519 647,17	76,96	37 515,81	608 566,36
2016	69 960,40	889 209,51	335,93	18 328,51	977 834,35
2017	69 015,09	915 404,91	10 720,35	37 820,85	1 032 961,21
2018	75 259,97	900 523,94	61 150,43	88 883,51	1 125 817,85
2019	78 352,74	1 194 072,82	178 286,76	592 790,47	2 043 502,79
2020 Half yers	40 320,55	487 219,83	70 535,04	155 670,63	753 746,05

Based on the data of the above table, we can see that the main source of the branch's income is the income received from the accrued interest on the allocated loans, and in their composition the income received from the accrued interest on loans allocated to individuals and private enterprises is very high.

Table 6**Interest income analysis Kuva branch of JCB Village Construction bank***((ming. soms))*

Yers	On the resources obtained	On obtained deposits	according to the funds on plastic cards	Total
2015	1 138 512,20	273 934,31	137,07	1 412 583,59
2016	1 266 914,18	279 123,40	35 523,78	1 581 561,36
2017	1 303 364,11	350 398,37	5 866,09	1 659 628,58
2018	2 731 304,29	732 127,16	3 722,84	3 467 154,28
2019	8 002 752,42	1 370 291,31	-	9 373 043,73
2020 Half yers	4 840 338,40	932 937,64	-	5 773 276,04

Pearl humbertico the working visit, the percent of harajatlari of salmagundi flew to the South of the Republic of Chetan sorry about all this tuburcular, % of

aralar 4 840 338 mincing organization Ethan and chartering 83.8 percent atany /
 <url> Kilgan of harakatlar mostly depozitara tools galb kill account 2020 Gilda
 932937 Meningitis stooped organizations Ethan. Critical case scales percentages of
 haricatlarni made up the krilzarb analysis calculation.

Table 7

Interest-free income analysis Kuva branch of JCB Village Construction bank.

((ming. soms))

Yers	Guard expenses	tax fees and deductions	Salary costs	Others interest-free income	Total interest – free income
2015	165 628,00	115 264,00	908433,31	175,74	891 571,48
2016	186 243,00	164 437,00	1165290,84	557,00	1 149 272,34
2017	203 512,00	186 250,00	1537783,85	15 063,00	1 395 930,00
2018	238 661,00	244 821,00	1596534,40	24 221,00	1 727 003,00
2019	353 257,00	222 178,00	2345048,32	38 114,00	1 895 134,00
2020 Half yers	192 400,00	109 731,00	987551,04	14 764,00	933 929,00

As can be seen from this table, wages have a significant place in the structure of interest-free spending. In 2019, including 2345048.0 thousand rubles, in 2020 Year 1 and a half years 987551.04 thousand rubles. As one can see, interest costs as part of the bank's expenses, as well as labor costs constitute a high value. Interest-bearing expenses are mainly a high indicator of the interest accrued to the resources involved in the allocation of credit funds to the bank.

It is known that commercial banks have a great importance in carrying out their activities assets, their composition and dynamics of commercial banks. When the Bank says the composition of the assets, the balance sheet is finally understood the effect of assets of different quality and it is expedient to make a comparative analysis of the bank's assets and liabilities in terms of their impact on risk, profitability and liquidity. Before assessing the structure of the assets of the commercial bank balance

sheet, it is worthwhile to give a definition to the composition of the assets of the balance sheet, proceeding from the above indicators.

Commercial bank assets can be studied mainly into four groups: cash at the cash desk and equated funds, investments in securities; loans; fixed assets and other assets. In practice, the implementation of asset operations in the bank is carried out in accordance with the current normative acts of the Republic of Uzbekistan.

Of course, we can give examples of bank plastic cards and payment terminals, as a means of positively influencing the movement of non-cash funds in the bank. By offering services to akholiya through plastic cards, it is possible to achieve an increase in the amount of non-cash settlements, the transfer of funds of individuals to the bank against the background of bank turnover and the fulfillment of the resource function in the Bank of the remaining akholi's free money in Real time. For the purpose of providing quality services to the population, Kuva branch of ATB "qishtish Construction bank" provides customers with many types of plastic cards. We can give them an example of Humo, Uzsard and UnionPay cards. In addition, customers are provided with the use of Visa cards in foreign currency .

Conclusion

The following scientific conclusions were made as a result of the financial analysis of commercial banks in the Republic and aimed at ensuring its financial independence and liquidity:

first, it is necessary to develop measures to prevent the accumulation of cash assets in large quantities in commercial banks of the Republic. To do this, first of all, in the structure of the deposit base of commercial banks, it is necessary to increase the risk of term bonds and savings bonds.

second, in the financial analysis of the assets of commercial banks of our country, the main attention should be paid to the assets that generate income, creating a reasonable degree of inextricably linked between the liquidity and profitability of the bank.

third, the main emphasis in the financial analysis of commercial banks of the Republic of Uzbekistan is on the need to reduce the amount of tokens required in

assessing the current level of liquidity of banks to the amount of their stable balance in order to further increase the level of liquidity of the bank.

fourth, the issue, which is given special attention in the financial analysis of commercial banks, should be focused on increasing the current level of liquidity of banks by placing on the condition of repurchase corporate securities issued by high-liquidity issuers, without violating the diversification print-out of the investment portfolio.

LITERATURE:

1. Decree of the president of the Republic of Uzbekistan "on approval of the strategy of innovative development of the Republic of Uzbekistan in 2019-2021" № 5544. September 21, 2018.

2. Decree of the president of the Republic of Uzbekistan on measures to ensure more effective organization of the process of acquisition of rights over land parcels and other immovable property as part of the South Caucasus pipeline expansion project more ..

3. Karaliev T.M., Sattarov O.B., Seyfiddinov I.F.(2014)analysis of the activities of commercial banks. Using training.- T.:TFI.- 163p.

4. Abdullaeva Sh.Z. (2003) Banking business. Training manual. - T.: TFI, - 305p.

5. Balabanova I. T. (2000) "Fundamentals of financial management". Study guide -3rd edition, for additional reprocessing. M.: Finance and statistics.-274p.

6. Ibragimov A.K. (2013) organizational framework of internal audit in commercial banks based on international standards of auditing. Training manual. Tashkent: Own R.BMA "Finance", -384 b.,

7. Panova G. S. (1996) "Analysis of the financial condition of a commercial Bank" M.:, "Finance and statistics", - 178p.

UDK 616.5-003.829

ALBINISM: ETIOLOGY, INHERITANCE, SYMPTOMS

Kunina Eleonora Andriivna

Hoshko Kseniia Olexandrivna

students

Fedotov Oleh Valeriiovich

Doctor of Biological Sciences

Senior Researcher, assistant Professor

Head of the Department of Medical Biology

Donetsk National Medical University

Mariupol, Kramatorsk, Ukraine

Abstract. Albinism is a rare, non-contagious, genetically inherited condition that occurs in all countries of the world regardless of ethnicity or gender. Albinism is quite rare, 1: 10,000-20,000. It is assumed that carriers of the mutant gene make up 1.5% of the world's population. In most cases, the disease results in a lack of melanin pigment in the hair, skin and eyes (oculocutaneous albinism), which causes vulnerability to the sun's rays [1, 3].

Aim. The aim of the work was to analyze the statistics of morbidity, etiology and methods of treatment of patients with albinism.

Materials and methods. The well-known methods of processing scientific literature on data on morbidity, etiology and experience in treating patients with albinism are used.

Results and discussion. Albinism is a group of hereditary pathologies characterized by disorders or complete absence of pigmentation of the skin, hair, iris of the eye. The color of skin tissues depends on the presence of a pigment substance in their cells – melanin. The production of this substance proceeds under the influence of a special enzyme – tyrosinase. However, if a mistake has crept into the

genes of a living being responsible for the production of this enzyme, then the production of melanin will not take place in full.

The second cause of albinism is, according to experts, a genetic malfunction, as a result of which the production of an enzyme is disrupted, which also affects the formation of pigment. However, the root cause – the essence of the genetic mutation due to which this anomaly occurs, scientists cannot explain. Thus, albinism in humans and animals is not a fully understood disease, the causes of which lie in genetic failures.

It is also known that this disease is hereditary. Because the genes that provoke albinism are recessive, a child only develops the disease if both parents carry the gene, and both of these altered genes are inherited.

The following types of albinism are distinguished: *total*, *incomplete* and *partial*.

The inheritance of total albinism is autosomal recessive. Depigmentation of the skin and appendages is observed from birth, accompanied by dry skin, impaired sweating, sometimes hypo- or hypertrichosis, especially in open areas. Patients easily develop sunburn, actinic heilitis. They are prone to developing keratitis, telangiectasias. Horizontal nystagmus and severe photophobia are characteristic. Strabismus is often observed, decreased visual acuity as a result of refractive errors, cataracts, microphthalmia is possible. Often there is infertility, immunodeficiency (hence the recurrent infectious diseases), malformations, reduced life expectancy, mental retardation.

Incomplete albinism (albinoidism) is inherited autosomal dominantly, in some cases, recessively. A decrease in tyrosinase activity is observed, but not a blockade of its synthesis. Hypopigmentation of the skin, hair, iris, and sometimes photophobia (rejection of light) is also characteristic. There are no other defects or anomalies.

Partial albinism (piebaldism) is inherited in an autosomal dominant manner. Manifestations are detected at birth. It is characterized by the appearance of areas of achromia on the skin of the abdomen, lower limbs, strands of gray hair. Depigmented spots of irregular shape with sharp borders, there are small dark brown spots on their

surface. Around achromic spots, the skin may be pigmented. The defeat of other organs, as a rule, does not happen.

Partial albinism is one of the manifestations of a number of syndromes: Chediak-Higashi, Wardenburg-Klein, Titze, Mende, Hermansky-Pudlak, Tsiprkovsky-Margolis.

Chediak-Steinbrinck-Higashi syndrome is a hereditary symptom complex characterized by partial albinism, pathology of the blood, eyes, internal organs and other disorders. It is inherited in an autosomal recessive manner. It occurs in children from a consanguineous marriage.

Wardenburg-Klein syndrome is a hereditary symptom complex characterized by partial albinism with dysplasia of the intraocular area, congenital deafness and anomalies in the development of internal organs. Autosomal dominant inheritance.

Mende syndrome is a hereditary symptom complex characterized by partial albinism, hypertrichosis, congenital deafness, pathology of the skeletal system. The inheritance type is not set.

The Ziprkowski-Margolis syndrome is a decaying symptom complex, characterized by partial albinism, hyperpigmentation, deafness. The type of inheritance is recessive, linked to the X chromosome.

Tietz syndrome is a hereditary symptom complex characterized by generalized hypopigmentation, deaf-dumbness, photophobia, nystagmus, and lack of eyebrows. Most likely inherited in an autosomal dominant manner.

Syndrome Heřmansky-Pudlak is a hereditary symptom complex characterized by partial albinism, hemorrhagic diathesis, nosebleeds, pigmentation of reticular cells of the bone marrow and lymph nodes, cardiomyopathy, nystagmus, pulmonary disease, interibstomal diseases. It is inherited in an autosomal recessive manner.

Eye albinism by type [2, 4]:

Netleship Falls - there is depigmentation of the fundus with protruding vessels, nystagmus, photophobia, decreased visual acuity, head tremor, normal skin pigmentation, mosaic picture of fundus depigmentation in heterozygous carriers, macromelanosomes with electron microscopy.

Forsius-Erikson or Aland Islands disease - characterized by depigmentation of the fundus, hypoplasia of the optic fossa, pronounced decrease in vision, nystagmus, myopia, astigmatism, color blindness, absence of macromelanos in electron microscopy;

Type 3 - note visual impairment, iris education, congenital nystagmus, photophobia, depigmented fundus, optic fossa hyperplasia, strabismus. Laboratory: normal tyrosinase activity.

Skin and ocular albinism (xanthism) [1, 2]:

Type 1 (yellow albinism, or tyrosinase negative) - the child is born pale, then yellow pigmentation of the skin and hair, pronounced eye pathology occurs evenly;

Type 2 (tyrosine-positive) - albinism, nystagmus, decreased vision, of course tyrosinase activity is noted;

Type 3 (tyrosine mutation - there is a mutation of the tyrosinase protein gene, incomplete albinism, nystagmus, there is a pigment in the retina, strabismus, of course tyrosinase activity;

Incomplete (albinoidism) - insufficient pigmentation of the skin, hair, point areas of depigmentation of the fundus and irises, absence of nystagmus, photophobia and visual impairment;

Albinism with minimal pigmentation - characterized by the absence of pigmentation of the skin and hair at birth, blue irises; pigmentation occurs during the first decade of life. laboratory: lack of tyrosinase activity in hair follicles.

Auburn type occurs in African Americans, characterized by copper-colored hair and skin.

Diagnostics. The diagnosis is made on the basis of the clinical picture and after consulting a geneticist. With the help of diagnostic tests based on DNA analysis, genetic defects in the patient's body are detected.

Treatment. Though albinism is a genetic disorder, treatment options are limited. To maintain health, it is very important to take care of vision and regularly examine the skin in order to timely identify any pathological changes.

Adults with albinism should be examined annually by an ophthalmologist and dermatologist throughout their lives to detect early signs of skin cancer or precancerous conditions.

People suffering from Germanic-Padlak and Chediaka-Higashi syndromes, as a rule, require the provision of regular specialized medical care to prevent complications of the disease [2, 4].

Prevention. There is only one way to prevent albinism from developing. It consists in conducting a genetic study of a couple planning a pregnancy. Modern methods make it easy to detect the presence of defective genes and assess the risk of having a child with such a pathology. Prevention of the development of complications in patients with albinism is to avoid exposure to the eyes and skin of sunlight. Patients should undergo regular examinations by an ophthalmologist, oncologist, dermatologist. The prognosis for recovery from albinism is negative, it is impossible to cure this pathology. Common forms of albinism have no effect on life expectancy, intelligence.

Conclusions. Thus, the analysis of the causes of the disease, etiology and treatment of patients with albinism allows us to draw the following conclusions: albinism includes a group of hereditary disorders, which are characterized by minimal production of the pigment melanin. The type and amount of melanin produced by the human body determines the color of the skin, hair and eyes. Most people with albinism are sensitive to sunlight and are at increased risk of developing skin cancer. This disease is dangerous, but not fatal. To a large extent, there are some inconveniences that appear as a result of the disease. An albino person is limited in many ways, and also constantly suffers from various visual disorders.

REFERENCES

1. Rundshagen U, Zuhlke C, Opitz S, Schwinger E and Kasmann-Kellner B (2004) Mutations in the MATP gene in five German patients affected by oculocutaneous albinism type 4. *Human Mutation* 23. – **P.** 106–110.
2. Scherer D and Kumar R (2010) Genetics of pigmentation in skin cancer – a review. *Mutation Research* 705. – **P.** 141–153.
3. Summers CG (2009) Albinism: classification, clinical characteristics, and recent findings. *Optometry & Vision Science* 86. – **P.** 659–662.
4. Valenzuela RK, Henderson MS, Walsh MH et al. (2010) Predicting phenotype from genotype: normal pigmentation. *Journal of Forensic Science* 55. – **P.** 315–322.

УДК: 575-2

**INVESTIGATION OF MICROMOLECULES IN Y-CHROMOSOMES
IN THE AZF ZONE OF PATIENTS WITH NON-OBSTRUCTIVE
AZOOSPERMIA AND OLIGOZOOSPERMIA WHO APPLIED TO THE
TABRIZ INFERTILITY CENTER “ROYAN”**

Mardomi Farid Davoud

Deljavan Nikouei

Forough Hassan

doctoral students of the Department
of Genetics and Evolutionary Doctrine

Baku State University

Baku, Azerbaijan

Annotation This article is devoted to the actual problem of infertility in men today. The studies were conducted at the Tabriz Center for Infertility on men who applied to the center with non-constructive arguments and a normal karyotype. The purpose of the study was to determine the criteria for non-obstructive azoospermia or chronic oligozoospermia in men. The results of the study show that the majority of Y-chromosomal microdeletions are found in the AZFc region.

Key words: azoospermia, oligospermia, chromosomes, mutations, microdeletion, sterility, AZF.

Purpose of the study. In accordance with this goal, the anamnesis and spermiograms in men were studied in order to establish the diagnosis of infertility, chromosomal analysis in the peripheral blood of infertile men was carried out, DNA was studied and isolated in men of reproductive age, as well as possible anomalies, changes and mutations in the Y chromosome and associated with them STS markers for patients with azoospermia, oligospermia and other obstructive infertility disorders.

The practical significance of the study.

The role and specific function of the composition of azoospermia (AZF) in the upper disks of Y chromosomes is not fully defined. Therefore, it is necessary to study the relationship between microorganisms in the field of AZF and infertility in men, to diagnose, prescribe drugs and justify genetics.

The study of Y-chromosome microdeletions at the molecular level makes it possible to provide consistent, thorough genetic counseling to infertile men before using technical and medical means in the treatment of infertility. These studies significantly reduce the financial cost of treating a patient, increase the effect of medication, and help solve technical problems.

Introduction

In recent decades, impaired reproductive function in men has acquired acute social and medical importance. About 15% of married couples suffer from infertility, while the proportion of the male factor is steadily increasing, and according to the European Association of Urology, it is currently about 50% [1, p.38-41]. Approximately 5% of men of reproductive age have various qualitative and quantitative changes in sperm composition.

Male infertility is practically asymptomatic in 90% of cases.

According to numerous studies, it has been established that spouses who find out about the fact of their infertility develop serious psychological problems that, ultimately, can lead to divorce. Various pathological processes occurring in the body of men can cause infertility.

The complexity of the pathogenesis of the disease, the polyetiology of male infertility, as well as the functional relationship of the genital area with all systems and organs, create great difficulties in the development of adequate treatment methods. It should be noted that the lack of knowledge about the causes of infertility leads to low effectiveness of therapy [1, p. 38-41].

Factors of infertility in men are very diverse: work with harmful production factors (ionizing radiation, vibration, chemicals, electromagnetic waves); hypodynamia, sedentary work; addictions (alcoholism, smoking); professional

cycling training; tight underwear; overheating and hypothermia of the pelvic organs; psycho-emotional overload, stress. All these reasons, at first glance, are not so terrible, negatively affect the indicators of a man's sperm: its quantitative and qualitative characteristics decrease.

Spermatogenesis is a complex physiological process characterized by the ordered proliferation and differentiation of germ cell types, from diploid spermatogonial stem cells to haploid spermatids, and after spermatogenesis to spermatozoa. It is known that fertility in men is inadequate in about half of infertile couples, and effective treatment is only available for a small proportion of these infertile men. In most cases, the cause of male infertility is unknown. Etiologically, male infertility can be caused by genetic and non-genetic causes [2, p. 453-458].

Among the genetic factors known to interfere with spermatogenesis, chromosomal aberrations involving autosomes and / or sex chromosomes are well known. However, molecular genetic causes of idiopathic male infertility have been accumulating in recent years, predominantly for the Y chromosome.

Tiepolo and Zuffardi first proposed the localization of genes that control spermatogenesis on Yq11 based on cytogenetic data in 1976. Since then, many subsequent reports using molecular genetics have confirmed the original proposal, finding submicroscopic interstitial deletions on Yq11 present in patients with idiopathic azoospermia and a cytogenetically normal Y chromosome [3, p. 255-261].

The most common genetic cause of infertility in men is the deletion of the Y chromosome, capturing the AZF (Azoospermia factor) locus, which leads to varying degrees of impairment of spermatogenesis - from a moderate decrease in its activity (hypospermatogenesis) to an almost complete absence of germ cells in the seminiferous tubules.

Microdeletion of the AZF locus and deletion of the Y chromosome are found on average in 10-15% of cases of azoospermia and in 5-10% of cases of severe oligozoospermia, cause disorders of spermatogenesis and cause infertility in men. Male infertility can be either congenital or acquired. Congenital inability to fertilize

develops as a result of various pathologies in the development of the testicles (cryptorchidism, hypogonadism, etc.) [4, p.226-239].

There are two main forms of male infertility - secretory and obstructive. With the secretory form, the formation of spermatozoa in the convoluted tubules of the testicles is disturbed, with the obstructive form, there is an obstacle on their way to the urethra.

Thus, the foregoing testifies to the relevance and feasibility of carrying out medical and genetic research in male infertility [5, p. 3870-3874]. Literature data allow increasing the information content of the causes of impaired fertility in men, as well as reducing the group of so-called idiopathic infertility in men.

Materials and research methods

This study tested 45 men suffering from infertility who applied to the Royan Fertility Center in Tabriz in the summer of 2018. Their age is from 25 to 61 years old, the average age is 40 years.

The experiments were carried out from June 2018 to September 2019. The original aim of the study was to define criteria for non-obstructive azoospermia or chronic oligospermia.

Patients suffering from azoospermia and chronic oligospermia, who were found to have infectious diseases suffering from cryptorchidism (trachea) or previous viral and surgical interventions, varicocele (varicose veins of the testis) or those associated with infectious patients, were not included in the study.

In order to comply with ethical standards, patients were given the necessary explanations about the causes and consequences of infertility, and only after that written consent was obtained from the examined persons, and then the necessary research was carried out.

Among those examined, five men were found with the 46,XY chromosome formula. During the examination, it was found that they do not have a mutation and the patients are absolutely healthy.

The experiment also involved a normal woman with a child, and the composition of AZF was tested on her sex chromosomes.

Research results

DNA extraction. From all the men participating in the experiment, 5 mg of venous blood was taken and mixed with ADTA (ethyldiaminetetra) acid in a test tube and sent for examination. With the JET PCR purification kit K0721 Scientific Thermo (USA), DNA was extracted from a blood sample and kept at a temperature of 200C for PCR vaccination.

Selection of STS primers and PCR vaccination. For the EAA / EMQN (Endology Academy / European Molecular Genetic Quality Network) marker method, 3 STS markers and one SRY marker were selected to study tripartite Y chromosome microdeletions in patients undergoing testing.

The composition of these STS is as follows: sY86 for the AZFa region, sY127 for the AZFb region and sY254 for the AZFc region - they are shown in Table 1. The following composition was used to carry out the PCR reaction: NTR at a density of 10 atmospheres, in a microlite a mixture of 5 units of Taq-enzyme polymerase, at 25 atmospheres MgCl, 10 microliters were taken for each reaction.

A 1/5 microliter sample of DNA was obtained for each reaction. 5 microliters of the primer mix and 8/5 microliters of double distilled water were placed in a 25 microliter dish where the reaction took place.

The PCR reaction took place in a device manufactured by the German company Biometra, in 30 revolutions for 5 minutes at a temperature of 94⁰C. The primer composition was obtained in the following temperature and time regimes: 30 seconds at 94⁰C, 30 seconds at 57⁰C and 90 seconds at 72⁰C. After that, the composition was kept at 72⁰C for 10 minutes.

Then the PCR product was prepared and electrophoresis was performed with 2% gel agar. Further observation was carried out using the color Etidiumbrumyd and the diagnosis was made.

Table 1.**Sequence of primers used in this study**

	Primer names	Nucleotide sequence of primers (from 5' to 3')	Length of the obtained segment
1	sY86 straight -	GTGACACACAGACTATGCTTC	320
2	sY86-reverse	ACACACAAACGAAAGAAA	320
3	sY127 straight -	GGCTCACAAACGAAAGAAA	274
4	sY127 reverse -	CTGCAGGCAGTAATAAGGGA	274
5	sY254 straight -	GGGTGTTACCAGAAGGCAAA	380
6	sY254 reverse -	GAACCGTATCTACCAAAGCAG	380
7	SRY - straight	GAATATTCCCGCTCTCCGGA	470
8	SRY - reverse	GCTGGTGCTCCATTCTTTGAG	470

All infertile males have a normal 46,XY karyotype. Of 26 patients, two had azoospermia (7.7%) with microdeletion (sY254 marker) in the AZFc area. One out of 19 people with oligospermia (5,7) had a deficiency in the AZFa region (marker (sK86)), while nothing was found in the AZFb region.

The statistics in this study showed that in the presence of insufficiency in these areas, there is no significant difference between patients with azoospermia and oligozoospermia (Table 2).

A molecular examination was performed on 45 men with non-obstructive azoospermia and oligospermia. Analysis of microdeletions of the AZF locus was carried out in accordance with the guidelines for molecular diagnostics of Y-chromosome microdeletions. All research results are shown in table 2.

Table 2.

Microdeletions of various kinds of examined patients.

Patient groups		Microdeletions	
Diagnosis	Number of examined men	Number of detected AZF-locus deletions	Percentage
Oligozoospermia	19	1	5,7%
Azoospermia	26	2	7,7%
Oligo and azoospermia	45	3	13,4%

Thus, the results of this study show that most Y chromosomal microdeletions are found in the AZFc region and then in the AZFa region. The main cause of infertility in men is Y-chromosome microdeletions, and the second is Klinefelter's Syndrome [6, p. 847-853].

Scientific novelty of work

The novelty of this work lies in the fact that as a result of studies, the fact of an excess of the number of microdeletions in the AZFc range in relation to other areas of AZF was found [7, p.453-458]. According to some researchers, "the number of microdeletions in the AZFc region of infertile men is 40, and it is higher than in other AZF regions," which was confirmed in our studies.

In addition, in this study, we experimented with men who had azoospermia and found out that the number of Y-chromosome microdeletions in the AZFb region is 66-67%, which is higher than in the AZFc region, where their number ranges from 41-67 %. This is the main result of our study [8, p.521-527].

In some studies, it was stated that Y-chromosomal microdeletions in AZF did not cause male infertility at all [9, p. 39]. The difference lies in the fact that elements and deficiencies were found in the genetics of society: the lack of Y chromosomes is associated with genetics, environmental influences and other adverse factors.

In addition, most of the abnormalities in the composition of sperm (sperm) have been considered in terms of climate change and topography [10, p.6-22].

According to the results of recent studies, patients with non-obstructive azoospermia and oligospermia were aware of the fact that they are genetically ill. However, patients with a defect in all AZFc media are advised to pay attention to Y-chromosome microdeletions. They form sperm and at the same time create complications in the reduction of sperm count. This fact is being studied in andrological laboratories and, since such complications are observed in spermatozoa, the damage is immediately repaired. It should be noted that sperm stores begin to form from an early age [11, p. 70-75]. The disadvantage of the study was that there was no appropriate control group to communicate with patients.

Conclusions. Experiments aimed at studying Y-chromosome microdeletions at the molecular level suggest that the results of these studies can be recommended for male fertility. In 3 men out of 45 infected in the AZF region, microdeletions of the Y chromosome were found. Of these 3 patients, two (7.7%) in the AZFc area and one (5.7%) in the AZFa area had microdeletions. The results show that microdeletions in the AZF region play a special role in the detection of signs of azoospermia and oligospermia in infertile men.

Conclusion

The results of numerous studies of Y-chromosome microdeletions in men with infertility, as well as an assessment of the role of the AZF locus genes in the differentiation and development of male germ cells, convincingly indicate the high importance of the Y-chromosome genes in the control of spermatogenesis in humans. Molecular genetic analysis of the Y chromosome for the presence of classic microdeletions should be recommended for all men with azoospermia or severe oligozoospermia. Y-chromosomal microdeletions cause sperm defects. Detailed information was given on the increase in microdeletions from one to 55 percent. The prevalence of Y-chromosomal microdeletions is mainly due to ethnic and geographic factors [12, p. 265-270].

It can also be related to elements in AZF or phenotype, as well as genes that are influenced by the environment. Microdeletions of Y chromosomes have been described in detail above. The result of this study is that microdeletions of Y

chromosomes in 45 examined men were widespread in the AZFc region in 3 patients, which is 7.7%, in the AZFa region in one patient, which is 5.7%. The overall result does not exceed 13.4%, which corresponds to the indicators of the European Academy.

Thus, in males suffering from non-obstructive azoospermia and oligozoospermia, the majority of Y-chromosome microdeletions occur in the AZFc region. At the same time, other types of infertility associated with this study can be caused by environmental exposure, degradation of hormones and other reasons that arose for reasons unknown to us.

REFERENCES

1. Genuardi M., Bardoni B. et al. Dicentric chromosome Y associated with Leydig cell agenesis and sex reversal.// Clin. Genet., 1995; 47; P.38-41.
2. Zaimy M.A, Kalantar S.M, Sheikhha M.H, et al. The frequency of Yq microdeletion in azoospermic and oligospermic Iranian infertile men // Iranian Journal of Reproductive Medicine. – 2013. – Vol. 11(6). – P. 453-458
3. Barazani Y. Functional 'Sperm Testing and the Role of Proteomics' in the Evaluation' of Male Infertility / Y. Barazani, A. Agarwal, E. Sabanegh' Jr. //Urology. - 2014. - Vol. 84, № 2. - P.255-261.
4. Foresta C, Moro E, Ferlin A.Y chromosome microdeletions and alterations of spermatogenesis. Endocr Rev 2001; 22(2) : 226-239.
5. Hosseinzadeh Colagar A, Jorsaraee G.A., Tahmasbpour M.E. Cigarette smoking and the risk of male infertility // Pakistan Biol Sci. – 2007. – Vol. 10(21). – P. 3870–3874
6. Totonchi M, Mohseni Meybodi A. Borjian Boroujeni P, Sedighi Grani N, Almadani N, Gourabi H. Clinical data for 185 infertile Iranian men with Y chromosome microdeletion J Assist Reprod Genet. 2012; P.847-853
7. Zaimy M.A., Kalantar S.M., Sheikhha M.H., Jahanineiad T, Pashaiefar H, Ghasemzadeh J, Zahraei M. The frequency of Yq microdeletion in azoospermic and obligospermic Iranian infertile men.Iram J Reprod Med. 2013; P.453-458.

8. Fu L., Xiong D.K., Ding K.P., Li C., Zhang L.Y., Ding M. et.al. Genetic screening for choeomosomal abnormalities and Y chromosome microdeletions in Chinese infertile men. *J Assist Repr Genet* 2012; 29 (6):521-527.
9. Hamada A.J., Esteves S.C., Agarwal A.A. Comprehensive review of genetics and genetic testing in azoospermia. *Clinics (Sao Paulo)*. 2013; 68 (suppl 1): P.39-60
10. Jangravi Z., Alikhani M., Arefnezhad B. [et al.] A Fresh Look at the Male-specific Region of the Human Y Chromosome.// *J. Proteome Res.*- 2013.- №12 (1).- P. 6-22.
11. Krausz C, Forti G, Mc Elreavey K. The Y chromosome and male fertility and infertility. *Int J of Androl* 2003 ; 26(2) : P.70-75.
12. Mirfakhraie R, Mirzajani F, Kalantar S.M., Montazeri M, Salsabili N, Pourmand G.R. et al. High prevalence of AZFb microdeletion in Iranian patients with idiopathic non-obstructive azoospermia. *Indian J Med Res.* 2010; P.265-270.

UDC 666.942

**RESEARCH OF CHEMICAL AND MINERALOGICAL PROPERTIES
OF CLAY OF THE REPUBLIC OF KARAKALPAKSTAN**

Orazimbetova Gulistan Jaksilikovna

Candidate of Technical Sciences, Senior Research

Ubbiniyazova Laura Kalbaevna

chemist

Tileubaev Sadatdin Ongarbaevich

chemist

Institute of General and Inorganic
Chemistry of the Academy of Sciences

Republic of Uzbekistan

Tashkent Institute of Irrigation and Melioration

Agricultural Engineers

Republic of Uzbekistan

³Department of public education of Xodjeli district
school 35(Karakalpakstan)

Academic Lyceum at Karakalpak State University

Tashkent city, Uzbekistan

Abstract: In the Republic of Karakalpakstan, there are large reserves of unprocessed mineral building materials, which necessitates the development and targeted support of building materials manufacturing industries, which may become one of the engines of economic growth, further modernization and diversification of the region's industry.

This article examined the chemical and mineralogical composition of technological samples of the clay component of the North Jamansay deposit,

The results of determining the mineralogical composition of the averaged technological sample of clay from the Dzhamansay deposit are in good agreement with the data of chemical analysis.

Key words: clay, chemical and mineralogical composition, raw mixes, Portland cement clinker

The West Zhamansay site is located in the Karauzyak district of the Republic of Karakalpakstan, 7.3 km west of the North Jamansai clay deposit and 3.1 km northeast of the cement plant under construction. The A-380 motorway runs 2.4 km southwest of the Western Zhamansay section [1, p.84].

The North Dzhamansaysky clay deposit is located on the territory of the Beruni district of the Republic of Karakalpakstan, 27 km east of the village of Karatau.

The nearest villages are located along paved roads and a railway line, laid practically on the border of the slopes and irrigated terraces of the Amu Darya River. A large industrial village - Karatau - 27 km to the west, at the western foot of the ridge. Sultanuvays, Aktau village – 13 km southwest. The substation village “81 km” is located 19 km to the south-west, the Beruni district center is 40 km to the south-east, and the city of Nukus is 110 km to the north-west.

The Karauzyak railway station of the Nukus-Turtkul-Uchkuduk railway line with a large tank farm on its territory is located 22km west of the field. The distance from the Karauzyak station to Nukus is 90 km, to Uchkuduk - 340 km.

The productive stratum of the deposit is represented by clays of the Albian layer of the Lower Cretaceous, which are part of the cover of Cretaceous deposits, framing from the south a ledge of the Paleozoic rocks of the Sultanuvays ridge.

The thickness is folded in two packs. The upper one consists mainly of clays of yellowish-brown and brownish-gray color with a greenish tint. In separate layers and lenses with a thickness of 1.4 to 10.0 m, clay is silty. The thickness of the upper member varies from 9.0 to 28.8 m, an average of 20.9 m. The lower member consists of argillite-like clays of dark gray and bluish-gray color, dense, massive. The thickness of the layer is from 16.0 to 30.0m [2].

The mineral composition of clays is aggregates of montmorillonite-hydromica composition with an admixture of kaolinite and grains of quartz, feldspars, and pyrite.

According to the complexity of the geological structure, the Severo-Dzhamansayskoye clay deposit, according to the GKZ instruction, belongs to type I of group 2.

Clay reserves were calculated using the method of geological blocks on an area of 360 thousand m² with a maximum depth of 53.5 m, in accordance with the following condition parameters (GKZ, protocol No. 2443-k of 11/21/1990):

The clay deposit is located in the Beruniy district of the Republic of Karakalpakstan, 27 km east of the village of Karatau and 10.7 km. northeast of the cement plant.

Considering that at the cement plant, for the production of products, the company plans to receive 200.0 thousand tons of clinker per year, the annual supply of clay component (23% clay), it is planned to supply 46.0 thousand tons or 23 to the factory's ex-warehouse, 0 thousand m³ in a dense body (bulk density - 2.0 t / m³).

With such productivity, the requested clay reserves will provide the cement plant with raw materials for 25 years [2, p.64].

Determination of the phase composition of the raw material by modern analysis methods, such as chemical, x-ray phase, differential thermal, petrographic, IR spectral.

The X-ray phase analysis method was used to study the structure, composition, properties of raw materials and firing products. With its help, the mineralogical and phase compositions were studied [5]. The study was performed on a DRON-3 diffractograph with cobalt filtered radiation. Shooting mode: voltage 25kv, current 20 mA, cylindrical tubes -1.0 mm (vertical), 2.0 mm (horizontal), receiving slots in front of the detector - 1.0mm; anti-scatter 12 mm.

The speed of the detector is 2° / min, the speed of the chart tape is -600 mm/ h. The measurement range is 4x10²imp.sec, slots: 1x2x1mm. The shooting was carried out in the range of angles (3-23) °.

Chemical (table 1.), X-ray phase (Fig. 1) clay raw materials analyzes of the Northern Dzhamsansay deposit were carried out.

Table 1 The chemical composition of technological samples of clay Dzhamsansaysky deposits, (in terms of 100%

No	Name of samples	piercing products	SiO ₂	Al ₂ O ₃	Fe ₂ O ₃	CaO	MgO	SO ₃	R ₂ O	P ₂ O ₅	TiO ₂
1	Tech sample No. 1 (Clays of the Northern	7,58	62,64	17,54	4,37	0,27	2,00	1,21	3,68	0,25	0,46
2	Tech sample No. 2 (Clays of the Northern	7,90	61,91	20,50	4,05	1,99	2,03	1,62	-	-	-

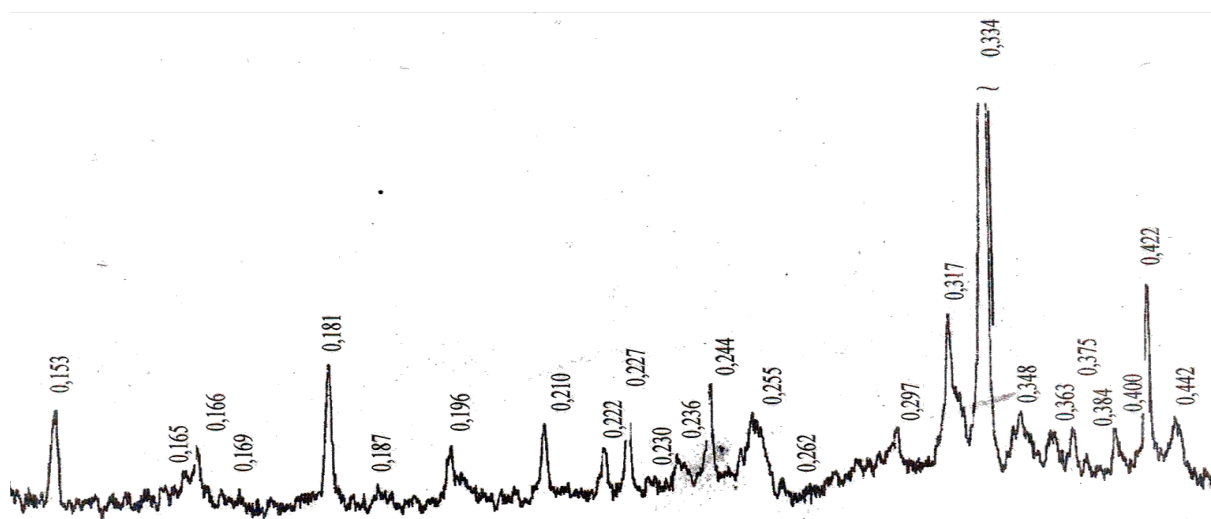

Fig. 1. X-ray diffraction pattern of the averaged technological sample of the clay component of the Jamansay deposit, nm

X-ray phase analysis (Fig. 1.) established that the material composition of the averaged technological sample of the clay component of the North Jamansay deposit is represented by a natural aluminosilicate mixture characteristic of clay rocks: quartz with $d / n = (0.422; 0.334; 0.244; 0.227; 0.222; 0.210 \dots)$ nm., Minerals of the

hydromica group with $d / n = (0.442; 0.331; 0.297; 0.255; 0.236; 0.222 \dots)$ nm., Minerals of the feldspar series with $d / n = (0.384; 0.375; 0.363; 0.348; 0.317; 0.290; 0.251; 0.190 \dots)$ nm [3, 25 c.].

The chemical composition of the technological sample of the clay component of the North Jamansay deposit in terms of the content of regulated oxides ($\text{SiO}_2 = 62.64$; $\text{Al}_2\text{O}_3 = 17.54$; $\text{MgO} = 2.00$; $\text{SO}_3 = 1.21$; $\text{TiO}_2 = 0.46$; $\text{P}_2\text{O}_5 = 0.25$; $\text{R}_2\text{O} = 3.68$)% meets the requirements of O'z DSt 2950: 2015 for the chemical composition of aluminosilicate (clay) raw materials used in the production of Portland cement clinker.

REFERENCE:

1. Feasibility study of industrial development of part of the reserves of block Vi-C1 of the Jamansay limestone deposit, as a raw material for the production of Portland cement clinker for a cement plant under construction in the Republic of Karakalpakstan. JV LLC "TITAN CEMENT". Nukus - 2015, p.84

2. Feasibility study of industrial development of a part of the reserves of block I-v of the North-Jamansai clay deposit, as a raw material for the production of Portland cement clinker for a cement plant under construction in the Republic of Karakalpakstan. JV LLC "TITAN CEMENT". Nukus - 2014, p. 64

3. Yakimov I.S., Dubinin P.S. Quantitative X-ray phase analysis. -:IPK SFU, 2008 .-- 25 p.

CLINICAL FEATURES OF ENDOCRINOLOGICAL DISEASES

Piddubna Antonina Anatolievna

Candidate of medical sciences

Docent of Endocrinology

Allergology and Immunology Department

Zabrods`ka Olga Serhiivna

Antoniuk Keteryna Volodymyrivna

Students

Higher State Medical Establishment

«Bukovinian State Medical University»

Chernivtsi, Ukraine

Summary. Today, diseases of the endocrine glands occupy almost one of the first places. This applies to both diabetes mellitus and thyroid gland (TG) diseases. It is known as dysfunction of the thyroid gland leads to changes in all types of metabolism and significantly affects the state of the cardiovascular system. A common manifestation of thyroid dysfunction is the development of secondary endocrine cardiomyopathy.

In this article, we present data on the clinical manifestations of some nosologies of endocrine disorders. Thyroid pathology ranks first among endocrine diseases in children in Ukraine and occupies 58.0% of their structure, mainly due to diffuse goiter of 1 degree

Key words: endocrinology, symptom, diabetes mellitus, thyrotoxicosis, hypothyroidism.

Introduction. The problems of the endocrine system of the body are often hidden, and in the form of individual symptoms. However, without proper treatment, it can progress to more severe forms. In addition, good condition and proper

functioning of the endocrine systems leads to an improvement in general well-being, a decrease in the number of diseases in almost all body systems. Despite the fact that some problems of the endocrine glands do not manifest themselves in a gross form, their health should not be neglected [1, 2, 3].

In recent years, endocrine gland diseases have become more common, even at a young age. Very often the patient turns to an endocrinologist not only with a complex of symptoms, but also with other single manifestations such as: severe fatigue for no apparent reason, trembling of the limbs, menstrual irregularities, rapid or slow heartbeat, hypersensitivity to cold, changes in body weight, constipation, poor condition of nails, skin, hair and infertility. In particular, this applies to diabetes mellitus, thyrotoxicosis, hypothyroidism, and Itsenko-Cushing's disease, which we recall below [4].

Diabetes mellitus (DM) is a chronic disease that ranks fourth in the structure of all diseases of the endocrine system of children in Ukraine and becomes a frequent cause of disability due to the development of severe chronic complications. The disease is dangerous for its complications, which can shorten life expectancy, at an early stage manifests itself in the form of fatigue and irritability, visual impairment, loss of sensitivity of the lower extremities, sexual dysfunction in men and women. Many do not even realize that they are ill. Meanwhile, early detection of diabetes is to prevent the occurrence of various complications and improve the quality of life. Some of the formidable complications of diabetes are diabetic angiopathy, nephropathy, neuropathy, retinopathy, macroangiopathy, diabetic foot syndrome [5, 6].

A goiter is an enlargement of the thyroid gland in size. An enlargement of the thyroid gland is observed in: endemic, sporadic goiter, thyroiditis, as well as with tumors of the thyroid gland. Endemic goiter is a disease characterized by an enlargement of the thyroid gland, often without impairing its function and occurs in certain areas. Sporadic goiter - enlargement of the thyroid gland not in areas of goiter endemic [7, 11, 12].

The term "thyrotoxicosis" is still used to represent the disproportionately high activity of thyroid hormones in tissues, usually due to high levels of thyroid hormones in the blood. The term "hyperthyroidism" is used for cases of thyrotoxicosis caused by an increased synthesis of thyroid hormones by the own thyroid gland (TG). Among all forms of thyrotoxicosis, 90% are DTG and thyrotoxic adenoma, in connection with which we have considered in detail the principles of diagnosis and treatment of thyrotoxicosis in these diseases [8, 9, 10]. For DTG, in most cases, a relatively short history is characteristic: the first symptoms usually occur 4-6 months before going to the doctor and making a diagnosis. The main clinical symptoms of DTG are due to increased secretion of T4 and T3, increased sensitivity to catecholamines [13, 14]. An excess of T4 and TK increases the metabolism in the body, causes a calorific effect, enhances the catabolism of fats and proteins, which leads to the appearance of numerous clinical signs. Losing weight (one of the main signs of thyrotoxicosis) is due to the catabolic effect of thyroid hormones on fats and proteins, increased excretion of water from the body. In severe cases, cachexia may develop. DTG can occur in a clinical (mild, moderate and severe) form, as well as in the form of subclinical thyrotoxicosis. Criteria for assessing the severity of thyrotoxicosis: heart rate, degree of weight loss, the presence of complications (thyrotoxic heart, myopathy, psychosis, hepatosis, secondary adrenal insufficiency, secondary diabetes mellitus). For DTG it is typical:

1. defeat of the cardiovascular system (CVS), namely: rhythm disturbance, high ejection fraction, circulatory failure due to dyshormonal cardiac dystrophies
2. Depression of the peripheral and central NS: increased fatigue, excitability, tearfulness, Marie syndrome "telegraph pillar syndrome" (body tremor), sweating, red dermographism, eye symptoms of thyrotoxicosis (Graefe, Kocher, Dahlympl, Moebius, Geoffroy, Botkin, etc.). associated with a violation of the autonomic innervation of peri-mucous muscles, in contrast to the defeat of paraorbital tissues in endocrine ophthalmopathy.
3. Syndrome of catabolic disorders (weight loss against the background of increased appetite, low-grade fever, thyrogenic osteoporosis)

4. Syndrome of ectodermal disorders (Plummer's nail - delamination of the nail plate and fragility, hair loss)
5. Gastro-intestinal disorders (hyperdefecation, hepatitis)
6. Other disorders (adrenal insufficiency, ovarian dysfunction, menstrual irregularities, amenorrhea, miscarriage, gynecomastia in men).

Hypothyroidism is one of the most common pathologies of the endocrine system caused by a deficiency of thyroid hormones or a decrease in their biological effect at the tissue level. Hypofunction of the thyroid gland - excitement, accompanied by a decrease in the synthesis of hormones that affect the work of the whole organism. With their lack, metabolism is disturbed, heart problems arise, and body weight increases [15, 16]. The patient's face is characteristic for hypothyroidism: facial expressions are poor, inexpressive, the face is "mask-like", the skin is pale, "waxy", sometimes with a bluish tinge, the expression on the face is sleepy, apathetic, "lifeless", the voice is low, rough, the face is bumpy, the features are rough, the nose is thickened, the cheeks are flabby, drooping. Edema of a densely doughy consistency, when pressed with a finger, does not leave traces (as it occurs due to the accumulation of mucin-like substances) [17]. Typical: hair dry and brittle, hair loss on the outer part of the eyebrows (Hertoché symptom), teeth brittle and falling out, gums bleed, hyperkeratosis (Burr symptom), eyebrow and eyelash loss (Queen Anne symptom). From the side of the central nervous system (attacks of rotting "myxedema madness", myxedema delirium, decreased intelligence, interest in the world around us, memory deterioration, apathy, the need for sleep, severe irritability, a state of "hibernation", prolongation of the Achilles reflex time (Votman symptom).

Conclusions. Thus, diseases of the endocrine system are often similar in symptoms to other diseases. Sometimes the need to see an endocrinologist is examined by other specialists - a gynecologist, therapist, pediatrician, etc. Therefore, you should be more attentive to your health and not neglect regular medical examinations. An experienced endocrinologist, as a rule, immediately determines the presence of signs that signal the malfunctioning of the endocrine glands.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Балаболкин М.И., Клебанова Е.М., Креминская В.М. Фундаментальная и клиническая тиреоидология: Руководство. — М.: Медицина, 2007. — 816 с
2. Бобирьова Л.Є. Епідеміологічні дослідження радіаційнообумовленої патології щитоподібної залози по Полтавській, Житомирській областях і по Україні в цілому у післячорнобильський період / Л.Є. Бобирьова // «Медико-генетичні та екологічні проблеми Чорнобильської катастрофи через 15 років», матер. Обласної науково-практичної конференції, 19 квітня 2002 року. – Полтава. – 2001. – С. 4-14.
3. Годованець О. І. Особливості становлення зубощелепової системи у дітей із дифузним нетоксичним зобом / О. І. Годованець, М. М. Рожко // Вісник проблем біології і медицини. – 2015. – Вип. 2, т. 2(119). – С. 37–39
4. Зелінська Н.Б. Стан надання медичної допомоги дітям з ендокринною патологією в Україні у 2014 році / Н.Б. Зелінська, Н.Г. Руденко // Український журнал дитячої ендокринології. – 2015. – №2. – С. 5–13.
5. Касаткина Э.П. Актуальные вопросы тиреоидологии / Э.П. Касаткина // Российские медицинские вести. – 2001. – № 1. – С. 5-7
6. Маменко М.Є. Йододефіцитні захворювання в дітей на Сході України: сучасний стан проблеми та шляхи вирішення / М.Є. Маменко // Міжнародний ендокринологічний журнал. – 2008. – №3. – С. 16– 21.
7. Паньків В.І. Практична тиреоїдологія / В.І. Паньків. – Донецьк : Видавець Заславський О.Ю., 2011. – 224 с
8. Aimetti M, Perotto S, Castiglione A, Mariani GM, Ferrarotti F, Romano F. Prevalence of periodontitis in an adult population from an urban area in North Italy: findings from a crosssectional epidemiological survey. *Journal of Clinical Periodontology*. 2015; 42: 622–63
9. Aoki Y. Serum TSH and total T4 in the United States population and their association with participant characteristics: National Health and Nutrition

Examination Survey (NHANES 1999–2002) / Y. Aoki, R.M. Belin, R. Clickner [et al.] // *Thyroid*. – 2007. – № 17. – P. 1211– 1223

10. Artykbaeva GM. Rol' dejodinaz 1-go i 2-go tipa v metabolizme tireoidnyh gormonov: obzor literatury. *Problemy jendokrinologii*. 2016; 62 (2): 46–52 p

11. Bartalena L, Baldeschi L, Boboridis K, Eckstein A, Kahaly GJ, Marcocci C, et al. The 2016 European Thyroid Association/European Group on Graves' Orbitopathy guidelines for the management of Graves' orbitopathy. *Eur Thyroid J*. 2016 Mar; 5(1):9- 26

12. Biondi B, Bartalena L, Cooper DS, Hegedüs L, Laurberg P, Kahaly GJ. The 2015 European Thyroid Association Guidelines on diagnosis and treatment of endogenous subclinical hyperthyroidism. *Eur Thyroid J*. 2015 Sep;4(3):149-63

13. Holde GE, Oscarson N, Trovik TA, Tillberg A, Jönsson B. Periodontitis prevalence and severity in adults: a cross-sectional study in Norwegian circumpolar communities. *Journal of Periodontology*. 2017; 88 (10): 1012–1022

14. Ippolitov JuA. Kliniko-funkcional'naja ocenka sostojanija tkanej parodonta prinalichii ostrogo i hronicheskogo vospalenija. *Parodontologija*. 2015; 2: 19–24 p

15. Ross DS, Burch HB, Cooper DS, Greenlee MC, Laurberg P, Maia AL, et al. 2016 American thyroid association guidelines for diagnosis and management of hyperthyroidism and other causes of thyrotoxicosis. *Thyroid*. 2016 Oct; 26(10):1343-1421

16. Satygo EA, Shevchenko LM, Vasil'eva NV, Rahmatullin RR. Ocenka jeffektivnosti primenenija v stomatologii bal'zama-polaskivatelja na osnove gialuronovoj kisloty u kurjashhih pacientov. *Parodontologija*. 2016; 21(4):40–43 p

17. Zimmermann M.B. Iodine deficiency in industrialised countries / M.B. Zimmermann // *Proc Nutr Soc*. – 2009. – № 8. – P. 1–11

УДК 341.22 (520+470+571)

**LEGAL ASPECT OF THE CRIMEA (YALTA) AGREEMENT OF 1945:
TO THE QUESTION OF THE TERRITORIAL JAPANESE-RUSSIAN
DISPUTE REGARDING THE KURIL ISLANDS**

Pron Denis

LL.M., Applicant of the Department
of International Law and Comparative Jurisprudence

V.M.Koretsky Institute of state and law
of National Academy of Sciences of Ukraine

Mykolayiv, Ukraine

Abstract. The author of the article considers the legal aspect of the Yalta Agreement of February 11, 1945 on the territorial problems of the Kuril Islands and Sakhalin, which were agreed by the leaders of the United States, the USSR, Great Britain during the Crimean Conference. Particular attention is paid to both the legal design and further interpretation by scientists of the nature of the Yalta Agreement.

Key words: territorial dispute, Kuril Islands, Sakhalin, Yalta agreement, legal force.

Crimean (Yalta) Conference of Leaders of the Soviet Union (Stalin J.V.), USA (Roosevelt F.D.), Great Britain (Churchill U.S.) with the participation of foreign ministers, chiefs of staff and advisers was held February 4-11, 1945 Among the huge number of issues of the postwar world order, the problems of Germany's capitulation, the creation of a universal international organization for peace and security, the issues of Poland and Yugoslavia were discussed and clarified [1, p. 118].

The agreement was of great importance for resolving the issues of the Far East at that time: it provided for the entry of the USSR into the war against militaristic Japan 2-3 months after the capitulation of Germany and the end of the war in Europe.

It is believed that for the first time at a conference in Yalta, the issue of the Kuril Islands and Sakhalin was raised in a conversation with Roosevelt F.D. with Stalin J.V. February 8, 1945 (about 3:30 p.m.). Recordings of the conversation show that Stalin asked the President of the United States what the state of affairs was with «the political conditions under which the Soviet Union would go to war against Japan». Roosevelt clearly replied that «the southern part of Sakhalin and the Kuril Islands will be given to the Soviet Union» [2, p. 129].

On February 11, 1945, the leaders of the three states, Roosevelt, Stalin, and Churchill, signed an agreement according to which: «The Soviet Union will enter the war against Japan on the side of the Allies on condition that: «2 a) Sakhalin and all adjacent islands. 3) Transfers to the Soviet Union of the Kuril Islands» [3, p. 254-255].

The legal formulation of the Yalta Agreement is important: if in the case of the southern part of Sakhalin it was a question of its «return» to the USSR, then in formulating a clause concerning the Kuril Islands it is written about their «transfer». It is likely that in preparing the document for signing, the Soviet delegation was at least well aware of the differences in both the historical and legal nature of the acts of transfer of these territories.

This gave grounds for further legal interpretation of the nature of the Yalta Agreement on February 11, 1945. If for the famous Soviet / Russian scientist Kutakov L.M. The Crimean year «confirmed the rights of the USSR to the Kuril Islands and Southern Sakhalin» [4, p. 32], according to a well-known Japanese expert on «northern territories» Haruki Wada: «The Yalta Agreement has no legal force for Japan, because it did not participate in this agreement and did not know about it at the time of its adoption of the Potsdam Declaration on July 26, 1945 year» [5, p. 337-338].

The world-famous scientist Kimura Hiroshi, a professor at the International Center for Japanese Studies in Kyoto, went even further in his reflections on Far Eastern solutions in Yalta. Kimura claims that Japan objects to the Yalta Agreement for two main reasons: «First, the Yalta (Crimean) Agreement is only about the

general approach of the then leaders of the three allied states to the post-war settlement and cannot be considered a final decision interested allied countries. Secondly, since the Crimean Agreement is a secret agreement and Japan did not participate in its drafting and did not sign it, there is no legal basis to claim that Japan, which was not a party to this agreement, connected with its content» [6, p. 90].

The author of the article, in this regard, shares the position of the lawyer Punzhin S.M.: «This document (Yalta Agreement - DP) is a declaration of purpose and is legally binding, but in no way for Japan, and only for the Soviet Union, which undertook to go to war with Japan, and for the United States and Great Britain, who agreed to meet the conditions set by the Soviet Union» [7, p. 104].

However, it should not be forgotten the provisions of Article 107 of the UN Charter, adopted on 26 June 1945 in San Francisco at the final meeting of the United Nations Conference, according to which: «This Charter in no way invalidates acts as a result of the Second World War, the governments responsible for such actions, in relation to any state that during the Second World War was an enemy of each of the states that signed this Statute, also do not prevent such actions» [8].

Thus, the struggle for the legal and political consequences of the world tragedy of the XX century is still ongoing. The existence of the disputed territories obliges the parties to the dispute, which are members of the UN, to resolve it in order to maintain stability, peace and security and justice, not only in the Asia-Pacific region, but also around the world.

BIBLIOGRAPHY & REFERENCES

1. Dyplomatycheskyi slovar v 3-kh tomakh. – Tom II. M.: «Nauka», 1986. – 504 s.
2. Sovetskyi Soiuz na Mezhdunarodnikh konferentsyakh peryoda Velykoi Otechestvennoi voyni 1941–1945 hh. : sb. dokumentov : v 6 t. / [pod red. A.A. Hromiko]. – M. : Polytyzdat, 1984. – 2382 s. – T. 4: Krimaskaia konferentsyia rukovodytelei trekh soiuznikh derzhav – SSSR, SShA y Velykobrytanyy (4–11 fevralia 1945 h.). – 1984. – 302 s.

3. Ibid.
4. Kutakov L. N. Moskva – Tokyo: ocherky dyplomatycheskykh otnosheniy, 1956–1986 / Kutakov L. N. – M. : Mezhdunar. otnosheniya, 1988. – 272 s.
5. Vada Kh. Rozdumy pro pivnichni terytorii. / Kh.Vada – Tokio: Ivanami soten, 1990, – 372 s. (iaponskoiu movoiu).
6. Kymura Kh. Kurylskaia problema: Ystoryia yapono-rossyiskykh perehovorov po pohranychnim voprosam / Kh. Kymura ; [per. s yapon. ; pod red. V. M. Yakushyka]. – K. : Yuryнком, 1996. – 240 s.
7. Punzhyn S. M. SSSR – Yaponiya: mozjno ly pry pomoshchy prava reshyt problemu «severnikh terrytoriyi»? / S. M. Punzhyn // Sovetskoe hosudarstvo y pravo. – 1991. – № 7. – S. 104–118.
8. The Charter of the United Nations and Statute of the International Court of justice International document dated June 26, 1945 [Electronic resource] // Verkhovna Rada of Ukraine: [official web-portal] - Access mode: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

**CHARACTERISTICS OF THE TREASURY SERVICE:
FOREIGN EXPERIENCE**

Polishchuk Vadym Grygorovych

Ph.D., Associate Professor

Lutsk National Technical University

Lutsk, Ukraine

Yatsuk Iona Sergiyivna

student

Lutsk National Technical University

Lutsk, Ukraine

Abstract. The study examines the characteristics of the Treasury Service in the context of foreign experience. The characteristic functions of the state treasury service are considered. The main responsibilities and characteristics of treasury services in different countries are investigated.

Keywords. Treasury Service, budget, financial policy, tax policy, financial monopoly, lending.

Introductions. The history of the origin, formation and development of the treasury is quite complex and lengthy. The origin of the first state treasury dates back to the creation of the ancient states of Mesopotamia (VI millennium BC). Translated from English, the term "treasury" means value, treasure and comes from the word treasury. These concepts have different meanings depending on the country. Let's try to explore this.

Aim. The main goal of the study is the characteristics of the Treasury Service in the context of foreign experience.

Materials and methods. Main research methods are methods used both at the empirical and theoretical levels of research (abstraction, analysis and synthesis,

induction and deduction), methods of empirical research (observation, comparison), etc. It is these scientific research methods that will make it possible to conduct research of the characteristics of the Treasury Service in the context of foreign experience.

Results and discussion. Historically, the following functions of the treasury have developed [1]: was responsible for preserving the wealth of the state; was the place where government payments were collected and from which the government made payments; was responsible (under royal supervision) for the minting of coins; accounting function.

Times have changed and the functions of the treasury have also changed. Now these functions are: waging wars led to a decrease in the state's wealth, so the issuance of external and internal debt obligations began (however, after the creation of central banks and a sharp increase in commercial banks, this function was transferred to banks) financial monopolies increased, and their treasury shares began to take for storage; sometimes treasuries accepted deposits from the public.

The Treasury plays a different role in each country. In France, the Treasury is a system of government that operates under the Ministry of Finance. It collects all state tax and non-tax payments, credits deductions to social insurance funds, makes payments of budgetary funds, monitors and pays the expenses of local collectives and public institutions, assists prefectural services in compliance with the rule of law and budgetary control of the activities of local collectives [2].

The state treasury of the country consists of the Main Directorate and local government departments. Management at the local level by territorial bodies of the Main Administration, the basic link of which is the treasury.

In the department of France, the senior treasurer is vested with all financial authority. He also oversees publicly funded organizations and is responsible for the operations of the Customs and Tax Administration.

The United States Treasury or Treasury Department performs a wide range of functions (both financial and economic) and reports to the President. The US Treasury includes the Customs and Internal Revenue Service.

The primary purpose of America's Treasury is to promote optimal financial management of public resources. The Treasury ensures timely receipt by budgetary institutions of the necessary resources for the functioning of public services while minimizing the cost of financing the state [2].

The main functions of the US Treasury [1]: development of financial and tax policy; management of financial and tax systems; development of monetary and financial policy; control over the implementation of financial laws; acting as a government agent in the field of international financial relations and domestic financial policy.

In Great Britain, the main function of the Treasury was previously the control over the expenditures of departments and services of the government. However, now the main function is to achieve the economic goals set by the Parliament through the management of the economy.

The UK Treasury is divided into 4 sectors: economy – this sector is engaged in analysis, short-term and medium-term forecast; public expenditures – none of the departments has the right to apply for funds to parliament, unless they agree on this issue with the treasury. The State Treasury is fully responsible for the entire public sector; public service – the UK Treasury has assumed responsibility for retirement, labor and wages affairs; finance - Treasury manages exchange rates, cash collateral, government debt, and interest rates.

The State Treasury of the Republic of Latvia is subordinate to the Minister of Finance. It can be considered a legal entity with its own seal, which depicts the state emblem.

The treasury of a given country includes regional settlement centers and a central treasury office.

Department directors and heads of regional settlement centers are responsible for the work of structural divisions of the state treasury and responsibility to the head for the implementation of certain tasks that are assigned to a particular structural unit.

The specificity of the Latvian Treasury is manifested in the performance of functions in two directions: the branch of reports on the implementation of the state

budget and the budget of local self-government; in the field of banking, investments, loans, and lending. Also, in addition to these functions, carries out a short-term investment deposit or a deposit in the form of Latvian government securities for money management [2].

The state treasury takes a leading role in various areas, among them are: the distribution industry, planning, drawing up, control over the use of financial resources, as well as the use of the budget.

The Austrian Treasury approves the expenditures carried out by the Ministry. Also, the Treasury determines the categories of expenditures, is approved with the budget ministries and delegates to them the authority to carry out these expenditures.

The responsibilities of the Austrian Treasury also include [1]: providing advice to ministries on economic and financial issues; defining and ensuring interaction with ministries, applying appropriate methods of managing public funds and their spending; coordination of approaches to the consideration of some general issues.

However, the management of public resources remained the main function of this country's treasury. The supervision, planning and control of the use of resources in the public sector are used by the Austrian public treasury as the main systems for the management of public resources.

The Federal Treasury of Russia was created in December 1992 after the signing of the decree "On the Federal Treasury". The purpose of its foundation was to increase the efficiency in financing state programs, increase the effectiveness of budgetary state policy, strengthen control over revenues, targeted and economical use of financial public resources, effective management of revenues and expenditures in the process of budget execution.

The unified centralized system of the Federal Treasury bodies is considered three-tier, which includes the Main Directorate of the Federal Treasury of the Ministry of Finance of the Russian Federation, the Federal Treasury department and the Federal Treasury department.

Conclusions. The treasury of countries is a participant in the implementation of monetary policy, and also carries out the activities of the management of expenses

and incomes in both foreign and national currencies. For many countries, the Treasury Service collects all state tax and non-tax payments, credits deductions to social insurance funds, conducts budget payments, monitors and pays the expenses of local collectives and public institutions, assists prefectural services in compliance with the rule of law and budgetary control of the activities of local collectives. In many cases, the Treasury focuses on facilitation. optimal financial management of public resources.

LIST OF REFERENCES:

1. Gubar N. Experience of functioning of treasury systems in developed countries. Bulletin of the Ukrainian Academy of Public Administration under the President of Ukraine. 2003. № 2. Pp. 463-468.

2. Kublikova T.B., Kurganskaya E.I. Systems of treasuries of foreign countries.

URL:

<http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1245/1/Системи%казначейств%зарубіжних%країн.pdf>

HUMAN TYPOLOGICAL ASPECTS CONCERNING TO DENTAL PATHOLOGY

Sartipi Hamed Nosratolla

Dentist

Tehran city, Iran

Tkachenko Elena Viktorovna

cand.med.sci., assistant

Ukrainian medical stomatological academy

Goujili Othmane

Dental faculty student

Ukrainian medical stomatological academy

Lahbib Sidi Mahmoud

Dental faculty student

Ukrainian medical stomatological academy

Many dental anomalies in part permanent tooth agenesis, maxillary lateral incisor microdontia, palatally displaced canines as well as distoangulation of mandibular second premolars are frequently associated with maxillary lateral incisor agenesis and are considered to be of genetic nature in the patients aged 14 and over [1, p. 732e1-6]. Also anomalies ectopic localizations are described particularly of Carabelli's tubercle in Italy [2, p.517-524], maxillary second molar with 3 mesiobuccal canals in Turkey [3, p.43-46], maxillary molar with four roots and four buccal canals in India [4, p.80-84] maxillary first molar with unusual morphology in Turkey [5, p.62-65]. Implantologists wrote his works in different countries: Portugal [6, p.6825213.], Sweden [7, p.60-69], Brazil [8, p.770-775], Switzerland [9, p.338-347], America [10, p.97-110]. Dental implants on maxilla have their peculiarities by the works of American dentists [11, p.222-227], the Indian implantologists (moreover in maxilla anterior region) [12, p.1], the ones from Korea (in anterior maxilla) [13, p.312-327], Lebanon [14, p.202-208].

New investigative methods were created in various countries in part angular photography in the Kenyans and Chinese [15, p.1064-1072], in the Koreans [16, p.167-174].

Reconstruction-based digital dental occlusions are created at partially edentulism [17, p.201-210]. It is very important in maxillary-facial surgery, implantology. The previous work and this one were performed by the Chinese dentists [18, p.219-223].

Facial affect is perceived differently by people from various cultures, for example, among Roman and Arabic script readers [19, p.51-64].

Unilateral long-lasting superior oblique muscle palsy is accompanied by significant disturbance in face appearance, vision disorders as well as various dental problems (in part in mastication) as well as dental and ophthalmological operative interventions necessity [20, p.1174-1180; 21, p.457-461]. For instance, we met work of the Turkish author [22, p.283-287]. It is evidently that creating the best possible facial esthetic must be among dentist tasks in priority. It is important to mention that not only face left-right asymmetry gets disturbed but the superior-inferior one and that this problem can have congenital character [23, p.386-389].

This scientific direction can be useful in applied dentistry various directions, also to opinions of dentists from different countries. Soft tissue response and face symmetry saving is rather important after orthognathic surgery according to the German scientists opinion [24, p.339-345], Italian [25, p.1448-1452]. Face digital three-dimensional 3D image fusion processes (facial soft tissues, facial skeleton and dentition) are applied for orthodontics and orthognathic surgery planning and evaluating [26, p.341-352].

Portuguese dentists studied epidemiology and phospholipase activity of oral *Candida SPP* among patients with central nervous system diseases before and after cleaning procedure (ethnic aspect) [27, p.19-23]. Candidosis in children sick in Down's syndrome was studied in ethno-age aspect in Portugal [28, p.383-396]. Iranian dentists found candidosis prevalence in denture wearing patients in 57,6% without reliable relationship between age and sex and with smoking and bad oral

hygiene as candidosis reasons [29, p.16-22]. Iranian dentists performed interesting work the main results of which concluded increased susceptibility to candidiasis in dentures wearers with O(I) blood group and decreased susceptibility in the ones with B(III) blood group [30, p.398-403].

Oral cavity health in the students must be paid very big attention in part due to oral hygiene maintaining [31, p.351-362], tobacco cessation counseling, attitude to its application and anti-smoking programmes in various countries with national surveys managements in some of them in part in Iran [32, p.287-292; 33, p.333-338], Nigeria [34, p.406-412], Romania [35, p.172-180], Belgium [36, p.177-183], Greece [37, p.119-125], Italy [38, p.17-25], Ireland [39, p.17-22].

LITERATURE

1. Garib D.G., Alencar B.M., Laurism J.R., Baccetti T. Agenesis of maxillary lateral incisors and associated dental anomalies //Am J Orthod Dentofacial Orthop.-2010 Jun.-Vol.137, N.6.-P.732e1-6.
2. Ambu E., Dallari B., Generali L., Consolo U. Ectopic localization of Carabelli's tubercle. Review of the literature and description of two clinical classes //Minerva Stomatol.-2005 Sep.-Vol.54, N.9.-P.517-524.
3. Ozcan E., Aktan A.M., Ari H. A case report: Unusual anatomy of maxillary second molar with 3 mesiobuccal canals //Oral Surg Oral Med Oral Pathol Oral Radiol Endodont.-2009 Jan.-Vol.107, N.1.-P.43-46.
4. Sharma R., Maroli K., Sinha N., Singh B. An unusual maxillary molar with four roots and four buccal canals confirmed with the aid of spiral computed tomography: a case report //J Int Oral Health.-2014 Jul.-Vol.6, N.4.-P.80-84.
5. Cobankara F.K., Terlemez A., Orucoglu H. Maxillary first molar with unusual morphology //Oral Surg Oral Med Oral Pathol Oral Radiol Endodont.-2008 Dec.-Vol.106, N.6.-P.62-65.
6. Zita Gomes R., de Vasconcelos M.R., Lopes Guerra I.M., de Almeida R.A.B., de Campos Felino A.C. Implant Stability in the Posterior Maxilla: A Controlled Clinical Trial //Biomed Res Int.-2017.-N.2017.-P.6825213.

7. Ostman P.O., Hellman M., Sennerby L. Direct implant loading in the edentulous maxilla using a bone density-adapted surgical protocol and primary implant stability criteria for inclusion //Clin Implant Dent Relat Res.-2005.-N.7 Suppl 1.-P.60-69.

8. Novellino M.M., Sesma N., Zanardi P.R., Laganá D.C. Resonance of frequency analysis of dental implants placed at the posterior maxilla varying the surface treatment only: A randomized clinical trial //Clin Implant Dent Relat Res.-2017 Oct.-Vol.19, N.5.-P.770-775.

9. Bornstein M.M., Hart C.N., Halbritter S.A., Morton D., Buser D. Early loading of nonsubmerged titanium implants with a chemically modified sand-blasted and acid-etched surface: 6-months results of a prospective case series study in the posterior mandible focusing on peri-implant crestal bone changes and implant stability quotient (ISQ) values //Clin Implant Dent Relat Res.-2009 Dec.-Vol.11, N.4.-P.338-347.

10. Cooper L., De Kok I.J., Reside G.J., Pungpapong P., Rojas-Vizcaya F. Immediate fixed restoration of the edentulous maxilla after implant placement //J Oral Maxillofac Surg.-2005 Sep.-Vol.63 (9 Suppl 2).-P.97-110.

11. Turkyilmaz I., Avci M., Kuran S., Ozbek E.N. A 4-year prospective clinical and radiological study of maxillary dental implants supporting single-tooth crowns using early and delayed loading protocols //Clin Implant Dent Relat Res.-2007 Dec.-Vol.9, N.4.-P.222-227.

12. Gupta S., Deo V., Williams C. Interproximal papillae Reconstruction around Implant Using Subepithelial Connective Tissue Graft in Maxillary Anterior Region: A Case Series //J Oral Maxillofac Res.-2012 Jul.-Vol.3, N.2.-P.1.

13. Gao E., Hei W.H., Park J.C., Pang K., Kim S.K., Kim B., Kim S.M., Lee J.H. Bone-level implants placed in the anterior maxilla: an open-label, single-arm observation study //J Periodontal Implant Sci.-2017 Oct.-Vol.47, N.5.-P.312-327.

14. Berberi A.N., Noujeim Z.N., Kanj W.H., Mearawi R.J., Salameh Z.A. Immediate placement and loading of maxillary single-tooth implants: a 3-year

prospective study of marginal bone level //J Contemp Dent Pract.-2014 Mar.-Vol.15, N.2.-P.202-208.

15. Wamalwa P., Amisi S.K., Wang Y., Chen S. Angular photogrammetric comparison of the soft-tissue facial profile of Kenyans and Chinese //J Craniofac Surg.-2011 May.-Vol.22, N.3.-P.1064-1072.

16. Rhee S.C., Dhong E.S., Yoon E.S. Photogrammetric facial analysis of attractiveness in Korean entertainers //Aesthetic Plast Surg.-2009 Mar.-Vol.33, N.2.-P.167-174.

17. Zhang J., Xia J.J., Zhou X. Reconstruction-based Digital Dental Occlusion of the Partially Edentulous Dentition //IEEE J Biomed Health Inform.-2017 Jan.-Vol.21, N.1.-P.201-210.

18. Li Y. Occlusal evaluation and design of dental implant therapy in defect dentition //Zhonghua Kou Qiang Yi Xue Za Zhi.-2016 Apr.-Vol.51, N.4.-P.219-223.

19. Health R.L., Rouhana A., Ghanem D.A. Asymmetric bias in perception of facial affect among Roman and Arabic script readers //Laterality.-2005.-N.10.-P.51-64.

20. Abtahi M.A. Assessment of the changes of macular thickness in inferior oblique weakening surgery //Journal of Isfahan Medical School (I.U.M.S.).-1st week December 2016.-Vol.34, N.401.-P.1174-1180.

21. Kelkar J., Kanade A., Agashe S., Kelkar A., Khandekar R. Outcomes of Asymmetric Primary Inferior Oblique Muscle Overaction Managed by Bilateral Myectomy and Tucking of Proximal Muscle End: A Cohort Study //Middle East Afr J Ophthalmol.-2015 Oct-Dec.-Vol.22, N.4.-P.457-461.

22. Duranoglu Y. Effectiveness of disinsertion-resection and tucking of the inferior oblique muscle in patients with unilateral long-standing superior oblique muscle palsy //J Pediatr Ophthalmol Strabismus.-2007 Sep-Oct.-Vol.44, N.5.-P.283-287.

23. Enz T.J., Jaggi G.P., Weber K.P., Sturm V., Landau K. Inferior oblique muscle anteriorization in congenital superior oblique palsy //Klin Monbl Augenheilkd.-2014 Apr.-Vol.213, N.4.-P.386-389.

24. Wermker K., Kleinheinz J., Jung S., Dirksen D. Soft tissue response and facial asymmetry after orthognathic surgery //J Craniomaxillofac Surg.-2014 Sep.-Vol.42, N.6.-P.339-345.
25. Verzé L., Bianchi F.A., Schellino E., Ramieri G. Soft tissues changes after orthognathic surgical correction of jaws asymmetry evaluated by three-dimensional surface laser scanner //J Craniofac Surgery.-2012 Sep.-Vol.23, N.5.-P.1448-1452.
26. Plooij M., Maal T.J., Haers P., Borstlap W.A., Kuipers-Jagtman A.M., Bergé S.J. Digital three-dimensional 3D image fusion processes for planning and evaluating orthodontics and orthognathic surgery. A systematic review //Int J Oral Maxillofac Surg.-2011 Apr.-Vol.40, N.4.-P.341-352.
27. Ribeiro A.S., Silva D.A., Silva F.P., Santos G.C., Campos L.M., Oliveira L.V., Santos D.A. Epidemiology and phospholipase activity of oral Candida SPP among patients with central nervous system diseases before and after cleaning procedure //Braz J Microbiol.-2010 Jan.-Vol.41, N.1.-P.19-23.
28. Vieira J.D., Ribeiro E.L., Campos Cde C., Pimenta F.C., Toledo O.A., Nagato G.M., Souza N.A., Ferreira W.M., Cardoso C.G., Dias S.M., Araújo Júnior C.A., Zatta D.T., Santos Jde S. Candida albicans isolated from buccal cavity of children with Down's syndrome: occurrence and growth inhibition by Streptomyces sp //Rev Soc Bras Med Trop.-2005 Sep-Oct.-Vol.38, N.5.-P.383-386.
29. Khozeymeh F., Bahremand T. Evaluation of relative frequency of chronic atrophic candidosis in patient with denture referred to dental offices in Yasouj (2003) //Journal of Islamic Dental Association of Iran (Majallah-i-Dandanpizishki).-Winter 2006.-Vol.17, N.4(57).-P.16-22.
30. Mehr Mofakham Sh., Farokhi B. Correlation between denture induced candidosis and blood group in secretor and nonsecretors //Journal of Dental School Shahid Beheshti University of Medical Science.-Fall 2002.-Vol.20, N.3.-P.398-403.
31. Haerian Ardakani A., Morowati Sharifabad M.A., Rezapour Y., Pourghayumi Azadeh A. Investigation of the relationship of oral health literacy and oral hygiene self-efficacy with DMFT and gingival index in students of Ardakan university //Payesh.-May-June 2015.-Vol.14, N.3.-P.351-362.

32. Ahmadian M., Khami M.R., Ahamdi A.E., Razeghi S., Yazdani R. Effectiveness of two interactive educational methods to teach tobacco cessation counseling for senior dental students //Eur J Dent.-2017 Jul-Sep.-Vol.11, N.3.-P.287-292.
33. Razavi S.M., Zolfaghari B., Doost M.E., Tahani B. Attitude and practices among dentists and senior dental students in Iran toward tobacco cessation as an effort to prevent oral cancer //Asian Pac J Cancer Prev.-2015.-Vol.16, N.1.-P.333-338.
34. Uti O.G., Sofola O.O. Smoking cessation counseling in dentistry: attitudes of Nigerian dentists and dental students //J Dent Educ.-2011 Mar.-Vol.75, N.3.-P.406-412.
35. Dumitrescu A.L., Ibric S., Ibric-Cioranu V. Opinions of Romanian Dental Students Toward Tobacco Use Interventions in the Dental Setting //J Cancer educ.-2016 Mar.-Vol.31, N.1.-P.172-180.
36. Vanobbergen J., Nuytens P., van Herk P., De Visschere L. Dental students' attitude towards anti-smoking programmes: a study in Flanders, Belgium // Eur J Dent Educ.-2007 Aug.-Vol.11, N.3.-P.177-183.
37. Polychonopoulou A., Gatou T., Athanassouli T. Greek dental students' attitudes toward tobacco control programmes //Int J Dent.-2004 Jun.-Vol.54, N.3.-P.119-125.
38. Pizzo G., Licata M.E., Piscopo M.R., Coniglio M.A., Pignato S., Davis J.M. Attitudes of Italian dental and dental hygiene students toward tobacco-use cessation //Eur J Dent Educ.-2010 Feb.-Vol.14, N.1.-P.17-25.
39. McCartan B., McCreary C., Healy C. Attitudes of Irish dental, dental hygiene and dental nursing students and newly qualified practitioners to tobacco use cessation: a national survey //Eur J Dent Educ.-2008 Feb.-Vol.12, N.1.-P.17-22.

THE PROCESS OF OPTIMIZATION VENTILATION HOLDS SHIP

Savchuk Viktor Dmitrievich

Ph.D, Professor
the Head of the Scientific-Research Department

Krat Denis Igorovich

Cadet
National University «Odessa Maritime Academy»
Odessa, Ukraine

Abstract. When sailing a ship in different climatic zones, the only means that the shipbuilder has to ensure the safety of transport of regime cargo is the ship's system of ventilation holds. The purpose of this article is to outline the results of the theoretical studies that have been carried out to develop a strategy to optimize the operation of the ventilation system of the ship's cargo facilities at a minimum of material costs.

Keywords: the technology of transporting cargo, the ventilation system, control parameters of the holds.

Introduction. Alyamovsky I.G. and Jadan V.S. found that the quality storage of fruits and vegetables is influenced not only by the duration of such storage, but also by the state of the air environment in storage facilities [1, 2]. The conservation of tropical fruits and perishable cargoes is given attention in the studies of Repkin B.N. and Korkhov Y.G. [3, 4]. The work of Savchuk V.D. and Stetsyuk V.E. is dedicated to the work of Savchuk V.D. and Stetsyuk V.E. in taking into account the specifics of the constructive implementation of the system of ventilation of the holds [5, 6].

The financial process of the process of forming the rational state of the microclimate of holds and cargo (MH and C) for a particular type of vessel, with the same parameters of constructive performance of the ventilation system, depends: on

the speed of change in the parameters of the external environment on the crossing track, i.e. temperature t_e , relative humidity ϕ_e and dew point temperature τ_e^o ; initial temperature t_2^u and humidity W_2^u of the cargo; ventilation system performance V_e , etc.

Reducing or increasing the temperature of the hold air, some of its drying or hydration, removal of breathing products or harmful discharges from the cargo space can be presented as the limit case of discrete multi-stage process, if in as individual stages take a fairly small amount of time. To optimize this process, the dynamic programming method (the discrete principle of maximum) is applicable. In general, this process can be illustrated by the diagram presented to the figure 1.

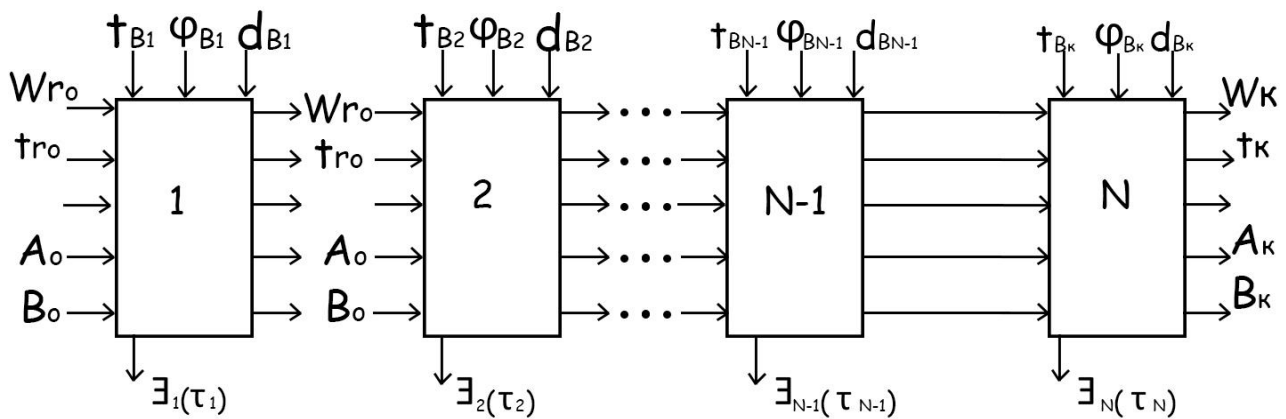

Fig 1. Diagram of a multistage process of forming a rational thermal and humidity state of the microclimate of holds and cargo

Each stage that represents the course of the process over a relatively short period of time is characterized by certain parameters of the MH and C state parameters at the in and out $t_2^u, t_T^u, W_2^u, d_T^u, t_2^k, t_T^k$. Control parameters at each individual stage can accept a number of values that change at minor intervals, characteristic of the state of the external environment at the time in question.

Using these parameters, the shipbuilder must determine ways to optimize variables $t_e, d, \tau_e^o, d_T, t_T, V_e, \theta_e$ and choose a rational mode of the ventilation system of the holds.

As a criterion for optimization, it is proposed to use an indicator $\pi_j(\tau_e)$ that characterizes the given material costs at the N stage, with the proper choice of the control parameter τ_N for the purpose, for example, changes in humidity W_r and

temperature t_2 of the cargo from the initial to the end values. Similarly, the process of changing the concentrations of breathing products from before A_H , etc. can be considered A_K .

Thus, the solution to the task of optimizing the streamlining of the hold ventilation modes is to determine such values of the control parameters of the air vent $t_6, d_6, \varphi_6, \theta_B$, and the duration of the ventilation cycle τ_i to ensure the optimal, recommended by the transportation regulations, microclimate of cargo premises $t_T^{op}, d_T^{op}, \varphi_T^{op}$, and temperature and humidity condition of cargo t_2^{op}, W_2^{op} , at minimal material costs, i.e.

$$\Sigma \tau_i = f(t_6, d_6, \varphi_6, \theta_B, t_2, W_2) \quad (1)$$

Subject to conditions

$$\Sigma \varphi_j(\tau_i, N) \rightarrow \min \quad (2)$$

To implement the above, it is necessary to initially build valve curves taking into account changes in control parameters, using data on the nature of sorption or desorption, the release of breath products or harmful fumes, and, only after that, the nature of the ventilation process is determined, which corresponds to the optimal.

Consider the example of the ventilation hold of a ship loaded with hygroscopic cargo in order to remove excess moisture from between the cargo space and the slight drying of the cargo itself, recording the conditions

$$W_2^H > W_{21} > W_{22} > \dots > W_{2N-1} > W_N = W_2^K, \quad (3)$$

$$\tau_0 > \tau_1 > \tau_2 > \dots > \tau_N > \tau_{N+1} = \tau_K \quad (4)$$

Suppose, in this case, that the shipbuilder knows the nature of the change in sorption and desorption curves for this cargo (figure 2 and 3).

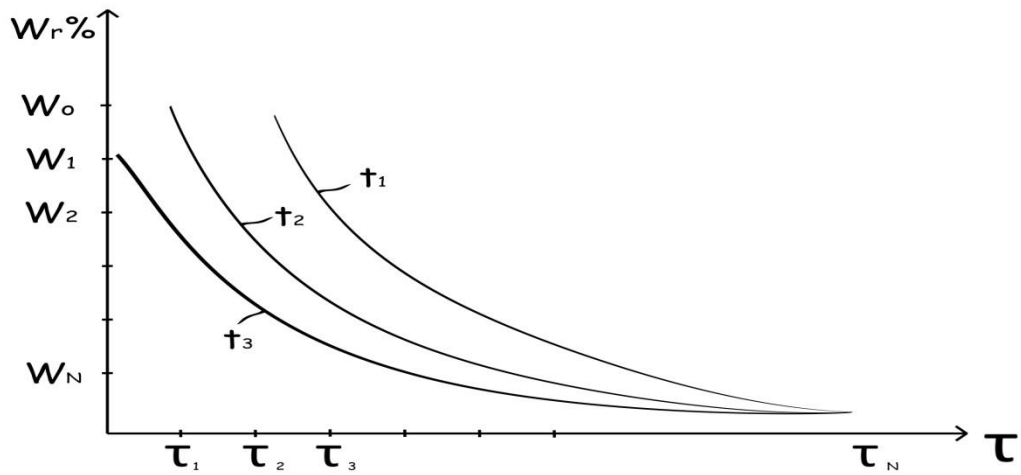

Fig. 2. Curves remove moisture from the cargo array

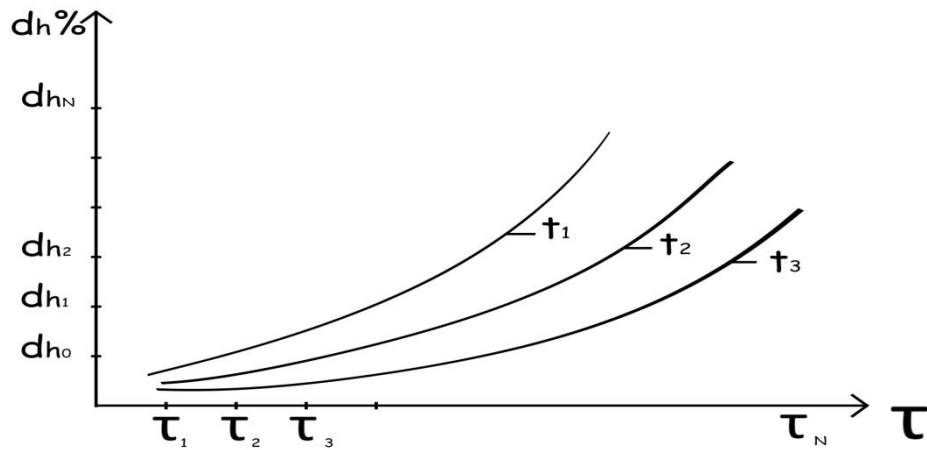

Fig. 3. Curves increase humidity in the hold of the ship

For the valve curve corresponding to the rational mode, the segment $(0, \tau_N)$ on the axis of time is broken N into equal parts, and the segment $(0, \tau_N)$ on the axis of humidity – on n parts. Kinetic moisture reduction curves will be presented as a grid on which function graphics $W=f(\tau)$ will have the appearance of broken lines with tops in nodes of the grid (figure 4).

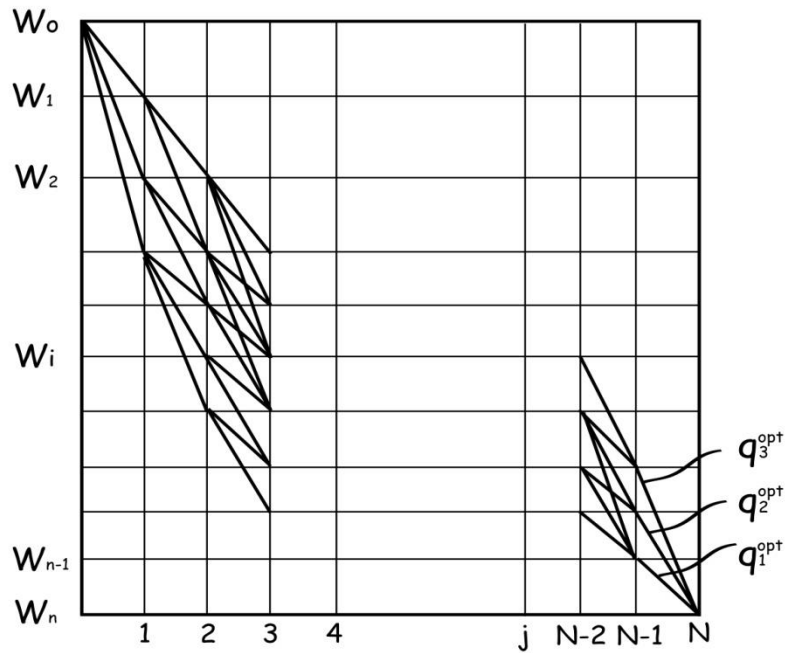

Fig. 4. Kinetsa reduce moisture content of hygroscopic cargo using ventilation system

For segments connecting the nodes of the grid (W_2^k , τ_k and W_i) it is necessary to identify scalar values (q_{ij}) expressing energy expenditure to reduce humidity from (W_{yi-1} to W_{yi} ($W_{yi-1} \geq W_{yi}$)) the length of time at the stage j of the ventilation process. (W_{yi-1} and W_{yi}) also from a period of time ($\Delta \tau_j$).

The cost of heat at each stage of the ventilation process is determined by the expression

$$q = V_e J_e \Delta \tau_j , \quad (5)$$

where V_e - the consumption of air ventilation; J_e - his enthalpine; $\Delta \tau_j$ - duration j - th stage.

In turn, the consumption of air ventilation is calculated by the formula

$$V_e = F_{mp} v_e^u p_e , \quad (6)$$

where F_{mp} - the area of the section of the cargo room perpendicular to the direction of the ventilation flow; v_e^u - the speed of the air flow; p_e - the density of the air flow.

The value of enthalpy is determined by diagram, or, which is quite satisfying in practical calculations, according to the formula

$$J_e = t_e + 0,001d_e (2500 + 1,84t_e) \quad (7)$$

From a series of valve curves, you need to choose one for which the rate of reduction of humidity from up W_{yi} to W_{yi-1} a period of time $\Delta \tau$ will be the same as when reducing its humidity at the stage from W_{yi-1} to W_{yi-2} the same period of time.

It follows from the above that the task of optimizing the operation of the ventilation system (VC) of the cargo premises of the ship is to find a piece-line curve connecting the dots W_z^H, τ_o and W_z^K, τ_K , and the cost of heat of the entire multi-stage process of ventilation of cargo premises ships are minimal.

$$Q = \sum q_{ij} (W_{ij}, t_{e(j-1)}) \rightarrow \min, \quad \sum \tau_j (\tau_i, N) \rightarrow \min \quad (8)$$

It should be noted that according to the best practices that are the basis of dynamic programming, the calculation of the process of fixing the holds should start from the last N stage, and after determining the parameters of rational management the best value for the stage is found for all possible entry states of this $(N - 1)$ stage. Since the N stage is the last,

$$q^{opt}_{i,N} = q_{i,N} \quad i = 0, 1, 2, \dots, n \quad (9)$$

At the $(N - 1)$ -stage rational transition from point W_{N-1}, τ_{N-1} to end point W_N, τ_N will be made at the cost of heat equal to the minimum of numbers

$$q_{i,N-1} = q^{opt}_{i,N} \quad (10)$$

The refore, for all stages of the ventilation process, you can write down the recurrent ratio

$$q^{opt}_{i,j} = \min (q_{i,j} + q^{opt}_{i,N}) \quad i = 0, 1, 2, \dots, n \quad (11)$$

Points (i, j) obtained when you find the minimum show which peak is the optimal transition to the j stage started at the point with the values W_{i-1}, τ_{j-1} .

It follows from the foregoing that for each stage of the process of ventilation of the cargo spaces of the vessel, it is possible to find the optimal value $(q^{opt}_{i,j})$ and points (i, j) corresponding to the trajectory of the process, which makes it possible to ensure the formation of the necessary state of MC and G, while the condition.

$$\sum \tau_j (\tau_i, N) \rightarrow \min \quad (12)$$

The high quality of the transport process can be achieved with differential regulation of the parameters of MH and C. This is quite a complex task and can be radically solved by developing and implementing an automated control and control system MH and C in each forward of the specified cargo room.

Conclusion. To achieve this, transport vessels must be equipped with temperature, moisture, barometric pressure, air and outdoor air, temperature and humidity. The data of these sensors should be displayed on the ship's computers. Ship computers, in turn, should have software to calculate the optimal modes of ventilation of holds, taking into account the design features of the system of their ventilation and transport characteristics of transported goods. In the future, the results of the completed studies are proposed to be used on universal vessels in order to improve the technology of transporting daftinous goods.

REFERENCES

1. Alyamovsky I.G. Dependence on the intensity of breathing and heat discharge of fruits and vegetables from temperature. Refrigeration. – 1967. No 6. P. 41-42.
2. Jadan V.S. Theoretical basics of air conditioning in storage of juicy plant raw materials. - M.: Food industry. 1972. - 154 p.
3. Repkin B.N. Transportation of some tropical fruits by sea. M.: Sea transport. 1963. - 35 p.
4. Korkhov Y.G. Shipping perishable goods. M.: Transportation. 1976. - 158 p.
5. Savchuk V.D. Opportunities for ventilation systems of dry cargo ships. M.: CBNTI MMF. – 1980. No 4 (86). P. 5-11.
6. Savchuk V.D., Stetsyuk V.E. Ensuring the safety of cargo on the ship. M.: W/O "Mortechinformadvertising." – 1983. No 233. P. 5-10.

**THE MOTIVATION PECULIARITIES OF FOREIGN
LANGUAGES TEACHING**

Shcherbina Olga Viktorivna

teacher

National University of Pharmacy

Kharkiv, Ukraine

Annotation: The problem of motivation is one of the fundamental and dominating problems of modern educational process, in particular, during a foreign language teaching process. The formation, the development, the motivation of educational activity increasing, the teaching technologies usage, based on understanding the mechanisms of motivational components functioning, can significantly increase the educational process effectiveness and allow to achieve a high level of results. All these determine the relevance of this investigation.

Key words: motive, educational activity, foreign languages teaching, intrinsic motivation, extrinsic motivation.

For the first time, the definition of “motivation” appeared in A. Schopenhauer's article “Four Principles of Sufficient Reason” (1900–1910), later this term came firmly into psychological and pedagogical use.

The current state of motivation investigation is characterized by many concepts and theories, fragmentation of theoretical ideas, expressed by terminological diversity. Thus, motivation is understood as a combination of factors determining, organizing and directing a human behaviour (a system of needs, motives, goals, intentions, ideals, beliefs, etc.), as a set of stable motives, impulses that determine the content, focus and character of a personality activity, its behaviour”, as a verbal behaviour, directed to motives choice (assertion) for explanation, grounding of real working behaviour (V. Adamchuk, O. Romashov, M. Sorokina, 2000).

Thus, researchers identify two ways of motivation studying: the first considers the motivation from a structural position, as a combination of factors or motives, the second - as a dynamic formation, as a process or a mechanism. But in both cases, the motivation acts as a secondary formation as to a motive and a phenomenon; as a process of activity regulation with the help of a motive.

Also, there is no common opinion in understanding correlation between motivation and motive. These two concepts are used as synonyms in many works. In general, a motive (from French. motif - a motive reason, an occasion) is “an incentive to activity connected with the human needs satisfaction; a set of external and internal conditions that cause the subject activity and determine its focus” [1, p. 238], “this is what explains the nature of a speech action, while the communicative intention expresses the communicative goal of the speaker, who plans this or that form to influence on a listener” [5, p. 19].

According to A.N. Leontyev’s concept (1971), who is the author of the most formalized theories of motivation, motives are considered as objectified needs. They mean the objective, in which this need is specified in the given conditions and what for this activity, that encourages it, is directed to. A. N. Leontyev considers the essence of motivation as an object that meets this need [7, p.25].

Due to T. O. Gordeeva, we understand the motivation of learning activity as a systemic education that provides impulse, focus and regulation of learning activities [2, p. 14]. Thus, motivation plays the role of the driving force of academic achievement.

We consider the motive of educational activity as all factors that determine the demonstration of educational activity: needs, goals, attitudes, intentions, incentives, sense of duty, interests, and so on.

Learning activity, like any other, is encouraged by all kinds of factors (motives). So, G. Rosenfeld identified the following content categories (factors) of learning motivation:

1. Education for the sake of training, without getting pleasure of activity or without interest to the subject being taught.

2. Education without personal interests and benefits.
3. Education for social identification.
4. Education for success or for fear of failure.
5. Education by compulsion or pressure.
6. Education based on concepts and moral obligations or on generally accepted standards.
7. Education for a goal achieving in everyday life.
8. Education based on social goals, requirements and values.

As we can see, in this classification, the vast majority of highlighted factors reflect the world around us; they are not directly related to a personality.

A. Pechnikov and G. Mukhina consider “professional” and “personal prestige” as the students leading educational motives. According to their opinion, “pragmatic” (to get a higher education diploma) and “cognitive” factors are less important “. Researchers note that the role of dominant motives is changing at different studying levels. In the first year, the leading motive is “professional”, in the second - “personal prestige”, in the third and fourth years - both of these motives, in the fourth - also “pragmatic”. The success of teaching was more influenced by “professional” and “cognitive” motives influenced more on the learning success. “Pragmatic” motives were mostly characteristic of poorly performing students.

The actual educational motives (related to the content of the subject and the educational process) and extracurricular motives (broad social motives, personal motives, negative motives) have been distinguished in the work of V. Molchanovsky and L. Shipelevich. We will describe negative motives below in details.

Many researchers subdivide the motivation of educational activity into intrinsic and extrinsic, due to basic needs. It is important to note that it is very difficult to divide motives clearly into two groups.

Thus, the basic needs of an individual in cognition, self-development, satisfaction, pleasure from the cognition process and result achievement and enthusiasm to the educational process are the components of internal motivation (“sense-forming motives” according to A. Leontiev). Intrinsic motivation is

connected not with external circumstances, but directly with the subject of studying - “I want to know the language I study in order to read, to express my thoughts and to communicate with native speakers” [7, p.24].

Extrinsic motivation (“motives-stimuli” according to A. Leontyev) is a “heterogeneous education based on two qualitatively different types of educational motives, some of which correspond to person’s basic needs satisfaction in self-respect, respect and recognition as significant by others. Others are the frustration result of basic psychological needs in autonomy, competence and acceptance, and have a negative impact on other motivational variables and directly on learning activities success.” [7 p. 26].

During foreign languages teaching, motivation gains a completely different meaning, other psychological formations that generate activity are involved. It is due to the specifics of this educational subject.

It is important to note that the strategic goal of a foreign language teaching is the secondary linguistic personality formation, which owns fully a communicative competence as the ability to solve communicative tasks with the help of language tools at a quite high level [3, p. 168]. At the end of the educational process, the student is able to lead communicative activities by means of the language studied. Thanks to the presence of this goal, both internal and external, acquires a certain meaning. The teacher’s task is to increase motivation to master the subject, to make the interest to learning process constant and steady. If students’ lessons are interesting, if they feel the necessity for what they are studying, then all their mechanisms of cognitive and speech activity work better: memory, thinking, attention. Students’ working capacity increases and they quickly assimilate a learning material. This means that high motivation is also an important factor of teaching intensification.

The following motives of a foreign language studying have been distinguished in the work of O. Fomberg, L. Pechenikova and I. Lugovskova:

1. communication as a socio-cultural need of a person;
2. long-term plans related to building a family or business;

3. professional and educational orientation;
4. love to the language and desire for intellectual growth;
5. the atmosphere of favourable communication during classes and love to your teacher;
6. access to the media;
7. knowledge of the language as the main means of intercultural communication;
8. difficulties causing intense work of cognitive forces;
9. gaining a positive assessment as an external factor that is necessary during students' knowledge and skills assessment [8, p 35].

Canadian psychologists R. Gardner and W. Lambert identified two groups of a foreign language teaching motivation: integrative and instrumental.

Integrative motivation is based on the new knowledge acquisition in the framework of a foreign language studying, in the process of interaction between the teacher and students, when the student wants to become a part of a foreign language culture, master a foreign language, understand it and communicate freely with native speakers, get a certain status in society. A long-term interest to a foreign language culture forms within students. The opportunities for self-development and self-realization open up. This reflects intrinsic motivation.

Instrumental motivation is based on a practical goal - gaining a diploma or a certificate, studying at a foreign university, getting a more prestigious job, as well as the interest of a foreign language studying under the positive teacher's influence [5, p. 67], which corresponds to external motivation. In our opinion, the personal teacher's qualities are an important motivational factor. The ability to create a favourable microclimate in the group, the atmosphere of mutual respect and understanding, the establishment of trusting and friendly relationship, an individual approach to the interests and needs of each student contribute to the communication skills successful development. The result of this motivation is the foreign language successful mastering.

The presence of both types of motivation is necessary for a foreign language successful studying.

Within external motivation, a person is affected by those factors that are in the world around him, outside his personality. Public opinion can be one of these factors, on which any person is dependent. We are motivated by parents, teachers; they encourage us to actions that we perform in order to receive a reward or to avoid punishment when training is carried out due to the pressure of relatives, teachers. Correspondingly, this type of motivation is divided into positive and negative. In the first case, a person is motivated by the fact that he will receive a reward or a praise, doing this work. And in the second case he will receive negative consequences for not performing this work. Thus, the extrinsic motivation differs from the intrinsic motivation by the purpose of activity performing. At the second type of motivation, a person performs those actions that bring him personal benefit.

Intrinsic motivation encourages a person to perform an activity, not because he will receive a reward for this work, but because he likes to perform it, because he enjoys the process or its result. Factors, that affect a person, are inside him; these are his thoughts and feelings. These types of motivation have different effects in different situations, therefore it is impossible to say which motivation is stronger. These types of motivation are separate, but with the help of extrinsic motivation it is possible to push a person to an intrinsic one. successful activity in any sphere. The interaction of all these factors of educational motivation formation affects the character of educational activity and its results.

Using the accumulated pedagogical experience, we apply the following methods of stimulating learning activities during foreign language classes:

1. The usage of interactive teaching methods (teaching in collaboration, problematic presentation of material, solving problematic and didactic tasks, thematic discussions with brainstorm using, involving students in communicative speech situations, role and business games, oral and written educational and didactic games, creative contests, conferences, Olympiads, the case and quest methods usage, the project method);

2. The usage of computer technologies (materials from various Internet sites, from the site of an educational institution, computer training programs and games, programs for interactive tests and tasks creating, multimedia resources: music, songs, poems, films, the usage of computer programs for creating presentations, slide shows, video, schemes, animations, etc.);

3. The usage of incentive techniques that create the conditions for productive speech skills mastering: “warm-up” - preparation for speech (phonetic, lexical and grammar, intonation exercises, the game “snowball”), mental maps, worksheets, cluster, crossens, text-frames, verbal-graphic plan, associative cloud, infographics, memes, scribing;

4. The usage of linguistic material (educational texts and material of regional content modelling, acquaintance with the culture, worldview, mentality of the country and people of the language being studied, national traditions, holidays and customs);

5. The usage of interdisciplinary links (conducting integrated and binary classes conducting, thematic classes with representatives from other educational groups, courses, faculties or other educational establishments);

6. The creation of a favourable atmosphere of communication (encouragement, the use of additional means of communication (telephone, social networks, chats, mail, etc.), additional extracurricular activities aimed at communicative competencies developing and the circle of communication expanding);

7. The students' skills of independent work development (self-control and self-esteem, the usage of syllabus, portfolio, individual consultations, mixed learning);

8. The teacher’s active position (teaching by personal example, a creative approach to work, the level of professionalism increasing (continuing education), the creation of pedagogical conditions, that contribute to the positive motivation formation, developing and implementing a set of pedagogical tools development and implementation, that contribute to the motivation development during a foreign language studying).

A significant motivator in the educational process, especially during a foreign language studying, is the teacher, whose role can hardly be overestimated. We would like to consider this motivation factor.

The teacher's professional and personal qualities play the leading role in general cultural and professional competencies of the future competitive specialist formation. Nowadays, the presence of specialized education, admissible teaching experience, academic degree (title), the availability of a certificate of advanced training, publication activity (articles of the HAC, Web of Science, Scopus), scientific research, manuals, monographs are relevant professional criteria.

Beside the professional competence, a teacher should have a certain set of personal qualities: hard work, honesty, personal discipline, activity, creativity, artistry, humour, respectful and tolerant attitude towards his colleagues and students, tolerance to criticism and ability to self-analysis and self-criticism.

Personal qualities form a teacher's charisma and charm. Thanks to this charisma, professionalism and love to the subject, the teacher is able to motivate students to study a discipline. Sometimes this motivation turns out to be stronger than motivation from the pragmatic value of the subject studying. The role of the teacher has changed in the context of a personality-oriented approach to the learning process, using modern educational technologies. He acts as a consultant and an assistant, who provides psychosocial, informational and technical support, gives methodological recommendations as to work with educational materials, acts as a mediator, who transmits the necessary information. Thus, the teacher's task is not only to transmit knowledge to the student, but also to organize their independent educational activity, to form their intrinsic motivation to discipline studying and help to improve the personal and professional qualities of future specialists.

The partnerships are especially important during foreign language classes, because the formation and development of students' communicative competence is the main purpose of teaching foreign languages. A productive dialogue with the teacher, which acts as mediator between cultures, is the main form of involving students into foreign language communication. You can learn to speak a foreign

language only by communicating, therefore the primary task of a foreign language teacher (perhaps the most difficult one) is to create an atmosphere of communication during the class.

However, all the teacher's attempts to achieve this will be unsuccessful if a student is not interested in the teacher as a person, as a speech partner. The successful realisation of goal settings for a foreign language teaching largely depends on the level of teacher's professional skill. Possessing comprehensive linguistic knowledge, good methodological training, a foreign language teacher acts as a speech partner, able to convey his love to the language he teaches, to the culture that this language represents. The teacher should be able to create such an atmosphere of trust and comfort, which would liberate students to overcome the language barrier and feeling of insecurity, the emergence of a desire to communicate and share their thoughts. Consequently, the task of the teacher is to find the best options (motivational conditions) to achieve the goals in the most favourable emotional environment.

Conclusions. Thus, the primary task of the modern educational process is not only to transfer information, but also to motivate students to the educational process, to self-education, to independent and regular work. It should be taken into consideration that different aspects influence the motivation forming. They are the specific socio-political situation in the country of a foreign language studying, the peculiarities of the native language and native culture of students, the national linguistic and didactic traditions, the national specificity of the personality motivational sphere, the objective factors: age, gender, ability, emotional stability, modern pedagogical technologies (MPT), the number of classroom hours (absolute transition to distance education, related to force majeure circumstances in the world, was not effective enough for teaching in groups and can be applied in blended learning technologies), as well as the teacher's professional and personal qualities. Teaching a foreign language is a long and thorny way, where the teacher is the main motivator.

The motivation level increasing during the process of a foreign language studying is possible only with the integrated usage of these conditions.

The perspective of our investigation is a comparative analysis of the ways of the motivation forming during a foreign language studying in different countries of the world, as well as a deeper investigation of the anti-motivation problems. Such investigations are necessary to determine the most qualitative, effective and accurate methods and techniques of motivation.

LITERATURE

1. Азимов Э.Л., Щукин А.И. Словарь методических терминов: теория и практика преподавания языков. СПб., 1999. 471 с.
2. Гордеева Т. О. Мотивация учебной деятельности школьников и студентов: структура, механизмы, условия развития. Автореф дисс. доктора психол. наук: 19.00.07. М., 2013. 35 с. URL: <https://www.dissercat.com/content/motivatsiya-uchebnoi-deyatelnosti-shkolnikov-i-studentov-struktura-mekhanizmu-usloviya-razvi/read>.
3. Данилова О. А., Конова Р. А., Дукин Д. В. Роль мотивации в изучении иностранных языков М.: АРКТИ, 2000. С. 167–169.
4. Зимняя И. А. Педагогическая психология. — Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. 480 с.
5. Карпова Е.В. Антимотивация в структуре учебной деятельности. Психология образования в XXI веке: теория и практика. URL. https://psyjournals.ru/education21/issue/54089_full.shtml
6. Карпова Е. В. Структура и генезис мотивационной сферы личности в учебной деятельности: дис. д-ра. психол. наук. Ярославль, 2009.
7. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы и эмоции. М., 1971. 40 с.
8. Фомберг О. А., Печеникова Л. Н., Луговскова И. А. Мотивация студентов при изучении РКИ: проблемная ситуация и способы её решения. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/92894/16-Fomberg.pdf?sequence=1>.

RARE PLANTS INCLUDING IN ASPHODELACEAE JUSS. AND LILIACEAE JUSS. FAMILIES IN THE AREA OF GARAGUSH MOUNTAIN

Talibov Tariyel Huseynali oğlu

Nakhchivan Branch of ANAS

Institute of Bioresources

Nakhchivan city, Azerbaijan

Novruzi Nurlana Azad kızı

Nakhchivan Teacher Institut

Abstract The phylogenetic groups of angiosperms (Angiosperm Phylogeny Group), which have recently been applied in plant taxonomy, have undergone significant changes in the systematic distribution of monocotyledonous plants according to the APG III system. In the article the systematic distribution of the species included in the *Asphodelaceae* Juss. and *Liliaceae* Juss. families was noted and the results of research on the current situation and protection ways of rare species in the territory of Garagush Mountain were presented.

Key words: Systematics, APG III, Asphodelaceae, Liliaceae, Eremurus, Tulipa, Fritillaria

Introduction.

The Angiosperm Phylogeny Eremurus Group, which have recently been applied in plant taxonomy, have also undergone significant changes in the systematic distribution of monocotyledonous plants according to the APG III system. According to the new division, a taxonomic spectrum of taxa belonging to *Asparagales* Link and *Liliales* Perleb, 1826, was prepared and the current state of rare species was studied [9; 10; 11; 12; 13; 14].

Material and methods. *Asparagales* Link. and *Liliales* Perleb, 1826 taxa were taken as research material and their systematic status was determined [6]. “Methods of phenological observations in geobotanical studies” I.N.Beideman and “Methods

of studying the phenology of plants and plant communities” at the same time “Methodology for field research of raw plants” sources, as well as phylogenetic groups of Angiosperm Phylogeny Group APG II-III system was used as a methodical tool [4;5;15].

Experimental part. *Asparagales* Link.- is one of the largest orders of monocotyledons, with 36000 species in 1122 genera belonging to 24 family. There are more than 900 species including in 40 genera of *Asphodelaceae* Juss. family which belonging to *Asparagales* order. In Azerbaijan, as well as in the Nakhchivan Autonomous Republic, 6 species belonging to 2 genera have been identified, of which 2 species are cultivated in the cultural flora for medicinal or decorative importance [2;7;8].

Ordo: *Asparagales* Link.

Familia: *Asphodelaceae* Juss., nom. cons. prop. (*Hemerocallidaceae*

R.Br.; including *Xanthorrhoeaceae* Dumort., nom. cons.)

Subfamilia: *Asphodeloideae* Burnett

1. Genus: *Eremurus* Bieb.

Subgen 1. *Eremurus*

Ser. 1. *Eremurus*

1(1) *Eremurus spectabilis* Bieb.

2. Genus: *Asphodeline* Reichenb.

Ser. 1. *Asphodeline*

2(1) *Asphodeline prolifera* (Bieb.) Kunth [*A. dendroides* (Hoffm.) Woronow]

3(2) *A. tenuiflora* (C. Koch) Misch. [*A. szovitsii* (C. Koch) Misch.]

Subfamilia: *Hemerocallidoideae* Lindley

3. Genus: *Hemerocallis* L.

4(1) *Hemerocallis fulva* (L.) L.

4. Genus: *Aloe* L.

5(1) **Aloe vera* L.

6(2) **Aloe striatula* Haw.

Eremurus spectabilis Bieb. species of *Asphodelaceae* family included in the Red book of Nakhchivan AR as rare plant [3, p. 157-159]. There are 22 species of plants belonging to *Eremurus* genus in Front and Central Asia, of which only one species is found in the Caucasus and Azerbaijan. Called "Eremurus" in Latin, the Greek translation means "eremos" - desert, "ura" - tail. The dictionary definition of the word is "desert tail."

Eremurus spectabilis Bieb.- It grows in relatively moist, sandy and gravelly meadows in the middle and high mountain belts of Nakhchivan AR. It is distributed in the form of single and small steppes in Ardicdag, Garagusdag, Kukudag, Aracikdag and Garangushdag. It is found on the dry, clayey-gravelly slopes and bushes of Garagush Mountain. *Eremurus spectabilis* were included in The Red Book of Nakhchivan AR with Vulnerable - VU;B1ab(i,ii,iv);C1 category [3, p.157-159]. The main reason is its mass distribution in the early spring due to its limited area distribution, small population, zoogenic and climatic factors, as well as the presence of ornamental and food crops.

The root system of the perennial herbaceous plant, *Eremurus spectabilis* is fleshy, needle-shaped, hemp-like, and 25 cm long. Depending on the age of the plant, there may be 6-12 tubers on it. Tubers are rich in reserve nutrients. The root collar is covered with fibrous remnants of old leaves and is curtain-shaped. The leaves are 6-15, linearly veined, the edges are jagged, directed upwards, naked, shorter than the stem and about 20-40 cm long and 1-4 cm wide. The stem comes out of the rosette leaves, it is 1 cm thick and can rise up to 120 cm in height.

The flowers are in dense, multi-flowered clusters of 25-35 cm in length. The fruiting period is strongly elongated and relatively sparse. The flower stalk is articulated, bow-shaped curved during fruiting, the box is pressed against the flower axis. The inflorescence is oblong-linear, yellowish, 8-9 mm long, with bell-shaped stamens. The stamens are whitish-red, it is twice as long as the inflorescence. The pistil is bent down. The box is spherical, 2-3 times shorter than the fruit leg, wrinkled on the face. The cluster sometimes contains 152 seed boxes. The box is 0.1-1 cm high and 0.6-0.8 cm in diameter. There are 8 seeds in a box. The boxes remain on the

trunk until the surface of the plant is completely dry. The seeds are trilingual, weakly winged, uneven, with sharp edges, and are decorated.

The annual vegetation period is 229 days. It blooms in May and the seeds ripen in mid-June. *Eremurus spectabilis* plant reproduce by seeds and rhizomes. When propagated by seeds, it blooms and bears seeds after 5-7 years. Propagation by seed is not considered beneficial for farming and production. This method is mainly used to obtain a new variety in the selection. It is a mesoxerophyte. It belongs to the Central Asia geographical area type.

There has been a significant increase in populations due to the recent creation of national parks, reserves and sanctuaries; however, in the Garagush and Kukudag zones, it has remained in very small places in the form of small local groups. In order to protect *Eremurus spectabilis* in these areas, the collection of this species in the territory of Garagush and Kukudagi, which is part of the Arpachay State Nature Reserve, should be banned for at least 2 years and the population of the species in these areas, should be restored.

Eremurus spectabilis geophyte is used as an ornamental plant, as well as for technical and food purposes. The people of Nakhchivan collect this species as a favorite food plant in early spring and use it to cook various kinds of food, especially cakes. Asphodel plant is very useful for the human body. In folk medicine, the roots, leaves and flowers are used in the treatment of various diseases. As it is rich in vitamin C, it has the property of strengthening the immune system. It can be used in the treatment of urinary tract infections, gastric and intestinal diseases (colitis). It has a positive effect on the treatment of rheumatic pains, fractures and cuts, boils and bandages. It is possible to get asphodel glue from *Eremurus spectabilis* in the industry. In the past, this glue was widely used in tailoring, hat-making and shoemaking.

The *Liliaceae* family in *Liliales* order consists of about 4075 flowering plant species of about 254 genera and stands in the first place. Among the genera, *Gagea* is the genus with the largest number of 204 species. The plants included in the family are perennials and grow from onion or root onion, and rarely from creeping rhizome.

Plants in this chapter, despite genetic similarities, have developed considerable morphological diversity. The word *lilium* is derived from the Greek word “leirion” – “white lily”. According to the latest research, *Liliaceae* Juss. which belongs to the line of *Liliales* order in the flora of Nakhchivan AR *Liliaceae* Juss. family has the following systematic division.

Ordo: *Liliales* Perleb, 1826

Familia: *Liliaceae* Juss. nom. cons.

Subfamilia: *Lilioideae*

Trib.: *Lilieae* Ritgen

1. Genus: *Gagea* Salisb.

Sect.1. *Plecostigma* (Turcz.) Pasch.

Ser.1. *Euchloranthae* (Pasch.) Grossh.

1(1) *Gagea bulbifera* (Pall.) Salisb.

2(2) *G. chlorantha* (Bieb.) Schult. & Schult.f.

Sect. 2. *Minimae* (Pasch.) Davilan.

Ser. 1. *Minimae* (Pasch.) Davilan.

3(3) *G. minima* (L.) Kerr Gawl.

Ser. 2. *Minimoides* (A.Terracc.) Levichev

4(4) *G. confusa* A. Terracc

Sect. 3. *Gagea*

Ser.1. *Gagea*

5(5) *G. lutea* (L.) Ker Gawl.

Ser.2. *Monticolae* Levichev

6(6) *G. chanae* Grossh.

= *G. chanae* Grossh. var. *chanae*

Sect. 4. *Platyspermum* Boiss.

Ser. 1. *Tauricae* Levichev

7(7) *G. alexeenkoana* Miscz.

8(8) *G. eleonora* Levichev

Ser.2. *Reticulatae* Levichev

- 9(9) *G. quasitenuifolia* Levichev [*G. tenuifolia*(Boiss.) Fomin]
- 10(10) *G. reticulata* (Pall.) Schult. & Schult.
 = *G. reticulata* (Pall.) Schult. & Schult. f. var. *tenuifolia* Boiss.
 = *G. reticulata* (Pall.) Schult. & Schult.f. var. *pascualis* Levichev
- Ser.3. *Commutatae* Levichev
- 11(11) *G. anonyma* Rech.
- 12(12) *G. caroli - kochii* Grossh.
- 13(13) *G. commutata* C.Koch
- Sect.5. *Fistulosae* (Pasch.) Davlian.
- 14(14) *G. glacialis* C. Koch
- 15(15) *G. joannis* Grossh.
- 16(16) *G. liotardii* (Sternb.) Schult. & Schult. f. (*G. anisanthos* Grossh.;
Ornitogalum liotardii Sternb.)
- 17(17) *G. sulfurea* Misch.
- Sect. 6. *Didymobolbos* (C. Koch) Boiss.
- Ser. 1. *Arvenses* (Pasch.) Davlian.
- 18(18) *G. villosa* (Bieb.) Sweet
- Sect. 7. *Stipitatae* (Pasch.) Davlian.
- Ser.1. *Chomutowaeformes* Levichev
- 19(19) *G. chomutowae* (Pacsh.) Pasch. (*G. improvisa* Grossh.)
- Ser.2. *Stipitatae* (Pasch.) Davlian.
- 20(20) *G. turanica* Levichev (*G. gadzhievii* Askerova)
- Ser.3. *Persicae* Levichev
- 21(21) *G. dubia* A. Terracc
- 22(22) *G. gageoides* (Zucc.) Vved.
2. Genus: *Lilium* L.
- 23(1) **Lilium candidum* L.
- 24(2) **L. luteum* L.
3. Genus: *Fritillaria* L.
1. Subgen: *Fritillaria*

25(1) *Fritillaria armena* Boiss.

26(2) *F. caucasica* Adams

= *F. pinardii* Boiss. subsp. *pinardii*

27(3) *F. kurdica* Boiss. & Nöe (*F. grossheimiana* Losinsk.)

2. Subgen: *Rhinopetalum* (Fisch. ex Alexand.) Baker

28(4) *F. gibbosa* Boiss. [*Rhinopetalum gibbosum* (Boiss.) Losinsk. & Vved.]

Trib.: *Tulipeae* Duby

4. Genus: *Tulipa* L.

Sect.1. *Tulipa*

Subsect. *Leiostemones* (Boiss.) Enql.

29(1) *Tulipa confusa* Gabrielian (*T. karabachensis* Grossh.)

30(2) *T. eichler* Regel

31(3) *T. florenskyi* Woronow

32(4) *T. gesneriana* L. (*T. schrenkii* Regel)

33(5) *T. julia* C. Koch [*T. montana* Lindl. var. *julia* (C. Koch) Baker]

34(6) *T. schmidtii* Fomin

35(7) *T. sosnowskyi* Achv. & Mirzoeva

Sect.2. *Eriostemones* (Boiss.) Engl.

36(8) *T. biflora* Pall. (*T. polychroma* Stapf)

There are 120 species of *Tulipa* L. genus of *Liliaceae* Juss. family in Southern Europe, North Africa, West and East Asia. 12 of them are found in the Caucasus and 8 in Azerbaijan. 8 species of this genus grow in Nakhchivan AR. Florence tulips, Julia tulips and two-flowered tulips are found in the area of Garagush Mountain. Species of the genus Tulip are usually represented by large, pointed and brightly colored flowers. Representatives of this family are used for ornamental plants, vegetable plants and medicinal purposes.

Tulipa florenskyi Woronow is found in Garagush Mountain, Kukudagh, Gamigaya and Soyugdagh areas of Nakhchivan AR. The Florensky tulip grows on rocky, gravelly, stony mountain slopes. Due to the small population, the collection and use of onions as an ornamental plant, as well as their limited natural resources

due to their limited area. Therefore it is included in the Red Book of Nakhchivan AR with the status of Vulnerable-VU;A3cd; B1b(iii,iv) c(ii) [3, p. 82-84]. It is included the Red Book of Azerbaijan with Vulnerable - VU; A2c+3c status [1, p. 92-93].

Florensky tulip is an bulbous plant with a body height of 10-15 cm. Oval-oblong bulb with a diameter of 2 cm, covered with gray hairs, and the inside with long, dense hairs. There are 3-4 leaves on the plant that rise approximately parallel to the body. The flowers are 2.5-4 cm long and solitary. It has 6 flaming red petals. The inside of the pedestal is dark or black stained with a yellow border. It is a bisexual plant, the stamens are smaller than the perianth. The pollen is yellow and shorter than the filament. The box is 3-4 cm long. Vegetation period is April-May. It belongs to Atropatan geographical area type and is a xeromesophyte.

Tulipa julia C.Koch. This plant is widespread in Azerbaijan, only in the territory of Nakhchivan AR. It is found in the area called Yellow ravine near Garagush Mountain, Demirli Mountain and Nus-Nus village of Ordubad region. It grows mainly on dry rocky, limestone-rich slopes and rarely on forest edges. It is included in the Red Book of Nakhchivan AR as a vulnerable species exposed to adverse effects with Vulnerable - VU A3cd; B1b(iii,iv)c(ii) status [3, p. 88-90]. It is included in the Red Book of Azerbaijan with the status of a species that requires little care Least Concern – LC [1, p. 96-97].

It is an bulbous plant. The bulbs are 3 cm in diameter and ovoid. It is covered with a thin gray crust. The body is 15-35 cm high and naked. The dagger-shaped leaves are 3 cm wide and 3-4 in number. The flowers are 4 cm long and are solitary on the plant. The petals are flame-raspberry in color, the pedestal is spotted with a yellow border. The stalk is naked and black. The anther is 3 cm long. Blooms from April to May. Seeds ripen in May-June. Propagated by seeds and bulb. It is an geophyte ornamental plant. It is a mesoxerophyte. It is included in Atropatan geographical area type.

Tulipa biflora Pall.- It is spread in Nakhchivan AR, Kur-Araz lowland and Kur plain. It is come across in dry grassy, clayey, gravelly and rocky slopes in the foothills of Garagush mountain, Duzdag, Daridagh, Arajik mountain, foothills and

mid-mountain belts of Nakhchivan AR. It is included in the Red Book of Nakhchivan AR as a plant species as the situation in nature is on the verge of crisis but also determined that populations could be severely damaged plant in the future with Critically Endangered - CR B2ab (ii,iii,v) status [3, p. 100-102]. It is included in the Red Book of Azerbaijan as an endangered species with Vulnerable - VU; A2c+3c status [1, p. 88-89].

It is a thin and bare bulbous plant with a stem 7-17 cm high. The bulb is small, up to 1-1.5 cm in diameter, light gray, covered with leather shaped scabbard and has soft hairs on the inside. There are two leaves attached to the body from below. The flower is solitary, rarely 2. Perianth is 1.5-2.5 cm long, the petals are the same, elliptical - elongated, sharp, pale purple on the outside or pale greenish-bluish on the outside, white or pale red on the inside, usually with dense lashes on the inside sometimes bearded. The stamens are shorter than the perianth, their stalks are yellow, 2-2.5 times longer than the stamens. The box is 1-1.5 cm long. It flowers in April and the seeds ripen in May. Propagated by seeds and bulb. It is an ornamental geophyte plant. It is a xeromesophyte, belongs to the Iran geographical areal type.

Fritillaria gibbosa Boiss. - The previous name of this species had been *Rhinopetalum gibbosum* (Boiss.) Losinsk. & Vved. but, as a result of subsequent molecular research, this species was included in the *Fritillaria* L. genus. In Azerbaijan, it is found only in the foothills and middle mountain ranges of Nakhchivan AR: Garagush Mountain, Duzdagh, Nehramdagh, Darasham and Daridagh, as well as in the Alinjachay valley. It was clarified that the condition of the tulip species in nature is unsatisfactory and the species is included in the Red Book of Nakhchivan AR due to the small population with the status of Vulnerable - VU; A2cd, the collection and use of bulbs as an ornamental plant, as well as their distribution in a limited area [3, p.79-81]. Included in the Red Book of Azerbaijan with Vulnerable - VU; A2c+3c status [1, p. 76-77].

It is bulbous perennial plant. The bulb is spherical, with open scales. The body is 8-15 (20) cm high. The leaves are bare, the lower leaves are opposite, and the upper ones are arranged alternately, narrowly linear and pointed. The flowers are

located at the ends of the cluster flower group. The parts of the perianth are purple, dark purple-veined, usually dark-spotted, ovate-oval, 12-18 mm long, 7-9 mm wide, hairy, the anther is purple-blue. It flowers in April and bears seeds in May. It is a geophyte and ornamental plant. It is a xeromesophyte, belongs to the Iran geographical areal type.

Fritillaria caucasica Adams - *Qafqaz laləvəri növü Azərbaycanın Qırmızı Kitabına* (2013) *Endangered* - EN;A1c;B1 ab(iii) kateqoriyası ilə nəslə kəsilməkdə olan növ kimi daxil edilmişdir, lakin Naxçıvan MR-in Qırmızı Kitabına daxil edilməmişdir [1,s.74-75]. Bu növ Ardıcdağdan başlayaraq Soyuqdağ ətəklərinə qədər hər yerdə azsaylı olsada rast olunur. Bu növ az qayğı tələb edən növ kimi muxtar respublika ərazisində *Least Concern* - LC statusu ilə Naxçıvan MR-in Qırmızı Kitabının yeni nəşrinə daxil edilə bilər.

Fritillaria caucasica Adams - included into the Red Book of Azerbaijan (2013) with *Endangered* - EN; A1c; B1 ab (iii) category, was included as an endangered species, but was not included in the Red Book of Nakhchivan AR [1, p. 74-75]. This species is found, from Ardıcdağ to the foothills of Soyugdağ, everywhere in small numbers. This species can be included in the new edition of the Red Book of Nakhchivan AR with the status of *Least Concern* - LC in the territory of the autonomous republic as a species that requires less care.

Result. Areas with limited distribution in nature, small populations, as well as climatic and anthropogenic factors that have reached crisis levels or are at risk of extinction, and natural resources should be closely monitored. According to anthropogenic factors, it is the mass collection of ornamental and early spring leaves of the species as a food plant, as well as grazing or trampling by cattle. These mentioned species are found in the “Rare plants” collection of the Botanical Garden of the Institute of Bioresources of the Nakhchivan Branch of ANAS and reproduced by academician T.H.Talibov.

Protection measures have been developed for defence, efficient and sustainable use and are protected in national parks, reserves and sanctuaries for inclusion in the Red Books of Azerbaijan and Nakhchivan AR. The areas in the Zangazur National

Park named Acad. Hasan Aliyev, Ordubad and Arpachay State Nature Reserves should be under special control and natural populations should be protected. The number of livestock on farms in the territory of Garagush Mountain should be regulated and grazing norms should be observed.

REFERENCES

1. Red Book of Azerbaijan Republic. Second edition. Rare and endangered plant and fungal species. Red. staff members: Hacıyev R.V., Musayev S.H., Hacıyev V.C., Talibov T.H., Alakbarov I.Kh., Alizade V.M. and others Baki: East-West edition, 2013, 676 p.
2. Talibov T.H., Ibragimov A.Sh. Taxonomic spectrum of the flora of the Nakhchivan Autonomous Republic (Higher spore, gymnosperm and angiosperm plants). Nakhchivan: Ajami, 2008, 364 p.
3. Talibov T.H., Ibragimov A.Sh. Red Book of flora of the Nakhchivan Autonomous Republic (Higher spore, gymnosperm and angiosperm plants). Nakhchivan: Ajami, 2010, 674 p.
4. Beideman I.N. Methods of phenological observations in geobotanical studies. Moscow - Leningrad: Academy of Sciences of the USSR, 1954, 128 p.
5. Beideman I.N. Methods for studying the phenology of plants and plant communities. Novosibirsk: Science, 1979, 155 p.
6. Ibragimov A.Sh. Vegetation of the Nakhchivan Autonomous Republic and its national economic significance. Baki: Elm, 2005, 236 p.
7. Prilipko L.I. Vegetative relations in the Nakhichevan ASSR. Baki: Elm, 1939, 196 p.
8. Flora of Azerbaijan. Baku: Publishing house of the Academy of Sciences of the Azerbaijan SSR, Volume 2, 1952, p. 113-197
9. Brands, S.J., ed. (25 April 2017). "Tribe *Tulipeae*". *Systema Naturae* 2000. The Taxonomicon. Universal Taxonomic Services. Retrieved 11 October 2017

10. Dahlgren, Rolf M.T.; Clifford, H. Trevor; Yeo, Peter F. (1985). The families of the monocotyledons. Berlin: Springer-Verlag. ISBN 978-3-642-64903-5. Retrieved 10 February 2014
11. Kubitzki, K., ed. (1998). The families and genera of vascular plants. Vol.3. Berlin, Germany: Springer-Verlag. ISBN 978-3-540-64060-8. Retrieved 14 January 2014
12. Martyn Rix, Mehdi Zarrei. *Fritillaria gibbosa*. April 2007. Curtis &apos s Botanical Magazine 24(1):50 – 53; 10.1111/j.1467-8748.2007.00560.x
13. Murat Tosun, Sezai Ercisli, Hakan Ozer, et al. Chemical composition and antioxidant activity of foxtail lily (*Eremurus spectabilis*). Acta Sci. Pol., Hortorum Cultus 11(3) 2012, p.145-153
14. Stevens, P.F. "*Asphodelaceae*". *Angiosperm Phylogeny Website*. Missouri Botanical Garden. Retrieved 12 June 2016
15. Stevens, P.F. (2001-2017). "*Asparagales: Allioideae*". *Angiosperm Phylogeny Website*. Retrieved 10 July 2020

UDK 159.922.762

**DOWN SYNDROME: CHROMOSOMAL PATHOLOGY, INFLUENCE
ON THE ORGANISM AND HUMAN LIFE**

Timotin Oleksandr Oleksiiovych

Hoshko Kseniia Olexandrivna

students

Fedotov Oleh Valeriiovich

Doctor of Biological Sciences

Senior Researcher, assistant Professor

Head of the Department of Medical Biology

Donetsk National Medical University

Mariupol, Kramatorsk, Ukraine

Abstract. Down syndrome is a congenital chromosomal anomaly (trisomy on the 21-st pair of chromosomes), characterized by the patient's special appearance and a noticeable decrease in his intelligence. Other changes, including congenital malformations, are less common, but they can cause complications and even require special treatment, including medication and prompt help.

The syndrome was first identified as an independent form of mental retardation by the English physician John Langdon Down in 1866 and is the most common human chromosomal abnormality; its frequency in newborns is 1: 800.

Although in many countries of the world programs for prenatal diagnosis of this syndrome have been introduced, its frequency does not decrease. The prevailing opinion is that it is wiser to spend more efforts on helping already born children with Down syndrome and thereby improve their quality of life and increase its duration [1, 2].

Keywords: Down syndrome, etiology, control, therapy

Aim. Analysis of scientific literature data on Down syndrome, it's influence on the body and human life.

Materials and methods. Syndrome identification statistics; review of generalized clinical data; statistical and comparative methods.

Results and discussion. Most often (in 94% of cases), regular trisomy occurs, when the "extra" 21-st chromosome is detected in almost all cells of the culture. The existence of "extracopies" of genes on chromosome 21 changes the development of the fetus during pregnancy, continues to affect the child after birth and throughout life.

The risk of having a baby with Down syndrome for a woman increases from 35 years old and by 39 years old is 1% (the hypothesis about the "wear out" of the mother's body). More often, such children are born to elderly parents and mothers who have had hepatitis B or C, tuberculosis (infectious hypothesis). Other theories now seem to be conjectural (for example, the hypothesis of polyglandular insufficiency), although its author S. Benda (1946) is a highly respected scientist. One of his views is quoted in all the manuals on Down syndrome: "A child with Down syndrome never becomes a thinking person who can overcome his fate."

The disease is diagnosed at birth. Noteworthy are the following characteristics: dysplastic features of a "flat" face and head as a whole: Mongoloid eye shape, epicanthus, short nose, flat nose bridge, small auricles, widely spaced eyes or strabismus, age spots on the iris, cataract, brachycephaly, flat occiput, arched palate, dental anomalies, underdevelopment of the lower jaw, open mouth, large protruding tongue; disproportion of the trunk and limbs: the figure is squat, the shoulders are lowered, short limbs and neck with a skin fold, peculiar fingers (brachymesophalangia, clinodactyly, four-finger groove on the hand - "monkey fold"); general muscle hypotension; multiple malformations: heart, gastrointestinal tract, keeled or funnel-shaped deformation of the chest, hypoplasia of the genital organs; all children with Down syndrome lag behind in psychomotor development - later than their peers, they begin to sit, walk, speak, speech is underdeveloped, intelligence is reduced; children are at high risk for sudden death syndrome.

The specificity of the neuroanatomy of the central nervous system inherent in people with Down syndrome explains their characteristic features of behavior and psyche. People with Down's syndrome have the following features in brain morphology: a smaller total brain volume and, as a consequence, a decrease in the volume of both gray and white matter; disproportionately small cerebellum; increased relative volumes of subcortical and parietal gray matter and white matter in the temporal lobe.

The specific anatomy of the frontal lobes determines such features of people with Down syndrome as a tendency to perseveration, attention deficit, and a decrease in emotional activity.

A special area of the brain that is selectively affected in Down syndrome is the hippocampus. As you know, the hippocampus is one of the key areas of the brain responsible for learning and memory; it has extensive neural connections with many brain structures.

Cerebellar hypoplasia causes hypotension and difficulties in coordinating movements, impaired functioning of the articulatory muscles, which is associated with impaired fluency and fluidity of speech.

The brain in the vast majority of people with Down syndrome after 35 years is similar to that of people with Alzheimer's disease. However, dementia, characteristic of Alzheimer's disease, occurs in less than half of those with Down syndrome. Researchers have long drawn attention to the increased tendency of these patients to stroke (usually due to thromboembolism of the middle cerebral artery).

The structure of the upper respiratory tract in Down syndrome is characterized by a narrowing of the nasopharynx and oropharynx, the Eustachian tube, and the external auditory canal due to hypoplasia of the middle part of the face.

As a result, in a dream, obstruction of the oropharynx with the root of the tongue can occur. Half of children with Down syndrome have sleep apnea, albeit at different ages. The syndrome of obstructive sleep apnea manifests itself as a complete stop and breathing difficulties during sleep, accompanied by hypoventilation, hypoxemia. This syndrome is poorly diagnosed and often overlooked. Sleep apnea

leads to lethargy, drowsiness during the daytime, behavior problems, unusual postures (sitting or sleeping with your head thrown back), and decreased pace of physical development.

For children with Down syndrome, digestive disorders are characteristic: regurgitation, bloating, upset or delayed stool. They should exclude esophageal atresia, tracheoesophageal fistula, pyloric stenosis, duodenal atresia, Hirschsprung's disease. Some children are diagnosed with celiac disease, which requires adherence to the gliadin diet. Celiac disease can affect growth, bowel function, and behavior. Exclude celiac disease should be with: liquefied stool; difficult to stop constipation; slow growth, weight loss; stomach pain or bloating; change in behavior or deviation from the norm [3].

Common problems include delayed teething and missing teeth, teething problems in deciduous teeth, and other associated dental conditions.

Children with Down syndrome are prone to infections. Due to the increased risk of infections (especially in the respiratory tract), they are protected from any unnecessary contact with sick relatives and others. Disorders of the immune system are usually associated with cell-mediated immune responses, disorders of phagocytosis and antibody production [3-5].

Conclusions. Thus, at present, the state of the human body with Down syndrome has been sufficiently fully studied, the question of a complete cure for Down syndrome is being raised. The very formulation of this question became possible thanks to the development of an experimental model of the disease. An international team of doctors from a number of European countries has developed guidelines for the monitoring of people with Down syndrome [Health care guidelines for people with Down syndrome / A. ResoreQuartino et al. European Dawn Syndrome Association (EDSA), 2006]. It defines the timing of certain medical studies in patients of different ages in order to prevent complications that worsen the condition of patients [4-6].

However, work on this program, designed to become the basic document for the development of appropriate standards in each specific country, continues.

Currently, this is being done, among other things, by the International Down Syndrome Medical Interest Group [4-6].

REFERENCES

1. Синдром Дауна. Медико-генетический и социально-психологический портрет. Под ред. Ю.И. Барашнева. – М.: Триада-Х, 2007. – 280 с.
2. Урядницкая Н.А. Синдром Дауна: особенности нейроанатомии // Синдром Дауна XXI век. – 2012; 1. – С. 10–13.
3. Чубарова А.И., Семенова Н.А., Катюхина А.В. Медицинское наблюдение за ребенком с синдромом Дауна // Синдром Дауна XXI век. – 2010; 2. – С. 11–14.
4. Buckley F. Modelling Down syndrome // Down Syndrome Research and Practice. – 2008; 12 (Issue 2). – P. 98–102.
5. Capone G. Pharmacotherapy for children with Down syndrome. Neurocognitive Rehabilitation of Down Syndrome: Early Years / J.-A. Rondal, J. Perera, D. Spiker (Eds.). Cambridge (UK): Cambridge University Press, 2011. – P. 96–116.
6. Kishnani P., Sommer B., Handen B. et al. The efficacy, safety, and tolerability of donepezil for the treatment of young adults with Down syndrome // Am. J. of Medical Genetics. – 2009; 149. – P. 1641–1654.

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ИДЕНТИФИКАЦИИ ПОЛЬЗОВАТЕЛЯ В ДИСТАНЦИОННОМ ОБРАЗОВАНИИ

Алиев Низамеддин Ахмедага оглы
кандидат педагогической наук
кафедра математики и информатики
Бакинский Славянский Университет
г. Баку

Аннотация: в статье анализируется идентификация как средство контроля дистанционного образования.

Ключевые слова: идентификация пользователя, дистанционное образование, информационные технологии.

В современном обществе образование — это необходимая часть нормального существования человека. Человек обучается на протяжении всей своей жизни. В условиях технологически развивающегося мира меняются и улучшаются средства обучения. Теперь на смену бумажным книгам приходят их электронные аналоги. Те, кто ранее по причинам ограниченных возможностей здоровья, не мог посещать занятия, теперь может в обычном порядке обучаться дистанционно. «В век бурного развития дистанционное образование - принципиально новая форма обучения. Контроль неразрывно связан с оценкой результатов деятельности, который в школе выражается в отметке» [1].

Различают следующие виды контроля:

1. Предварительный.
2. Текущий.
3. Периодический.
4. Итоговый.

Так же можно выделить 3 разновидности методов контроля:

1. Методы устного контроля.
2. Методы письменного контроля.
3. Методы практического контроля.

Дистанционные технологии позволяют сдавать экзамены и зачеты с использованием системы Интернет. В отличие от того же письменного контроля в классе, где учитель может видеть обучающегося, в дистанционном образовании с этим могут возникнуть проблемы. Что же такое дистанционное обучение?

Дистанционное образование - форма образования, которая предполагает взаимодействие учителя и ученика между собой на расстоянии и отражает все необходимые компоненты учебного процесса (такие как цели, содержание, методы и т.д.) посредством использования современных технологий. То есть, такое образование проводится посредством сети Интернет в режиме реального времени через дистанционные устройства. Дистанционное обучение предполагает наличие итогового тестирования, также как и в традиционной форме обучения. Однако в отличие от уроков в школе, здесь педагог не видит ученика «в живую», т.е. это потенциально дает возможность обучающемуся прибегнуть к помощи извне. Дабы избежать подобного положения, можно использовать идентификацию пользователя.

Чтобы разобраться в том, как распознавание пользователя может помочь в образовательном процессе, а в частности дистанционном образовании, нужно понять, что же такое «идентификация» и как она производится. Сайт «Pandia» приводит в качестве определения идентификации следующее:

идентификация – процедура распознавания субъекта по его уникальному идентификатору, присвоенному данному субъекту ранее и занесенному в базу данных в момент регистрации субъекта в качестве легального пользователя системы [2].

Таким образом, под идентификацией пользователя мы понимаем операцию, в ходе которой происходит распознавание отличительных черт

пользователя, которые имеются в базе данных. Смежным понятием идентификации является аутентификация. Тот же сайт «Pandia» дает следующее определение:

аутентификация – процедура проверки подлинности входящего в систему объекта, предъявившего свой идентификатор. В зависимости от степени доверительных отношений, структуры, особенностей сети и удаленностью объекта проверка может быть односторонней или взаимной. В большинстве случаев она состоит в процедуре обмена между входящим в систему объектом и ресурсом, отвечающим за принятие решения [2].

Данная проверка, как правило, производится с применением криптографических преобразований, которые нужны, с одной стороны, для того, чтобы достоверно убедиться в том, что субъект является тем, за кого себя выдает, с другой стороны - для защиты трафика обмена субъекта системы от злоумышленника. Благодаря точной работе этих двух систем (распознавания и проверки подлинности) зависит, будет ли авторизован пользователь. Аутентификация и идентификация являются процессами взаимосвязанными, которые помогают в распознавании и проверке подлинности. То есть, имея базу данных и соответствующие «индикаторы», мы можем различать людей.

А по каким же критериям можно различать людей, в нашем случае обучающихся? Человек- это социальное существо, обладающее нравственными качествами, умением мыслить и говорить. Человек зависит от общества и меняется в соответствии с его требованиями, однако, как личность он выбирает, следовать ли требованиям общества.

Тем не менее, несмотря на то, что мы можем иметь некоторые сходства, мы все же имеем различия, особенности, по которым нас и может различить система. Мы живем в быстроразвивающемся мире, где технологии меняются, без преувеличения, ежедневно.

Соответственно системы распознавания пользователей также не стоят на месте.

Можно выделить некоторые способы идентификации пользователя:

1. Характерные личные особенности пользователя: отпечатки пальцев, рисунок сетчатки глаза, размеры фигуры, тембр голоса и другие более сложные медицинские и биохимические свойства.

2. Характерные приемы и черты поведения пользователя в режиме реального времени: особенности динамики, стиль работы на клавиатуре, скорость чтения, умение использовать манипуляторы и т. д.

3. Привычки: использование специфических компьютерных заготовок.

4. Навыки и знания пользователя, обусловленные образованием, культурой, обучением, воспитанием, привычками и т. п.

Рассмотрим эти способы подробнее: многие компьютеры, ноутбуки, телефоны сейчас оснащаются web-камерами, сканерами отпечатков. Таким образом, может осуществляться сканирование биометрических параметров пользователя. Помимо идентификации пользователя по внешним данным, пользователя можно отличить по индивидуальным особенностям работы с клавиатурой, словообразованием и т.д.

Подводя итоги, можно заметить, что технологии не стоят на месте и появляется все больше способов идентификации людей как средства контроля, способствующего развитию дистанционного обучения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Левченко И.О., Евтушенко И.В., Никольская И.А. Дистанционное образование педагогу о школьниках с ограниченными возможностями здоровья// Дистанционное обучение как новая форма обеспечения права на образование лиц с ОВЗ, 2013. с.60-61.

2. Павлова Л. Сайт «Pandia» // Методические рекомендации по вопросам внедрения систем электронного дистанционного обучения в деятельность образовательных учреждений Российской Федерации с. 17. [Электронный ресурс] – URL: <https://pandia.ru/text/78/449/95779-17.php> (Дата обращения: 17.11.2019).

3. Бадарч Д. Информационные и коммуникационные технологии в образовании: монография / Д. Бадарч - М.: ИИТО ЮНЕСКО, 2013. – 320 с.
4. Старжинская Н.С. Организация и проведение экспертизы информационнообразовательных ресурсов, используемых в дошкольном образовании / Н. С. Старжинская // Педагогическая наука и образование. – 2013. - № 4
5. Литвина Н.В. Применение информационных компьютерных технологий в образовательной работе с детьми дошкольного возраста / Н. В. Литвина // Актуальные проблемы и тенденции современного дошкольного образования: сб. науч. ст. / Бел. гос. пед. ун-т им. М. Танка; редкол. Л.Н. Воронцовская [и др.]. – Минск: БГПУ, 2013. - С. 135- 137

УДК 811.133.1

**ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СЕМАНТИЧНОЇ
ІЗОТОПІЇ МАРГІНАЛЬНОСТІ У ФРАНЦУЗЬКИХ
РОМАНАХ ХХ СТОЛІТТЯ**

Бритвін Дмитро Вікторович

к. філол. н, асистент кафедри романської філології

Інститут філології КНУ

імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Анотація: у статті робиться спроба виявлення лінгвостилістичних засобів вираження семантичної ізотопії маргінальності у французьких романах ХХ століття, оскільки вона є основою для побудови й інтерпретації цілісного образу маргінала, маргінального середовища та маргінальності загалом, а також є одним із способів формування смислової єдності тексту у процесі його створення та інтерпретації.

Ключові слова: маргінальність, маргінальний, маргінал, ізотопія, маргінальне середовище.

Правила побудови цілісного тексту та його категорії перебувають у центрі наукового інтересу дослідників у ХХ столітті. Такі текстові категорії як зв'язність та цілісність (когезія, когерентність, ізотопія, рекурентність) є ключовими у впорядкуванні структурно-синтаксичної організації художнього тексту. Семантична ізотопія маргінальності як особлива семантична структура є одним із способів формування смислової єдності тексту як семантично впорядкованої системи.

До проблеми побудови цілісного тексту звертались А. А. Леонт'єв, І. Гальперін, А. Греймас, К. Штайн, Ф. Раст'є, Е. Агрікола, Т. Матвєєва. Так, А. Леонт'єв вважає цілісність фундаментальною властивістю художнього

тексту, що, на відміну від зв'язності, є властивою тексту загалом [1]. І. Гальперін назвав інтеграцією поєднання частин у єдине ціле (категорія психологічного плану, регулюється в парадигматичному аспекті, забезпечує вертикальний зв'язок), що корелюється із когезією (категорія логічного плану, регулюється в синтагматичному аспекті, лінійна) [2, с. 512].

За А. Греймасом, основою ізотопії тексту є семний повтор, оскільки семантична структура ХТ (художнього тексту) утворюється змістовими зв'язками між окремими лексемами. При цьому виявлення семантичної еквівалентності може базуватися на тотожності, синонімії, антонімії, гіпогіперонімії [3, с. 109].

К. Штайн корелює ізотопію та симетрію. Він пов'язує формування цілісності тексту з повторюваністю тотожних або контрастних за змістом семантичних блоків, що характеризуються варіативністю значень. При цьому він виділяє часову та просторову ізотопію, які разом із культурним кодом забезпечують глобальну та глибинну ізотопію художнього тексту [4].

Ф. Растьє звертає увагу на те, що, залежно від засобів вираження, розрізняють семантичну, хронотопну, синтаксичну, стилістичну ізотопії тощо. За Растьє, за типом семантичної ознаки, що бере участь у побудові ізотопії, можуть бути виділені видові та родові ізотопії. За ступенем протяжності він розрізняв локальні та глобальні ізотопії [5].

Е. Агрікола назвав топіком мінімальну пару семантичних одиниць, що здатні замінювати одна одну. Декілька таких топіків можуть утворювати ланцюги, які, в свою чергу, поєднуються в пучки та утворюють ізотопію художнього тексту загалом, тобто структурують, будують зміст [6].

Т. В. Матвєєва акцентує увагу на “лінійних тематичних ланцюгах” тексту, що формують каркас художнього тексту, які вона назвала “інформаціями”, виділивши наступні їхні типи: основні, типові, додаткові, деталізувальні [7].

Ж. М. Клінкенберг називає домінантну ізотопію базовою, А. Граймс – основною, Т. ван Дейк – центральною. За ієрархічними відношеннями між

ізотопіями перевага на боці конотативних та фігуративних ізотопій, оскільки саме вони формують глибинний смисл художнього тексту.

Слід зазначити, що ізотопія також окреслює прагматичні аспекти текстової структури, забезпечуючи єдність за рахунок уживання конотативно забарвленої лексики, тропів та фігур. Ізотопія не є випадковим явищем, а корелюється із інтенціями, забезпечуючи релевантну семантичну рекуренцію, яка повинна враховуватися у процесах сприйняття та інтерпретації тексту, адже саме формат тлумачення включає ідентифікацію семем та побудову ізотопії. У цьому аспекті ізотопія є антиципацією смислу (за Г.-Г. Гадамером).

Актуальність нашої розвідки зумовлена пильною увагою вітчизняних та іноземних лінгвістів до питання ізотопії та складністю, багаторівневістю, комплексністю та суперечливістю феномену маргінальності, необхідністю виявлення способів реалізації основних вимірів семантичного простору маргінальності в романі ХХ століття, що сприяє декодуванню смислів, закладених у тексті та ідентифікації релевантних структур авторської свідомості.

Метою статті є виявлення вербальних засобів реалізації семантичної ізотопії маргінальності.

Матеріалом дослідження стали французькі романи ХХ століття, а саме: Romain Gary, “La vie devant soi”; Jean Genet, “Journal du Voleur”; Blaise Cendrars, “Moravagine”; L.-F. Céline, “Voyage au bout de la nuit”. Нами обрано ці художні тексти, оскільки у них маргінальність є об’єднувальною ознакою, але в кожного автора вона знаходить своє тематичне та лексико-стилістичне вираження.

Семантична ізотопія маргінальності (СІМ) реалізується за рахунок різних лексичних засобів, що забезпечують експлікацію ідейно-тематичного задуму автора художнього тексту як на експліцитному, так і імпліцитному рівнях. При цьому імпліцитна зв’язність (оперування смислами) є домінантною у художньому тексті, адже смисл цілого не є простою сумою його компонентів.

До засобів реалізації СІМ можемо віднести повтори, виражені різними частинами мови, що сприяють розширенню смислового, емоційного,

інтонаційного простору тексту, беруть участь у тематичному розвитку сюжету за наступними принципами: тотожний повтор або синонімічні чи антонімічні заміни.

Наведемо приклад тотожного повтору: лексема *des immondes* (покидьки) повторювалась у романі Л.-Ф. Селіна 3 рази [8, с. 2, 32, 236] у різних фрагментах тексту. При цьому у першому фрагменті – нація французів – покидьки; у другому: ті легіонери (як частина нації) – *des immondes*, бо не хочуть помирати за вітчизну; у третьому фрагменті – *des immondes* – молоді люди (як частина нації) з неадекватною поведінкою. Утворився топікальний ланцюжок, що формує один із елементів глибинного смислу та є складовою підтеми (маргінал і суспільство). Так, лексема *guerre* (як маргінальне середовище) повторювалась у романі 160 разів, лексема *nuit* повторюється у романі 97 разів; *désespoir* – 22 рази; *peur* – 60; *fou* – 54 рази; *prostituée* – 8 разів; *vie* – 131 раз; *mort* – 51 раз, і їх смислове наповнення стало визначальним для висвітлення та інтерпретації дій, подій, образів та поведінки персонажів в умовах війни.

На основі синонімічних смислових компонентів у наступному прикладі утворена фігуративна ізотопія на рівні речення, у якій однорідні члени об'єднані за аферентною ознакою та сприяють формуванню глибинного смислу тематичного ланцюжка: *війна – це смерть: Qu'on les fasse par légions et légions encore, crever, tourner en mirlitons, saigner, fumer dans les acides, et tout ça pour que la Patrie en devienne plus aimée, plus joyeuse et plus douce!* [9, с. 32].

Семантична еквівалентність на основі антонімії “*Tout le monde vole!*”... “*Faut te débrouiller!*” [9, с. 85] є утвореною за рахунок причинно-наслідкового зв'язку.

Як бачимо, повтори можуть реалізовуватися як на рівні контактному, тобто в сусідніх реченнях, так і дистантно, на рівні фрагмента, виражатися словом чи цілим реченням. Повторювання слів, словосполучень, речень, що експлікують семантичні конструкти маргінальності, утворює ізотопічну сітку маргінальності, що репрезентує простір маргінальності у художньому тексті та

фіксує увагу читача, повертаючи його до подій, що вже минули.

Кожен автор знаходить свої мовні засоби для побудови ізотопічних ланцюжків та ізотопії художнього тексту у цілому: наприклад, для Л.-Ф. Селіна є характерним вживання блоків риторичних речень як окличних, так і питальних, великої кількості епітетів, порівнянь, що відображує стан та емоції персонажів, дає їм певні характеристики, слугує засобом вираження оціночних суджень автора: *C'est tuer et se tuer qu'ils voulaient, pas d'un seul coup bien sûr, mais petit à petit comme Robinson avec tout ce qu'ils trouvaient, des vieux chagrins, des nouvelles misères, des haines encore sans nom...* [8, с. 133];

Il en restera bien du malheur assez pour te faire fondre les yeux et la tête aussi et le reste encore si tu ne fais pas attention!... [8, с. 134].

Для стилістики Ромена Гарі властивим є вживання великої кількості різних видів фразеологізмів та метафор, які, повторюючись у тексті, формують ізотопію образних характеристик маргінальних героїв художнього твору.

Для роману Ж. Жене характерним є порушення композиційно-структурних форм (фрагментарність, нелінійна організація викладу), тому зв'язність забезпечується (окрім названих лексичних засобів) у цьому випадку відступами, вставками, часовими або просторовими описами явищ, подій, спогадами, роздумами: *Ce journal que j'écris n'est pas qu'un délassément littéraire. A mesure que j'y progresse, ordonnant ce que ma vie passée me propose, à mesure que je m'obstine dans la rigueur de la composition - des chapitres, des phrases, du livre lui-même - je me sens m'affermir dans la volonté d'utiliser, à des fins de vertus, mes misères d'autrefois* [10, с. 40];

Ce livre, "Journal du Voleur": poursuite de l'Impossible Nullité [10, с. 62].

Проаналізуємо як цілісність образу маргінала забезпечує портретна ізотопія, яка включає усю сукупність описів та характеристик персонажів-маргіналів, що є органічною частиною структури тексту та може бути створена за допомогою найрізноманітніших мовних засобів. Розпорошені в різних фрагментах тексту, часто досить віддалених один від одного, описи зовнішності (обличчя, фігури, одягу), мовлення (тембру голосу, манери говоріння), рис

характеру, динаміки думок, почуттів, учинків, переживань та станів персонажа утворюють своєрідну сітку (ізотопічна сітка), що є основою побудови цілісного образу.

Автори часто вдаються до концентрованих портретів, які розміщуються в певній частині художнього твору, дають вичерпну характеристику маргінального персонажа, є статичними та забезпечують зв'язність фрагмента тексту (наприклад, портрет пана *Н'Да Амеде* у Ромена Гарі, де в одному фрагменті реалізується декілька топікальних ліній СІМ (одяг, прикраси, вчинки, дії), що є частиною портретної ізотопії):

Епітет *rose (costume en soie rose, ... chapeau rose avec la chemise rose, ... la cravate... rose, ... la cravate... rose, ... les ongles... roses)* [9, с. 12] є наскрізним, об'єднувальним у портреті *Н'Да Амеде* та забезпечує семантичну зв'язність фрагмента (на основі родо-видових відносин реалізується семантична ізотопія *одяг-колір*). Топікальна лінія *прикраси* формується на основі принципу тотожності: *diamants; bagues diamantaires; diamant dans la cravate* [9, с. 12].

Семантична ізотопія статусу маргінального персонажа в суспільстві утворюється за рахунок тотожних або синонімічних та антонімічних смислових компонентів: *...était en réalité analphabète...; ...il était devenu quelqu'un trop tôt...; ..."Je me suis fait moi-même" ...avec son costume et ses bagues diamantaires aux doigts...; ...il était le roi...,* при цьому все чим він володів – це... *les meilleurs vingt-cinq mètres de trottoir à Pigalle* [9, с. 12].

Дані топікальні лінії мовного портрета формують глибинну ізотопію всього художнього тексту, що виражена наступним чином *...les Noirs ont beaucoup souffert* та уможлиблює розуміння саме такого зовнішнього вигляду, умов життя та його фіналу: *...il a été tué dans la Seine..., ...on lui a coupé les doigts pour avoir les bagues* [9, с. 12 – 13].

У процесі формування ізотопії мовного портрета цього маргінального персонажа автор використовує експресивно забарвлену лексику, фразеологізми, метафори тощо, забезпечуючи зв'язність фрагмента на прагматичному рівні.

Неконцентрований портрет маргінального персонажа характеризується тим, що формується ізотопічна сітка портретних описів або портретних деталей (опис сексуальності маргінальних персонажів у Ж. Жене [10], наприклад, повторюється в різних частинах усього твору та забезпечує, попри фрагментарність композиції, його структурну єдність та вертикальний контекст). Адже СІМ у Ж. Жене – це ще й система безперервного відбиття семантичних блоків, кожен з яких формується на основі спільної макросеми «маргінальна людина», до складу якої входить сукупність описів сексуальності персонажів (застосовує прийоми еротичної конотації, лихослів'я, анатомо-фізіологічну термінологію) та сексуальних авантур як характеристик поведження маргінальних героїв, при цьому змінюються персонажі, але повторюються описи їхньої сексуальності та акценти в ланці *святість-гріховність*:

Tant de pouillerie scintillait de la jeunesse de beaucoup d'entre nous, et de cet éclat plus mystérieux de quelques-uns qui étincelaient vraiment ces gosses dont le corps le regard et les gestes sont chargés d'un magnétisme qui fait de nous leur objet... Tous son éclat, sa puissance avaient leur source entre ses jambes. Sa verge, et ce qui la complète, tout l'appareil était si beau ...Il élaborait dans la nuit... cette luminosité dont resplendira son porteur [10, с. 11].

У наведеному фрагменті надмірність семантичної ознаки: *éclat* – *luminosité* – *étinceler* – *scintiller* утворюють інгерентну ізотопію за інгерентною ознакою: *світло* та аферентну ізотопію за аферентною ознакою – *освячення, звеличення* сексуальності та тілесності, порушуючи всі уявлення суспільства про нормативність, пристойність, тематичну табуованість тощо.

У залежності від контексту лексеми *amour* – *sexe* – *passion* можуть утворювати або синонімічний ряд (актуалізуючи духовну складову, поєднуючи духовне та тілесне), або контекстуальні антоніми, розділяючи духовне та тілесне, високе та низьке. При цьому, лексеми з поетичними емоційно-експресивними конотаціями переплітаються з еротичною мовою, таким чином автор уникає словесного мінімалізму та ефекту вульгаризму.

СІМ у Ж. Жене корелює з поняттям топіків, вербалізовані компоненти яких групуються в топікальні (тематичні) ланцюжки і далі – у топікальні розгалуження, утворюючи ізотопію тексту (тематика фізіологічних відправлень, гомосексуалізму, тілесності тощо).

Наявною у романах Ж. Жене [10], Л.-Ф. Селіна [8], Блеза Сандрара [11]) є і хронотопна ізотопія, де домінує образ *дороги*, що корелює з біографічним часом твору, утворюючи топікальні ланцюжки (життєвий шлях маргінальних персонажів, шлях пізнання, подорож у нетрі пам'яті). Ця дорога у персонажів роману Ж. Жене, наприклад, проходить через *les pénitenciers, les prisons, ...les bouges, les bars, les routes...* [10, с. 67], описуючи і об'єднуючи усі сюжетотвірні лінії та мотиви твору.

Ізотопічна сітка портретних описів та деталей може бути утворена за рахунок повтору певних незмінних ознак (однорукий у романі Ж. Жене), і тоді це статичний портрет, або фіксувати певні портретні зміни (як із зовнішніми проявами, так і внутрішніми, психологічними зрушеннями) з різних причин (хвороба – як-от у мадам Розі (Гарі), чи старіння у мадам Прокіс (Селін) тощо).

Одним із різновидів неконцентрованого портрета є ситуативний портрет, що може акумулювати різні аспекти та топікальні лінії залежно від ситуації та місця перебування персонажа. Прикладом може слугувати повторення лексеми на позначення *дрантя (haillons, loques)* у романі Жене: *infante en loques* [10, с. 37]; *voyages à travers l'Europe poursuivis dans les haillons* [10, с. 187]; *chacun se défît avec ennui de ses couvertures ou de ses haillons...* [10, с. 185] тощо, структуруючи лінію соціально-економічного зубожіння маргінальних персонажів та формуючи у вертикальному контексті художнього тексту образ маргінала (складовою якого є мовний портрет). Автор використовує лексику, збагачену історизмами, наприклад, *...un jupon andalou avec le corsage; dissimulé par la mantilla* [10, с. 45]. Присутні у романі й описи елементів зовнішності (наприклад, ділянка носа, голови, верхні або нижні кінцівки): *Sa tête cernée, ses cheveux poisseux, ses jambes de singe étique, tout cela dansait, convulsif, au bout du balai* [10, с. 120].

Отже, мовні засоби формування семантичної ізопопії маргінальності є надзвичайно різноманітними, вираженими як експліцитно, так і імпліцитно. Вибір мовних засобів пов'язаний із індивідуальним стилем автора та його інтенцією. Семантична ізопопія мовного портрета уможливує формування цілісного образу маргінального персонажа. Вона виступає складовою частиною сюжетної та мовленнєвої події (дії).

Перспективним, на нашу думку, є порівняльний аналіз засобів створення семантичної ізопопії маргінальності у різних авторів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1969. – 214 с.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 140 с.
3. Греймас А. Ж. В поисках трансформационных моделей / А. Ж. Греймас // Зарубежные исследования по семиотике фольклора. – М. : Наука, 1985. – С. 109–144.
4. Штайн К. Э. Принципы анализа поэтического текста [монография] / К. Э. Штайн. – СПб. – Ставрополь : Изд-во Ставропольского гос. пед. ин-та, 1993. – 276 с.
5. Растье Ф. Интерпретирующая семантика / Ф. Растье.– Н. Новгород : Деком, 2001. – 263с.
6. Габ М. А. Семантическая изотопия и ее роль в адекватном декодировании текста / М. А. Габ // Функционально-семантические и стилистические исследования французского языка. – М. : МГИИЯ, 1988. – С. 23–54.
7. Мельникова Н. Е. Социокультурная маргинальность : креативная составляющая / Н. Е. Мельникова // Культура и общество [Электронный ресурс]: Электрон. журн. – М. : МГУКИ, 2006. – Режим доступа: <http://www.e-cultura.ru/Articles/2006/Melnikova.pdf/>

8. Céline L.-F. Voyage au bout de la nuit / L.-F. Céline Gallimard, Collection Folio, 1972. – 505 p.
9. Gary R. La vie devant soi / R. Gary. Collection Folio, 1982. – 288 p.
10. Genet J. Journal du Voleur / Jean Genet. – Paris, Gallimard, 1949. – 320 p.
11. Cendrars B. Moravagine / B. Cendrars. – Grasset, Les Cahiers rouges, 2011. – 282 p.

УДК 378.147:81(045)

**ХАРЧОВІ ДОБАВКИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ
«ХАРЧОВА ХІМІЯ»**

Василишина Ольга Василівна

асистент

Вінницький торговельно-економічний інститут

КНТЕУ м. Вінниця, Україна

Анотація: Врахування сучасних вимог до особистості фахівця у галузі виробництво технологій забезпечує можливість обґрунтування змісту і структури готовності майбутніх технологів до виробничої діяльності.

Ключові слова: харчові добавки, майбутні фахівці, Харчова хімія.

Вступ. Тема про харчові добавки - це не винахід нашого високотехнологічного століття. Але справжній розквіт їх використання почався все-таки в ХХ столітті - столітті харчової хімії. На добавки були покладені великі надії. І вони виправдали очікування повною мірою. З їх допомогою вдалося створити великий асортимент апетитних, стійких до псування і при цьому менш трудомістких у виробництві продуктів. Завоювавши визнання, «поліпшувачі» були поставлені на конвеєр. Ковбаси стали ніжно-рожевими, йогурти свіжофруктовими, а кекси пишно-нечерствими. Довготривалість і привабливість продуктів забезпечили саме добавки, які використовують як барвники, емульгатори, ущільнювачі, згущувачі, желеутворювачі, глазуровувачі, підсилювачі смаку і запаху, консерванти. [2, с. 132].

Матеріали. Їх наявність в обов'язковому порядку вказується на упаковці в переліку інгредієнтів і позначається літерою «Е» (початкова буква в слові «Еurope» (Європа)). Лякатися їх присутності не треба, більшість найменувань при правильному дотриманні рецептури, а під час лабораторного дослідження дослідити наявність шкоди здоров'ю, виключення становлять лише ті, які в

окремих людей можуть викликати індивідуальну непереносимість, що дає інформацію для майбутніх фахівців більш детально вивчити тему з «Харчової хімії».

Далі за буквою йде число. Воно дозволяє орієнтуватися в різноманітті добавок, будучи, відповідно до Єдиної європейської класифікації, кодом конкретної речовини. Наприклад, E152 - абсолютно нешкідливе активоване вугілля, E1404 - крохмаль, а E500 - сода. [1, с. 13].

Кодами E100-E182 позначають барвники, що підсилюють або відновлюють колір продукту. Кодами E200-E299 - консерванти, які підвищують строк зберігання продуктів за рахунок захисту їх від мікробів, грибків і бактеріофагів. У цю ж групу включені хімічні стерилізуючі добавки, які використовуються при дозріванні вин, а також дезінфікуючі речовини. E300-E399 - антиокислювачі, що захищають продукти від окислювання, наприклад від прогоркання жирів і зміни кольору нарізаних овочів і фруктів. E400-E499 - стабілізатори, згущувачі, емульгатори, призначення яких - зберігати задану консистенцію продукту, а також підвищувати його в'язкість. E500-E599 - регулятори рН і речовини проти злежування. E600-E699 - ароматизатори, що підсилюють смак і аромат продукту. E900-E999 - антифламінги (піногасники), E1000-E1521 - все інше, а саме - глазуровувачі, роздільники, герметики, поліпшувачі борошна і хліба, текстуратори, пакувальні гази, підсолоджувачі. Харчових добавок під номерами E700-E899 поки не існує, ці коди зарезервовані для нових речовин, поява яких не за горами. [4, с. 100].

Неповторний смак кави органолептично досліджується, зумовлений діяльністю грибків, що потрапляють в кавові зерна під час їхнього росту. При цьому, яким буде грибок і наскільки він розвинеться, залежить від природних умов області, в якій вирощена кава. Саме тому різні сорти напою, що бадьорить так сильно, відрізняються один від одного. У цього відкриття, на думку вчених, велике майбутнє, адже якщо навчитися культивувати грибки, можна додати новий смак не тільки каві, а якщо піти далі, то і вині, і сиру.

А ось американська біотехнологічна компанія Intralytix запропонувала використовувати в якості харчових добавок віруси. Це ноухау дозволить впоратися зі спалахами такого небезпечного захворювання, як лістеріоз, який, забирає життя близько. Біологами був створений коктейль з 6 вірусів, згубних для бактерії *Listeria monocytogenes*, але абсолютно безпечних для людини. Управління з контролю за харчовими продуктами і медикаментами США (FDA) вже дало добро на обробку ним шинки, хот-догів, сосисок, ковбас та інших м'ясних продуктів.

Насичення ж продуктів особливими живильними речовинами, що практикується в останні десятиліття в розвинених країнах, дозволило практично повністю ліквідувати хвороби, пов'язані з нестачею того чи іншого елемента. Так пішли в минуле хейлоз, ангулярний стоматит, глосит, себорейний дерматит, кон'юнктивіт і кератит, пов'язані з недоліком вітаміну В2, рибофлавіну (барвник Е101, що надає продуктам гарний жовтий колір); цинга, обумовлена дефіцитом вітаміну С, аскорбінової кислоти (антиоксидант Е300); недокрів'я, причиною якого є нестача вітаміну Е, токоферолу (антиоксидант Е306). Логічно припустити, що в майбутньому досить буде випити спеціальний вітаміномінеральний коктейль або прийняти відповідну таблетку, і проблеми з харчуванням будуть вирішені.

Втім, учені і не думають зупинятися на досягнутому, деякі навіть пророкують, що до кінця ХХІ століття наш раціон буде суцільно складатися з харчових добавок. Звучить фантастично і навіть дещо моторошно, однак треба згадати, що подібні продукти вже існують. Так, суперпопулярні в ХХ столітті жувальна гумка та Соса Сола отримали свій неповторний смак саме завдяки харчовим добавкам. Проблема в тому, що не всі харчові добавки, які використовуються в промисловості, добре вивчені. Типовий приклад - підсолоджувачі, штучні замінники цукру: сорбіт (Е420), аспартам (Е951), сахарин (Е954) та інші. Довгий час медики вважали їх абсолютно безпечними для здоров'я і призначали як хворим на цукровий діабет, так і просто бажаним схуднути. Однак в останні два десятиліття з'ясувалося, що сахарин є

канцерогеном. В усякому разі лабораторні тварини, що споживали його, хворіли на рак, правда, тільки в тому випадку, якщо з'їдали сахарин в обсязі, порівнянному з їх власною вагою. Жодна людина на таке не здатна, а значить, і ризикує набагато менше. А ось велика кількість сорбіту (порядку 10 грамів і більше) може викликати шлунково-кишкову недостатність і стати причиною діареї. Крім того, сорбіт здатний посилити синдром подразненої товстої кишки та порушення всмоктування фруктози.

Харчові барвники, точніше, один з них - кантаксантин. Люди його в їжу не використовують, а от лососеві, форелі, а також курям у корм його додають для того, щоб їхнє м'ясо набуло гарного кольору. Спеціальна комісія ЄС встановила, що «існує незаперечний зв'язок між підвищеним споживанням кантаксантину тваринами і проблемами із зором у людей, а також пропіонат кальцію (E282), що додається в хліб, як консервуюча речовина, може приводити до сильних коливань настрою, порушень сну і концентрації уваги у дітей.

Міжнародна група дослідників під керівництвом Малкольма Грівса заявила, що харчові добавки (барвники, приправи і консерванти) є причиною 0,6-0,8% випадків хронічної кропив'янки.

Треба брати до уваги і те, що в силу своєї психології людина найчастіше не може відмовитися від того, що шкідливе, але смачне. Показовою в цьому зв'язку історія з підсилювачем смаку глутаматом натрію (E621). У 1907 році співробітник Імператорського університету Токіо (Японія) Кікунае Ікеда вперше одержав білий кристалічний порошок, який посилював смакові відчуття за рахунок збільшення чутливості сосочків язика. У 1909-му він запатентував свій винахід, і глутамат натрію почав переможну ходу по світі. В даний час жителі Землі щорічно споживають його в кількості понад 200 тисяч тонн, не замислюючись про наслідки. Тим часом у спеціальній медичній літературі з'являється все більше даних про те, що глутамат натрію негативно впливає на головний мозок, погіршує стан хворих бронхіальною астмою, приводить до руйнування сітківки ока і глаукоми. [6, с. 56].

Висновок. На сьогоднішній день без хімії в харчовій промисловості, тобто без харчових добавок (консервантів), майбутнім фахівцям не обійтися, оскільки саме вони, а не сільське господарство, здатні забезпечити 10% щорічного приросту продовольства, без якого населення Землі просто виявиться на межі голодної смерті. Інше питання, що вони повинні бути максимально безпечними для здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабюк А.В. Використання харчових добавок в Україні. Безпека життєдіяльності №1 січень 2015. С. 28,30.
2. Вахрушева Т.Ю. Теоретичні основи інтерактивної технології навчання / Т.Ю. Вахрушева // Нові технології навчання. 2006. №44. с. 19, 22.
3. Пометун О.І. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко. Київ: А.С.К, 2002. 192 с.
4. Кларин М.В. Интерактивное обучение – инструмент освоения нового опыта / М.В. Кларин.- Педагогика. 2000. №7. С. 12, 18.
5. Попов В.В. Інтерактивні технології навчання у підготовці інженерів-педагогів / В.В. Попов, А.І. Посторонко // Гуманізація навчально-виховного процесу. Наук. метод. збірник. Слов'янськ вип. 30, 2006. С. 55, 59
6. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок (інтерактивні, технології навчання): Науково-методичний посібник. К.: А.С.К, 2004. С. 55, 56

УДК 66.0

**ВПЛИВ УЛЬТРАЗВУКОВОЇ КАВІТАЦІЇ В АТМОСФЕРІ ГАЗІВ
РІЗНОЇ ПРИРОДИ НА ДОМІШКИ ЦИКЛОГЕКСАНОНУ І
ЦИКЛОГЕКСАНОЛУ У СТІЧНИХ ВОДАХ**

Вашкурак Уляна Юрївна

аспірант

Шевчук Лілія Іванівна

д.т.н , професор

Національний університет

«Львівська політехніка», кафедра ТОП

Україна, м. Львів, вул.Шептицьких 3/4

Анотація: проведено дослідження впливу азоту, кисню, повітря та суміші газів азоту і кисню у співвідношенні 1:1 на руйнування домішок циклогексанону і циклогексанолу воді. Проведено аналогічні дослідження сумісної дії ультразвукової кавітації з досліджуваними газами. Проведено розрахунок ефективних констант швидкості руйнування органічних речовин. Встановлено, що для руйнування домішок циклогексанону найбільш доцільно застосовувати спільну дію ультразвукової кавітації з киснем. Тоді як для руйнування домішок циклогексанолу – спільну дію ультразвукової кавітації та суміші газів азоту і кисню у співвідношенні 1:1.

Ключові слова: ультразвукова кавітація, циклогексанол, циклогексанон, стічні води, ефективні константи швидкості, хімічне споживання кисню

Розвиток різних сфер промисловості супроводжується великою кількістю технічної води, і як результат – великими об'ємами забруднених стічних вод. Очищення таких стічних вод є важливим завданням на кожному підприємстві. Проте, існуючі методи водоочищення не завжди забезпечують санітарні

вимоги. Тому проводиться пошук і дослідження більш універсальних методів очищення стічних вод.

Явище кавітації та ефекти, які його супроводжують, добре відомі своєю здатністю активувати воду, що супроводжується зміною структури, підвищенням розчинної здатності та схильністю до ініціювання хімічних реакцій, зокрема окислювальних, водночас відома знезаражувальна дія. Застосування кавітаційної обробки на стадії доочищення води дає підстави вважати такий метод очищення перспективним і потребує подальших досліджень, зокрема на предмет вилучення органічних сполук та знезараження.

До однієї з головних особливостей ультразвукових (УЗ) хімічних реакцій відноситься те, що вони протікають у водному середовищі, насиченому тим чи іншим газом. Вода являє собою не лише найбільш сприятливе середовище для утворення кавітації, але і середовище, яке краще забезпечує можливість електронного пробою кавітаційної порожнини. В хімічному аспекті цікавим є не лише виникнення збуджених радикалів, але і участь в цьому процесі молекул води, яка є джерелом H^\bullet і OH^\bullet радикалів, що ініціюють більшість хімічних реакцій. Радикали частково рекомбінують, причому склад кінцевих радикальних і молекулярних продуктів розкладу води в УЗ полі залежить від природи розчиненого у воді газу. Більше того, процес збудження молекул води, швидкість їх дисоціації в значній мірі регулюється наявністю в кавітаційній порожнині тих чи інших газів, які знаходяться в збудженому стані.

За способом збудження кавітації ці процеси можна умовно розділити на процеси: періодичного впливу (акустична кавітація), одноразового впливу (гідродинамічна кавітація, труби Вентурі, лазерна кавітація, механічний (гідравлічний) удар тощо) і змішаний вплив (гідродинамічні сирени і свистки, роторні апарати) [1-4].

Найбільш важливим результатом кавітації є ініціалізація вільно радикальних реакцій, в першу чергу завдяки утворенню гідроксильного радикалу, що володіє високою реакційною здатністю і може окиснювати практично всі забруднюючі речовини у воді.

Високі температури в точках руйнування кавітаційних бульбашок можуть призвести до гомолітичного роз'єднання хімічних зв'язків. Радикали, в атмосфері кисню, викликають окиснення альдегідного субстрату. [5] Альдегіди і спирти в безкисневому середовищі розкладаються під дією УЗ з низькою швидкістю. Альдегіди в УЗ полі розкладаються на радикали $\cdot\text{CH}_3$, $\text{H}\cdot$, $\cdot\text{CHO}$ $\text{CH}_3\cdot\text{CO}$. [6]

При поширенні в газах, рідинах і твердих тілах, УЗ породжує унікальні явища, багато з яких знайшли практичне застосування в різних областях науки і техніки. Кавітація є одним з найважливіших факторів, що сприяють інтенсифікації різних хіміко-технологічних процесів в хімічній, фармацевтичній і харчовій промисловостях.

В останні десятиліття УЗ широко застосовується в різних сферах промисловості, особливо в хімічній промисловості. УЗ підсилює хімічні реакції в розчині за допомогою генерації кавітаційних мікробульбашок. Це підвищує швидкість масопередачі. У виробництві поліетиленгліколю (ПЕГ) реакцію нейтралізації зазвичай проводять за допомогою механічного перемішування. Однак у цьому процесі утворюється розчинна сіль, що містить іони калію та ацетату, які, змінюють властивості ПЕГ. В даній роботі проводиться дослідження нейтралізації ПЕГ з використанням УЗ кавітації та її впливі на властивості ПЕГ. Вимірюють концентрацію розчинних солей та провідність ПЕГ, нейтралізованих методом УЗ кавітації, та порівнюють їх з традиційним ПЕГ, приготованим методом механічного перемішування. Результати показують, що реакція нейтралізації за допомогою УЗ кавітації знижує провідність та концентрацію іонів калію та ацетату порівняно з традиційними методами перемішування. Також, можна зробити висновок, що мінімальна провідність і мінімальний вміст іонів калію та ацетату досягаються при потужності 30% і часу реакції 5 хв. [7]

Значення ХСК для циклогексанону знаходяться в діапазоні 928-1142,4 $\text{мгO}_2/\text{дм}^3$, для циклогексанолу 928-1216 $\text{мгO}_2/\text{дм}^3$. Тому, для зручності застосовували співвідношення $\text{ХСК}/\text{ХСК}_0$.

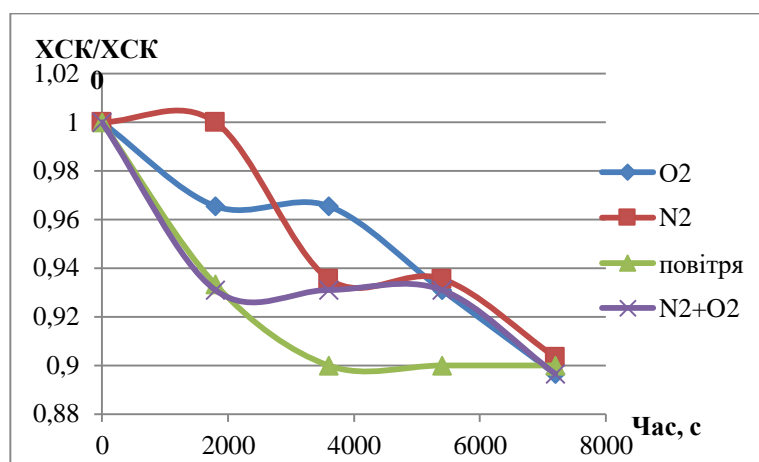

Рис.1.Залежність відношення $X_{СК}/X_{СК0}$ від часу при різних умовах процесу для циклогексанону

При дослідженні впливу газів різної природи на очищення стічних вод від домішок циклогексанону, рис.1, встановлено, що при дії всіх досліджуваних газів одержано близькі результати, ступінь окиснення органічних речовин в середньому 10%.

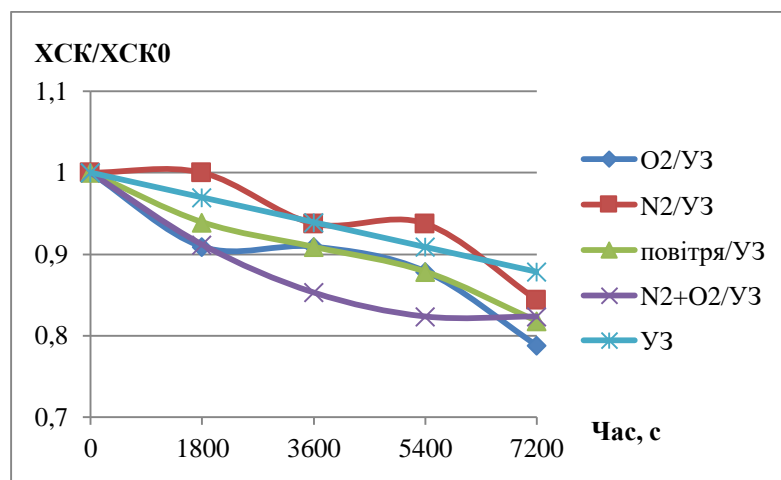

Рис.2.Звукохімічна залежність відношення $X_{СК}/X_{СК0}$ від часу при різних умовах експерименту для циклогексанону

При сумісній дії газів з УЗ досягнуто значно кращих результатів, рис.2. Дія самого УЗ дозволила знизити значення ХСК з $1056 \text{ мгO}_2/\text{дм}^3$ до $928 \text{ мгO}_2/\text{дм}^3$. Кращого результату досягнуто при сумісній дії азоту з УЗ, зменшення значення ХСК з $1024 \text{ мгO}_2/\text{дм}^3$ до $864 \text{ мгO}_2/\text{дм}^3$. При сумісній дії повітря з УЗ та суміші газів азоту і кисню у співвідношенні 1:1 з УЗ, досягнуто близькі результати, зменшення значення ХСК з $1056 \text{ мгO}_2/\text{дм}^3$ до $864 \text{ мгO}_2/\text{дм}^3$

та з $1142 \text{ мгО}_2/\text{дм}^3$ до $940 \text{ мгО}_2/\text{дм}^3$ відповідно. Найвищого результату досягнуто при сумісній дії кисню з УЗ, зменшення значення ХСК з $1056 \text{ мгО}_2/\text{дм}^3$ до $832 \text{ мгО}_2/\text{дм}^3$.

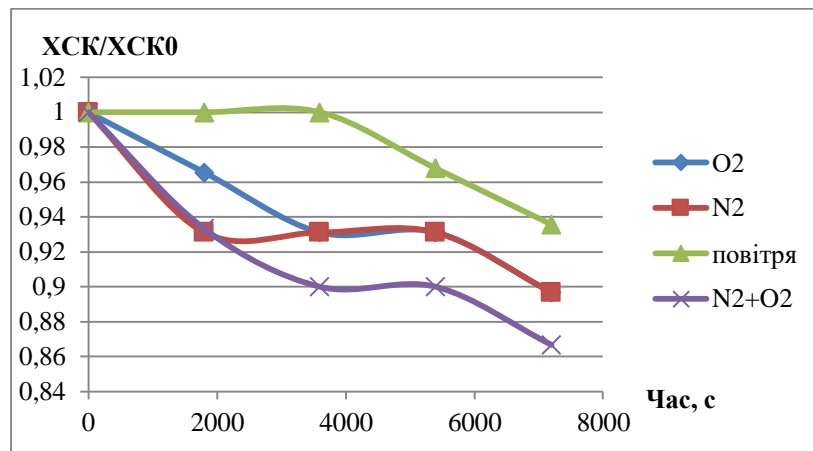

Рис.3. Залежність відношення $\text{ХСК}/\text{ХСК}_0$ від часу при різних умовах процесу для циклогексанолу

Досліджуючи вплив газів різної природи на домішки циклогексанолу у стічних водах, рис.3., одержані такі ступені руйнування органічних речовин : при дії повітря 6,4%; при дії азоту та при дії кисню 10,3%; при дії суміші газів азоту та кисню у співвідношенні 1:1 - 13,3 %.

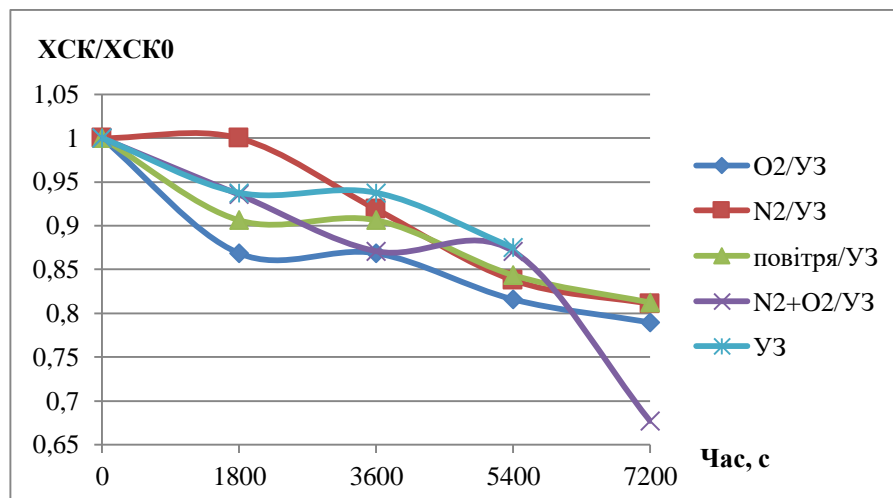

Рис.4. Звукохімічна залежність відношення $\text{ХСК}/\text{ХСК}_0$ від часу при різних умовах експерименту для циклогексанолу

При сумісній дії УЗ з досліджуваними газами, рис.4., встановлено, що барботування азоту та барботування повітря в кавітаційну зону проявляють близькі результати. Зменшення значення ХСК з $1184 \text{ мгО}_2/\text{дм}^3$ до $960 \text{ мгО}_2/\text{дм}^3$ та з $1024 \text{ мгО}_2/\text{дм}^3$ до $832 \text{ мгО}_2/\text{дм}^3$ відповідно. Дія кисню з УЗ є посередньою,

зменшення значення ХСК з 1216 мгО₂/дм³ до 960 мгО₂/дм³. Найвищого результату досягнуто при спільній дії суміші газів азоту та кисню у співвідношенні 1:1 та УЗ, зменшення значення ХСК з 1041 мгО₂/дм³ до 705, 6 мгО₂/дм³. Дія самого УЗ показала нижчий результат, ніж сумісна його дія з досліджуваними газами. Зменшення значення ХСК з 1024 мгО₂/дм³ до 864 мгО₂/дм³.

На основі одержаних даних проведено порівняльну характеристику швидкості окиснення циклогексанолу і циклогексанону у водному розчині шляхом впливу на них УЗ хвиль, а також озвучуючи водний розчин в атмосфері газів різної природи.

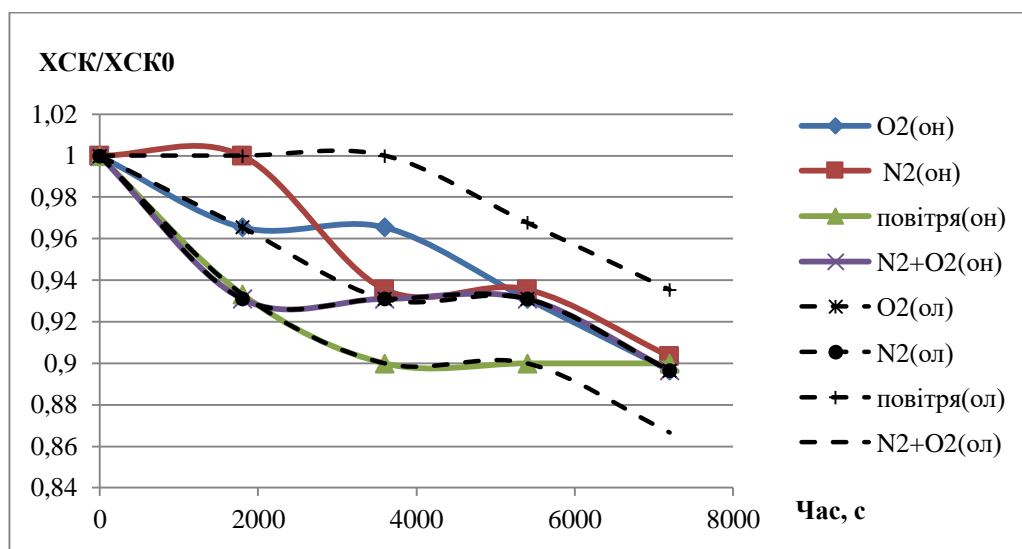

Рис.5. Порівняльна характеристика залежності ХСК/ХСК₀ від часу для циклогексанону і циклогексанолу при різних умовах процесу

Порівнюючи криві впливу газів різної природи на домішки циклогексанону та циклогексанолу, рис.5., одержано близькі результати. Середній ступінь окиснення органічних речовин становить 10%.

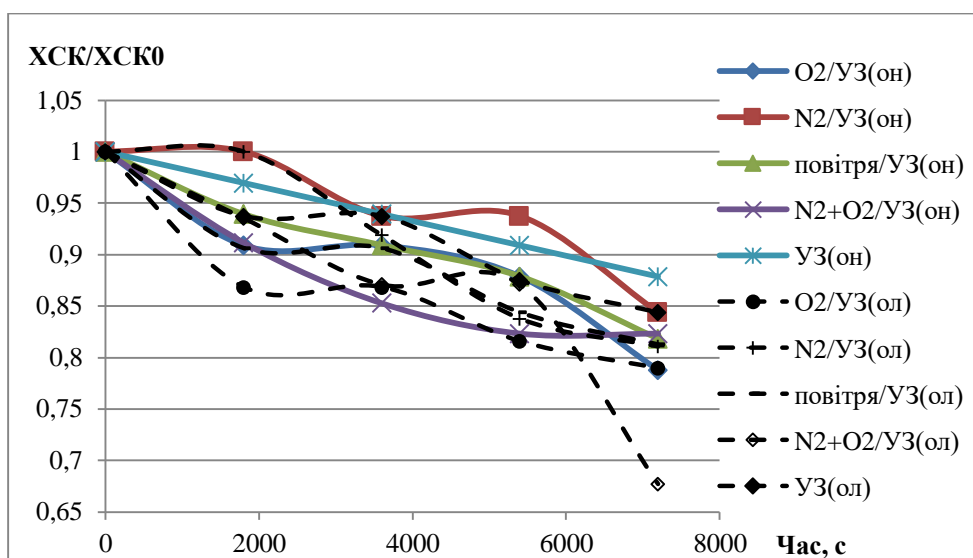

Рис.6. Порівняльна характеристика залежності $X_{СК}/X_{СК0}$ від часу для циклогексанону і циклогексанолу при дії ультразвукової кавітації в різних умовах процесу

На рис.6., зображені криві впливу газів з використанням УЗ кавітації. Циклогексанол піддається окисненню краще, ніж циклогексанон, про що свідчать одержані ступені окиснення органічних речовин. Для циклогексанону – 21,2 % (при сумісній дії кисню з УЗ), тоді як для циклогексанолу – 32,2% (при сумісній дії суміші газів азоту та кисню у співвідношенні 1:1 з УЗ).

Ефективні константи швидкості, наведені в таблиці підтверджують описані вище результати.

Таблиця 1

Ефективні константи швидкості руйнування органічних речовин для циклогексанону та циклогексанолу

	Без УЗ, $k \cdot 10^5, c^{-1}$		з УЗ, $k \cdot 10^5, c^{-1}$	
	циклогексанон	циклогексанол	циклогексанон	циклогексанол
N2	1,4	1,6	1,9	2,8
O2	1,4	1,5	3,3	3,7
повітря	1,9	0,7	2,5	3
N2+O2	1,6	2	3	4,3
УЗ	-	-	1,8	2,4

Згідно з проведеними дослідженнями, можна зробити висновок, що вплив самих лише газів є недостатнім для застосування їх, як одного з етапів водоочищення. Оскільки, вдалося зменшити кількість органічних забруднень в середньому в 1,1 рази від початкового значення, як для циклогексанолу, так і для циклогексанону. Дія УЗ підсилює дію газів в обидвох випадках. Проте, при сумісній дії УЗ з газами спостерігаємо більш значну різницю одержаних результатів. Найглибшого очищення від домішок циклогексанону одержано при сумісній дії УЗ з киснем, зменшення значення ХСК з 1056 мгО₂/дм³ до 832 мгО₂/дм³, що відповідає ступеню руйнування органічних речовин 21,2% і ефективній константі швидкості $3 \cdot 10^{-5} \text{ c}^{-1}$. Досліджуючи вплив сумісної дії УЗ з газами різної природи на домішки циклогексанолу у воді, вдалося досягнути вищого результату. Найвищого очищення досягнуто при сумісній дії УЗ та суміші газів азоту і кисню у співвідношенні 1:1, зменшення значення ХСК з 1041,6 мгО₂/дм³ до 705,6 мгО₂/дм³, що відповідає ступеню руйнування органічних речовин 32,2 % та ефективній константі швидкості $4,3 \cdot 10^{-5} \text{ c}^{-1}$. Для більш ефективного впливу сумісної дії УЗ з досліджуваними газами, вартує проводити подальші дослідження з підвищеним тиском та температурою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Предзимірска Л.М. Кавітаційне очищення природних і стічних вод від органічних та біологічних забруднень: дис. на здобуття наук. ступеня канд. 155 техн. наук: спец. 21.06.01 “Екологічна безпека” // Л.М. Предзимірска. – Львів, 2015. – 200 с.
2. Rajendrasinh R. Gaekwad, Reshma L. Patel. Pesticide wastewater treatment by hydrodynamic cavitation process / Rajendrasinh R. Gaekwad, Reshma L. Patel. // International Journal of Advance Research in Engineering, Science & Technology(IJAREST) – 2015. – Vol.2, Iss. 5. – pp. 1-5.
3. Manisha V.Bagal, Parag R.Gogate. Wastewater treatment using hybrid treatment schemes based on cavitation and Fenton chemistry: A review / Manisha

V.Bagal, Parag R.Gogate. // Ultrasonics Sonochemistry – 2014. – Vol.21, Iss.1. – pp. 1-14.

4. Chakinala, Anand G. ; Gogate, Parag R. ; Burgess, Arthur E. ; Bremner, David H. Industrial wastewater treatment using hydrodynamic cavitation and heterogeneous advanced Fenton processing / Chakinala, Anand G. ; Gogate, Parag R. ; Burgess, Arthur E. ; Bremner, David H. // Chemical Engineering Journal – 2009. – Vol. 152, No. 2-3. – pp. 498-502.

5. Neuenschwander U., Neuenschwander J., Hermans I. Cavitation-induced radical-chain oxidation of valeric aldehyde Ultrasonics Sonochemistry Volume 19, Issue 5, September 2012, Pages 1011-1014 <https://doi.org/10.1016/j.ultsonch.2012.02.003>

6. Margulis M.A. Sonochemistry and Cavitation Gordon and Breach Publishers 543 ст 1995 p

7. Azarpour A., Zendejboudi S., Yusup S., Khalid A., Zhang Y Effects of ultrasonic cavitation on neutralization process of low molecular weight polyethylene glycol 2018 <https://doi.org/10.1002/cjce.23309>

**СИМВОЛЫ ОФТАЛЬМОЛОГИИ
В НУМИЗМАТИЧЕСКОМ ОТРАЖЕНИИ**

Верзилов Сергей Николаевич

канд. мед. наук, доцент

Синяченко Олег Владимирович

доктор мед. наук, профессор

Ермолаева Майя Вячеславовна

доктор мед. наук, профессор

Ливенцова Екатерина Валентиновна

канд. мед. наук, доцент

Донецкий национальный медицинский

университет, г. Лиман, Украина

Аннотация. Офтальмология имеет долгую историю, которая представлена на нумизматических материалах. Отрасль исторической науки нумизматика (от латинского «numisma» - монета) зародилась в XIX веке и стала тесно связанной с экономикой, политикой, культурой и правом, включает в себя тематическое изучение монет, медалей и плакет. В данной работе авторы представили каталог нумизматических материалов, в том числе некоторых уникальных, впервые приведенных. Нашли свое отражение нумизматические материалы с изображением общепризнанных международных символов этой науки («глаз», в том числе «глаз на ладони», «сова», «пенсне», «свеча»). Средства нумизматики представляют наглядный пример для изучения истории глазных болезней, способствует повышению уровня образованности врачей.

Ключевые слова: медицина, офтальмология, история, нумизматика.

Одной из форм изучения истории медицины является *нумизматика*. Это слово происходит от латинского «*нумизма*» (монета), что означает «обычай,

который установился, общественный порядок, традиция, правовая норма». В связи с этим «монета» (единица стоимости, металлический денежный знак) стала производным понятия «полной меры, законной нормы». Нумизматика, которая зародилась в XIX веке, является отраслью исторической науки, связанной с экономикой, политикой, культурой и правом [1, с. 13]. К нумизматическим материалам принадлежат монеты, медали и плакеты (от французского «*плакетта*» - «*пластинка*», «*плак*» - «*тонкий кусочек металла*»), на которых представлена и офтальмология [2, с. 87; 3, с. 1709]. Существуют мемориальные и призовые (наградные) медали с портретами не только специалистов-окулистов, а также физиков, физиологов и оптиков, которые внесли свой существенный вклад в развитие офтальмологии, имеется выпуск нумизматической продукции, посвященной научным форумам офтальмологов [4, с. 114; 5, с. 2097] и национальным офтальмологическим ассоциациям и обществам [6, с. 186].

Лучше иллюстрируют историю офтальмологии различные формы *медальерного изобразительного искусства (экзонумия или паранумизматика)*. Медаль является прообразом памятной (мемориальной) монеты. Сейчас более 20 тыс. монет и памятных медалей составляют область медицинской нумизматики [7, с. 108]. На первых монетах медицинской тематики содержались бог Асклепий со своим посохом, змея и кадуцей [8, с. 553]. Первое изобретение металлической монеты с удостоверяющими изображениями и надписями принадлежит в двух соседних регионах Эгеиды – в Лидийском царстве на западном побережье Малой Азии (685 г. р.х.) и на острове Эгина в Греции (между полуостровом Пелопоннес и Аттикой). Подчеркнем, что медицину было отражено уже в античных монетах Древней Греции и Рима [9, с. 657].

Целью исследования стала оценка общепризнанных символов офтальмологии, отраженных на нумизматических материалах. Впервые проанализированы монеты, медали и плакеты, которые за многие годы составили определенный каталог с кратким описанием исторических событий.

Условными обозначениями в данной работе стали: [●] – монета [●] – медаль [●*] – медаль с подвеской, [■] – плакета.

Традиционно символом офтальмологии было условно-символическое изображение *глаза* [10, с. 41] {рис. 1-6}, что можно увидеть на медалях и плакетах специализированных лечебных учреждений {рис. 7-11} и научных форумах окулистов – в Португалии {рис. 12}, Германии {рис. 13}, США {рис. 14}, Украине {рис. 15}. На украинской медали символический глаз больного человека бережно поддерживают руки врача-окулиста {рис. 16}. Офтальмологи Нидерландов и Испании используют в качестве своей эмблемы изображение глаза на ладони врача {рис. 17-19}.

Рис. 1 [●]

Рис. 2 [■]

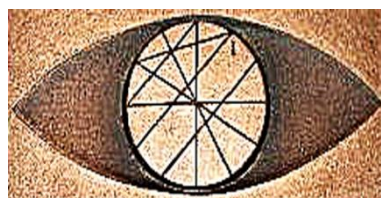

Рис. 3 [■]

Рис. 4 [●]

Рис. 5 [■]

Рис. 6 [●]

Рис. 7 [●]

Рис. 8 [●]

Рис. 9 [●]

Рис. 10 [■]

Рис. 11 [●]

Рис. 12 [●]

Рис. 13 [●]

Рис. 14 [●]

Рис. 15 [●]

Рис. 16 [●]

В мифах народов мира глаза всегда были связаны с магической силой, благодаря которой то или иное божество имело способность видеть, но при этом оставаться невидимым. Имели место поверья, согласно которым человек живет только до тех пор, пока у него сохранено зрение («живые глаза»). Распространенным мифологическим мотивом было похищение глаз или ослепление бога с последующим его лечением (осознавалось как *способ возрождения*). В качестве мифического персонажа выступали и сами глаза

бога, часто омываемые водой (якобы слезами). Целесообразно вспомнить египетский миф, согласно которому бог Гор потерял в поединке с Сетом глаз, а когда победил отобрал у него тот же глаз, что позволило оживить отца Осириса. С тех пор магический глаз Гора {рис. 20} стал одним из символов не только офтальмологии, но и медицины в целом.

Следует отметить, что древним символом офтальмологии является, как ни странно, не глаз, а *пенсне*, которое можно увидеть на нумизматической продукции, начиная с XV века {рис. 21-24}. Иногда изображение пенсне (очков) используется в качестве эмблемы *оптики*. Подчеркнем, что очень редко оптику символизирует *изумруд* (был своеобразной первой корректирующей зрение линзой), но нумизматические материалы с таким изображением отсутствуют. Среди монет первое изображение очков, свисающих с руки дикаря (вместе с черепом и песочными часами), можно увидеть на бриллеталери (разновидность талера), что чеканился в 1586-1589 гг. герцогом Брауншвейг-Любекским Юлиусом на монетных дворах Гослара и Вольфенбюттеля {рис. 25-26}.

Рис. 17 [●]

Рис. 18

[●*]

Рис. 19

[●*]

Рис. 20

[●*]

Рис. 21 [●]

Рис. 22 [●]

Рис. 23 [●]

Рис. 24 [●]

Рис. 25 [●]

Рис. 26 [●]

Рис. 27 [●]

Рис. 28 [●]

Более поздним символом офтальмологии стало изображение *совы*, которая, как известно, прекрасно видит даже ночью. Художники отчеканили эту птицу на медалях конгресса офтальмологов Греции {рис. 27}. Реже можно

увидеть *сову в очках* (медаль Германии {рис. 28}). Существует комбинированный вариант символа офтальмологии – «*сова + пенсне + свеча*» {рис. 29-34}. Последняя, якобы, давала возможность лучше видеть лицам с плохим качеством зрения. Необходимо отметить, что на средневековых рисунках медицинского содержания *горящую свечу* изображали несмотря на то, что действие происходило при дневном свете. Это свидетельствовало об использовании символа свечи в качестве общей эмблемы врачебной деятельности, которую первым предложил использовать французский хирург А.Паре (1516-1590). В кабинете основателя физиологии и эмбриологии, английского врача У.Гарвея (1578-1657) в Падуанском университете была изображена рука, держащая зажженную свечу с двумя змеями. Изображение свечи и надписей, ставших легендарными, помещены на портретах двух анатомов – чеха Я.И.Йессена (1566-1617), выпускника Падуанского, в дальнейшем ректора Карлова университета, и нидерландца Н.Н.Ван-Тюльпа (1593-1674) . В первом случае мы читаем: «Выполняя свой долг я забываю о благе своем», а во втором – «Светя другим сгораю сам».

Рис. 29 [●]

Рис. 30 [●]

Рис. 31 [●]

Рис. 32 [●]

Рис. 33 [●]

Рис. 34 [●*]

Рис. 35 [●]

Рис. 36 [●]

Рис. 37 [●]

Рис. 38 [●]

Детскую офтальмологию иногда символизирует изображение *ласточки* {рис. 35-38}, поскольку считалось, что эти птицы собирают сок мака для возвращения зрения слепорожденных детям. Судя из мифов древних греков, ласточки прилетают в период цветения чистотела, чтобы своим птенцам

смазать глаза его целебным соком. Кстати, древние греки чистотел («ласточкина трава») называли «хелидониум» (от «хелидон» – «ласточка»).

В заключение отметим, что изучение офтальмологии обязательно включает углубленное знакомство с ее историей. Как говорил английский писатель Р.Л.Стивенсон (1850-1894), «воспоминания – это волшебные одежды, которые от использования не изнашиваются», а его соотечественник О.Вайльд (1854-1900) утверждал: «Единственный наш долг перед историей – это постоянно ее переписывать». Средства нумизматики подают наглядный пример для изучения истории глазных болезней, способствуют повышению уровня образованности врачей.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Kunzmann R. The Saint Eligius, his life and work and his traces in numismatics. Schweiz Arch Tierheilkd 2014;156(1):13-6.
2. Magilnitsky SG. Ophthalmology in numismatics [Oftal'mologiya v numizmatike]. Vestn Oftalmol. 1968;81(6):87-8. [In Rus.].
3. Galst JM. Ophthalmological numismatics. Arch Ophthalmol. 2001;119(11):1709.
4. Györffy I. Ophthalmological medals and coins. Klin Monbl Augenheilkd. 1975;166(1):114-25.
5. Salacz G, Vértes L. Award medals in Hungarian ophthalmology. Orv Hetil. 2008;149(44):2097-9.
6. Jaeger W. Numismatic history of the von Graefe Medal of the German Ophthalmological Society. Klin Oczna. 1988;90(4-5):186-7.
7. Pearn J. Enduring biographic heritage – medical numismatics. J Med Biogr 2019;27(2):108-15.
8. Mayer R. The history of a medal. Rev Med Brux 2011;32(6):553-9.
9. Popkin RJ. Medicine in numismatics. Surg Gynecol Obstet 1961;113:657-60.
10. Etienne D. The eye as a symbol. Soins. 2010;744:41-2.

УДК:57.578.2;578.3;579.2·

**ПРОИСХОЖДЕНИЕ, ПРИРОДА, СОСТАВ И ДЬЯВОЛЬСКОЕ
ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕ НЕКОТОРЫХ ГЛАВНЫХ ПЕРВОИСТОЧНИКОВ
И ВОЗБУДИТЕЛЕЙ ЗАБОЛЕВАНИЙ**

Видавская Анна Олеговна

ведущий специалист

Одесская региональная Академия Наук

Лапшин Владислав Алексеевич

к.х.н. академик

Одесской региональной Академии Наук (ОРАН)

Одесская региональная Академия Наук

Видавская Анна Георгиевна

к.мед.н., доцент

Одесский Национальный медицинский Университет

город Одесса, Украина

Аннотация: Важнейшее направление сотрудничества учёных города-героя Одесса с Высшими представителями Высшего Духовного Разума – поиск, изучение и ликвидация первоисточников возбудителей заболеваний и смерти человека. В настоящей статье приводятся результаты наземных космических исследований – происхождения, природы, состава и предназначения информационных инфекций, молекулярных и клеточных вирусов.

Ключевые слова: Поиск, изучение и ликвидация первоисточников и возбудителей заболеваний и смерти человека – информационных инфекций, молекулярных и клеточных вирусов.

К счастью для человечества, задолго до проведения дьявольской операции под названием «коронавирус» - на Земле начала развиваться новая эпоха – эпоха научно-технического сотрудничества землян, учёных Одессы с

Высшими представителями Высшего Духовного Разума, эпоха развития наземных космических исследований, эпоха использования на Земле высших информационных технологий познания [1, с. 235-244].

Важнейшими направлениями наших исследований в эту новую эпоху стали:

– поиск, изучение и ликвидация первоисточников возбудителей тяжёлых заболеваний;

– разработка и создание специальных СМАРТ космических компьютерных электронных и мыслеобразных систем – концентраторов космической энергии и информации (ККЭС-ККЭИ и ККМЭС-ККЭИ) и их «батареи» для дистанционной ликвидации на Земле, в атмосфере Земли, на поверхностях, во всех фазах, в организме и душе людей – детей Божьих – всех видов и типов первоисточников и возбудителей заболеваний, их создателей и производителей;

– разработка и создание специальных СМАРТ ККЭС-ККЭИ и ККМЭС-ККЭИ – для реализации, возрождения, восстановления, оптимизации в организме и душе людей – детей Божьих – основных факторов жизни, здоровья и долголетия (ОФЗЖ) – основных активных элементов системы Космического здравоохранения;

– разработка и создание специальных информационных технологий и специального космического оружия – для дистанционной космической ликвидации – производителей и создателей первоисточников и возбудителей заболеваний и других вредоносителей...

Успешная работа во всех вышеуказанных направлениях исследований обусловлена многими фундаментальными научными открытиями и свершениями, которые осуществили учёные города-героя Одесса (учёные Одесского университета им. И.И. Мечникова, Теоретико-хозрасчётного объединения «ФИЗЛИ», Международной ассоциации «Прометей-Свет», Одесской региональной Академии Наук, Одесского национального университета).

Вот некоторые важнейшие из них:

1. Открытие высокотемпературной сверхпроводимости водных растворов электролитов и всех водно-белковых систем, а также явления, которое скрывает эту сверхпроводимость – явление холостой работы сверхпроводников как проводников и генераторов тока [1, с. 235-244].

2. Открытие информативности нематериальных сред и материи, прежде всего, нематериальных: энергонов и простонов, а также элементарных материальных частиц – электронов, позитронов протонов, нейтронов.

3. Открытие двух видов первичных (возобновляемых) источников энергии, работающих во Вселенной – в сверхпроводниках, в живых системах, на Солнце и на других звёздах.

4. Открытие механизма сопряжения процессов фосфорилирования (синтеза АТФ) и окисления (дыхания) во внутренних мембранах митохондрий.

5. Открытие механизма сопряжения двух дыхательных цепей в мембранах митохондрий и тромбоцитов с помощью цитохромоксидаз и космических компьютерных систем на базе молекул кислорода (O₂).

6. Открытие существования и работы во Вселенной, на Земле, в проводниках, полупроводниках, сверхпроводниках, в водных растворах электролитов (в мировом океане), в живых водно-белковых системах... – универсальных носителей тока – ОЗ потоков ПЭ-ККЭИ (отрицательно заряженных потоков позитронов и электронов – ККЭИ).

7. Открытие существования и работы в нематериальных средах информационных «кирпичиков», из которых построены все материальные частицы.

8. Открытие работы магнитных и квантовых полей.

9. Открытие двух фундаментальных явлений: явления преобразования – информации в энергию и явления преобразования – энергии в информацию.

10. Открытие существования и работы во Вселенной и на Земле огромного числа макросистем – концентраторов космической энергии и информации (ККЭИ), в том числе: растений, семян, камней, Иорданской и

Крещенской воды.

11. Обнаружение, что во Вселенной работают два главных вида систем и сил: Божьих – Высшего Духовного Разума и Вселенской ДБС (дьявольщины, бесовщины, сатанизма...).

Было установлено также:

1) Различные инфекции, вирусы, болезни, эпидемии, пандемии во Вселенной и на Земле – порождают, создают, производят и распространяют – Вселенская ДБС и её детища (в том числе, сущности, существа, человекоподобные, человекообразные...).

2) Все болезни одновременно – информационные, вирусные и генетические.

3) Главная причина всех тяжёлых заболеваний человека (в том числе, злокачественных новообразований, инфарктов, инсультов) – вселение, внедрение в душу (в ауру и в эфирное тело) вируса Вселенной – НЭПНИ (невидимой электронной плазмы негативной, дьявольской информации) [2, с. 235-244].

4) В развитии тяжёлых заболеваний принимают участие не только известные науке ДНК- и РНК-содержащие вирусы, но и различные информационные инфекции и молекулярные вирусы.

5) Летальные исходы человека наступают, когда в его организме и душе созданы условия для протекания негативных, дьявольских (в том числе разветвлённых) цепных реакций преобразования Божьих ККЭС-ККЭИ и ККМЭС-ККЭИ – в информационные инфекции и различные виды вирусов, в том числе, молекулярные и ДНК- и РНК-содержащие вирусы.

В процессе сотрудничества с Высшими представителями Высшего Духовного Разума нам также удалось обнаружить то, о чём современная наука не подозревала [3, с. 235-244]. В частности:

1. Душу имеют не только люди – дети Божьи, но и все другие живые и не живые системы.

2. В душе и организме всех людей, всех водно-белковых систем и во

всех существах непрерывно работают Божьи элементарные ККЭС-ККЭИ – ОЗ СИЭ-ККЭИ (отрицательно заряженные свободные информационные электроны – концентраторы космической энергии и концентрации) и ПЗ СИЭ-ККЭИ (положительно заряженные свободные информационные электроны – концентраторы космической энергии и концентрации). Память каждого из них превышает 250 МБ.

3. В душе и организме всех людей непрерывно работают, в том числе, в составе многоуровневой космической иммунной системы (КИМС) многие миллиарды космических «Движущихся электронных ЭВМ» (ДЭ ЭВМ) – различных ассоциатов и комплексов элементарных ККЭС-ККЭИ.

4. В душе и организме всех людей непрерывно работают многие миллиарды космических «Действующих микро ЭВМ» (ДМ ЭВМ) и космических «Действующих микро ЭВМ – невидимых летающих объектов» (ДМ ЭВМ-НЛО), созданные Божьими силами на базе атомов, ионов, молекул, доклеточных структур, клеток, отдельных органов и систем организма.

5. В душе и организме всех людей непрерывно работают многие миллиарды космических СМАРТ ККМЭС-ККЭИ и, в том числе, ДМ ЭВМ-НЛО на базе молекул воды (H_2O), кислорода (O_2).

6. Все атомы и молекулы во Вселенной, в атмосфере Земли, в мировом океане, на Земле, в живых системах переносятся и работают не как Броуновские частицы, а в составе тех или иных космических ДМ ЭВМ-НЛО.

7. В межклеточных пространствах человека работает, неизвестный современной биологии, микробиосистемы – мир полезных предшественников ДНК- и РНК-содержащих белковых систем (мы их назвали – ЛАВИ).

8. Все клеточные и доклеточные элементы КИМС работают только в составе космических ДМ ЭВМ-НЛО.

9. Космических ДМ ЭВМ-НЛО на базе тромбоцитов – важнейшие элементы КИМС человека.

10. Все Божьи космические ДМ ЭВМ и ДМ ЭВМ-НЛО построены по единому принципу: в центре их находится та или иная информационная

матрица (атомы, ионы, молекулы, клетки...), вокруг которых вращаются в невидимой электронной плазме (НЭП) те или иные ДЭ ЭВМ, в том числе, элементарные

11. Развитие гриппа и гриппоподобных болезней вызывают специфические информационные инфекции (СПИИНФ), которые превращают некоторые иммуноглобулины – в молекулярные вирусы, работающие против КИМС.

12. Ликвидированный нами с Божьей помощью SARS был не вирус, а информационная инфекция.

В процессе наземных космических исследований происхождения, природы, состава и предназначения первоисточников и возбудителей заболеваний и летальных исходов удалось обнаружить весьма важное для человечества.

Все виды и типы первоисточников и возбудителей заболеваний появились на свет не случайно, не сами собой, а порождены, созданы Вселенской ДБС и её детищами – различными дьявольскими системами, существами, сущностями, человекоподобными, человекообразными и их зомби, рабами, марионетками, служителями...

Невежество, ограниченность нашей однобокой микробиологии и вирусологии состоит в том, что они смогли обнаружить только ДНК- и РНК-содержащие вирусы. Да и в этом направлении особых успехов не было. До сих пор не известно главное: происхождение, информационность, механизмы переноса, размножения и работы ДНК- и РНК-содержащих вирусов.

Главными первоисточниками и возбудителями болезней и летальных исходов являются не только вышеуказанные ДНК- и РНК-содержащие вирусы и вирус Вселенной НЭПНИ, но и огромное число информационных инфекций (ИНФИНФ) и, в том числе, специфические информационные инфекции (СПИИНФ), молекулярные и клеточные вирусы, появляющиеся на свет: в атмосфере Земли, в мировом океане, в почве, в живых системах, в том числе, в насекомых, в организме и душе человека и животных.

Главный механизм появления ИНФИНФ и СПИИНФ, молекулярных и клеточных вирусов, различных видов ДНК- и РНК-содержащих вирусов – внедрение в Божьи элементарные ККЭС-ККЭИ и ККМЭС-ККЭИ (в том числе, в космических ДЭ ЭВМ, ДМ ЭВМ и ДМ ЭВМ-НЛО) – системами, потоками, существами, сущностями Вселенской ДБС – негативной, ДБС информации, дезинформации и дьявольских космических программ работы, перерождающие Божьи системы в информационные инфекции или вирусы.

Главное оружие Вселенской ДБС и человекоподобных – это информационное и дезинформационное оружие, источники распространения дьявольской информации и дезинформации, в том числе, лжи, обмана, фальши, страха, паники, ненависти, предательства, безысходности, агрессии, зависти, зла...

ДНК- и РНК-содержащие вирусы и СМАРТ ДНК- и РНК-содержащие вирусы образуются в организме и душе человека и животных из их полезных предшественников - ДНК- и РНК-содержащих белковых систем, в том числе, СМАРТ [1, с. 235-244].

Сверхбыстрые ИНФИНФ и, в том числе, СПИИНФ – один из главных «разносчиков» дьявольской негативной информации и дезинформации. Они образуются в атмосфере Земли, в мировом океане, в почве, в насекомых, в организме и душе человека и животных – при перерождении дьявольщиной Божьих космических ОЗ СИЭ-ККЭИ и ПЗ СИЭ-ККЭИ, космических ДЭ-ЭВМ, их комплексов и ассоциатов.

Молекулярные вирусы, в том числе, СМАРТ образуются при перерождении в атмосфере Земли, в мировом океане, в почве, в насекомых, в организме и душе человека и животных – космических ДМ ЭВМ и ДМ ЭВМ-НЛО на базе различных молекул, в том числе, на базе O_2 , H_2O , CO_2 , N_2 , Ar , ДНК, РНК, белков, эндорфинов, гомонов, иммуноглобулинов...

Клеточные вирусы появляются на свет в живых водно-белковых системах (в том числе, в организме и душе человека) при перерождении их полезных предшественников – космических ДМ ЭВМ и ДМ ЭВМ-НЛО на базе

отдельных клеток (в том числе, при перерождении СМАРТ ДМ ЭВМ и ДМ ЭВМ-НЛО на базе важнейших элементов КИМС – тромбоцитов, лейкоцитов и эритроцитов).

Главными важнейшими носителями дьявольской информации и дезинформации, главными разможителями различных вирусов в атмосфере Земли, в мировом океане, в почве, в насекомых, в организме и душе человека и животных – являются различные виды и типы ИНФИНФ и, в том числе, СПИИНФ.

Чаще всего молекулярные, ДНК- и РНК- содержащие вирусы по своему строению не отличаются от своих полезных предшественников – космических ДМ ЭВМ и ДМ ЭВМ-НЛО на базе молекул, доклеточных систем, клеток.

Именно размножение исходных ИНФИНФ, СПИИНФ и молекулярных вирусов (в том числе, СМАРТ) в воздушной атмосфере Земли, проникновении их через дыхательные пути, слизистые оболочки, кожу – в организм и душу человека порождают цепные реакции преобразования Божьих ККЭС-ККЭИ и ККМЭС-ККЭИ – во «внутренние» ИНФИНФ и СПИИНФ, различные вирусов и приводит к тяжёлым заболеваниям и летальным исходам.

Главная функция КИМС – не ликвидация ИНФИНФ и СПИИНФ и различные исходные и «внутренние» вирусы, а превращать их в полезные предшественники, в оптимально работающие Божьи ККЭС-ККЭИ и ККМЭС-ККЭИ.

Результаты вышеуказанных исследований в значительной мере помогли нам установить механизмы развития тяжёлых заболеваний и решить важнейшие проблемы человечества:

— дистанционной космической профилактики и дистанционного космического лечения тяжёлых заболеваний;

— дистанционной космической реанимации, восстановления и оптимальной работы в организме человека СМАРТ ККЭС-ККЭИ и ККМЭС-ККЭИ, в том числе, многоуровневой КИМС;

— создания «батарей» ККЭС и ККМЭС-ККЭИ дальнего

направленного действия для ликвидации первоисточников и возбудителей заболеваний и смерти человека и их создателей – в атмосфере Земли, в мировом океане, на поверхностях, в почве, в насекомых, животных, в душе и организме человека;

— развития на Земле наиболее перспективных для человечества космических наук, в том числе, Космической биологии и микробиологии, Космического здравоохранения, Космической информационно-энергетической медицины, Космической фармакологии, Космической онкологии...

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. А.Г. Видавская, В.А. Лапшин, А.О. Видавская. От идеалистической и материалистической диалектики Фридриха Энгельса – к системной материалистической диалектике и высшим информационным технологиям познания // Abstracts of II International Scientific and Practical Conference. - Boston, USA. - 23-25 September 2020. - С. 235-244.

2. Лапшин В.А., Видавская А.Г., Видавская А.О. И проблема космической профилактики и лечения тяжелейших смертельных заболеваний человека решена учёными города-героя Одесса // <https://cont.ws/@widawa2> – 25.11.2017. – С. 2-29.

3. Лапшин В.А., Видавская А.Г., Видавская А.О. Новые благие вести из города-героя Одесса: Об открытиях века! О важнейших прорывах в науке в процессе развития космической биологии. О сверхбыстрых носителях мыслей Бога-Творца! Об открытии ДНК-содержащих мыслящих космических систем... // <https://cont.ws/@widawa2> – 2017. – С. 19.

**ПРО ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ УМОВИ
НАБУТТЯ СТАТУСУ АДВОКАТА В УКРАЇНІ**

Владишевська Вікторія Вікторівна

аспірант

Національний університет

«Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

Анотація. У роботі висвітлено функціональні та організаційні умови набуття статусу адвоката в Україні. Проведено порівняльний аналіз (для пострадянських країн) деяких правових категорій, зокрема, «правовий статус адвоката», «процес набуття статусу адвоката» та ін. Виокремлені організаційні моделі стадій набуття статусу адвоката у країнах пострадянського простору. Запропоновані доповнення ч.1 ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»

Ключові слова: підготовка, практична діяльність, адвокат, статус, система набуття, модель

Актуальність дослідження. Конституція України проголошує, що найголовнішим обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Реалізація цього положення є неможливою без існування ефективного механізму захисту прав і свобод особи у випадку їх порушення. У статті 59 Конституції України закріплено невід'ємне право кожного на отримання професійної правничої допомоги, делегуючи цю функцію інституту адвокатури. У Пояснювальній записці до Проекту Закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» зазначалось, що право на професійну правничу допомогу – це гарантована Основним Законом держави можливість особи отримати високоякісні правничі послуги, які може забезпечити лише

професійний адвокат, який пройшов спеціальну підготовку, а не будь-яка інша особа. Таким чином, держава гарантує, що допомога буде надана адвокатом, який матиме необхідний рівень професійної підготовки, буде пов'язаний правилами професійної етики, законодавчими вимогами доступу до професії та нестиме відповідальність за неналежне виконання ним свого професійного обов'язку [1].

Виклад основного матеріалу. Вищезазначене обумовлює необхідність проведення дослідження питання набуття статусу адвоката, виокремлення стадій набуття даного статусу в контексті звернення до досвіду країн ближнього зарубіжжя (Литва, Латвія, Естонія, Білорусь та ін.). Для проведення системного дослідження був проаналізований понятійно-категоріальний апарат, визначені базові категорії, що надає можливість, по-перше, визначити місце суб'єктів права в системі суспільних відносин, по-друге, визначити їх права та обов'язки по відношенню до інших суб'єктів.

Зокрема, детально проведено порівняльний аналіз (для перелічених країн) такої категорії, як «правовий статус адвоката». Так, на думку Матузова М.І. «...правовий статус визначається в сучасній юридичній науці як юридично закріплене положення особистості в суспільстві» [2, с. 264]. Н.М. Оніщенко, до прикладу, визначає правовий статус як систему законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів і обов'язків суб'єкта суспільних відносин [3]. М. В. Кравчук визначає правовий статус особи як сукупність або систему всіх належних громадянину суб'єктивних юридичних прав, свобод і обов'язків, що визначають його правове становище в суспільстві, яке закріплене в чинному законодавстві та інших формах права [4, с. 86–87]. Існує також думка, що правовий статус – це сукупність прав і обов'язків, що визначають юридичний стан особи, державного органу чи міжнародної організації; комплексний показник становища певного прошарку, групи чи індивідів у соціальній системі, один з найважливіших параметрів соціальної стратифікації [5, с. 225]. Ми поділяємо позицію В.В. Заборовського, згідно з якою, під категорією «правовий статус» слід розуміти комплексну категорію,

що акумулює та відтворює всю сукупність взаємовідносин особи в суспільстві, яка не тільки формує юридичний базис діяльності в ньому, але й дає можливість з'ясувати фактичне (реальне) правове становище особи в суспільстві та є основою для розмежування такого становища однієї особи порівняно з іншою.

Досліджуючи структуру правового статусу в цілому, і адвоката зокрема, велика кількість науковців цілком влучно зазначають, що до правового статусу особи, окрім прав та обов'язків, слід включити такі елементи, як гарантії [6, с. 24] та відповідальність [7, с. 237]. В.В. Заборовський під правовим статусом адвоката розуміє поєднання прав та обов'язків адвоката, відповідальності та гарантій його діяльності, які закріплені не тільки в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а і в інших нормативно-правових актах [8, с. 163].

Водночас існують й інші розуміння правового статусу адвоката. Так, А.Д. Бойко у своєму науковому дослідженні [9] зазначає, що, поняття «правовий статус» є більш широким та, окрім вище вказаних елементів, включає в себе в тому числі, і вимоги, які надають право особі займатись адвокатською діяльністю. Науковець відмічає, що «наукове і практичне значення вказаного терміну полягає в тому, що на його основі формуються вимоги, які визначають професійну компетентність адвоката, програми професійної підготовки претендентів на статус адвоката, а також систему підвищення кваліфікації як адвокатів, так і керівників адвокатських об'єднань». Також автор звертає увагу на важливості моральних якостей претендента в адвокати, оскільки це підвищить рівень надання кваліфікованої юридичної допомоги адвокатами.

Н.В. Пацкан вважає, що ключовими критеріями розмежування понять «доступ до адвокатської діяльності» та «набуття статусу адвоката» є: наступні: 1) доступ до адвокатської діяльності – це перманентний процес, який починається з моменту виявлення особою наміру стати адвокатом (шляхом подання нею документів до кваліфікаційної комісії регіону із заявою про допуск до складання кваліфікаційних іспитів) і продовжується протягом всього

строку здійснення адвокатської діяльності. В той же час набуття статусу адвоката як процес закінчується із отриманням особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю; 2) доступ до адвокатської діяльності передбачає, що особи, які зупинили свою діяльність адвоката у зв'язку з дотриманням вимог щодо несумісності, не мають доступу до такої діяльності, тоді як в межах набуття статусу адвоката, зупинення адвокатської діяльності не передбачається, адже особа ще не отримала статус адвоката, а значить, вимоги щодо несумісності ще не порушуються [10, с.26].

З урахуванням проведеного аналізу вказаних категорій, а також з метою розширення такого поняття, яким є «процес набуття статусу адвоката», ми вважаємо за доцільне, в першу чергу, провести не лише порівняльний аналіз, але й далі охарактеризувати, за певним критерієм, стадії набуття цього статусу у країнах пострадянського простору (а саме: в Україні, Азербайджані, Білорусі, Росії, Молдові, Литві, Вірменії, Естонії, Грузії, Казахстані, Киргизстані, Латвії, Таджикистані, Туркменістані, Узбекистані). Таким критерієм є умови для набуття статусу адвоката.

Під умовами, у даному контексті, ми розуміємо ті вимоги, які законодавчо закріплені до претендентів в адвокати в кожній із вище зазначених країн. Н.В. Пацкан виокремила функціональні та організаційні умови набуття статусу адвоката в Україні. До функціональних віднесено: 1) наявність вищої юридичної освіти; 2) наявність стажу роботи в галузі права; 3) громадянство; 4) володіння державною мовою; 5) володіння необхідними морально-етичними якостями (бездоганна репутація, чесність та високо моральність); 6) дієздатність; 7) постійне місце проживання у країні. Організаційні умови набуття статусу адвоката утворюють: 1) допуск до складення кваліфікаційного іспиту та до *проходження стажування*, що передбачає подання всіх необхідних документів, які підтверджують факт дотримання претендентом в адвокати необхідних законодавчо визначених вимог; 2) проходження стажування (у країнах, де стажування є обов'язковою умовою отримання статусу); 3) складення кваліфікаційного іспиту; 4) складання присяги адвоката; 5)

отримання документу, який посвідчує статус адвоката (свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю/ліцензії адвоката, сертифіката та, в деяких країнах, посвідчення адвоката); 6) членство в Комісії/Палаті/Союзі адвокатів (для деяких країн).

Базуючись на зазначених умовах, нами виокремлено ефективні організаційні моделі стадій набуття статусу адвоката у країнах пострадянського простору. Особливо важливим є дотримання обов'язкової умови щодо набуття статусу адвоката – це проходження претендентом в адвокати *стажування* (за винятком певних категорій осіб, які звільняються від проходження стажування). Такий підхід є характерним для України, Казахстану, Молдови, Білорусі, Узбекистану. У частині 1 ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачено, що: «адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю» [11].

Таким чином, з нашої точки зору, стадіями набуття статусу адвоката в Україні є наступні: 1) доступ до складення кваліфікаційного іспиту; 2) складення кваліфікаційного іспиту; 3) проходження стажування (крім випадків, встановлених Законом); 4) складення присяги адвоката України; 5) отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Знаходячись у полі цих ознак пропонуємо виділити принципи набуття статусу адвоката: законність; незалежність; рівність та заборона дискримінації щодо претендента на ґрунті національності, раси, статі, віросповідання, громадянства, політичних чи інших поглядів, соціального походження, майнового або іншого положення претендента; дотримання норм адвокатської етики; уникнення конфлікту інтересів; професійність та компетентність; доступність; прозорість та відкритість.

У рамках досліджуваної тематики, нами розглянуто принципи законності набуття статусу адвоката. Законність, як правило, розглядається як один із основних принципів права. Так, Рабінович П.М. розуміє законність як «режим відповідності суспільних відносин законам, підзаконним нормативно-правовим актам держави, який утворюється в результаті їх неухильного здійснення всіма суб'єктами права [12, с. 104]. В. Самохвалова, стверджує, що поняття законності може бути комплексно охарактеризоване за умови єдності чотирьох вимог законності, якими є: вимога верховенства закону, вимога єдності закону, вимога доцільності закону та вимога реальності закону [13]. З урахуванням цього ми вважаємо, що законність, як принцип набуття статусу адвоката, включає в себе: організацію процедури набуття статусу адвоката на всіх стадіях виключно на підставі Конституції України та законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність; надання статусу адвоката особам виключно на законних підставах, з урахуванням всіх вимог, які передбачені законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність; прийняття рішень органів адвокатського самоврядування щодо уточнення кожної із стадій набуття статусу адвоката виключно на підставі Конституції України та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»; забезпечення таких умов, щоб кожна особа могла реалізувати своє право на отримання статусу адвоката; законність прийняття рішень органів адвокатського самоврядування на всіх стадіях набуття статусу адвоката.

Висновок. З урахуванням вищезазначеного пропонується доповнити ч.1 ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» п.2 наступним чином: «Набуття права на заняття адвокатською діяльністю базується на принципах законності; незалежності; рівності та заборони дискримінації щодо претендента на підставі національності, громадянства, раси, статі, віросповідання, політичних чи інших поглядів, соціального походження, майнового або іншого положення претендента; дотримання норм адвокатської етики; уникнення конфлікту інтересів; професійності та компетентності; доступності; прозорості та відкритості». Особливо важливим є дотримання

обов'язкової умови щодо набуття статусу адвоката в Україні – це проходження претендентом в адвокати *стажування* під керівництвом досвідченого адвоката за умовами складання договору про співпрацю.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)". [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57209 (дата звернення: 02.03.2020 р.)
2. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н.И.Матузова и А.В.Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристъ, 2003. – 776 с.с. 264.
3. Теорія держави і права: Академічний курс: Підручник / Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчук. – Київ: Юрінком Інтер, 2008. – С. 366.
4. Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права : навч. посіб. / М. В. Кравчук. – 3-тє вид., змін. й доповн. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 247 с.
5. Політичний енциклопедичний словник : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / упор. В. П. Горбатенко, А. Г. Саприкін ; за ред. Ю. С. Шемчушенка, В. Д. Бабкіна. – К. : Генеза, 1997. – 400 с.
6. Ківалов С. В. Адміністративне право: навчально-методичний посібник (для здобувачів вищої освіти денної форми навчання) [Електронний ресурс] / С. В. Ківалова, Л. Р. Біла-Тіунова, Т. І. Білоус-Осінь. – Одеса : Фенікс, 2019. – 136 с. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/12118>.
7. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред.. Н.И. Мотузова и А.В. Малько. - М.: Юрист, 1997. - 742 с.
8. Заборовський В.В. Структура правового статусу адвоката: дослідження сутності елементів, які є передумовами його виникнення або ж є дотичними до нього. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2016. Вип. 39. Т. 2. С. 110-115.

9. Бойков А.Д. Статус адвоката: содержание, квалификационные требования и принципы адвокатской деятельности.- Дисс. канд. юрид. наук: 12.00.11. – Москва. – 2010. – 205 с.
10. Пацкан Н.В. Організаційно-правові засади доступу до адвокатської діяльності: дис. ... канд.. юрид. наук: 12.00.10 / Пацкан Наталія Василівна, Київ. Нац. унів. ім. Тараса Шевченка – Київ, 2019. – 208 с.
11. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>. (дата звернення: 07.04.2020 р.)
12. Рабинович М.П. Основи загальної теорії права та держави. – К.,1994. – 104 с.
13. Самохвалов В. В. Принципи та вимоги законності як гарантії її справедливості / В. В. Самохвалов // Держава і право: Зб. наук. праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — К., 2001. — Вип. 12. — С. 29.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКСПОРТУ В УКРАЇНІ

Гейко Олександр Ярославович

Магістрант

Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана

м. Київ, Україна

Анотація: В даній статті описано теоретичні основи стратегій стимулювання експорту, також виділено ключові інструменти стимулювання експорту, та наведено їх класифікацію. В роботі проаналізовано стан експорту України, та виділено ключові моменти, які вимагають втручання зі сторони держави, для їх подолання, та на основі світового досвіду та глобальної кон'юнктури, сформульовано рекомендації, направлені на поліпшення експортної ситуації в країні.

Ключові слова: експорт, стимулювання експорту, додана вартість.

Державні програми стимулювання експорту являються державними заходами, які направлені на приватний сектор економіки країни, та на своїй меті мають підвищення конкурентної спроможності національних компаній. В світовій практиці існує ціла низка програм, які використовують різні підходи до стимулювання експорту. Програма описана в роботі Shamsuddoha, A. K, направлена на те, щоб зменшити експортні бар'єри для національних виробників. [1, с. 408–422] Існують і інші підходи до цієї проблеми, так деякі програми роблять акцент на інформаційній підтримці, та наданні допомоги в сфері маркетингу для національних експортерів. [2, с. 755–784] В випадку з країнами, які мають статус «країни, що розвиваються» часто, програми зі стимулювання експорту в них направлені не на пряму, на експортерів країни,

але й на розвиток транспортної системи та інфраструктури, в силу їх слабого розвитку [3, с. 38–46. 4, с. 421–443].

Для того, щоб ефективно імплементувати обрану стратегію, в межах однієї країни, потрібно побороти низку проблем, як на мікро, так і на макро рівні. В контексті макроекономічних проблем, які постають перед державою, слід виділити необхідність досягнення економічної рівноваги, як внутрішньої, так і зовнішньої. І випадку з внутрішню рівновагою, основні перешкоди на шляху до їх досягнення являють такі фактори, як; валютна стабільність та безробіття. Що ж стосується безробіття, то стимулювання експорту країни відкриває перед нею нові ринку, що в свою чергу, створює і нові робочі місця для населення. [5, с. 77–95]

У випадку з зовнішньоекономічним балансом, то основною умовою його досягнення виступає платіжний баланс країни. Слід відмітити, що імплементация політики стимулювання експорту, має позитивний вплив на платіжний баланс країни, і за рахунок залучення валюти і збільшення чистого експорту, може бути вагомою підставою до поліпшення стимулювання платіжного балансу. У випадку, якщо мова йде про економіки країн, які перебувають в умовах перехідної економіки, або такої, що розвивається, тому це є ефективним механізмом для залучення високотехнічного обладнання та продукції, шляхом його імпорту до країни. Оскільки за таких умов, країна не в змозі задовольнити попит внутрішнього ринку, а рівновага платіжного балансу досягається за допомогою торгівельного балансу.

Для того, щоб стимулювати експортну діяльність країни прибігають до митно-тарифного, валютно-фінансового, а також до нетарифних механізмів. В світовій економічній думці, інструменти стимулюванню експорту поділяють на функціональні і матеріальні, Функціональні інструменти покликані для поліпшення умов експортера, під час його професійної діяльності. До таких механізмів можна віднести: інформування, надання консультацій, надання експертну оцінку, посередництво. В свою чергу, матеріальні інструменти

стимулювання експорту являють собою фінансове заохочення, яке має вираження в субсидіях, дотаціях та кредитах. [6 с, 7-11]

Однією з головних проблем в експорті України являє те, що більшість структури експорту складає продукція з низькою доданою вартістю. За рахунок низького ступеня переробки. Більшість такої продукції є сировинною, або такою, яка зазнала первинної обробки і не є наукомісткою. Що є причиною низької доданої вартості. А відповідно, вона є менш прибутковою. Слід зауважити, що Україна має вигідне географічне положення і потенціал для того, щоб виправити цю ситуацію.

До бар'єрів, які стають на шляху до збільшення частки товарів з високою доданою вартістю в структурі експорту можна виділити наступні:

- Низький рівень конкурентної спроможності української продукції на глобальному ринку;
- Низький рівень залучення інвестицій в приватний сектор економіки, в тому ж числі і на модернізацію обладнання;
- Мала кількість інноваційних розробок та ноу-хау в виробничому секторі;
- Бюрократична завантаженість системи та погано розвинена система сертифікації та нагляду за якістю продукції;
- Не достатня товарна диверсифікація товару в структурі експорту;
- Низький рівень підтримки експортерів зі сторони держави;

Для вирішення цих проблем, є необхідність в розробці державної політики відносно стимулювання експортної діяльності, а також створення ефективної системи державної підтримки українських експортерів, яка має бути заснована на сучасних інструментах та механізмах стимулювання експорту.

Для досягнення вище перерахованого, необхідно;

- Поліпшення законодавства з питань підтримки підприємств;
- Стимулювання виробництва в сферах високотехнологічної продукції;

- Стимулювання залучення національних виробників до ланцюгів створення доданої вартості;
- Забезпечення механізмів ефективного інформаційного забезпечення національних експортерів;
- Утворення сприятливого інвестиційного клімату для прямих іноземних інвестицій;
- Надання експортерам фінансової та матеріальної підтримки зі сторони держави;
- Державна підтримка розвитку логістичних послуг та інфраструктури в країні; [7. с, 42 – 46]

Головною проблемою України в спробах стимулювання експорту полягають в відсутності дієвих механізмів імплементації реформ. Бюрократична навантажити системи не дозволяє проводити реформи в короткі терміни, і також значно погіршує ситуацію те, що існує проблема високого рівня корупції в владі. Дані проблеми є базовими перешкодами на шляху до ефективного реформування системи

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Shamsuddoha, A. K.; Ali, M. Y.; Ndubisi, N. O. 2009. Вплив державної експортної допомоги на інтернаціоналізацію МСП з країн, що розвиваються, *Journal of Enterprise Information Management* 22(4): 408–422. <https://doi.org/10.1108/17410390910975022>
2. Lages, L. F.; Montgomery, D. B. 2005. Взаємозв'язок між експортною допомогою та підвищенням ефективності діяльності експортних підприємств Португалії: емпіричний тест посередницької ролі адаптації цінової стратегії, *European Journal of Marketing* 39(7/8): 755–784.
3. Ayob, A. H.; Freixanet, J. 2014. Поняття про державні програми стимулювання експорту в економіці, що розвивається: на прикладі малайзійських МСП, оцінка та планування програм 46(4): 38–46. <https://doi.org/10.1016/j.evalprogplan.2014.05.005>

4. Faroque, A. R.; Takahashi, Y. 2015. Допомога в експортному маркетингу та рання інтернаціоналізація діяльності фірми: чи має значення зобов'язання щодо експорту?, *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics* 27(3): 421–443. <https://doi.org/10.1108/APJML-03-2014-0045>
5. Geldres-Weiss, V. V.; Carrasco-Roa, J. A. 2016. Оцінка впливу національних програм стимулювання експорту на експортні фірми, що використовують контрастні групи, *International Journal of Export Marketing* 1(1): 77–95.
6. Глобальні ланцюги створення вартості та національні інноваційні системи: наслідки для політики для країн, що розвиваються / • Marina Szapiro, Marco Antonio Vargas, Maria Martha Brito, José Eduardo Cassiolato – 2018. 7-11 – Режим доступу до ресурсу: <https://pdfs.semanticscholar.org/423d/420a76a835abb43ac509113bece0882cdce0.pdf>
7. Шкільний О.О. Стимулювання виходу українських підприємств на зовнішні ринки / О.О. Шкільний // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2009. – № 1. – С. 42 – 46

УДК 785(477.63)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАВСЬКОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ІСПАНСЬКОЇ СИМФОНІЇ ДЛЯ СКРИПКИ З ОРКЕСТРОМ Е. ЛАЛО

Генкін Антон Олександрович

кандидат мистецтвознавства

доцент кафедри «Фортепіано»

Дніпропетровська академія музики

ім. М. Глінки, м. Дніпро, Україна

Лясковська Тетяна Іванівна

магістрантка

Дніпропетровська академія музики

ім. М. Глінки, м. Дніпро, Україна

Анотація: у статті розглядаються найбільш авторитетні версії виконавської інтерпретації Іспанської симфонії для скрипки з оркестром Е. Лало. Відомі скрипалі – Д. Ойстрах, Л. Коган та В. Рєпін – пропонують власне темброве звучання солюючого інструменту, самотність темпових співвідношень частин, різних аплікатурних підходів та динамічних відтінків.

Ключові слова: Е. Лало, виконавська інтерпретація, іспанська музична культура, жанр симфонії для скрипки з оркестром, Д. Ойстрах, Л. Коган, В. Рєпін.

Складна історична доля Іспанії і своєрідність її географічних умов, визначили, при загальному багатстві і яскравій характерності, величезне різноманіття її місцевих музичних культур і стилів. Творчість Е. Лало пронизана іспанською культурою, що мала великий вплив на створення «Іспанської симфонії». Сучасник П. Чайковського і Й. Брамса використав термін «симфонія» для твору, який виглядає як концерт і відводить композитору унікальну роль в еволюції музичного мистецтва. Деякі

музикознавці вважають досить неправдоподібним, що посилення Е. Лало на Іспанію в назві вказує на його походження, але йому вдалося відобразити в творі національний колорит, та дух країни. Ще одна причина, можливо основна, чому ця робота була позначена як «Іспанська». Вона пов'язана з тим, для кого була написана симфонія. Надихнувшись грою Пабло де Сарасате у своєму першому скрипковому концерті в 1874 році, Е. Лало вирішив написати ще один концерт, цього разу підкресливши іспанське походження виконавця. Е. Лало створив новий симфонічно-іспанський стиль, що спеціально підходив до стилю П. Сарасате, який був інноваційним для того, щоб підкреслити яскраву майстерність скрипаля. Цілком ймовірно, що П. Сарасате співпрацював з Е. Лало обговорюючи в деталях скрипкову партію, бо вона містить як співочу лінію, так і технічні арпеджіо, які були візитною карткою його гри. П. Сарасате вперше зіграв «Іспанську симфонію» в Парижі 7 лютого 1875 року, що одразу принесло любов та популярність серед слухачів.

Сучасники Е. Лало не могли збагнути, що це взагалі концерт чи симфонія, хоча в ньому є елементи форми симфонічного циклу. Це дійсно сюїта із п'яти частин, розміри якої досягають симфонії (звучить приблизно тридцять хвилин). Е. Лало зробив симфонію твором із п'яти частин, додавши Інтермеццо, як третю частину. Це по суті, як частина скерцо, хоча і в повільному темпі. Він вибудовує цілісність циклу за принципом контрастного співставлення частин. В «Іспанській симфонії» є безліч ознак концертного жанру. Яскравий характер тематизму, в партії оркестру переважає фактура акордового супроводу, через що підкреслюється лідерство сольного інструменту. Віртуозні пасажі у скрипки характеризують твір, як концертний.

Відомо, що в епоху романтизму композитори активно експериментують з формою і жанрами. Симфонія, в якій один інструмент отримав більш самостійне значення в порівнянні з іншими, стала називатися *symphonique concertante*, концертна симфонія – твір для одного або декількох солістів – інструменталістів та оркестру, синтезований жанр, що увібрав в себе риси, як концерту, так і симфонії.

У статті розглянуті інтерпретаційні версії Іспанської симфонії для скрипки з оркестром Е. Лало, створені Д. Ойстрахом (аудіозапис 1947 р.), Л. Коганом (аудіозапис 1959 р.), В. Рєпіним відеозапис (2010 рік), які вважаються найбільш авторитетним, навіть еталонними, версіями виконавської інтерпретації на даний час. Показовим є те, що скрипалі, виконуючи відомий твір Е. Лало, пропонують своє темброве звучання солюючого інструменту. Самобутність стосується і темпових співвідношень частин, різних аплікатурних підходів та динамічних відтінків.

Розглядаючи наявні на даний момент аудіо та відеозаписи аналізованого твору ми можемо виділити майстерність виконання відомих скрипалів, таких як: Давид Ойстрах, Леонід Коган, а вже пізніше із молодших талановитих виконавців став Вадим Рєпін. Ще в 30-х роках ХХ століття, блискучі перемоги виконавців на міжнародних конкурсах вражали світову музичну громадськість. Серед блискучих талантів пальма першості вже тоді належала Давиду Ойстраху. Про Д. Ойстраха написано безліч статей про нього створені монографії, нариси. У своїй книзі І.М. Ямпольський писав: «Ойстраху притаманна неприборкана енергія, висока працездатність, гострий критичний розум» [3].

Однією з авторитетних виконавчих версій на даний момент є інтерпретація видатного виконавця «Іспанської симфонії» Д. Ойстраха (запис зроблено в 1947 р., диригент Кирило Кондрашин, Національний Оркестр Філармонії СРСР). У грі геніального виконавця вражає його симфонічна масштабність за звучанням, трагедійність, мудрість, властиві музиці великого віртуоза. Характеризуючи виконавство Д. Ойстраха, не можна не відзначити його високу інструментальну майстерність. Здається, ніби ніколи ще природа не створювала такого повного злиття людини з інструментом. При цьому віртуозність ойстрахового виконавства особлива, у ній присутній блиск, ефектність, пластичність, легкість. В «Іспанській симфонії» Е. Лало, Д. Ойстрах дивує в виконанні своєю легкістю, енергійністю, артист виконує самі найскладніші пасажі, з легкістю виграючи в швидкому темпі всі складності

твору, та відтворюючи незабутній характер в творі. Досконалість його виконавського апарату таке, що отримуєш естетичне задоволення, особливо слухаючи його гру по аудіозапису. Його ліва рука в швидких темпах, на різних штрихах рухається з незбагненою спритністю по грифу. Немає різких поштовхів, різких виділень кожної фрази, немає незграбних переходів зі змін струн чи позицій, будь-який стрибок, зміна позицій, долається виконавцю абсолютною свободою та легкістю. «Іспанську симфонію» Д. Ойстрах виконує в більш класичному стилі – суворе дотримання композиторського тексту, настрою, ритмічна строгість, динамічна контрастність, визначеність штриховій диференціації, прагнення до чіткої побудови музичного цілого, до ясності музичного твору, імпровізаційне відчуття музики. Узагальненість музичних образів, опосередкованість музичної виразності виконавського твору. Повільні частини твору виконує кантиленне звуковедення, широке застосування крещендо і димінундо. У творі Д. Ойстрах дотримується вимог композитора, термінології, динамічних відтінків, темпу, які вказані в нотах, закінчення фраз м'які, красиво сфіліровані. Фінал Рондо – живий та енергійний. Вже спочатку частини, після акомпанементу оркестру, соліст демонструє яскравий контраст, граючи в рухливому темпі *allegro*, виділяючи верхній голос звучанням на форте, далі шістнадцяті виконуються легким, бісерним рухом смичка, віртуозні пасажі скрипки, що звучать неодноразово, легко виконує артист.

Мистецтво Леоніда Когана знають, цінують і люблять майже у всіх країнах світу – в Європі, Азії, в США і Канаді, Південній Америці та Австралії. Л. Коган був наділеним сильним драматичним талантом. За манерою і художньою індивідуальністю його гра є подібною Д. Ойстраху. Вони вдвох складають як ніби протилежні полюси скрипкової школи, ілюструючи в стильовому і естетичному плані її діапазон. Бурхливою динамікою, патетичної піднесеністю, підкресленою конфліктністю, сміливими контрастами характеризується гра Л. Когана. В той же час в динаміці гри, в терпких акцентах та драматизмі його інтонування є родинним Я. Хейфецу. Л. Коган є художником найяскравішої індивідуальності. У його грі завжди полонить при

почутті стилю виконуваної музики є щось неповторним, як свій почерк – твердий, рішучий, показує ясну рельєфність кожної фрази. На виконання Л. Когана в першу чергу впливає рішучість, мужність, емоційність і драматизм його мистецтва. Виконання артиста схвильоване, наполегливе, напружене, пристрасне оповідання, вражає внутрішньою силою, емоційним напруженням і одночасно м'якістю і різноманітністю відтінків. Л. Когану не властиві філософічність і рефлексія, що поширені серед багатьох сучасних виконавців. Він прагне розкрити в музиці головним чином її драматичну дієвість і емоційність і через них підійти до внутрішнього філософського змісту. Л. Коган є блискучим віртуозом, володіючи збагаченою технікою гри, в його виконанні відчувається драматизм, та володінням відтворити певний свій характер гри.

Вражаючим у грі Л. Когана є ритм, який служить для нього драматургічним засобом. «Ритм – душа, життя твору. Ритм сам по собі і музична фраза, і те, чим ми задовольняємо естетичні потреби публіки, і ми на неї діємо. І характер задуму, і образ – все втілюється через ритм» – так висловлюється про ритм сам Л. Коган [1]. Аналізуючи виконання аудіозапису Л. Когана твору «Іспанська симфонія» Е. Лало, (21 жовтня, 1959 р., диригент Кирило Кондрашин, Національний симфонічний оркестр СРСР) артиста можна віднести до романтичного стилю – багатоплановість настроїв, свобода і гнучкість переходів від активності до спокою й умиротворення, миттєві перемикання настроїв і тривале перебування в одному стані, має імпровізаційне відчуття музики.

Вже з першої частини «Іспанської симфонії» помітно чути образ героїки, яскрава барвистість, різке акцентування сильних долей, чітке виділення фраз, його характер і задум у відтворенні твору дуже помітно відрізняється від характеру Д. Ойстраха. В музиці Л. Коган відкриває образ її драматичної дійсності та велику емоційність. Вже з першої частини, а особливо фінал – Рондо, Л. Коган розкриває свою талановиту та масштабну віртуозність у відтворенні в швидкому темпі блискучу техніку, що дається не кожному

видатному музиканту. В розробці він демонструє віртуозність із великої кількості пасажів, які з легкістю виграє в шаленому темпі.

У Л. Когана дуже багата художня фантазія, що він народжується від переживання та відчуття музики. У «Іспанській симфонії» використовує особливу аплікатуру, що відрізняється від загальноприйнятої, і роблячи це, виходячи з тембрових можливостей скрипки та фразування, навіть розглядаючи повільні частини в даному творі, Л. Коган творить образ романтичної фантазії, показує певну ніжність, протяжність, але при грі повільних частин він залишається все одно простим і одночасно строгим в виконанні. Що стосується другої та третьої частини, Л. Коган відхиляється в темпах, створюючи свій образ, в динаміці, це дуже помітно, якщо порівнювати з іншими виконавцями, він створює більш емоційний, драматичний та мужній образ.

В останній частині Л. Коган представляє свою запаморочливу, блискучу техніку, доводячи, що він є віртуозом вищого порядку. Порівнюючи запис Д. Ойстраха, Л. Коган відхиляється від оригінального темпу вказаного композитором виконуючи в більш швидкому темпі, з легкістю відтворює імпровізаційний матеріал. В цій частині великий об'єм віртуозних пасажів, шістнадцятих, мілких технічних моментів, багато відхилень динамічних відтінків, з якими Л. Коган з легкістю справляється в швидких темпах, показуючи одночасно драматичність та емоційну напругу, хоча і в середньому розділі відчувається спокійність та затишшя, артист не відпускає характер, а дотримується романтичної напруги, та драматичності, водночас строгості образу. До кінця твору артист показує головну роль скрипки, велику техніку, штрихову техніку, динамічність, та гармонічну мужність не відпускаючи звук, та напругу до останньої ноти. Л. Коган вміє відчувати яскраву та романтичну фантазію Е. Лало.

Вадим Вікторович Рєпін – радянський і російський скрипач. Вогняний темперамент в поєднанні з бездоганною технікою, поетичність і відчутність інтерпретацій – головні якості виконавської манери скрипаля Вадима Рєпіна. «Дійсно кращий, найдосконаліший скрипаль з тих, яких я чув», – говорив про

В. Репіна Ієгуді Менухін, який записав з ним концерти В. Моцарта. Урочистість сценічного образу Вадима Репіна суперечить теплою товариською і глибокою виразністю його інтерпретацій, це поєднання зумовило появу одного із найбільш чарівних на сьогоднішній день музикантів [2].

Порівнюючи виконання В. Репіним «Іспанської симфонії» Е. Лало (відеозапис, 18 червня, 2010 р., диригент Мюнг Ван Чунг, Філармонічний Оркестр, Франція) з версіями, створеними попередніми виконавцями, інтерпретація В. Репіна вирізняється своєю манерою та характером втілення образності. Вже з першої частини симфонії В. Репін розкриває слухачам границі музичної варіантності, де неповторний іспанський колорит підкреслено широтою мислення, епічністю манери виконання. В. Репіна так як і Д. Ойстраха, можна віднести до класичного стилю – він також строго дотримується композиторського стилю, відносно реалізації специфіки ритму, динаміки, темпу та нюансировки (відповідно термінології нотного тексту). На початку твору В. Репін проведення головної партії показує з більшим динамічним рельєфом, відділяючи сколюючу партію від оркестру. Його звучання більш протяжне, романтичне, м'якіше, ефектне, хоча він теж неперевершений віртуоз. Характеризуючи виконання середніх частин (третю та четверту), В. Репін проводить мелодичну лінію плавно, з легким рухом смичка та з плавними переходами змін позицій. Неможливо не відмітити, що в фіналі артист показує своє високе інструментальне майстерство. Завдяки пасажам, шістнадцятим, дрібними тривалостями, які присутні майже безперервно в симфонії, можна почути його віртуозність, технічну базу, яка заворожує. Він з легкістю відтворює складні пасажі, відтворюючи та прогрівуючи кожну нотку без різких товчків та переходів. Усі позиційні (ліва рука) зміни відтворює з абсолютною свободою, а смичок торкається струн так, що утворюється трепетний, пестливий, незабутній тембр скрипки [2]. Сьогодні неможливо позбутися думки, що музика Е. Лало набагато випередила час і тому доля так часто була несправедливою в оцінці сучасників його знаменитих творів.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРИ

1. Григорьев В. Ю. Коган Леонид: Воспоминания. Письма. Статьи. Интервью / Московская государственная консерватория им. П. И. Чайковского. М.: Советский композитор, 1990. 246 с.
2. Денисов Э. Современная музыка и проблемы эволюции композиторской техники. Москва: Советский композитор, 1986. 205 с.
3. Электронная еврейская энциклопедия. КЕЭ, том: 6, 2005. 144 – 146 с.

УДК 37.016

**ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ
У ПРОЦЕСІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

Гончарук Віталій Володимирович

кандидат педагогічних наук
викладач кафедри хімії, екології та
методики їх навчання

Макаревич Ілона Миколаївна

кандидат педагогічних наук
викладач кафедри географії та
методики її навчання

Гончарук Валентина Анатоліївна

кандидат педагогічних наук
доцент кафедри української літератури
українознавства та методики їх навчання

Уманський державний педагогічний університет

імені Павла Тичини

м. Умань, Україна

Яровенко Андрій Васильович

учитель інформатики та трудового навчання
Уманської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 4
м. Умань, Україна

Анотація. Акцентовано увагу на екологічній освіті та вихованні особистості на початку третього тисячоліття. Вказано, що збалансований, екологічно безпечний, гармонійний розвиток особистості повинен бути головною ідеєю, методологічною основою екологічної освіти згідно з міжнародними вимогами.

Реалізація завдань екологічної освіти у ЗВО сприяє формуванню екологічної свідомості молодого покоління, вихованню їхнього небайдужого ставлення до оточуючого навколишнього середовища, прагненню особистої участі у вирішенні екологічних проблем регіону, країни. Потрібно розробити та втілювати в життя стратегію та план дій на розширення співпраці у напрямі покращення інформаційної політики для суспільства, розвитку освітніх програм, спрямованих на формування екологічної свідомості особистості.

Ключові слова: екологічна свідомість особистості, концепція екологічної освіти, екологізація, екологічна культура, майбутні учителі.

У найважливіших міжнародних документах останнього десятиріччя, присвячених проблемам навколишнього середовища і гармонійного розвитку людства, велика увага приділяється екологічній культурі і свідомості, інформованості людей про екологічну ситуацію у світі, регіоні, на місці проживання, їх обізнаності з можливими шляхами вирішення різних екологічних проблем, з концептуальними підходами до збереження біосфери і цивілізації. Шлях до високої екологічної культури лежить через ефективну екологічну освіту.

Екологічна освіта на порозі третього тисячоліття стала необхідною складовою гармонійного, екологічно безпечного розвитку. Екологічне виховання й інформування населення, підготовка висококваліфікованих фахівців визначені у програмних документах міжнародного форуму 20-го сторіччя в Ріо-де-Жанейро (1992), присвяченого навколишньому середовищу і сталому розвитку. Ці ідеї піднімаються і в міжнародних документах (міжнародний звіт «Ріо+5», «Керівництво з підготовки національних доповідей про виконання країнами «Порядку денного на ХХІ сторіччя»» та ін.).

Концепція екологічної освіти України (затверджена на Колегії МОН у 2001 р.) [1] виступає складовою концепції гармонійного розвитку держави та набуває сьогодні ваги актуального і важливого державного документа. Підготовка громадян із високим рівнем екологічних знань, екологічної

свідомості і культури на основі нових критеріїв оцінки взаємовідносин людського суспільства й природи (не насильство, а гармонійне співіснування з нею!), повинна стати одним із головних важелів у вирішенні надзвичайно гострих екологічних і соціально-економічних проблем сучасної України.

Екологічна освіта як цілісне культурологічне явище, що включає процеси навчання, виховання, розвитку особистості, повинна спрямовуватися на формування екологічної культури як складової системи національного і громадянського виховання всіх верств населення України (у тому числі через екологічне просвітництво за допомогою громадських екологічних організацій), екологізацію навчальних дисциплін та освітніх програм, а також на професійну екологічну підготовку через базову екологічну освіту.

Вирішення цих питань має забезпечити формування цілісного екологічного знання й мислення, необхідних для прийняття екологічно-обґрунтованих народногосподарських рішень на рівні підприємств, галузей, регіонів, країни загалом. Реформування екологічної освіти та виховання слід здійснювати, обов'язково враховуючи екологічні закони, закономірності, наукові принципи, що діють комплексно в біологічній, технологічній, економічній, соціальній сферах.

Головними складовими системи екологічної освіти та виховання мають бути її формальна й неформальна частини, форми й методи яких різні, а метаодна: компетентність громадян, здатних визначати, розуміти й оптимально вирішувати екологічні та соціально-економічні проблеми регіонів проживання на основі наукових знань процесів розвитку біосфери, здорового глузду, загальнолюдських досвіду й цінностей.

Слід зазначити, що теоретичному опрацюванню означеної проблеми суттєву увагу приділяли філософи і природодослідники, юристи і політологи, культурологи й фахівці з інших галузей знань. До найвизначніших екологів належать такі зарубіжні вчені, як Г. Бердон-Сандерсон, У. Елтон і А. Тенслі (Англія), С. Форбс і В. Шелфорд (США), а також російські й українські дослідники – Д. Кашкаров, А. Парамонов, В. Вернадський, С. Северцев,

В. Сукачов. Із-поміж видатних екологів також слід назвати М. Будико, Р. Дажо, Ж. Дорста, Ю. Ізраеля, В. Ковду, Ю. Новикова, Ю. Одума, Б. Коммонера, К. Кондратьєва, К. Лосева, Д. Марша, Д. Медоуза, Н. Моїсеєва, Р. Риклефса, М. Реймерса, С. Шварца, В. Горшкова, О. Яблокова, Д. Ерендфелда.

В останні десятиліття в Україні з'явилися дослідження цієї проблеми В. Андрейцева, В. Андрущенко, В. Бар'яхтара, Д. Гроздинського, В. Крисаченка, М. Кисильова, М. Михальченка, К. Ситника, А.Толстоухова, М.Хилька, Ю. Шемшученка й інших науковців.

Важливе значення для аналізу змісту екологічної освіти мали методологічні дослідження Г. Білявського, В. Богомолова, В. Добровольського, А. Захлебного, І. Зверева, Л. Лук'янової, А. Некос, М. Романенка, В. Скребець, О. Трошиної, Р. Фурдуй. Заслужують на увагу і праці М. Бауера, Є. Вершиніної, І. Зязюна, О. Кудрявцевої, В. Липицького, Н. Насонкіної, О. Романової, Т. Тимочко, які не тільки визначали завдання екологічного виховання, але й спробували обґрунтувати його специфіку. Окремо слід виділити наукові праці В. Кутузова, М. Поколодної, які присвячені все ще мало дослідженому аспекту екологічних знань – екологічній діяльності.

Головним чинником формування екологічних переконань у майбутніх учителів є створення єдиної системи освіти і виховання, орієнтованої на пріоритет екологічних цінностей, розвинену екологічну свідомість та мораль, активно-діяльнісне ставлення особистості до навколишнього середовища. Але певний обсяг екологічних знань автоматично не приводить до екологічно виваженої поведінки, до формування екологічної культури в системі ціннісних орієнтацій студентської молоді. Знання мають набути соціального і культурного осмислення та усвідомлення природи як духовної цінності.

Метою статті є визначення особливостей формування екологічної свідомості студентської молоді в Україні.

Екологічна свідомість – це сукупність уявлень (як індивідуальних, так і групових) про взаємозв'язки у системі «людина – природа» і в самій природі,

існуючого ставлення до природи, а також відповідних стратегій і технологій взаємодії з нею [2].

Найголовнішими завданнями екологічної освіти мають бути:

а) формування екологічної культури всіх верств населення, що передбачає: виховання розуміння сучасних екологічних проблем держави та світу, усвідомлення їх важливості, актуальності й універсальності (зв'язку локальних проблем із регіональними та глобальними); відродження кращих традицій українців у взаємовідносинах із довкіллям, виховання любові до рідної природи; розуміння безперспективності технократичної ідеї розвитку й необхідності заміни її на екологічну, яка базується на розумінні єдності всього живого й неживого у складно-організованій глобальній системі гармонійного співіснування й розвитку; усвідомлення необхідності узгодження стратегії природи та стратегії людини на основі ідеї універсальності природних зв'язків та самообмеженості, подолання споживацького ставлення до природи; розвиток особистої відповідальності за стан довкілля на місцевому, регіональному, національному та глобальному рівнях, вміння прогнозувати особисту діяльність і діяльність інших людей та колективів; розвиток умінь приймати відповідальні рішення щодо проблем навколишнього середовища, оволодіння нормами екологічно грамотної поведінки; виховання глибокої поваги до власного здоров'я та вироблення навичок його збереження;

б) підготовка фахівців-екологів для різних галузей народного господарства, в тому числі: для освітньої галузі – вчителів, викладачів; для державних органів управління в галузі охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування, а також громадських екологічних організацій – фахівців-екологів;

в) вдосконалення, узгодження і стандартизація термінології в галузі екологічної освіти.

В основу екологічної освіти покладені принципи гуманізму, науковості, неперервності, наскрізності та систематичності. Екологічна освіта спрямовується на поєднання раціонального й емоційного у взаємовідносинах

людини з природою на базі принципів добра й краси, розуму й свідомості, патріотизму й універсалізму, наукових знань і дотримання екологічного права. Екологічна освіта – це сукупність наступних компонентів: екологічні знання – екологічне мислення – екологічний світогляд – екологічна етика – екологічна культура. Кожному компоненту відповідає певний рівень (ступінь) екологічної зрілості: від елементарних екологічних знань, уявлень дошкільного рівня до їх глибокого усвідомлення і практичної реалізації на вищих рівнях.

Під час реалізації екологічної політики у світі та в Україні значна роль відводиться екологічній культурі, на яку зазвичай покладається завдання сприяти такому глобальному процесу, як переорієнтація людини (людства) на планетарні цінності: збереження ресурсів живої та неживої природи. Разом із тим, у багатьох міжнародних організацій (в українських також) є досвід використання культури як реального механізму попередження екологічних і еколого-техногенних проблем. Мова йде про Концепцію культури безпеки. Цей досвід заслуговує на більш широке розповсюдження. Світ, коли говорить про екологічну культуру – ставить завдання навчати своїх громадян, дітей, державних службовців не тільки імперативам екологічного мислення, але й культурологічного мислення. І. Заєць відзначив, що на національному політичному рівні в нашій країні практично не працює комісія зі сталого розвитку, відсутня стратегія сталого розвитку, немає тієї головної точки, на яку має орієнтуватися наша освіта. Крім того відсутня міжвідомча координація та стимулювання новітніх розробок у цій сфері.

Концепція освіти в Україні повинна враховувати безпрецедентну інтегративність екології, її орієнтацію на вивчення сфери безпосередніх життєвих інтересів людини. Від формування цих знань залежить певний рівень ставлення людини до навколишнього середовища, тобто не лише знання і розуміння, але й виховання. Від цих знань залежить саме існування людства і всієї планети Земля [3, с. 255]. Екологічна освіта має на меті формування екологічної свідомості, вона робить внесок у розвиток уявлень про те, що порушення екологічної рівноваги необов'язково супроводжує діяльнісне

ставлення до природи, але виникає в рамках певних соціально-економічних відносин. Екологічна освіта повинна зробити внесок у розуміння того, що збереження середовища людини стає важливою категорією в системі цінностей суспільства і повинне стати предметом етичного ставлення людей до їхнього природного і суспільного середовища.

Головним завданням педагогів університету як закладу вищої освіти є створення у студентських колективах атмосфери взаємоповаги, довіри, гуманності. Американські вчені, вивчаючи складові успіху ефективних шкіл, зробили висновок, що джерелом розходжень в успішності учнів є відмінність емоційного клімату шкіл, їхньої культури у «якості» соціальних систем. Якісні особливості навчально-виховного процесу визначаються середовищем закладу освіти. Це поняття багатогранне. Воно охоплює атмосферу в педагогічному колективі, тип відносин у студентському колективі, характер педагогічної взаємодії.

Ефективна реалізація в освітньому процесі функцій екологічної свідомості веде до формування в людини екологічної культури, що охоплює екологічні знання, зацікавленість у природоохоронній діяльності, компетентне її здійснення, багатство морально-естетичних почуттів, емоцій, переживань [4, с. 91]. Екологічні знання істотно впливають на світогляд людей, оскільки передбачають пізнання процесів природи в їхній цілісності. Суттєвою рисою екологічних знань є те, що вони відображають не лише існуюче, а й показують необхідне, тобто спрямовані в майбутнє, даючи певну орієнтацію діям людей у використанні ресурсів природи для розвитку суспільства. Отже, вони сприяють формуванню прогностичного аспекту екологічної свідомості, що є надзвичайно важливим у сучасних умовах.

Умовою формування екологічної культури студентської молоді має стати створення такого навчального простору, у якому б можна було б утілювати екологічні проекти і задуми, для яких потрібно визначати цілі та напрацьовувати норми взаємодії з довкіллям. Безумовно, в ідеалі розв'язання такого завдання потребує виходу за межі формальної освіти та долучення до

системи неформальної та інформальної освіти. Вища екологічна освіта має бути диференційованою, різноплановою, охоплювати всі рівні професійної підготовки з урахуванням потреб особистості, регіонів та держави [5, с. 63].

Першочерговим завданням розвитку вищої екологічної освіти є розробка програм навчальних курсів з екології згідно з вимогами часу, міжнародними принципами, можливостями ЗВО, потребами регіонів і відповідних стандартів.

У навчальних планах всіх ЗВО на бакалаврському рівні необхідно передбачити курс екології, який би включав необхідні теоретичні і практичні аспекти, а також відповідні кожному окремому ЗВО курси з блоку прикладних екологічних дисциплін (у блоці вибіркових професійно-орієнтованих дисциплін). Для цього в навчальних програмах ЗВО має бути курс «Основи екології» (базові екологічні знання), а також курси блоку «Прикладна екологія» (залежно від профілю ЗВО – «Агроекологія», «Урбоекологія», «Ландшафтна екологія», «Військова екологія», «Геоєкологія», «Екологічні проблеми енергетики», «Екологічні проблеми транспорту», «Екологічне право», «Економіка природокористування» тощо).

Особливе значення має екологічна освіта для студентів педагогічних закладів вищої освіти, майбутніх вихователів і вчителів, які поряд із загальним високим рівнем екологічної культури мають опанувати методику екологічної виховної роботи. Суттєве значення має залучення студентів до виконання науково-дослідних робіт з екологічної тематики, до участі в екологічних гуртках, олімпіадах і конференціях [6].

Важливою функцією вищої екологічної освіти є підготовка фахівців-екологів різного освітньо-кваліфікаційного рівня для освітньої галузі (вчителів, викладачів); для державних органів управління в галузі охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування; громадських організацій; для підприємств, установ та організацій різних галузей народного господарства.

Вчитель-еколог повинен забезпечити викладання курсу «Основи екологічних знань» у закладах загальної середньої освіти, професійно-

технічних закладах, а також проведення позашкільної еколого-виховної роботи. Підготовка вчителів екології повинна здійснюватись у педагогічних ЗВО та класичних університетах. Підготовка викладачів з екологічних дисциплін закладів вищої освіти I–IV рівнів акредитації відбувається через магістратуру та аспірантуру з екологічних спеціальностей у класичних університетах, а також у ЗВО за екологічним і галузевим спрямуванням [7]. Навчальні плани ЗВО, за якими готують фахівців-екологів, на бакалаврському рівні повинні забезпечувати підготовку бакалавра-еколога з фундаментальним рівнем знань із класичної екології з окремими елементами прикладної.

Кожний окремий ЗВО на освітньо-кваліфікаційному рівні «бакалавр» / «магістр» може надавати перевагу підготовці фахівців-екологів того профілю, який необхідний сьогодні галузям регіону (екологи-аграрники, екологи-енергетики, екологи-лісогосподарники, екотехніки, геоекологи, радіоекологи, екологи заповідної справи, інженери техноекологи, військові екологи, екополітики тощо) і організацію якого ЗВО може забезпечити.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про концепцію екологічної освіти в Україні: Закон України / Рішення колегії МОНУ № 13/6-19 від 20.12.2001.
2. Екологічне виховання студентів у ВНЗ України. URL: ab.uu.edu.ua › upload › statti_pro_specialnosti › Ecology.
3. Андрущенко В. П. Екологічна політика і освіта: проблеми становлення. *Роздуми про освіту: «Статті, нариси, інтерв'ю»*. К.: Закон України, 2004. С. 253–258.
4. Курлянд З. Н., Хмельюк Р. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. К.: Знання, 2005. 399 с.
5. Гончарук В. В. Формування екологічної культури майбутніх учителів природничих спеціальностей. *Педагогічні науки: реалії та перспективи*: науковий часопис Національного педагогічного університету

імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Випуск 67. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 62–65.

6. Гончарук В. В., Душечкіна Н. Ю. Формування екологічної культури студентів – пріоритетне завдання ЗВО. *Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: літні диспути: тези доповідей I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (1–2 серпня 2019 р. Дніпро). Дніпро, 2019. С. 143–148.*

УДК: 373.21

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Гурін Руслан Сергійович

кандидат педагогічних наук, доцент

доцент кафедри педагогіки

Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

м. Одеса, Україна

Анотація. Проаналізовано проблему формування ціннісного ставлення майбутніх учителів до здорового способу життя. Визначено сутність класифікації професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій та рівнів цінності здоров'я, таких як: біологічний (фізичний), соціальний, психічний. Розглянуто ціннісне ставлення до здорового способу життя майбутніх учителів.

Ключові слова: цінності, здоровий спосіб життя, ціннісні орієнтації, класифікація, майбутні вчителі.

Актуальність дослідження пов'язана з відсутністю універсальної педагогічної технології оздоровлення майбутніх учителів, що реально охоплювала б усі аспекти їхньої життєдіяльності та була спрямована на ефективне вирішення питання зміни способу життя й формування потреби у здоровому способі життя та можливості реального контролю й обліку стану їх здоров'я, особливо під час Covid-19. Незважаючи на достатню кількість психолого-педагогічних досліджень у галузі культури здоров'я та ціннісного ставлення до нього (Н. Абаскалова, Ш. Амонашвілі, В. Бароненко, Н. Бірюков, І. Бех, Б. Братусь, І. Брехман, І. Гезер, Е. Вайнер, М. Віленський, І. Глинянова, І. Ільїна, В. Ірхіна, В. Колбанов, С. Лебедченко, В. Магін, Н. Смирнов, Л. Татарнікова, І. Яковлева, К. Ясперс та ін.), питання формування ціннісного

становлення майбутніх учителів до здорового способу життя залишається відкритим. Зауважимо, що аналіз наукового фонду (Б. Ананьєв, І. Бех, Л. Божович, Є. Бондаревська, В. Ісаєв, В. Ликова, С. Максименко, В. Семіченко, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.) свідчить про відсутність єдиного підходу до проблеми цінностей. Проте, різні визначення, класифікації ціннісних орієнтацій та цінностей не суперечать, у цілому, одне одному, а взаємодоповнюють і дозволяють розглядати їх з різних позицій. Зважаючи на це, нам імпонує дослідження В. Денисенко, в якому науковець наводить класифікацію професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій, що відображає специфіку професії вчителя: загальнопедагогічні орієнтації, спрямовані на суспільно-соціальні цінності педагогічної професії; особистісно-розвивальні орієнтації, пов'язані з розвитком особистості дитини, як головної педагогічної цінності; предметно-діяльнісні орієнтації, спрямовані на предметно-викладацьку діяльність педагога; особисті орієнтації, спрямовані на самовираз учителя у професійній діяльності; професійно-прагматичні орієнтації, пов'язані з престижем педагогічної професії, заробітною платою, тривалою відпусткою тощо [1]. Спираючись на предмет дослідження, зауважимо, що, по-перше, науковцями виокремлюються три рівні цінності здоров'я: біологічний (фізичний) – здоров'я як система організму, що саморегулюється й адаптується; соціальний – здоров'я як міра соціальної активності індивіда; психічний – здоров'я не як відсутність хвороби, а як стратегія її подолання [2]. По-друге, розглядаючи здоровий спосіб життя як одну з людських цінностей, що полягає у спрямованості на розуміння сенсів розглядуваних явищ і розвиток здібності майбутніх учителів до осмислення здорового способу життя як значущого для них феномена, адже головним у здоровому способі життя є активне творення здоров'я. При цьому необхідно зауважити, що складна структура здорового способу життя (фізичної, психічної, духовної та інтелектуальної сфер життєдіяльності людини) не дозволяє віднести його до якогось одного із класів цінностей. Як справедливо зазначає О. Плаксина, здоровий спосіб життя є термінальною цінністю (метою), водночас виступає й інструментальною

цінністю (засобом збереження здоров'я), що свідчить про складну природу поняття здорового способу життя і підтверджує тезу про можливий перехід цінностей-цілей у цінності-засоби. Відтак, з одного боку, здоровий спосіб життя як термінальна цінність ініціює становлення потреби у здоровому житті, а з іншого – він як інструментальна цінність слугує засобом досягнення здоров'я. Ціннісне ставлення до здорового способу життя визначається нею як результат цілеспрямованого й багатоаспектного процесу формування у здобувачів вищої освіти знань про здоровий спосіб життя, умінь і навичок його дотримання, виховання почуття відповідальності за власне життя і здоров'я [3].

Спираючись на вищезазначене, доходимо висновку, що отримані результати дають підстави стверджувати про необхідність формування ціннісного ставлення майбутніх учителів до здорового способу життя під час навчання в педагогічних університетах. Перспективи подальших розвідок убачаємо у визначенні педагогічних умов формування в майбутніх учителів навичок здоров'язбереження як основи дотримання ними здорового способу життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Денисенко В. В. Формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. В. Денисенко. – Харків, 2005. – 19 с.

2. Виленский М. Я. Феномен ценности здоровья в развитии личности студента / М. Я. Виленский, О. Ю. Масалов // Педагогика здоровья. – 2009. – № 2. – С.2-7.

3. Плаксина О. А. Формирование ценностного отношения к здоровому образу жизни у студентов педагогических специальностей университета : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: специальность 13.00.01 «Общая педагогика. История педагогики и образования» / О. А. Плаксина. – Рязань, 2008. – 24 с.

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБЛІКУ АБО ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЯК МЕСЕДЖ В МАЙБУТНЄ

Євсєєва Ольга Олексіївна

доктор економічних наук, професор

Ковальова Дар'я Андріївна

студентка-бакалавр (денна форма навчання)

спеціальність 071 «Облік і оподаткування»

Український державний університет залізничного транспорту

м. Харків, Україна

Анотація: Очевидно, що Україна намагається не відставати від світової тенденції щодо діджитал-трансформації. Прихильники цього розвитку вважають, що це суттєво спростить нам життя. Водночас скептики уповільнюють цей процес, іноді перетворюючи процес діджиталізації у сублімацію. В статті детально розглянуто процес діджиталізації та її головних передумов – автоматизації та оцифрування даних.

Ключові слова: автоматизація, облік, оцифрування даних, управління, діджиталізація, блокчейн, бізнес, ТОП-менеджер, трансформація.

Вибагливе сьогодення диктує нові актуальні вимоги до трансформації майже усіх сфер діяльності суб'єктів господарювання. Наразі зупинимося на трьох поняттях, які є у всіх на слуху, активно впроваджуються в бізнесі, і навіть поступово переходять до державного управління. Йдеться про: оцифрування даних, автоматизацію, та діджиталізацію. Зауважимо, що усі три терміни не є синонімами, а мають унікальне значення.

Оцифрування даних – процес, який представляє собою перенос паперового документообігу до електронного. Прикладом такого процесу є отримання інформації у вигляді довідки із будь-якого органу влади. При цьому,

слід розуміти, що йдеться не лише про електронний вигляд такої довідки, а насамперед про те, що даним, зазначеним у ній, можна довіряти. Такі дані мають певний сенс та юридичний статус. Таким чином, до даного процесу приєднується ще один хайповий процес – блокчейн. Який полягає у побудові за певними правилами неперервного ланцюга блоків, що містять інформацію. Перш за все, інформацію, якій можна довіряти.

Наступний термін «автоматизація» – процес, який представляє собою повторювані дії за певним алгоритмом. Це може бути запит від менеджменту на оптимізацію певних витрат або дій. Процес, який має переваги зокрема для управління, а не для конкретного користувача.

На відміну від двох попередніх термінів, термін «діджиталізація» – скоріш за все застосовується для хайпу. В практиці управління підприємствами цей термін розуміється, як «цифрова трансформація».

Розглянемо, що ж представляє собою такий процес, досить хайповий та популярний наразі серед ТОП-менеджменту. На наш погляд такий процес являє собою взагалі зміну підходу бізнесу, бізнес-процесів та взаємовідносин людей між собою. Як приклад, можна навести усім відомі компанії, які є повністю діджиталізованими. Зокрема, це – американська міжнародна публічна компанія Uber, яка, не маючи власних автовок, має розгалужену сферу таксі, та найкрупніша соціальна компанія Facebook, яка не має власного контенту, але досить активно та вдало продає інші.

Слід констатувати факт, що діджиталізація в Україні практично не знаходить свою реалізацію, оскільки лише близько 4% співробітників дійсно готові до змін в роботі та у відношенні до роботи. На жаль, деякі менеджери намагаються застосувати діджиталізацію, не змінюючи ієрархію управління, в такому випадку підмінюються поняття, і ми маємо певну сублімацію. З огляду на вищесказане, вважаємо, що найефективніше застосовувати процес діджиталізації у компаніях із чисельністю працюючих не більше 50 осіб.

Одним із основних сегментів діджиталізації управління підприємством є діджиталізація облікової системи. З огляду на це слід розглядати питання

подальших перспектив розвитку професії бухгалтера за таких умов. І наразі такі питання стають доволі актуальними. [1]

Впритул діджиталізувати облік на підприємстві можливо лише за виконання умови його повної автоматизації. Питання автоматизації бухгалтерського обліку та застосування певного програмного забезпечення є актуальним для кожного підприємства. Важкість цього питання виникає внаслідок того, що наразі підприємствам пропонується безліч різноманітних облікових програм. Крім того, у діючих бухгалтерів України виникла проблема з використання тих програмних продуктів, якими вони користувалися певний час. [2]

Особливо гостро це питання постало у 2017 р., коли було прийнято та опубліковано Указ Президента України № 133/2017 від 15.05.2017 року «Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», в якому серед іншого був заборонений для використання в Україні пакет програмного забезпечення «1С: Підприємство» та його різновиди [3].

Звісно, така ситуація викликала занепокоєння бухгалтерів – фахівців, оскільки майже кожна велика компанія використовувала саме цей програмний продукт або його модифікації. І тоді постало завдання перед програмістами – створити подібний функціонал, як у відомого та популярного 1С.

Слід відзначити, що проблема постала й перед науковцями-викладачами вищих закладів освіти, які, маючи в навчальних планах відповідні дисципліни, здійснювали підготовку фахівців також на платформі 1С. [4]

Процес, розпочатий у 2017 році, триває й досі. Здійснюється постійний пошук альтернативних програмних продуктів, які б при застосуванні не викликали конфлікт між базою, що існувала у підприємства та тими новими модулями, які запроваджуються. Зокрема, наразі вітчизняними програмістами розроблено та запропоновано більш, ніж 50 програмних продуктів з обліку для

підприємств [5]. А на платформі 1С, використовуючи функціонал цієї програми створено нову програму BAF (Business Automation Framework).

Отже, дійсно автоматизація обліку – є основним та одним із головних етапів діджиталізації облікової системи підприємства в цілому. Але, як вже було зазначено, процес автоматизації не призводить до зміни ієрархії управління. Тому вважати автоматизацію єдиною та головною умовою діджиталізації неправильно.

З огляду на вимоги, які наразі диктує бізнес, вважаємо, що процес діджиталізації обліку лише набирає обертів в нашій країні. А необхідність його вже розуміла та актуальна. Із впровадженням цього процесу значно зміниться в майбутньому й роль бухгалтера на підприємстві. Із простого рахівника бухгалтер перетворюється у ТОП-менеджера з обліку та адміністрування, який не лише за допомогою сучасного програмного забезпечення відображає минулі події діяльності підприємства, а й вміло використовує законодавство, адмініструє та консультує, юзає усі сучасні додатки, виправляє баги та інколи створює плагіни. [6]

На нашу думку, саме такі спеціалісти будуть затребуваними на ринку праці в майбутньому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Євсєєва О.О., Підпригора І.В. Формування знань нової генерації фахівців з ТОП-менеджменту в обліку та адмініструванні в умовах викликів цифрової економіки. *International Scientific Conference Economy Digitalization: Processes, Strategies, technologies* : Conference Proceeding, January 24th, 2020. Kielce, Poland: Baltija Publishing. 148 pages. [Цифровізація економіки: процеси, стратегії, технології: Матеріали Міжнародної наукової конференції. (м. Кельце (Республіка Польща), 24 січня 2020 р.). С. 136–139.

2. Євсєєва О.О. Сучасні виклики і завдання digital («діджитал»)-обліку і tax («такс»)-адміністрування в умовах цифрової економіки. *Бухгалтерський облік, оподаткування, аналіз і аудит: сучасний стан, проблеми*

та перспективи розвитку : V Міжнародна науково-практична конференція (м. Чернігів, 27 листопада 2019 р.). Тези доповідей. Чернігів : ЧНТУ, 2019. С. 177–178.

3. Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): Указ Президента України № 133/2017 від 15.05.2017 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850>.

4. Ievsieieva O. Trends of modernization and improvement of educational programs in the context of modern challenges of the national economy. *Problematic issues of Ukrainian university education in transformational conditions of economy: monograph / under the general editorship of Doctor of Economics, Professor L.L.Kalinichenko / Higher School of Social and Economic*. – Przeworsk: WSSG, 2020. P. 111–127. – (284 p.)

5. Микульський В.С. Трансформація професії бухгалтера в умовах діджиталізації управління. *Економіка АПК*. № 6, 2019. С. 103–110. URL : <http://www.eapk.org.ua/contents/2019/06/103>.

6. Євсєєва О.О., Підопригора І.В. Концептуальні підходи до формування освітньо-професійної програми (на прикладі спеціальності 071 «Облік і оподаткування»). *Економічний простір: Збірник наукових праць*. № 153, 2020. С. 89–96.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Замашкіна Ольга Дмитрівна

канд. пед. наук, доцент

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

м. Ізмаїл, Україна

Анотація: У статті представлено теоретичний аналіз соціально-психолого-педагогічних характеристик дітей з різними нозологіями, їх класифікації та особливості правильно організованого корекційного і медико-педагогічного впливу на позитивну динаміку розвитку дітей зазначеної категорії.

Ключові слова: діти з особливими потребами, особистість, соціально-психолого-педагогічні характеристики індивідуальний підхід, корекція, затримка психічного розвитку,

В Україні, як і в усьому світі, щорічно збільшується чисельність дітей з обмеженими можливостями. За роки незалежності Україна показала себе як соціальна держава, головним пріоритетом якої є людина, її життя, права і свобода. Тому проблеми дітей з обмеженими можливостями та їх роль і місце в житті суспільства є одним з головних пріоритетів держави. Сучасна психолого-педагогічна література описує таких дітей такими найбільш поширеними термінами як «діти з особливостями розвитку» і «діти з обмеженими можливостями» [1, с. 139].

Категорія осіб під терміном «діти з особливими потребами» характеризується наявністю обмеження або відсутністю здатності здійснювати діяльність способом або в рамках, що вважаються нормальним, тим самим роблять негативний вплив на загальний розвиток. Виходячи з цього, «широта

відмінностей у розвитку дітей з особливими потребами надзвичайно висока: від тимчасових і відносно легко переборних проблем, до дітей з незворотними, важкими патологіями центральної нервової системи» [2, с. 54].

Значною проблемою таких дітей є психологічна невідповідність до життя в існуючій системі соціальних відносин. Діти спочатку вступають в життя з уже низьким порогом адаптаційних та інтеграційних здібностей.

Перш за все, це обумовлюється типом початкового захворювання, характером зміни або відхилення в розвитку, різними особливостями прояву захворювання, а також специфікою змін уражених органів і систем органів, характером і ступенем вираженості патології.

Відсутність здатності до самоконтролю, самообслуговування та саморозвитку протягом усього життя пояснюється кардинальними обмеженнями її життєдіяльності в дитинстві. Безліч проблем і труднощів мають психо-соціальну природу, яка проявляється в різного ступеня вираженості. Безсумнівно, процеси реабілітації та соціального виховання займають значне місце в системі корекційної педагогіки.

Розглядаючи і узагальнюючи кваліфікації, запропоновані авторами В. А. Лапшиним, Б. П. Пузановим і А. Р. Маллером, виявлено, що основою цих класифікацій є характер патологічного порушення, таких як: порушення слуху, зору, мови, опорно-рухового апарату, поведінки і спілкування, психофізичного розвитку, розумова відсталість і затримка психічного розвитку.

Класифікація, запропонована Т. В. Єгоровою, групує патологічні порушення в залежності від локалізації процесу на тілесні, сенсорні і порушення діяльності мозку. Виходячи з цього, неважко зробити висновок, що процес розвитку як і взаємодія з такими дітьми викликає численні проблеми, які в більшості випадків пов'язані з впливом на них як зовнішніх, так і внутрішніх факторів.

Не виключається і той факт, що в залежності від варіаційних особливостей патології деякі дефекти розвитку можуть практично повністю

долатися при правильному процесі навчання і виховання дитини, інші - мати латентний характер, а деякі тільки компенсуватися.

Розглянемо деякі психологічні особливості розвитку дітей з обмеженими можливостями. Відомо, що в єгипетському папірусі, датованому 552 роком до нашої ери є описи розумової відсталості. Розумова відсталість (недоумкуватість, олігофренія) розуміється як «зупинка в розвитку особистості через патологію головного мозку, обумовлена як ендogenousними так і екзогенними причинами» [3, с. 5].

На даний момент, численні зарубіжні автори вважають, що причини розвитку розумової відсталості в більшій мірі пов'язані з генетичними і хромосомними аномаліями. Характерною особливістю розвитку розумово відсталої дитини є порушення розвитку і формування вже з перших днів життя на відміну від розвитку нормальних дітей.

Дослідження, що проводили Л. В. Занков, Х. С. Замський, Б. І. Пінський, І. М. Соловйова, говорять про специфічні зміни пам'яті таких дітей, як в довільному, так і мимовільному запам'ятовуванні. Однак значущих відмінностей між ними виявлено не було. Однак розумова відсталість проявляється не тільки в несформованості пізнавальної діяльності, а й у порушенні емоційно-вольової сфери.

У роботах С. С. Ляпидевського і Б. І. Шостака описані одноманітні почуття, які проявляються в результаті безпосереднього впливу певного фактора. Емоційний стан таких дітей має різко окреслені межі від стану задоволення і невдоволення. Незрілість емоційної сфери є однією з головних особливостей особистості таких дітей. Так само, важко розвивається здатність до узагальнення, яка проявляється більш виражено через порушення процесів аналізу, синтезу, абстрагування і порівняння.

Цим обґрунтовуються труднощі таких дітей у виконанні уявного роз'єднання предмета, явища, або ситуації і нездатності до виявлення складових елементів. А. Колупаєва зазначає, що «розумово відсталі діти не проявляють інтересу до гри». Гра в даній ситуації є моделлю отримання

соціального досвіду. Недарма «невміння активно грати вважається важливим діагностичним показником розумової відсталості» [4, с. 44].

Варто відзначити, що в даний час, змінився акцент у дослідженні психологічних особливостей дітей з розумовою відсталістю. Поглиблене вивчення медичних аспектів йде на другий план, даючи можливість аналізувати проблеми розвитку розумово відсталої дитини як особистості і визначати її роль і статус в соціумі.

Незважаючи на те, що розумова відсталість є незворотнім процесом, це не говорить про неможливість її корекції. Правильно організований медично-педагогічний вплив, безсумнівно, надає позитивну динаміку в розвитку таких дітей.

У середині минулого століття такі дослідники як М. І. Озерецький, А. Штраус і Л. Летінен визначили категорію дітей «з затримкою психічного розвитку». Були виявлені якісні ознаки і відмінності таких дітей від «розумово відсталих». Незважаючи на те, що це проявляється в уповільненому темпі їхнього психічного розвитку, вони здатні так само показувати позитивну динаміку в процесі корекційного навчання.

Такі діти відчують стійкі труднощі в навчанні, однак мають досить високі показники інтелектуальних можливостей у порівнянні з «розумово відсталими». Виходячи з цих визначень, багато авторів, як наслідок, віддають «перевагу порушенню поведінки, незрілості емоційно-вольової сфери як базисних проблем таких дітей» [5, с. 5].

Проведені дослідження дітей з ЗПР показали що, для прийому і переробки інформації їм потрібний більш тривалий термін: як і розумово відсталі діти вони також відчують проблеми в ігровій діяльності, за рахунок сповільненого сприйняття. Психологічні особливості дітей з ЗПР мають характерні відмінності як від однолітків, що розвиваються за нормою, так і від дітей з розумовою відсталістю, але через велику схожість проведення диференціальної діагностики виявляється складним. Тільки застосувавши багатокомпонентне психологічне обстеження, спрямоване на вивчення

пізнавальної діяльності можна буде з упевненістю сказати про ефективну діагностику і відповідно адекватний підхід до навчання і корекції.

Аналіз наукових доробок зарубіжних колег виявляє різні підходи до вивчення ЗПР і до вироблення адекватних діагностичних методів. Затримка психічного розвитку у дітей проявляється в уповільненому дозріванні емоційної і вольової сфер, в недостатньому розвитку мотивації, в недостатньому розвитку пізнавальної діяльності, що зумовлює виникнення загальних і специфічних труднощів у навчанні. Знання особливостей розвитку дітей з ЗПР надзвичайно важливе для розуміння загального підходу до роботи з ними [6, с. 45].

Під визначенням «дитячий церебральний параліч» (ДЦП) експерти розуміють категорію порушень моторних функцій мозку, що утворилися внаслідок його пошкодження в дитячому віці. Дитячий церебральний параліч на сьогоднішній день є окремою нозологічною одиницею. Захворювання характеризується ураженням мозку, що виникло в період незавершеного процесу утворення основних структур головного мозку, в результаті чого розвивається складне поєднання неврологічних і психічних розладів. Такі діти крім уповільненого темпу психічного розвитку мають нерівномірний, диспропорційний характер формування психічних функцій. Механізм патогенезу цих порушень надзвичайно складний процес, і знаходиться в прямій залежності від локалізації ураження головного мозку.

Тенденція в останні часи схиляється до вивчення ставлення дитини до власного фізичного недугу. Наприклад, переживання стосується питання про свою зовнішність. У сучасній літературі описано безліч проблем присвячених проблемі ДЦП, висвітлені питання навчання, аналізу розумової діяльності і розвитку таких дітей (О. Алексеєва, Ю. Белякова, М. Вагіна, О. Гусейнова, В. Іпатова, М. Катишева та ін.).

Аналіз розумової діяльності дітей з церебральним паралічем показує, що в основі її розвитку лежить неповноцінне почуття відображення дійсності і затримки мовного розвитку. Ряд дослідників (Е. Каліжнюк, І. Мамайчук,

Е. Бахматова, Е. Мастюкова та ін.) відзначають у дітей з церебральним паралічем інертність, недостатню послідовність і цілеспрямованість мислення; недостатність наочно-дієвого і відставання в формуванні понятійного мислення.

Близько 25% дітей мають аномалії зору. У них відзначаються порушення зорового сприйняття, пов'язані з недостатньою фіксацією погляду, порушенням плавного простежування, звуженням полів зору, зниженням гостроти зору. Часто зустрічається косоокість, двоїння в очах, опущене верхнє віко (птоз). Однак переважаючим дефектом розвитку є рухові порушення. В результаті несформованості рухових навичок відбувається порушення зорово-моторної координації, просторового аналізу і синтезу. На тлі чого формується порушення пізнавальної діяльності. Саме корекція рухових порушень є основою медико – педагогічного впливу.

Однак, необхідно констатувати, що незважаючи на розробленість міжнародних стандартів з різних аспектів розвитку дітей з обмеженими можливостями, в тому числі з питань фахової освіти, існуюча практика не в повній мірі надає позитивну динаміку лікування і корекції.

Підбиваючи підсумки можна з упевненістю сказати, що психологічні особливості дітей з обмеженими можливостями не є суто кількісними ознаками. Необхідно враховувати, що формулювання «інша дитина» говорить про системну, багатокомпонентну зміну її особистості. Індивідуальний підхід, зовсім інші умови виховання і медико-педагогічна допомоги можуть ефективно вплинути на патологію і позитивну динаміку в процесі розвитку. Однак ефективне управління цим процесом не є єдиним для всієї категорії дітей з обмеженими можливостями. Якісне, індивідуальне ставлення, специфіка позитивних і негативних сторін конкретного індивіда дасть можливість передбачити результати впливу і своєчасно вносити корективи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Липа В. В., Липа В. О. Формування життєвих компетенцій дітей з особливими освітніми проблемами // Гуманізація навчально-виховного процесу: Збірник наукових праць (Спецвипуск). Слов'янськ, 2011. - С. 139-145.
2. Міщик Л. І. Соціальна педагогіка: Навч. посібник / Інститут змісту і методів навчання. К.: Нова школа, 2011. - 139 с.
3. Шашенко С. Ю. Соціальне становлення студентської молоді у позааудиторний час у вищих навчальних закладах: Автореф. дис на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. 13.00.05 / Нац. пед ун-т ім. М. П. Драгоманова. К., 2013. - 20 с.
4. Колупаєва, А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. К. : Самміт – Книга, 2014. - 450с.
5. Лесько О. Й. Зайнятість та професійна реабілітація осіб з обмеженими фізичними можливостями (методологія, проблеми, шляхи вирішення). Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.09.01; НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України. К., 2011. - 20 с.
6. Капська А. Й. Соціальна педагогіка: Підручник. 4-те вид. виправ. та доп. За ред. проф. А.Й. Капської. К.: Центр учбової літератури, 2011. - 488 с.

УДК 633:631.82:631.452:631.445.24

МОНІТОРИНГ ПОКАЗНИКІВ РОДЮЧОСТІ ДЕРНОВО-ПІДЗОЛИСТОГО ГРУНТУ ЗА ВИРОЩУВАННЯ ЗЛАКОВИХ АГРОФІТОЦЕНОЗІВ

Карбівська Уляна Миронівна

к.с.-г. н., доцент

Євчук Сергій Володимирович

аспірант

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника»

м. Івано-Франківськ, Україна

Анотація: В статті висвітлено результати досліджень щодо зміни показників родючості дерново-підзолистого ґрунту за вирощування злакових трав в залежності від удобрення. Встановлено, що найбільше кореневої маси нагромаджувалось за внесення мінеральних добрив у дозах $N_{150} P_{60} K_{90}$, а найменше – у варіанті без добрив. Фосфору, в корінні злакового травостою орного шару ґрунту на різних варіантах удобрення накопичувалось в межах від 11 до 17 кг/га, а калію – в межах 50 – 76 кг/га.

Ключеві слова: удобрення, дерново-підзолистий ґрунт, злакові трави, поживні речовини, показники родючості

Вступ. Особливості дерново-підзолистого ґрунту, що характеризується кислою реакцією ґрунтового розчину, відносною бідністю на поживні елементи і органічну речовину, наявністю інертного підзолистого горизонту, а також промивного режиму, визначають і невисокий рівень його біологічної активності. Проте окультурення ґрунту змінює властивості та умови існування

мікроорганізмів унаслідок збагачення необхідними для мікрофлори мінеральними елементами та органічними сполуками [1, с. 61].

Враховуючи те, що переважна більшість ґрунтів Передкарпаття має низький вміст поживних речовин, для одержання високих і сталих врожаїв потрібно щороку поповнювати їх запаси фосфором, калієм та інших елементами, але основним лімітуючим фактором є забезпеченість азотом [2, 304 с.].

Для лучних агрофітоценозів характерною є добре розвинена коренева система – гарант успішної довголітньої експлуатації як за сінокосіння, так і за випасання. Така дернина високоефективно використовує добрива, протистоїть виродженню, формує велику кількість як надземної, так і підземної маси, запобігає ерозії ґрунтів на схилах. З підвищенням доз азотних добрив протиерозійна стійкість лучних травостоїв збільшується [3, с. 10, 4, с. 16].

Мета роботи полягає у визначенні впливу злакового агрофітоценозу і удобрення на показники родючості дерново-підзолистого ґрунту.

Матеріали та методи. Експериментальні дослідження проводили впродовж 2017 – 2019 рр. на дослідному полі кафедри агрохімії і ґрунтознавства дендрологічного парку «Дружба» ДВНЗ «Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника» GPS прив'язка: широта 48⁰56'55", довгота – 24⁰41'35". Дослідження виконували за методикою Інституту кормів НААН [5, 80 с.].

Облік урожаю проводили шляхом скошування та зважування зеленої маси з облікової площі. Урожайні дані обробляли дисперсійним методом [6, 351 с.]. Зразки ґрунту відбирали перед закладанням досліду та після трьохрічного вирощування трав. Визначали такі показники: вміст загального гумусу – за Тюріним, рН сол.–потенціометрично на іономірі, лужногідролізований азот – за Корнфілдом, рухомий фосфор та рухомий калій за Кірсановим.

Схема досліду включала наступні фактори: А – види трав та норми висіву їх насіння, кг/га: костриця лучна, 8 + стоколос безостий, 12 + тимофіївка лучна,

12; В – удобрення: 1.Контроль (без добрив); 2.Р₆₀; 3.К₉₀; 4.Р₆₀К₉₀, 5.Н₇₅; 6.Н₇₅Р₆₀К₉₀; 7.Н₁₅₀; 8.Н₁₅₀Р₆₀К₉₀. Площа посівної ділянки – 15 м², облікової – 10 м², повторність досліду чотириразова, попередник гречка.

Фосфорно-калійні добрива вносили щорічно поверхнево рано навесні, а азотні – в три прийоми N₂₅ та N₁₅₀ навесні по мерзлоталому ґрунті та після першого і другого укосів. У досліді використовували наступні види добрив: азотні – аміачна селітра (34 %), калійні – калімагnezія (26 %), фосфорні – простий суперфосфат (18,7 %).

Безпокpивну сівбу суміші злакових трав з тимофіївки лучної, стоколосу безостого і костриці лучної провели влітку 2016 р. Використання травостоїв триукісне. Перший укіс проводили у фазі колосіння злаків, отав – через 30-35 днів після попереднього укосу.

Ґрунт дослідного поля – дерново-підзолистий поверхнево оглеєний на алювіально-делювіальних відкладах. Реакція ґрунтового розчину сильнокисла (рН–4,6). Вміст гумусу в шарі 0-20 см–2,1 %. Рухомих форм елементів живлення в орному шарі ґрунту в середньому містилося: рухомого фосфору (67,3 мг/кг ґрунту) та калію (96,8 мг/кг ґрунту).

Погодно-кліматичні умови в роки проведення досліджень дещо відрізнялися від середньобаторічних показників як за кількістю опадів, так і за значеннями середньодобових температур. Так середньодобова температура повітря протягом вегетаційного періоду 2017 року перевищувала середньо баторічне значення (15,3°C) на 0,8 °C. Водночас кількість опадів понад норму (462 мм) було відзначено лише у 2016 р.– на 91,6 мм, що позитивно вплинуло на формування врожаю злакової травосумішки у рік посіву. У 2018 році сума опадів була недостатньою на 93,6 мм менше середньо баторічного значення, що негативно впливало на відростання трав в отавах.

Результати та обговорення. Аналіз результатів наших досліджень, проведених впродовж 2017-2019 рр. з вивчення доз і співвідношень НРК мінеральних добрив на продуктивність показав, що на сіяному злаковому

травостої (тимофіївка лучна, стоколос безостий і костриця лучна) найбільш діючим мінеральним поживним елементом виявився азот (рис. 1).

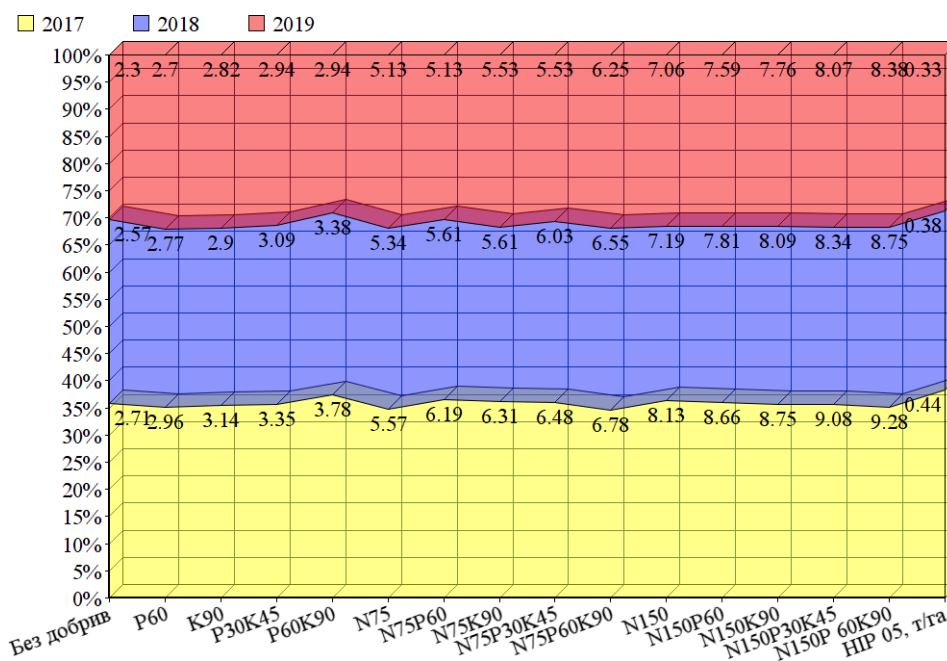

Рис.1. Вплив доз і співвідношень NPK добрив на продуктивність злакового травостою

Визначено, що за внесення азоту в дозі N_{75} з розподілом під кожний з трьох укосів по 25 кг. д. р. на різних фонах фосфорно-калійних добрив, продуктивність злакового травостою в середньому зросла від 2,53–3,47 т/га до 5,35–6,53 т/га сухої маси, а за внесення $N_{150(50+50+50)}$ – до 7,46–8,80 т/га відповідно.

Вивчення зміни показників родючості дерново-підзолистого ґрунту показало, що багаторічний злаковий травостій за різних доз і співвідношень N, P, K нагромаджував сухої кореневої маси в межах від 5,21 до 8,07 т/га. Поміж поживних елементів найбільш діючим на нагромадження кореневої маси був азот. За внесення N_{75} окремо або в поєднанні з внесенням $P_{60}K_{90}$ накопичення сухої кореневої маси збільшилось від 5,21–5,45 до 7,32–7,95 т/га з приростом на 1 кг азоту 28–33 кг сухої маси коріння. За внесення N_{150} окремо або в поєднанні з внесенням $P_{60}K_{90}$ накопичення сухої кореневої маси збільшилось до 7,39–8,07 т/га сухої маси коріння. На фоні внесення N_{75} та N_{150} приріст кореневої маси збільшився на 0,63 т/га при $НІР_{0,5}$ 0,35 т/га. Найбільше кореневої маси нагромаджувалось на варіанті $N_{150}P_{60}K_{90}$, а найменше – контролі.

Співвідношення надземної маси до маси коренів, як коефіцієнт продуктивної дії коренів сіяного злакового травостою із суміші трав залежно від доз і співвідношень N, P, K у наших дослідженнях коливалось у межах 0,49–1,09. За внесення N₇₅ окремо або в поєднанні з P₆₀K₉₀ коефіцієнт продуктивної дії коріння збільшився від 0,49–0,52 до 0,73–0,82, а за внесення N₁₅₀ – 1,01–1,09.

Аналіз показників накопичення у сухому корінні злакового травостою азоту показав, що його на 1 га шарі ґрунту 0-20 см нагромаджувалось в межах 55–111 кг/га. (рис. 2). За внесення N₇₅ окремо або в поєднанні з внесенням P₆₀K₉₀ нагромадження азоту в корінні збільшилося від 55–58 до 91–98 кг/га, а за внесення N₁₅₀ – 103–111 кг/га., що обумовлено як збільшенням нагромадження кореневої маси, так і у зв'язку зі збільшенням концентрації азоту в корінні. Внесення фосфорних і калійних добрив також збільшувало накопичення в корінні азоту на 3–8 кг/га.

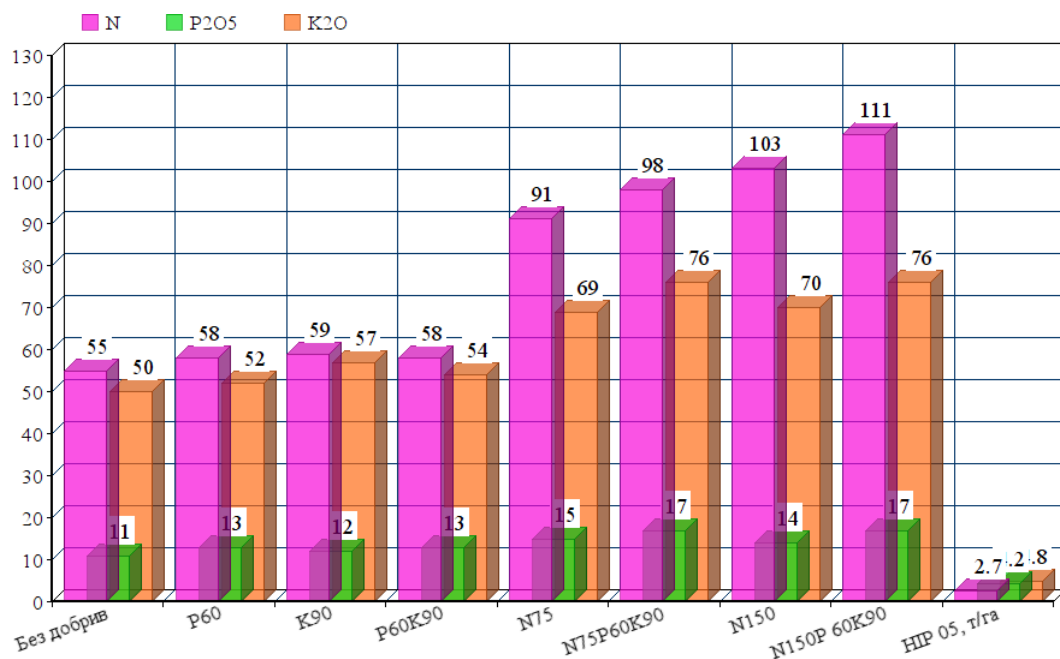

Рис.2. Накопичення основних поживних елементів у кореневій масі злакового травостою залежно від удобрення у орному шарі ґрунту (середнє за 2017-2019 рр.)

Фосфору в орному шарі ґрунту на різних варіантах удобрення накопичувалось в межах від 11 до 17 кг/га, а калію – 50–76 кг/га. Найбільше фосфору та калію накопичувалось за внесення N₇₅P₆₀K₉₀ і N₁₅₀P₆₀K₉₀ з

показниками відповідно 17 і 76 кг/га. Внесення фосфорно-калійних добрив збільшувало накопичення цих елементів у корінні відповідно на 2–3 та 4–7 кг/га.

Зміна показників фізико-хімічних і агрохімічних властивостей ґрунту під злаковим травостоєм залежно від доз та співвідношень N, P, K у орному шарі дерново-підзолистого кислого ґрунту за період з 2017 р. по 2019 р. наведено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Зміна показників агрохімічних властивостей ґрунту під злаковим травостоєм залежно від доз добрив у шарі ґрунту 0-20 см

Удобрення	N за Корнфілдом, мг/кг		P ₂ O ₅ за Кірсановим, мг/кг		K ₂ O за Кірсановим, мг/кг	
	2017 р.	2019 р.	2017 р.	2019 р.	2017 р.	2019 р.
Без добрив	53,6	53,2	67,3	67,1	97,2	95,1
P ₆₀	53,2	52,6	68,2	77,7	97,3	95,3
K ₉₀	54,7	53,4	67,4	66,9	94,1	98,2
P ₆₀ K ₉₀	53,5	52,3	67,2	68,8	97,0	99,1
N ₇₅	52,7	55,9	67,3	63,0	93,6	87,5
N ₇₅ P ₆₀ K ₉₀	53,5	56,6	66,3	67,5	96,8	90,6
N ₁₅₀	54,6	58,8	66,5	60,3	95,5	85,9
N ₁₅₀ P ₆₀ K ₉₀	53,7	57,9	67,6	68,1	96,7	92,7

У варіантах без внесення азоту спостерігалась тенденція до зменшення вмісту рухомого азоту в ґрунті на 0,3–0,8 %. Тим часом як внесення азоту у дозах N₇₅ та N₁₅₀ сприяло збільшенню його у ґрунті на 3,1–4,2 % при НІР_{0,5} 2,7 %.

За щорічного внесення P₆₀ окремо або в поєднанні з калійними добривами у варіантах без внесення азоту відбулось збільшення вмісту рухомого фосфору на 4,6–9,5 мг/кг при НІР_{0,5} – 4,2 мг/кг. У варіантах з внесенням азоту та P₆₀ спостерігалась лише тенденція до збільшення у ґрунті фосфору.

За щорічного внесення K_{90} окремо або з фосфорними добривами у варіантах без внесення азоту відбулось несуттєве збільшення рухомого калію. На контролі відбулось суттєве зменшення вмісту його у ґрунті, що обумовлено значними виносом калію з урожаєм. Дерново-підзолистий ґрунт характеризувався дуже низьким вмістом азоту та середньо забезпечений рухомими формами фосфору та калію.

Висновки. Застосування азотних добрив на злаковому травостої в дозах N_{75} та N_{150} сприяло збільшенню азоту у ґрунті на 3,1–4,2 % при $НР_{0,5}$ 2,7 %. Без внесення азоту у сухому корінні багаторічних злакових травостоїв міститься 0,89–1,07 % азоту, 0,21–0,24 % фосфору і 0,95–1,03 % калію, а нагромаджується на 1 га цих елементів відповідно – 57–59, 12–18 і 50–70 кг.

При збільшенні дози азоту на злаковому травостої до N_{150} у порівнянні з N_{75} збільшується коефіцієнт продуктивної дії коріння – в 1,4 рази, а вміст азоту в сухому корінні – на 0,15–0,16 %, 0,02 % за внесення P_{60} , та 0,07 % – K_{90} .

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Повх О.В., Мерленко І.М. Стан мікробіоценозу дерново-підзолистого супіщаного ґрунту під впливом органічних добрив та мікробіологічних препаратів. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2013. Вип. 3. С.61–64.
2. Ярмолук М.Т., Седіло Г.М., Коник Г.С. та ін. Агроєкобіологічні основи створення та використання лучних фітоценозів: моногр. Львів: СПОЛОМ, 2013. 304 с.
3. Кургак В.Г., Лук'янець О.П. Вплив типу травостою, систем удобрення та використання на продуктивність суходільних лучних угідь північного Лісостепу України. *Збірник наукових праць Вінницького державного аграрного університету*. 2004. Вип. 17. С.9–15.
4. Кургак В. Г., Товстошкур В. М. Вплив видового складу та удобрення багаторічних травостоїв на показники родючості ґрунтів. *Збірник наукових праць ННЦ «Інститут землеробства УААН»*. 2010. Вип. 3/4. С. 15–25.

5. Бабич А.О. Методика проведення дослідів з кормовиробництва та годівлі тварин. Київ, 1994. 80 с.

6. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта (с основами статистической обработки результатов исследований). Изд.5-е. доп. и перераб. Москва, 1985. 351 с.

**ПОВЕДІНКОВІ ФІНАНСИ Й ДЕРЖАВОТВОРЧИЙ ПАТРІОТИЗМ
НАЦІЇ: МОТИВАЦІЯ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ**

Карпінський Борис Андрійович

д.е.н., професор

Львівський національний університет імені Івана Франка

м. Київ, Україна

Анотація. Мета статті полягає в поглибленні основ поведінкових фінансів, виходячи з мотиваційних проявів раціональності й ірраціональності прийняття рішень та доктринальних положень державотворчого патріотизму нації. У результаті дослідження окреслено сутнісне наповнення раціональності й ірраціональності прийняття рішень, зокрема, наголошено на мотивних особливостях девіантної поведінки платника податку, котра зміщує акцент на розмивання конституційної основи сплати податків, як базиса фінансової стійкості держави. Встановлено, що низький рівень податкової культури, проявляється через ірраціональні форми поведінки індивіда, які відхиляються від законодавчо встановлених нормам. Виділено мотиваційні фактори (морально-етичні, соціально-економічні, організаційні, політичні), які сприяють виникненню девіантної поведінки платників податків, обмежуючи тим ефективність прояву державотворчого патріотизму нації. Обґрунтовано, що *податки є кількісним вимірником фактичного державотворчого патріотизму нації та конкретизують реальну участь платників податків у формуванні фінансової складової життєзабезпечення й розвитку держави.*

Ключові слова: поведінкові фінанси, фінансові рішення, мотивація, поведінка, податки, податкова культура, державотворчий патріотизм нації.

Традиційна економіка, включно з теорією фінансів, перебуває на роздоріжжі свого стратегіологічного розвитку. І базовим тут стає

фундаменталізм проблеми соціально-економічного вибору, куди йти: чи вибрати шлях ринкового раціоналізму, або використати шлях ірраціоналізму, але ринкової орієнтації. Ніби й кардинальних відмінностей між ними немає: але перший шлях стосується прийняття людиною раціональних рішень для максимізації очікуваної корисності, що призводять до логічно обґрунтованих прогнозів її економічної поведінки, забезпечуючи при цьому й прогнозованість такого економічного критерію як прибуток; за другим – добавляються ще мотиваційно психологічні чинники конкретної людини, тобто її емоції, невпевненість, пересторога, азарт, що призводить до певної непередбачуваності в кінцевому результаті – прибутку, посилюючи його чи ослаблюючи (залежно від рішення та впливу умов).

Означена наявність специфічних аномалій у традиційній економічній і фінансовій теорії та відповідно економіко-психологічні чинники як прояву, так і управління поведінкою людини в реальних ситуаціях й стали предметом чисельних наукових досліджень, призвела до появи фундаментальних засад поведінкової економіки та поведінкових фінансів з їхньою ірраціональністю [1, 6-7, 10-13].

Зазначимо, що науковці, втягуючи в свій науковий оборот достатньо різні сторони людського буття з психологічною поведінкою людини (тобто засновані на людській діяльності, соціальних і емоційних упередженнях, а метою стає прагнення до розуміння як прийнятих нею фінансово-економічних рішень, так і їхнього впливу на ринкові ціни, прибуток й розподіл фінансових ресурсів) загалом замикають свої дослідницькі зусилля на економіці та фінансах домашніх господарств і фірм. Однак наукових праць, які б стосувались стратегіологічних можливостей поведінкових фінансів з ухилом на цілеспрямовану реалізацію мотивного потенціалу домінант (якісної і кількісної) державотворчого патріотизму нації ще немає.

Отже *метою* даного дослідження є поглиблення теоретичних положень поведінкових фінансів, виходячи з особливостей мотиваційних проявів

раціональності й іраціональності фінансових рішень та доктринальних положень державотворчого патріотизму нації.

Підкреслимо, що *мотивація* це внутрішня спонукальна сила (середовище, світ) людини, яка, виходячи з її потреб, досвіду й здібностей, обумовлює прояв рухової активності з ситуаційною поведінкою через приймання того чи іншого рішення для розв'язання певного завдання. Обмежуючись окресленою проблематикою цього дослідження ці рішення конкретизуються у фінансовій сфері.

За класичним визначенням: *фінанси* – це економічна категорія, що відображає економічні відносини в процесі створення й розподілу валового внутрішнього продукту (або фондів грошових коштів) [3, 5, 7, 9].

Як слідує із наведеного трактування, тут достатньо прозоро розкриваються можливості раціонального й оптимального вибору фінансового рішення особою, однак поза увагою залишається властиво сам мотиваційно-поведінковий процес вибору нею саме цього рішення. Виходячи з цього, така дуальність розвитку теорії сучасних фінансів, об'єктивно обумовлює, як показує практика, врахування й психологічних особливостей особи, тобто потребує дієвого синтезу положень класичних фінансів з психологією ірраціональної участі (врахування особливостей і настрою) людини (інвестора) на фінансових ринках. Фактично, в такій інтерпретації сучасні фінанси й стають фундаментальним базисом для формування концептуальних засад поведінкових фінансів.

Доцільно зазначити, що у фундаменталізмі мотиваційної ефективності поведінкових фінансів лежить соціальна поведінка, тобто поведінка конкретних індивідуумів чи груп, яка впливає на прийняття ними відповідних фінансових рішень. Загалом, у біхевіоризмі поведінкою вважають видимі прояви вчинків (усвідомлений набір дій, рефлексій, реакцій на середовище – певна узгоджена й послідовно-проявна відповідь на подразники, що зачіпають інтереси інших людей, суспільства загалом), які можна спостерігати. Окрім того, у фінансовій сфері поведінка може бути достатньо імпульсивною, жорсткою, розмитою,

заретушованою та прихованою, хоча її результативний прояв відбивається на прибутку суб'єкта (від домогосподарства до держави) [1, 3, 7, 10-13].

Можливо стверджувати, що мотиваційним джерелом поведінки людини у соціумі виступають потреби, які дозволяють їй при зважених рішеннях та розумній орієнтації щодо власних можливостей реалізувати свій трудовий й творчий потенціал, забезпечуючи тим і прогнозовані фінансово-економічні результати від своєї діяльності. Не слід нехтувати обставиною, що при глибинних трансформаціях у суспільстві з особливою гостротою може проявлятися невідповідність соціальної політики й моралі, обумовлюючи тим розмиття традиційних норм духовних і моральних устоїв, які додатково впливатимуть на фінансові рішення й надходження в бюджети різних рівнів.

Водночас, ефективність бюджетних надходжень безпосередньо залежать від рівня податкової культури платника податків, тобто його податкової поведінки у конкретних ситуаціях. У цьому контексті, виходячи з потреби в нарощуванні цих надходжень, зростає увага до їх активізації через пошук нових підходів до вичленення й зміни прояву мотиваційно негативних відхилень у податковій поведінці платників від відповідних норм у конкретному часовому розрізі (такі відхилення отримали назву девіантної поведінки). Специфічною особливістю девіантної поведінки платника податку є те, що вона завдає реальної шкоди не лише його внутрішній свідомості, а й оточуючим громадянам, оскільки зміщує акцент на розмивання конституційної основи сплати податків, як базиса фінансової стійкості держави [2, 4, 7].

Практично низький рівень податкової культури, проявляється через ірраціональні форми поведінки індивіда, які відхиляються або суперечать законодавчо встановленим нормам та правилам, що сформовані та прийняті в суспільстві. Властиво, такі форми поведінки поділяються на: девіантні, делінквентні й кримінальні. Гранично-межова різниця між цими поведінковими формами в системі податкової культури проходить через рівні схвалення зовнішнього оточення, а саме: будь-яка поведінка платника податків, яка не схвалюється громадською думкою, називається девіантною, а поведінка, яка не

схвалюється ще й законом – делінквентною. Об'єктивно, що до кримінальної буде відноситись поведінка платника податків, яка пов'язана з протиправними діями (проступками) і стає безпосередньою підставою до порушення кримінальної справи та кваліфікується за визначеними (щодо конкретних випадків цих проступків) статтями кримінального кодексу держави.

Окрім того, прийнято, що девіантна поведінка виступає першопричиною формування делінквентної та кримінальної поведінки, які через характерні поведінкові мотиваційні відхилення впливають як на ефективність поведінкових фінансів, так і прояв домінант (якісної й кількісної) державотворчого патріотизму нації

Аналіз також показує, що можливо виділити конкретні мотиваційні фактори (морально-етичні, соціально-економічні, організаційні, політичні), що сприяють виникненню девіантної поведінки платників податків, обмежуючи тим як можливості сучасного державотворення, так і ефективність прояву державотворчого патріотизму нації (ДТПН). Зокрема, до таких соціально-економічних факторів впливаючих на активізацію й загострення прояву негативних поведінкових рис платника податків відносять: зростаючий дефіцит бюджету, інфляційні процеси, кризу платежів, розбалансованість банківської системи, зниження купівельної спроможності населення. На жаль, нині проходить накладання на ці фактори ще й проблемних аспектів у планетарній боротьбі з коронавірусом COVID-2019 (*COrona Virus Disease 2019*), які безпосередньо вплинули на дохідну базу держави, обумовлюючи: спадні процеси в економіці й фінансовому просторі, зростання безробіття, зниження соціальних гарантій, перекроєння бюджету, додаткові витрати й обмеження в можливостях залучення необхідних фінансових ресурсів у державотворчі програми соціально-економічного розвитку.

Загалом, державотворчий патріотизм нації – це все, що народ загалом та кожен громадянин зокрема роблять в інтересах творення незалежної, суверенної, цивілізованої держави. За своєю природою ДТПН можливо оцінювати на основі використання двох підходів: якісного та кількісного.

Якісний підхід набув значного поширення через простоту свого відображення та й того, що лише поговорити про державу й патріотизм всі готові. Водночас, кількісний підхід раніше не розглядали, оскільки не було запропоновано зрозумілих і переконливих кількісних критеріїв такого оцінювання державотворчості, та й науковці приділяли більше уваги якісним параметрам. На основі проведених авторських досліджень можливо стверджувати: податки є кількісним вимірником фактичного державотворчого патріотизму нації щодо конкретизації реальної участі платників податків у формуванні фінансової складової життєзабезпечення й розвитку держави [2, с. 33; 4]. Практично податки забезпечують належне фінансове функціонування держави, а виходячи з означеного, наскільки сформовано та забезпечено у конкретних платників податків патріотичне розуміння національної важливості безпосереднього фінансового внеску у становлення і розвиток фінансової складової держави, то від цього об'єктивно залежать подальші фінансові можливості держави виконувати свої управлінські функції, зокрема через дієву систему поведінкових фінансів з її раціональністю й ірраціональністю щодо фінансових рішень.

Зазначимо, що часовий проміжок кристалізації ДТПН у формі ідентифікаційних характеристик (якісна домінанта) може тривати століття, а то й тисячоліття. Водночас, його безпосередня реалізація вже у формі ефективного прояву фінансової (кількісно податкової) домінанти настає в конкретному році, тобто термін віддачі триває визначений (бюджетний) рік. У даному випадку стратегіологія розвитку поведінкових фінансів з урахуванням ДТПН передбачає можливості досягнення цілей розвитку як потреб, так і поведінкових інтересів, виходячи з врахування й обмеженості в ресурсних залученнях (рис. 1).

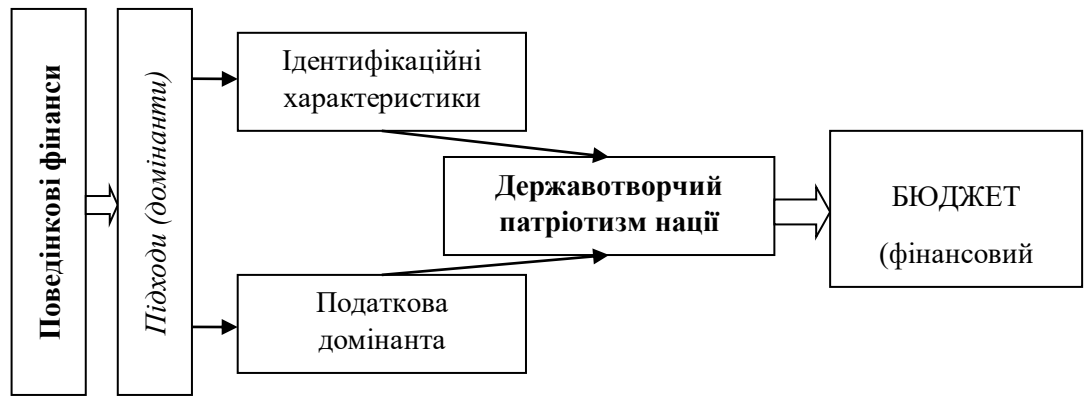

Рис. 1. Стратегіологія розвитку поведінкових фінансів на засадах управлінської доктрини взаємодії якісної і кількісної домінант державотворчого патріотизму нації зі спрямованістю на формування бюджету

Джерело: авторська розробка.

Загалом, стратегіологія розвитку поведінкових фінансів – це специфічний напрям знань у системі фінансової науки, який функціонально-архітектурно окреслюється та конкретизується поведінковими фінансами, із властивими їм закономірностями й значенням спонукальних мотивів і психологічних (іраціональних) факторів під час вибору індивідами моделі фінансової поведінки і прийнятті ними інвестиційних рішень та наслідків цього вибору на фінансові ринки, з агрегуванням у розвитку за врахування потреб, можливостей і поведінки як населення загалом (чи його окремих груп), так і господарюючих суб'єктів.

Підкреслимо, що на основі створеної Леоном Фестінгером (Leon Festinger) теорії когнітивного дисонансу (внутрішній психічний конфлікт, що виникає при зіткненні в свідомості людини суперечливих знань, ідей, переконань стосовно деякого об'єкта, тобто люди при цьому вступають в протиріччя з самим собою), Деніел Канеман (Daniel Kahneman) та Амос Тверські (Amos Tversky) сформуvalи теорію можливостей (Prospect Theory), яка й стала ідеологічним базисом для становлення поведінкових фінансів (Behavioral Finance) [8, 10-13].

Зокрема, дослідник в області поведінкових фінансів Херш Шефрін ємно зазначив, що поведінкові фінанси – це вивчення того, як психологія впливає на прийняття фінансових рішень і фінансові ринки [11].

Загалом, *поведінкові фінанси* – це сфера науки, яка вивчає як психологія людини (людей), а через неї вже учасники фінансових відносин, обумовлює й впливає на процес прийняття їхніх фінансових рішень, виходячи з поєднання раціональності й ірраціональності, починаючи від рівня домашніх господарств та закінчуючи глобальними фінансовими ринками.

Виходячи з аналізу поведінкової теорії щодо мотиваційності прийняття фінансових рішень на конкретних рівнях, можливо зазначити на ряд обставин, які обумовлюють їх ірраціональність з відходом від стійкої раціональності:

– індивідууми, приймаючи дані рішення, можуть різні погляди й думки, які не є стабільними і можуть змінюватись, як в процесі їхнього прийняття, так і під дією зовнішнього середовища;

– управлінці можуть мати власні цілі, які не обов’язково співпадають з цілями організації, а це значить, що вони не можуть бути ідеальними виконавцями її інтересів фірми, оскільки у них можуть проявлятись власні пріоритети;

– психологічний прояв цього впливає й на інших, що призводить до зміни сутності такого рішення.

Квазіраціональність у прийнятті фінансового рішення не значить, що вона повністю відмінна від раціонально прийнятого на засадах прибутковості, тут виступає на перший план більше суб’єктивна оцінка ситуації з позиції конкретної особи (індивідуума), яка базується більше на її поведінкових уподобаннях ніж на зважених розрахункових процедурах. Напевне саме в цьому полягає змістове доповнення теорії фінансів з огляду розгляду не лише зі сторони науки, а й мистецтва – у якому задіюється вже психологія поведінки людини, що стратегіологічно чіткіше відображає мотиваційну частину ідеології формування сучасного фінансового менеджменту.

Висновок. Поведінкові фінанси, використовуючи базові положення, методи і моделі класичних фінансів щодо раціональності дій індивідуума чи відповідних інституцій, орієнтуються вже на вичленення психології та регулювання вчинків осіб при прийнятті ними фінансових рішень з урахуванням стану їхньої емоційності й моральної стійкості, зокрема, конкретизується мотиваційна ірраціональність поведінки платника податків на різних етапах державотворення з реальною можливістю впливу на соціально-економічний розвиток. Практично в умовах невизначеності індивідууми часто підпадають під зовнішній й внутрішній психологічний тиск, який знижує поріг мотиваційної раціональності мислення при прийнятті таких рішень, формуючи ірраціональність вчинків.

Поведінкові фінанси стають фундаментальним теоретико-фінансовим базисом сучасного світосприйняття й розвитку фінансових відносин, оскільки через них проходить інтеграція поведінкових й когнітивних психологічних теорій з традиційним (усталеним) підходом до фінансів, обумовлюючи потребу в обґрунтованому поясненні того, чому люди не враховують результатів раціонального аналізу наявної інформації, а приймають нераціональні фінансові рішення в конкретних ситуаціях. Подальший розвиток емпірики поведінкових фінансів дозволить сформулювати можливості для широкого використання їх піходів, які виходять за межі класичної фінансової теорії, та ефективно враховувати мотиваційно ірраціональну складову прийняття фінансових рішень, знижуючи тим ризики втрат, що відбиватиметься й у кількісній (податковій) домінанті державотворчого патріотизму нації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Горецкая В. А. Поведенческие финансы: использование теории перспектив в процессе принятия инвестиционных решений // Российское предпринимательство. – 2013. – Том 14. – № 13. – С. 104-110.
2. Карпінський Б. А. Державотворчий патріотизм нації: податкова домінанта інвестиційного зростання. Монографія. – Львів : Колір ПРО, 2018. –

480 с. (Серія „Держава і стратегіологія”).

3. Карпінський Б. А. Збалансованість фінансової системи: методологія, оцінка, порівняння. Монографія. – Львів : Логос, 2005. – 496 с. (Серія „Фінансові стратегії”).

4. Карпінський Б. А. Концепція формування та розвитку державотворчого патріотизму нації з позиції податкової домінанти. – Львів : ЛДФА, 2014. – 12 с.

5. Карпінський Б. А., Шира Т. Б. Фінанси: термінологічний словник. Навч. посібник. – К. : ВД „Професіонал”, 2008. – 608 с.

6. Кізима Т. О. Поведінкові фінанси як новий напрям досліджень сучасної фінансової науки // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2013. – Вип. 9 (2). – С. 175_179. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2013_9\(2\)_35](http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2013_9(2)_35).

7. Твид Л. Психологія фінансов. – М. : ИК „Аналитика”, 2002. – 376 с.

8. Фестингер Л. Теорія когнитивного диссонанса. – М. : Ювента, 1999. – 320 с. (Серія „Мастерская психологии и психотерапии”).

9. Фінанси: курс для фінансистів. Підручник / За ред. П. Ю. Буряка, О. Б. Жихор. – К. : „Хай-Тек Прес”, 2010. – 528 с.

10. Kahneman D., Tversky A. Judgment under uncertainty: Heuristics and biases // Science. – 1974. – № 185 (4157). – P. 1124-1131.

11. Shefrin H. Beyond Greed and Fear. Understanding Behavioral Finance and The Psychology of Investing. – Oxford University Press. New York, 2016. – 478 p.

12. Suryawanshi P. B., Jumle A. G. Comparison of behavioral finance and traditional finance: for investment decisions // IRACST – International Journal of Commerce, Business and Management. – 2016. – Vol. 5. – № 3. – P. 81-85.

13. Thaler R. Advances in Behavioral Finance. – New York : Russel Sage, 2003. – 512 p.

УДК 159.9.07.

**ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ ОСОБИСТОСТІ
ПІД ЧАС КАРАНТИНУ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ В УКРАЇНІ:
СТАТЕВО-ВІКОВИЙ АСПЕКТ**

Калька Наталія Миколаївна

старший викладач кафедри
психології факультету психології

Одинцова Галина Юріївна

кандидат психологічних наук
доцент кафедри психології факультету психології
Львівський державний університет внутрішніх справ
м. Львів, Україна

Анотація: У статті подано результати дослідження емоційних переживань особистості за допомогою методу мандали під час карантину пандемії коронавірусу. Авторки здійснили ґрунтовний аналіз домінуючих емоцій у чоловіків та жінок, а також залежно від віку (І група – до 22-х років, ІІ група – 23-35 років, ІІІ група – 36 і старше).

Ключові слова: мандала, емоції, емоційні переживання, особистість, карантинні обмеження.

Карантинні обмеження у період пандемії коронавірусу у цілому світі, зокрема в Україні, суттєво переформатували звичний ритм життя більшості осіб. Внаслідок зменшення фізичної активності, соціальних контактів, страху за своє здоров'я та здоров'я своїх близьких, неможливості планувати та організувати своє майбутнє, відсутність повноцінного відпочинку, прокрастинацію значних змін зазнали усі особистісні сфери. Проте найуразливішою сферою, що першою прийняла удар стала емоційна. Домінування тривожних настроїв, страх, невизначеність, психічне напруження,

відсутність яскравих емоцій суттєво вплинули на загальний психоемоційний стан особистості, що переживала карантин.

Для дослідження особливостей емоційних переживань у період карантинних обмежень було використано метод мандали, який дозволив визначити специфіку низки особистісних та емоційних переживань у цьому періоді.

Метод мандали допомагає зафіксувати психічний стан особи, яка її створила. Кожна з мандал є своєрідним дзеркалом особистості, яке відображає усі тонкощі та приховані чи витіснені переживання через символи та кольори [1].

Цей психічний матеріал у вигляді малюнку мандали тісно пов'язаний із реальною ситуацією переживань особистості.

З метою визначення актуальних емоційних переживань у період карантину у дослідженні використано проєктивну методику MARI Дж. Келлог [2]. Її використання дало можливість чітко «змалювати» емоційний профіль осіб, що перебували в карантині та специфіку переживань в залежності від віку та статі.

У дослідженні взяли участь 56 осіб (37 жінок і 19 чоловіків) віком 17-64 років, які перебували на карантині. Дослідження проводилося у квітні-червні 2020 року у м. Львові.

Кожному із досліджуваних запропоновано інструкцію: «Візьміть чистий аркуш паперу А4 і на ньому простим олівцем намалюйте велике коло. Віднайдіть центр кола. Візьміть олівці чи фарби і починайте малювати всередині кола. Пам'ятайте, що зовнішні межі кола не повинні бути для Вас перешкодою. Якщо Ви хочете вийти за межі кола, Ви можете це зробити – це Ваше коло. Коли Ви закінчите малювати назвіть малюнок і напишіть дату. Вкажіть, де знаходиться верхня частина зображення» [2]. Після закінчення малювання досліджувані відповіли на питання: які емоції та почуття викликає у Вас малюнок?

Для визначення домінуючих емоцій до уваги взято символи, кольорове забарвлення мандали, а також її образне та смислове навантаження, яке озвучене автором мандали.

У результаті аналізу емоцій визначено низку домінуючих емоційних переживань досліджуваних (рис.1):

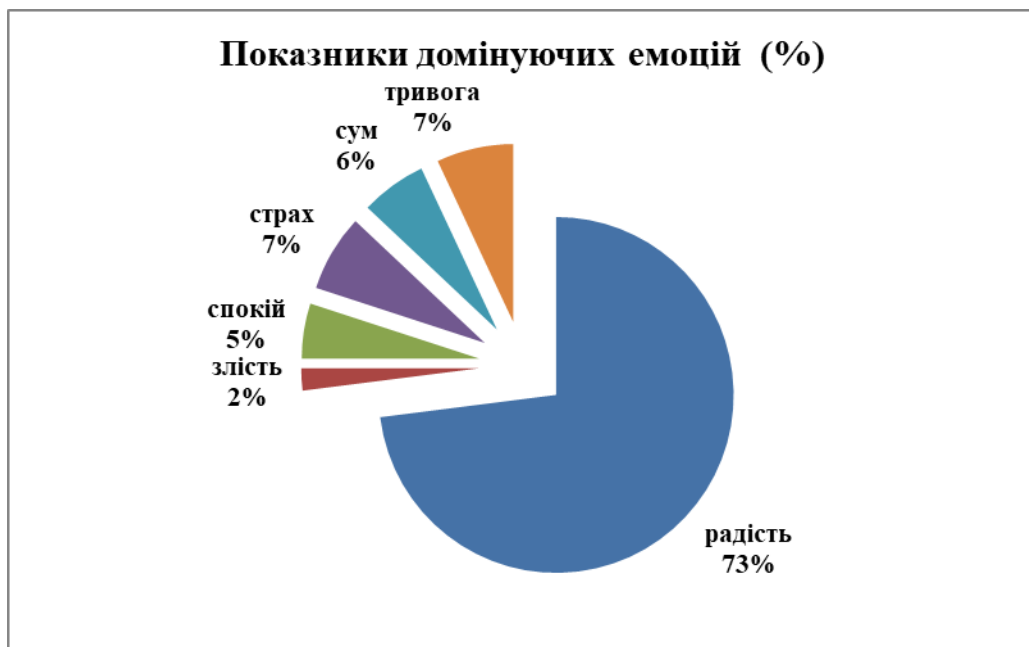

Рис.1. Розподіл емоцій у вибірці

Зазначимо, що у досліджуваних помічено значне домінування емоції «радість» (73 %), що свідчить про переживання позитивної емоції внаслідок нової реальності життя. У більшості респондентів наявність цієї емоції пов'язана з можливістю сповільнення, життєвої паузи, відпочинку у час карантину, тому і є причиною її виникнення.

Мандали досліджуваних, як правило, мають яскраві кольори та символи, що асоціюються з позитивними моментами життя (сонце, квіти, усмішки, кільки, м'ячики, пташки тощо) (рис.2).

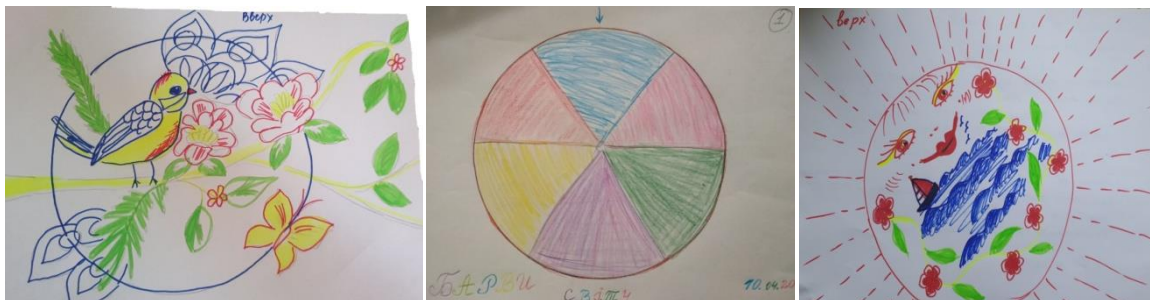

Рис.2. Мандали з домінуючою емоцією «Радість»

Усі інші емоції (тривога, сум, страх, спокій та злість) отримали менше 10%, що свідчить про конструктивне переживання карантинних обмежень респондентами, оскільки негативні емоції переважно відсутні. Найбільший відсоток серед вищезгаданих отримала тривога, що є закономірно, оскільки у ситуації невизначеності та очікування вона займає чільне місце.

Щодо показників емоцій у чоловіків та жінок, то вони розподілилися наступним чином (рис.3).

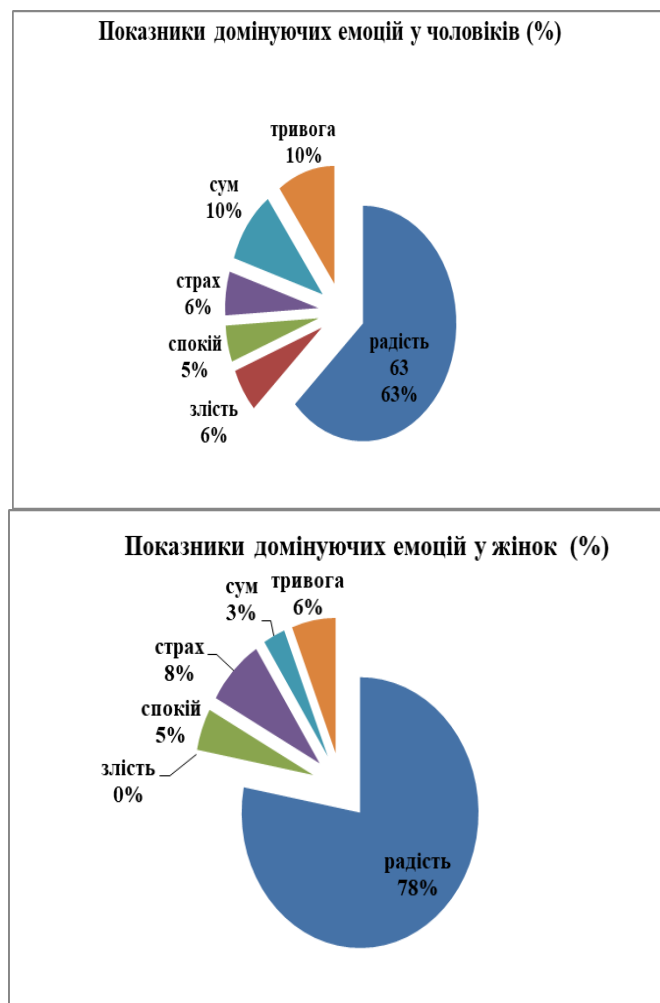

Рис.3. Показники відмінностей емоцій у чоловіків та жінок

Як підтверджують результати кількісної та якісної обробки результатів дослідження більшість жінок вибірки переживають емоцію радості у порівнянні з чоловіками. 78% жінок проявили позитивну налаштованість на ситуацію карантину та більшу опірність проти негативних та стресових переживань у цей непростий період.

Також слід відмітити, що у жінок відсутня емоція злості на протигагу чоловікам. Емоції тривоги та суму переживають 10% чоловіків, а от ці ж емоції притаманні меншому відсотку жінок (сум – 3%, тривога – 6%). Наявність та переважання негативних емоцій суму та злості у чоловіків у порівнянні з жінками свідчить про гостріше переживання ситуації невизначеності, нездатність впоратися з нею, відчуття безпорадності та загрози.

Щодо вікових особливостей переживань, то умовно розділивши досліджуваних на три вікові категорії (І група – до 22-х років, II група – 23-35 років, III група – 36 і старше), проаналізовано домінуючі емоції у них (рис. 4).

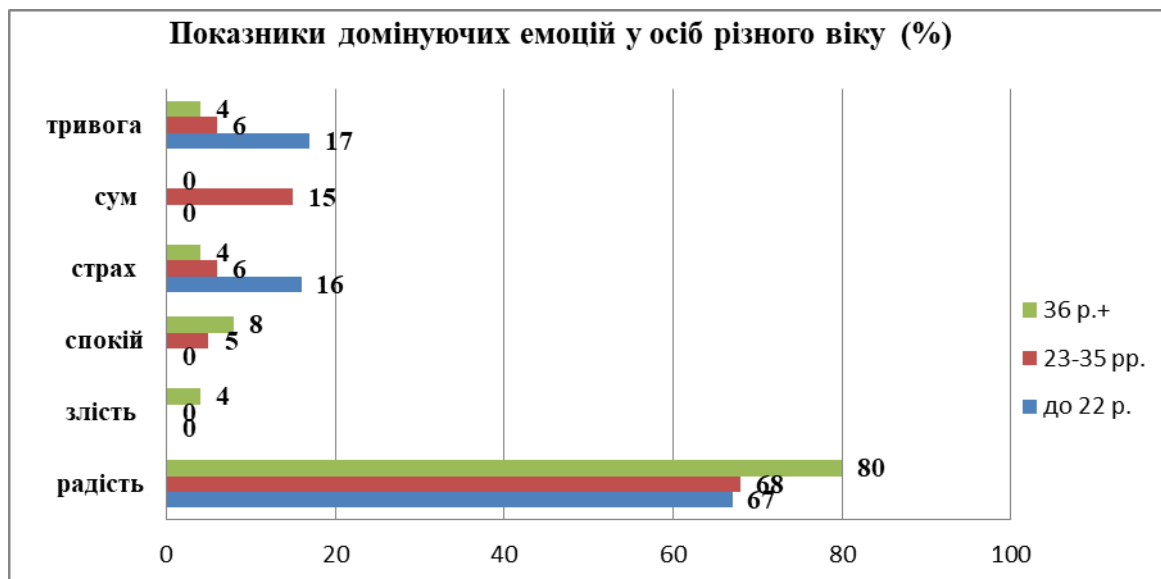

Рис.4. Розподіл емоцій у досліджуваних різного віку

Так, можна переконливо заявити, що найбільше радіти вмiють особи старше 38 років (80%), а молоді люди набагато менше переживають цю емоцію (до 22-х років (67%) , старші 36 років (68%). Можливо, особи у віці 36+ більш зріло, стійко та врівноважено сприймають життєві ситуації і здатні бачити в них більше позитиву, а молоді люди в силу емоційної нестійкості схильні до сильніших емоційних переживань, тому у них частіше проявляються такі емоції, як «страх» (особи до 22 р. – 16%) .

Щодо переважання емоції суму у осіб 22-35 років (15 %) то її показники можуть свідчити про бажання жити наповненим і активним життям, оскільки це період молодості, а через карантинні обмеження з'являється ця негативна емоція.

Переживання тривоги у осіб до 22 років (17 %), ймовірно є свідченням нестійкості емоційної сфери і підвладності впливів зовнішніх чинників і, як наслідок, наявності тривожних переживань.

Проте слід зазначити, що для більшості респондентів намальовані мандали наповнюють їх ресурсними емоціями, незважаючи на специфічність реальної ситуації, у якій вони перебувають, що пов'язана із карантинними обмеженнями та тривогою за своє здоров'я.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Копытин А.И. Диагностика в арт-терапии. Метод «Мандала». –СПб.: Речь, 2014. – 144 с.
2. Тамашина Н. Метод МАРИ (MARI) Дж. Келлог. – Режим доступу: <https://www.b17.ru/article/32450/>

**ПОРУШЕННЯ КАЛЬЦІЄВОГО ОБМІНУ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА
ОКРЕМІ ПОКАЗНИКИ ГОМЕОСТАЗУ У ХВОРИХ
З КОМОРБІДНОЮ ПАТОЛОГІЄЮ**

Карая Олена Володимирівна

к. м. н., асистент

Малик Наталія Віталіївна

к. м. н., доцент

В'юн Тетяна Іванівна

Асистент кафедри

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

Анотація: В роботі представлені результати вивчення кальцієвого обміну у хворих на хронічний безкам'яний холецистит (ХБХ) з супутньою гіпертонічною хворобою (ГХ). Встановлено, що розвиток хронічного безкам'яного холециститу супроводжується змінами в обміні кальцію. Поєднання ХБХ і ГХ підсилює зміни в метаболізмі кальцію, що можна розглядати як один з механізмів загострення ХБХ у хворих з супутньою ГХ.

Ключові слова: кальцій, хронічний безкам'яний холецистит, гіпертонічна хвороба, гіпокальціємія.

У процесі еволюції саме кальцій був обраний природою на роль посередника та регулятора різноманітних метаболічних процесів, функцій клітин. Іони кальцію підтримують цілісність мембран та транспортування через них, регулюють багато ферментативних реакцій, звільнення гормонів й нейромедіаторів, внутрішньоклітинну дію гормонів, процеси секреції, коагуляції крові, беруть участь у нейром'язовому збудженні, апоптозі. Гомеостаз кальцію в усьому організмі залежить від тих самих умов, що й у

клітині. При цьому головним, що визначило організацію обміну Ca^{2+} , є вузький діапазон фізіологічних його змін у клітині, який розташований у ділянці дуже низьких рівнів [3]. До найважливіших регуляторів обміну речовин належить печінка. Вона бере участь у виділенні з жовчю токсичних і біологічно активних речовин та продуктів метаболізму; виконує не тільки секреторну й синтетичну, а й важливі екскреторні функції [1]. Кальцій відіграє винятково важливу роль у механізмі утворення жовчі як багатокомпонентного та складного секрету. Особливо чітко визначається його вплив на жовчотворну функцію печінки. Кальцій не тільки помітно впливає на секрецію жовчних кислот і ліпідних комплексів, а й різко змінює екскреторні процеси в печінці. Висока інтенсивність виділення білірубіну з жовчю в умовах уведення кальцію хлориду у воротний кровоплин дає змогу припустити участь іонів Ca^{2+} в активізації ферментативних процесів. Ці процеси пов'язані з утворенням білірубінглюкуронідів та біоенергетичних реакцій, які беруть участь у забезпеченні його транспортування через клітинні мембрани в жовчні капіляри [4]. Узагальнюючи наведені вище дані, можна констатувати різноманітну дію кальцію на метаболічні процеси, які зумовлюють посилення не тільки секреторної, а й екскреторної функції печінки. Обмін кальцію в жовчовивідній системі має низку характерних особливостей. Передусім це пов'язано з його значною концентрацією в жовчному міхурі. Відомо, що у разі введення кальцію в систему воротного кровоплину печінки відбувається не звичайна його фільтрація з крові, а виділення внаслідок активної діяльності печінкових клітин, які утворюють секрет з вищим вмістом кальцію, ніж у плазмі крові. Відсутність при цьому помітного підвищення його екскреції з сечею свідчить про виразну участь печінки в регуляції кальцієвого гомеостазу за такого шляху надходження солей в організм [2, 5]. Таким чином, розвиток хвороб системи печінки може сприяти негативному впливу на кальцієвий гомеостаз. Мета дослідження — вивчення змін в обміні кальцію у хворих на хронічний безкам'яний холецистит (ХБХ), а також визначення впливу на ці зміни супутньої патології, а саме гіпертонічної хвороби.

Матеріали та методи Обстежено 62 хворих на ХБХ, серед яких у 47 було супутнє захворювання — гіпертонічна хвороба (ГХ). Задля об'єктивізації, адекватності й порівнюваності результатів було сформовано дві додаткові групи з осіб, які мали одну нозологічну форму: у 15 пацієнтів була ХБХ, у 27 — ГХ. Серед обстежених переважали жінки (50) віком від 44 до 55 років. Усі вони лікувалися в стаціонарі з причини загострення ХБХ. Верифікація діагнозу ХБХ відбувалася на підставі оцінки результатів комплексного обстеження, яке передбачало: аналіз скарг, даних анамнезу хвороби, об'єктивний і додаткові методи дослідження. Стан кальцієвого обміну оцінювали за рівнями кальцію в сироватці крові та жовчі, які визначали за допомогою наборів Pliva_Lachema. Контрольні величини кальцієвого обміну отримано під час обстеження 25 здорових осіб, які були репрезентативні наведеним групам за статтю та віком.

Результати та обговорення. За ступенем ГХ хворих основної групи розподілили на дві підгрупи: у 17 хворого виявлено ГХ I ступеня, у 30 — II. У групі порівняння — відповідно 7 та 20 хворих. Під час клінічного та інструментального досліджень у хворих на ХБХ з супутньою ГХ встановлено такі типи дискінезій ЖМ: гіперкінетичний — у 40 хворих; гіпокінезію — у 14; змішаний — у 8 спостереженнях. У групі порівняння гіперкінетичний тип дискінезії діагностовано у 9 хворих. Дослідження засвідчило, що в усіх групах знизився вміст кальцію в сироватці крові, при цьому в групі з поєднаною патологією найбільшою мірою $-2,17 \pm 0,03$ ($p < 0,001$). Таким чином, як ХБХ, так й ГХ призводять до змін у кальцієвому обміні, що виявляється гіпокальціємією, механізм розвитку якої при даних нозологічних формах відрізняється. Вірогідної різниці показників між групами не виявлено. Водночас поєднання ХБХ й ГХ поглиблювало порушення кальцієвого обміну, що, на нашу думку, можна розглядати як прогностично негативний тандем. Вміст кальцію в жовчі вірогідно відрізнявся від такого в групі контролю, однак вірогідних розбіжностей між групами хворих не спостерігалось. Такі невірогідні розбіжності, мабуть, можна пояснити іншими шляхами втрати кальцію при ГХ. Таким чином, перебіг ХБХ супроводжується змінами в кальцієвому обміні, що

виявляється гіпокальціємією з понад чотириразовим збільшенням його вмісту в жовчі. Проведено оцінку показників з урахуванням типу дискінезії жовчного міхура. Так, найбільші зміни в кальцієвому обміні помічено у хворих з дискінезією ЖМ за гіпомоторним типом $-8,6 \pm 0,63$ ($p < 0,001$). Водночас у процесі вивчення концентрації кальцію в жовчі з урахуванням результатів посіву жовчі на бактеріальну флору не виявили будьякої закономірності, тобто вміст кальцію в жовчі не залежав від наявності або відсутності збудника. Також не зауважено вірогідних змін у показниках кальцію крові залежно від стадії ГХ. Під час порівняння вмісту кальцію в жовчі з показниками холато-холестеринового коефіцієнта (ХХК) у хворих на ХБХ виявлено зворотну залежність, яка в разі гіпомоторного типу дискінезії ЖМ становила $r = -0,72$, а гіпермоторного — $r = -0,43$. Таким чином, зміни літогенності, отже, й фізико-хімічних властивостей жовчі, які виявляються зниженням ХХК й одночасним підвищенням рівня кальцію в жовчі у хворих на ХБХ та гіпокінетичним типом дискінезії ЖМ, дають змогу розглядати згаданий результат як індикатор схильності до формування хронічного калькульозного холециститу. Отримані дані засвідчують потребу в прове денні медикаментозної корекції кальцієвого обміну у хворих на ХБХ з метою профілактики можливих ускладнень (каменеутворення, розвиток остеопорозу).

Висновки. Перебіг ХБХ супроводжується змінами кальцієвого обміну, які виявляються гіпокальціємією та його нагромадженням у жовчі. ГХ у хворих на ХБХ посилює зміни в обміні кальцію, що можна розглядати як один із негативних патогенетичних механізмів за такого поєднання хвороб. Зміни в кальцієвому обміні у хворих на ХБХ мають зворотну кореляцію із холато-холестериновим коефіцієнтом, особливо в разі гіпомоторного типу дискінезії, що можна використовувати як індикатор розвитку калькульозного холециститу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Карая О.В. Роль кальцію в організмі та вплив порушень кальцієвого обміну на окремі показники гомеостазу у хворих на хронічний безкам'яний холецистит із супутньою гіпертонічною хворобою // Сучасна гастроентерол.— 2009.— № 5(49).— С. 43—46.

2. Коричева Е.С., Ильченко А.А., Селезнева Э.Я, Дроздов В.Н. Роль билиарной недостаточности у больных ЖКБ и ПХЭС в развитии нарушения минеральной плотности костной ткани // Матер.12-го Славяно-Балтийского науч форума «Санкт-Петербург Гастро -2010»- Гастроэнтерология Санкт-Петербурга.-2010.— № 2-3.— М 45-46.

3. Эмбутинекс Ю.В., Дроздов В.Н., Чернышова И.В. и др. Нарушение минеральной плотности костной ткани у больных с заболеваниями органов пищеварения// Эксерим и клин гастроэнтерология.-2011.-№9.-С.95-98.

4. Хаустова Г.Г., Банина Т.В., Мухина Ю.Г., Щеплягина Л.С. Дефицит кальция и витамина D при хронических заболеваниях желудка и тонкой кишки // Доктор.Ру.— 2008.— № 1.— С. 14—18.

5. Fournier M.R., Targownik L.E., Leslie W.D. Proton pump inhibitors, osteoporosis and osteoporosis –related fractures// Maturitas.— 2009.— Vol.64(1).— P. 9—13

УДК: 339.1

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ: ІННОВАЦІЙНИЙ ВЕКТОР

Кліпкова Оксана Ігорівна

к. е. н., доцент

Козьмук Наталія Ігорівна

к.е.н., доцент

Державний вищий навчальний заклад

«Університет банківської справи»

м. Львів. Україна

Анотація. У матеріалах дослідження проаналізовано тенденції зміни кількості підприємств за розміром, наведено динаміку зміни кількості інноваційних підприємств, суми інноваційних витрат та обсягу інноваційної продукції. Зазначено, що в сукупності ці тенденції відображають вектор інноваційного розвитку бізнесу в Україні. Наведено універсальні рекомендації, щодо активізації інноваційної активності у підприємницькому секторі України.

Ключові слова: підприємство, інноваційна активність, інноваційні витрати, інноваційний розвиток

Сьогодення у економічному та політичному середовищі визначається наявністю та ефективністю діяльності малого та середнього бізнесу, адже саме цей економічний прошарок є важелем впливу на формування та розподіл ВВП у державі. Зважаючи на це, актуальність вивчення, моніторингу та оцінювання іноваційного вектору діяльності бізнесу набуває першочергового значення у кожній стадії економічного циклу України.

Якщо говорити про загальний огляд підприємництва в Україні, можемо зазначити, наступне: Тенденція кількості підприємств за розміром відображає усю сукупність економічних та політичних процесів України за останні 8 років,

зокрема зменшення кількості великих підприємств у 2014-2019 рр. на 0,1 % , але в цілому основну кількість підприємств в Україні складають малі підприємства ($\approx 95,6$ % від всіх підприємств) з яких близько 85 % - суб'єкти мікропідприємництва [1]. Кількісне визначення підприємств малого і середнього бізнесу є важливим для подальшого порівняння його з іншими показниками оцінки функціонування і розвитку малого і середнього бізнесу.

Як можемо спостерігати на рисунку, найбільш оптимістична картина, щодо тенденції збільшення кількості підприємств спостерігалась в 2015 році. Особливо, це стосується зростання кількості підприємств з чисельністю працівників від 1 до 9 осіб.

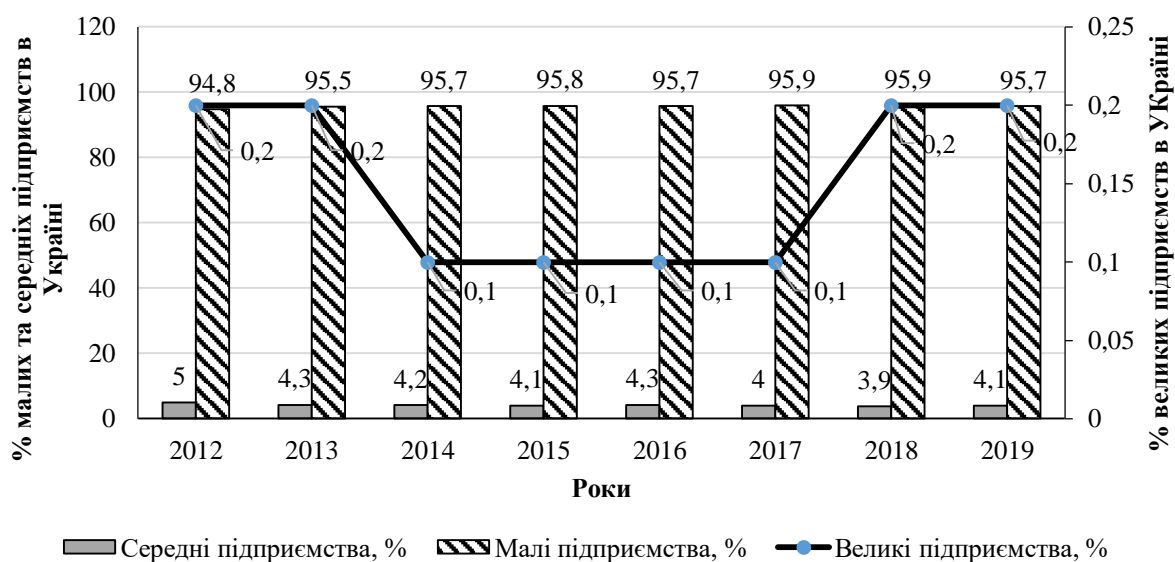

Рис. 1. Динаміка кількості підприємств з розподілом на великі, середні та малі

В свою чергу аналіз тенденцій інноваційного розвитку підприємств в Україні дозволить акцентувати увагу на рівні інноваційної активності підприємницької діяльності (рис. 2).

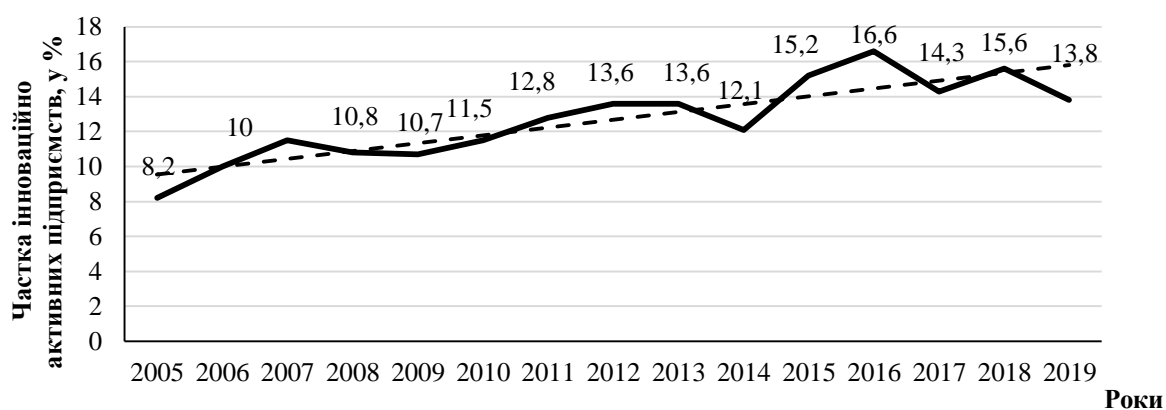

Рис. 2 Частка промислових підприємств, що впроваджували інновації по Україні, у % до загальної кількості промислових підприємств за 2005-2019 рр.

На підставі отриманої інформації можемо зробити висновок, що в Україні кількість інноваційно активних підприємств станом на кінець 2019 зменшилась на 1,8 %, при цьому обсяг інноваційних витрат зріс у 2019 р. порівняно з 2018 р. на 2039,8 млн.грн, а кількість інноваційної продукції зменшилась на 1695 найменувань (56 %), що свідчить наявність декструктивних зрушень у національній економіці України (рис. 3).

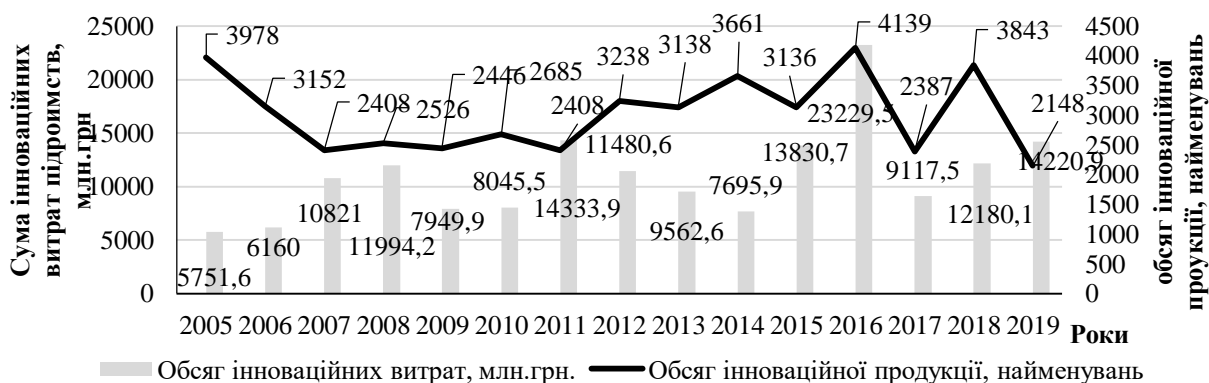

Рис. 3 Обсяг інноваційних витрат та реалізованої інноваційної продукції підприємствами в Україні за 2005-2019 рр.

В останні 5 років широкомасштабні коливання інноваційної активності вітчизняних підприємств пов'язані із зміною держаних орієнтирів у напрямі подолання зовнішньоекономічного конфлікту, переливом капіталу між регіонами, зміною вартості національної грошової одиниці та іншими факторами, що характеризують зміну сфер впливу та прибутковості у бізнес-

середовищі. Зважаючи на те, що в Україні переважають малі та середні підприємства, велику частку інновацій впроваджують саме великі, оскільки забезпечені ресурсами, організаційними можливостями, мотиваційними чинниками тощо [2].

Але для кожного підприємства, незважаючи на масштаб діяльності форму власності та вид діяльності можна запропонувати універсальні заходи стимулювання інноваційного розвитку, а саме:

- забезпечити доведення змісту мети та цілей організації до кожного працівника;

- постійне та безперервне навчання персоналу підприємства, налагодження сприятливого психологічного клімату в організації, розвиток лідерських рис характеру працівників, які докладатимуть зусиль для розвитку організації;

- формування позитивного ставлення до інноваційної стратегії підприємства» [3].

Величина інноваційного потенціалу підприємства визначатиметься наявністю науково-дослідних, проектно-конструкторських, технологічних організацій, експериментальних виробництв, дослідних полігонів, навчальних закладів, персоналу та технічних засобів цих організацій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Державна служба статистики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

2. Кліпкова О. І. Комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності креативних індустрій інноваційних систем розвитку : моногр./ В. І. Куцик, О. І. Кліпкова. – Львів : Вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2017. – 268 с.

3. Підкамінний І.М. Системні фактори впливу на інноваційний розвиток підприємства / І. М. Підкамінний, В.С. Ціпурина // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2011. – № 3. – 2011 р.

НАСЛІДКИ АВАРІЇ НА ЧАЕС ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Кротенко Вікторія Володимирівна

к.х.н., доцент

Ковшун Лідія Олександрівна

д.т.н., професор

Хижан Олена Ісаївна

к.х.н., доцент

Стась Ганна Юрївна

студентка

Національний Університет біоресурсів і

природокористування України

м.Київ, Україна

Анотація: у роботі розглянуто проблеми подолання наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. Незважаючи на фінансову допомогу міжнародних організацій, основне навантаження по перетворенню об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему лягає на Україну.

Ключові слова: ЧАЕС, радіонукліди, об'єкт «Укриття», катастрофа, протирадіаційні заходи, оточуюче середовище, радіоактивність, ізотопи, зона відчуження, новий безпечний контаймент.

26 квітня 1986 року сталась аварія на четвертому енергоблоці Чорнобильської АЕС. Ця аварія оцінюється експертами як найбільша в історії ядерної енергетики. Негативні наслідки цієї техногенної катастрофи пов'язані із викидом значної кількості радіонуклідів у довкілля, з тривалим існуванням зруйнованого ядерного ректора (об'єкт «Укриття»), а також з виведенням Чорнобильської АЕС з експлуатації.

Чорнобильська аварія призвела до забруднення більш як 145 тисяч км² території України, Білорусії, Російської Федерації, щільність забруднення якої радіонуклідами ¹³⁷Cs перевищує 37 кБк/м² (перевищення цього рівня за законодавством зазначених країн відносить території до категорії забруднених). Унаслідок Чорнобильської катастрофи постраждало 5 мільйонів людей, на забруднених територіях розташовано майже 5 тисяч населених пунктів Республіки Білорусь, України та Російської Федерації. З них на Україні – 2293 сіл, селищ та міст, у яких чисельність на початку дев'яностих років минулого сторіччя перевищувала 2,6 млн. осіб (табл.1)[1].

Таблиця 1

Порівняльні дані по забрудненню радіонуклідами територій слов'янських республік внаслідок аварії на ЧАЕС[2]

Площа подана у кв.км.

Рівень забруднення, Кюрі/кв.км.	1-5	5-15	15-40	Вище 40
Всього по СРСР	103200	17610	7160	3100
Білорусія	29920	10170	4210	2150
Росія	39280	5450	2130	310
Україна	34000	1990	820	640

Крім України, Республіки Білорусь та Російської Федерації значного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи зазнали території Швеції, Австрії, Норвегії, Німеччини, Фінляндії, Греції, Румунії, Словенії, Швейцарії. Меншою мірою було забруднено території інших держав Європи. Випадіння радіонуклідів з Чорнобильської АЕС були зафіксовані національними підрозділами різних країн, які здійснювали радіаційний моніторинг, на території Азії, Північної Америки, в акваторіях Атлантичного та Тихого океанів у північній півкулі.

Одразу після аварії значні зусилля були спрямовані на оцінку стану радіоактивного забруднення навколишнього середовища та контролю вмісту радіонуклідів у продукції, що вироблялась на забруднених і прилеглих до них

територіях. Була сформована розгалужена мережа систем моніторингу з сотнями лабораторій та постів радіологічного контролю. Були складені карти радіоактивного забруднення як України, так і інших районів Радянського Союзу на основі вимірювання доз потужності зовнішнього випромінювання і аналізу проб елементів оточуючого середовища. Наприкінці 1989 року до переліку, який визначав місця здійснення протирадіаційних заходів, було внесено близько 1500 населених пунктів Рівненської, Житомирської, Київської та Чернігівської областей [3].

Протягом 1991-1995 років відповідно до вимог чинного законодавства було визначено територію зон радіоактивного забруднення. До цих зон було віднесено 2293 населених пункти дванадцяти областей, які зазнали найбільшого забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Території, що віднесені до зон радіоактивного забруднення, знаходяться у 74 районах 12 областей (Вінницька, Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Київська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська).

Зараз радіаційний фон у порівнянні з 1986 роком зменшився у сотні разів. Вжиті контрзаходи та процеси самоочищення природного середовища призвели до зменшення вмісту радіонуклідів в об'єктах навколишнього середовища та у продукції сільського господарства. А це, в свою чергу, зумовило зменшення доз зовнішнього та внутрішнього опромінення населення. Загальна активність викинутих речовин зменшилась більше ніж у 200 разів, а та радіоактивність, що залишилась на земній поверхні за межами промислового майданчика Чорнобильської АЕС більше ніж на 85% представлена цезієм-137, майже 10% - стронцієм-90, решта – на рахунку трансуранових елементів, лєвова частка яких належить плутонію-241.

Оскільки після аварій великі території були забруднені не тільки короткоживучими радіоактивними ізотопами, але й ізотопами, які мають значні періоди напіврозпаду, то проблеми, пов'язані з наслідками аварії будуть мати місце ще багато років(табл.2).

Таблиця 2

Періоди напіврозпаду деяких ізотопів

Ізотоп	Період напіврозпаду
^{90}Sr	29 років
^{137}Cs	30 років
^{239}Pu	$2,44 \times 10^4$ років
^{241}Am	432,8 роки

Найбільшу небезпеку зараз (і в найближчі десятиліття) являють собою ізотопи стронцію та цезію з періодом напіврозпаду близько 30 років. Найбільші концентрації цезія-137 знаходяться у поверхневому шарі ґрунту, звідки він потрапляє в рослини та гриби. Радіоактивні ізотопи плутонію та америцію будуть міститися в ґрунті впродовж сотень років, але їх кількість невелика. Як і ізотопи стронцію, вони знаходяться у верхньому шарі ґрунту. Але співвідношення активності $^{241}\text{Am}/^{239+240}\text{Pu}$ з кожним роком збільшується. Якщо у 1986 році таке співвідношення складало $0,13 \pm 0,03$, то за наступні 70 років таке співвідношення збільшиться у 20 разів за рахунок радіоактивного розпаду ^{241}Pu і накопичення ^{241}Am . В даний час внесок америцію-241 в загальну α -активність складає 50%. До 2060 року його внесок буде складати 66,8%. Америцій має високу токсичність. Значення ГДК для америцію у повітрі становить близько 1×10^{-4} Бк/л, в воді водоєм близько 70-80 Бк/л[4].

Основна кількість радіонуклідів зосереджена в об'єкті «Укриття». За оцінками експертів, у ньому знаходиться близько 180 тон ядерного палива у різному вигляді, яке містить радіоактивні речовини сумарною активністю близько 340 ПБк. Окрім паливовмісних мас в об'єкті «Укриття» зосереджена велика кількість радіоактивних матеріалів, які складаються із залишків активної зони зруйнованого реактора, реакторного графіту, забруднених металевих і будівельних конструкцій енергоблока.

Оцінка розподілу запасів радіонуклідів у різних об'єктах зони відчуження за узагальненими даними наведена в табл.3.

Таблиця 3**Розподіл запасів радіонуклідів у різних об'єктах зони відчуження[5]**

Об'єкт	Активність, ПБк(1ПБк=10 ¹⁵ Бк)			
	сумарна	¹³⁷ Cs	⁹⁰ Sr	трансуранові елементи
Територія зони відчуження	8,13	5,5	2,5	0,13
Водойма-оохолоджувач	0,22	0,19	0,03	0,002
Пункти захоронення радіоактивних відходів	5,49	3,6	1,8	0,09
Пункти тимчасової локалізації радіоактивних відходів	2,14	1,4	0,7	0,04
Усього	16	10,7	5	0,26
Об'єкт «Укриття»	340	190	145	4,5

За роки, що минули після аварії на Чорнобильській АЕС, радіоекологічна ситуація зазнала певних позитивних змін, але потребує подальшого постійного моніторингу довкілля та здійснення ряду заходів.

Верховною Радою України була затверджена «Загальнодержавна програма зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему». Ця програма визначає основні напрями робіт із зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему, орієнтовні обсяги їх фінансування, організаційні та технічні завдання.

Завершення діяльності із зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему потребує

близько 100 років, тому Програма містить першочергові заходи, які необхідно здійснити протягом 2009-2012 років на етапі припинення експлуатації Чорнобильської АЕС.

Згідно із статтею 6 Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» фінансування робіт з подолання наслідків Чорнобильської катастрофи здійснюється за рахунок державного бюджету. Заходи, що здійснюються у зоні відчуження, фінансуються за двома бюджетними програмами:

КПКВ 2408110 «Підтримка екологічного безпечного стану у зоні відчуження і безумовного (обов'язкового) відселення»;

КПКВ 2408120 «Підтримка у безпечному стані енергоблоків та об'єкту «Укриття» та заходи щодо підготовки до зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС.

Загалом бюджет Державного агентства з управління Зоною відчуження на 2020 рік зменшився із 2,9 млрд грн до 2,68 млрд грн. Фінансування програми "Підтримка у безпечному стані енергоблоків та об'єкта "Укриття" та заходи щодо підготовки до зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС" скоротилася в цьому році з 1,36 млрд грн до 1,2 млрд грн; програма "Підтримка екологічно безпечного стану у зонах відчуження і безумовного (обов'язкового) відселення" – із 495,89 млн грн до 445,88 млн грн [6].

Проте для повноцінного здійснення Загальнодержавної програми зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему потрібні значні кошти. У світовій практиці прийнято, що витрати на зняття з експлуатації енергоблоку відповідають витратам на будівництво нового.

29 листопада 2016 р. в історії атомної безпеки не лише України, а й, без перебільшення, усього світу, відбулася визначна подія. Величезна куполоподібна споруда, відома серед фахівців як новий безпечний конфайнмент, накрила старий Чорнобильський "Саркофаг", аби на найближчі

100 років убезпечити аварійний четвертий реактор ЧАЕС, радіоактивне обладнання, залишки ядерних відходів і пилу.

Для будівництва НБК свої зусилля разом з Україною об'єднали 45 країн-донорів, які зібрали більше 1,5 мільярда євро. До роботи над проектом було залучено 10 тисяч працівників із 40 країн світу. 5 тисяч із них — українці.

Насування арки позитивно вплинуло на радіаційну обстановку. За результатами вимірювань рівнів гамма-випромінювання у колишній зоні будівництва арки, рівні радіації знизилися у середньому в 10 разів. Також арка закрила об'єкт «Укриття» від опадів. Для порівняння — кількість відкачаних з «Укриття» радіоактивно забруднених вод за перше півріччя 2017 року зменшилася у порівнянні з аналогічними періодами минулих років у середньому більш, ніж у 4 рази. Крім цього знизився викид радіоактивних аерозолів через щілини у об'єкті «Укриття». Арка унеможливила прямий вплив на «Укриття» сонячних променів та вітру, які створювали повітряні потоки всередині об'єкта і виносили за його межі радіоактивні аерозолі. Сумарний об'єм викидів зменшився в середньому у 5 разів[7].

Взагалі, витрати на перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему на даний час не підлягають точній оцінці, оскільки не мають аналогів у світі і можуть становити десятки мільярдів доларів США (або сотні мільярдів гривень).

Значний внесок у зняття з експлуатації блоків ЧАЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему робить міжнародна технічна допомога, проте основне навантаження лягає на Україну.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Chornobyl Catastrophe, House of Ann.Issue, Kyiv, 1997, Ed.by Viktor Varyakhtar: Чорнобильська катастрофа: Колективна монографія. – К.: Наук.думка, 1996.
2. Душутин К.К. Радиоэкологические последствия аварии на Чернобыльской АЭС. Методическое пособие.//Препринт НПО «Припять».-Ч:, 1992.
3. Бернадина Л.И., Гаврилюк В.И., Кротенко В.В. и др. Систематизированные исследования распределения радионуклидов на местности(программа «Репер»)//Сб.конф. по 2-х летней работе в ликвидации последствий аварии.-Ч:, 1988.
4. Википедия. Чернобыльская авария – Припять, Чернобыль, ЧАЭС, зона отчуждения.
5. Про зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС, об'єкт «Укриття» та перспективи розвитку зони відчуження. Парламентські слухання. – К.: Парламентське видавництво, 2015.
6. <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3004775-vidnovlenna-infrastrukturi-u-cornobilskij-zoni-cogoric-ne-finansuvatimut-zmini-do-budzetu.html>.
- 7.<https://chnpp.gov.ua/ua/activity/shelter-object-transformation/project-nsc-construction>.

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ**

Кудрявцева Ганна Ігорівна

аспірантка, Харківський національний

університет внутрішніх справ

старший слідчий слідчого відділу

Броварського відділу поліції ГУ НП в Київській області

Стаття присвячена питанням підвищення якості підготовки майбутніх офіцерів поліції у контексті формування в них професійної відповідальності. Розглянуто деякі аспекти закордонного досвіду підготовки поліцейських зарубіжних країн.

Показано можливості компетентнісного підходу у підготовці майбутніх офіцерів поліції та формуванні в них професійної відповідальності.

Ключові слова: відповідальність, професійна відповідальність, поліцейські, закордонний досвід, компетентнісний підхід, компетентності.

Професія «поліцейський» є однією з найскладніших професій сучасного суспільства, так як вимагає від її суб'єкта здатності з високою ефективністю вирішувати професійні завдання, що пов'язані з ризиком для життя, з обмеженістю часу реагувати на ту чи іншу ситуацію, з високим рівнем відповідальності за свої дії. Тому під час розроблення Концепції щодо вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії, особливу увагу слід приділяти правничим школам із специфічними умовами навчання урахувавши той факт, що одним із головних завдань поліції є охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави.

Одним з найважливіших завдань фахової освіти є підготовка висококваліфікованих фахівців Національної поліції, що мають відповідальне ставлення та відповідальну професійну поведінку, здатні осмислювати і добровільно брати на себе відповідальність за прийняті рішення та результат своїх професійних дій.

Взятий державою курс до європейського співтовариства зобов'язує дослідити світовий досвід підготовки поліцейських [5, с. 289]. Важливо відмітити, що підготовка поліцейських в країнах-учасницях Шенгенської Угоди має свої відмінності та особливості, а також характеризується відсутністю єдиного методологічного підходу, що зумовлено різними історичними, культурними, педагогічними традиціями та підходами. Європейські країни мають достатньо різні системи поліцейської освіти та навчання. На сьогоднішній день в усіх країнах Європейського Союзу є навчальні заклади, що готують професійних поліцейських. Поліцейські Академії створюють на базі Міністерств внутрішніх справ країни або під його патронатом на базі закладів вищої освіти, як окремий департамент. У закладах освіти велике значення приділяється не тільки базовим навичкам поліцейських (криміналістика, слідчі дії, судово-медична експертиза тощо), а й таким загальноосвітнім предметам, як соціологія, політологія, психологія, іноземні мови, що дозволяє порівняти освіту поліцейського до освіти в коледжі.

Підготовка поліцейських у закордонних країнах базується на таких принципах: а) орієнтація навчання на конкретний досвід. Побудова процесу підготовки має включати конкретні ситуації професійної діяльності. Це сприятиме ефективному формуванню умінь та навичок, набуттю досвіду дій в конкретних умовах, виробленню стратегії поведінки та пошуку рішень в нових ситуаціях; б) орієнтація процесу навчання на концептуалізацію. Побудова процесу навчання повинна бути конкретною та послідовною, сприяти розвитку логічного мислення та стимулювати творчі здібності до генерації нових ідей та концепцій; в) орієнтація на активне експериментування. Навчання має стимулювати активність курсантів та слухачів, сприяти самостійному пошуку

рішень та дій в нестандартних умовах; г) індивідуальний підхід до курсантів та слухачів, врахування рівня їх знань та розвитку моральних та вольових якостей, особливостей сприйняття, мислення, пам'яті, уваги та реакцій з метою більш ефективного навчання [1].

Базова підготовка для працівників поліції (бакалавр поліцейської справи) займає від трьох до чотирьох років, далі обов'язковою є регулярна підтримка форми за допомогою професійних тренінгів та навчань. Рівень магістра поліцейської справи для отримання вищих керівних посад передбачає навчання від одного до двох років після отримання ступеню бакалавра. Також можливо опанувати поліцейську справу за скороченою процедурою у випадку вже наявності вищої освіти, в такому разі навчання займає близько двох років та зорієнтоване на здобуття практичних навичок для роботи у поліцейській службі. Весь підготовчий процес полісменів зазвичай розподіляють на три типи: 1) базова підготовка – вивчення основних навичок для здійснення поліцейських функцій (керування авто, затримання злочинців, правознавство тощо); 2) спеціалізована підготовка – додаткове навчання в різних галузях діяльності поліції (карний розшук, робота з неповнолітніми, ведення переговорів тощо); 3) навчання персоналу – серія тренінгів, передбачених для старших офіцерів поліції, які відповідають за роботу інших працівників поліції.

У багатьох державах (Великобританії, Голландії, Данії, Норвегії, Швеції та ін.) для розв'язання проблеми підготовки поліції проводиться велика робота з комплектування та навчання резервів серед учнівської молоді.

Законодавчо діяльність поліцейських академій регулюється законами про Міністерство внутрішніх справ та законами відповідних країн про вищу освіту. Також регулювання відбувається через внутрішній статут поліцейської академії та окремими актами Міністерства внутрішніх справ [2].

Зважаючи на викладене, в кожній країні існує своя унікальна система підготовки відповідних фахівців для поліції, що склалася під впливом територіальних, історичних, політичних, соціально-економічних факторів і особливостей національних правових систем. Слід звернути увагу на те, що в

ряді європейських країн навчальні заклади поліції знаходяться в межах загальнодержавної системи освіти, де підготовка кадрів поліції здійснюється на підставі загальних державних стандартів професійної освіти. В інших країнах підготовка поліцейських кадрів (за винятком керівних працівників) орієнтована на вузько професійне поліцейське навчання [3].

Серед беззастережних здобутків поліцейської освіти в розвинених країнах є її висока технічна оснащеність, практична спрямованість освітнього процесу та прикладний характер наукових досліджень, навчання конкретної роботи, відпрацювання вмій і навичок (часто доведених до автоматизму). Тут готують фахівців з конкретних напрямів діяльності, адаптованих до реальних умов професійної діяльності. Це, безумовно, той стандарт, якого повинні прагнути заклади вищої освіти МВС України. Разом з тим, загальноосвітня, теоретична підготовка, світоглядний аспект у закордонній практиці певною мірою поступаються вітчизняній. І це не можна вважати недоліком, котрий слід долати. З багатьох позицій відомчої освіти доцільно «тягтися» до західного рівня, але чимало вітчизняних здобутків є, їх слід зберігати, примножувати, використовувати та вдосконалювати [4, с. 378]. Насамперед, це стосується проходження практики, не лише в органах Національної поліції, а, наприклад, у суді. Це сприятиме, більш якісній професійній підготовці слідчих та оперативних працівників.

Згідно з правилами етичної поведінки поліцейських, затвердженими Наказом Міністерства внутрішніх справ України 09.11.2016 № 1179 під час виконання службових обов'язків поліцейський повинен:

- неухильно дотримуватися положень Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції, та Присяги поліцейського;

- професійно виконувати свої службові обов'язки, діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що визначені Конституцією, законами України, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, міжнародними договорами

України, а також цими Правилами;

- поважати і не порушувати права та свободи людини;
- виявляти повагу до гідності кожної людини, справедливо та неупереджено ставитися до кожного, незважаючи на расову чи національну приналежність, мову, стать, вік, віросповідання, політичні чи інші переконання, майновий стан, соціальне походження чи статус, освіту, місце проживання, сексуальну орієнтацію або іншу ознаку;
- поводитися стримано, доброзичливо, відкрито, уважно і ввічливо, викликаючи в населення повагу до поліції і готовність співпрацювати;
- контролювати свою поведінку, почуття та емоції, не дозволяючи особистим симпатіям або антипатіям, неприязні, недоброму настрою або дружнім почуттям впливати на прийняття рішень та службову поведінку;
- мати охайний зовнішній вигляд, бути у встановленій формі одягу;
- дотримуватися норм ділового мовлення, не допускати використання ненормативної лексики;
- зберігати інформацію з обмеженим доступом, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків та ін.

Виконання вказаних службових обов'язків передбачає високий рівень розвитку у офіцерів органів Національної поліції професійної відповідальності.

Не випадково у вітчизняній Національній рамці кваліфікацій (НРК) результати навчання (компетентності) співвідносяться з категорією «відповідальність». У документі результати навчання описані у чотирьох категоріях-дескрипторах: *знання, уміння, комунікація, автономність і відповідальність*.

Знання визначаються, як осмислена та засвоєна суб'єктом наукова інформація, що є основою його усвідомленої, цілеспрямованої діяльності. Знання поділяються на емпіричні (фактологічні) і теоретичні (концептуальні, методологічні).

Уміння визначаються, як здатність застосовувати знання для виконання завдань та розв'язання задач і проблем. Уміння поділяються на когнітивні (інтелектуально-творчі) та практичні (на основі майстерності з використанням методів, матеріалів, інструкцій та інструментів).

Комунікація визначається, як взаємозв'язок суб'єктів з метою передачі інформації, узгодження дій, спільної діяльності.

Автономність і відповідальність визначаються, як здатність самостійно виконувати завдання, розв'язувати задачі і проблеми та відповідати за результати своєї діяльності.

Причому згідно матриці відповідності визначених освітньо-професійною програмою компетентностей дескрипторам НРК (Методичні рекомендації щодо зіставлення кваліфікацій з Національною рамкою кваліфікацій України Проект від 5 березня 2015 року) кожна компетентність поєднує усі чотири категорії результатів навчання.

Так, відповідно до освітньої програми бакалавра спеціальності 262 – «Правоохоронна діяльність» галузі знань 26 – «Цивільна безпека» фахівець повинен оволодіти загальними і фаховими компетентностями.

До загальних компетентностей віднесено: конституційно-правову компетентність, загальнокультурну, мовленнєву, соціально-психологічну, екологічну, документознавчу, компетентність у сфері долікарської допомоги, компетентність у сфері судової медицини та психіатрії, компетентність у сфері трудового права, міжнародно-правову компетентність.

До спеціальних (фахових) компетентностей віднесено: кримінально-правову, кримінально-процесуальну, адміністративно-правову, адміністративно-процесуальну, цивільно-правову, цивільно-процесуальну, господарсько-правову, кримінологічну, криміналістичну, компетентність у сфері дотримання прав та свобод людини в діяльності органів Національної поліції України, тактико-спеціальну, компетентність у сфері інформаційно-телекомунікаційних систем, компетентність у сфері здійснення фізичного впливу, застосування спеціальних засобів та застосування вогнепальної зброї,

компетентність у сфері адміністративної діяльності Національної поліції України.

Висновок. Формування професійної відповідальності майбутніх офіцерів Національної поліції доцільно розпочинати під час навчання курсанта у закладі вищої освіти. На розвиток професійної відповідальності мають бути спрямовані зміст, методи та форми організації як освітнього процесу, так і виховна робота. З цієї метою необхідно розробити і створити певні педагогічні умови, спрямовані на формування професійної відповідальності як особистісної якості фахівця.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Губанов А. В. Полиция зарубежных стран. Организационно-правовые основы, стратегия и тактика деятельности. – М.: МАЭП, 1999. – 288 с.

2. Паршикова А. Процедури підготовки поліцейських в країнах-членах ЄС (навчальні заклади та програми, стандарти оцінки, законодавче регулювання) // Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. – Інтернет Програми USAID «РАДА» 2015-2016 рр.

3. Сущенко В. М. Сучасні проблеми реформування юридичної освіти і науки в Україні // Наукові праці. наук.-метод. журнал. Політичні науки. Правознавство. – 2007. Т. 69. Вип. 56. – С. 184-187.

4. Циганій С. О. Професійно-правова підготовка поліцейських в Україні та в зарубіжних країнах / [електронний ресурс]. URL: <file:///C:/Users/Serg/Downloads/10176-26346-1-SM.pdf>

5. Черненко А. П. Європейський досвід підготовки поліцейських та можливість його використання в Україні / Світовий досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпрогпnhjdcmr, 17 бер. 2016 р.). – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. – 566 с.

**БОДИМОДИФІКАЦІЯ ЯК НОМАДИЧНІ ПРАКТИКИ
«ВАРІЮВАННЯ МЕЖ» ЛЮДИНИ : ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ
АДАПТАЦІЇ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ**

Книш Інна Василівна

канд. філос. Наук

докторант кафедри менеджменту

та інноваційних технологій соціокультурної діяльності

Національного педагогічного університету

імені М. П. Драгоманова

м. Київ, Україна

Анотація. Розглянуто бодімомодифікацію як засіб забезпечення гомеостазу організму шляхом упровадження номадичних практик «варіювання меж» людини на прикладі «бинтування ніг» і «сталінських самоварів». Зазначено, що провідним методом соціалізації в СРСР було створення притулків для різних категорій знедолених, тобто «звуження меж», на противагу сучасній настанові на їх саморозвиток, самоактуалізацію та самореалізацію («розширення меж»). Наголошено, що за радянських часів протезування для соціальної адаптації людей з інвалідністю мало своїми наслідками водночас і «звуження меж» особистості (поступову суб'єктивізацію, відсторонення і зрештою відчуження), і їх «розширення» (завдяки набуттю нових можливостей), натомість за пострадянських часів – «розширення меж» людини.

Ключові слова: соціальна адаптація, соціалізація, номадичні практики «варіювання (звуження / розширення) меж» людини: бодімомодифікації, «бинтування ніг», «сталінських самоварів».

Людина ніколи не буде повністю задоволена власною зовнішністю, як і взагалі нічим, ніким і ніколи, тому номадичні практики «варіювання меж»

свого тіла (пластичні операції, бодібілдинг, люди з інвалідністю тощо) набувають нині значного поширення та виконуються як за лікарськими приписами, так і з естетичних міркувань, хоті або примхи. До речі, «чоловіки, як правило, незадоволені тими частинами свого тіла, які, на їхню думку, замалі, натомість жінки – тими, які завеликі» [9, с. 209]. Тут доречно згадати також практики мобінгу, зумовлені заздрістю чи страхом перед більш прогресивними та перспективними колегами і спрямовані на їх усунення від чесної конкуренції. Гірка іронія: щоб у сучасному суспільстві не стати жертвою мобінгу, потрібно дотримуватися правила «трьох “б”»: бути (рос.) «больным, бедным и бездарным» ((укр.) хворим і бідним нездарою).

При цьому однією з проблем номадичних практик «варіювання меж» тіла у якості бодіמודифікацій («розширення меж») є проблема соціальної адаптації та соціалізації, особливо людей з інвалідністю («звуження меж»). Спочатку розглянемо номадичні практики «розширення меж» людини.

Різні варіанти модифікації людського тіла (бодіמודифікації) існували ще в примітивних культурах Номо *sapiens* (приблизно 50 000 – 20 000 років до н. е.), і до найдавніших належать розфарбовування, шрамування і татуювання, що підтверджують знайдені археологами гострі кістяні голки з деревним вугіллям і червоною охрою, датовані 30 000 роком до н. е. Антрополог Джон Раш вважає, що скарифікація (нанесення шрамів) застосовувалася ще 200 000 років тому, водночас наголошуючи на відсутності документальних свідчень цього й артефактів [15, с. 74].

Увага науковців до питань бодіמודифікації, що помітно посилилась у 1960–1970 роках, була тісно пов'язана з феноменами суб- та контркультур і стала джерелом сучасних молодіжних рухів, у яких практикуються «маргінальні варіанти модифікації тіла» [3, с. 48]. Такі напрями контркультури, як «боді-арт і сучасний, або міський, примітивізм (*modern or urban primitivism*)» [3, с. 48], що постали на ґрунті рухів панків та гіпі завдяки демократизації й лібералізації всіх аспектів життя традиційного суспільства, сприяють подальшому розвитку модифікацій тіла. Поширений у той час анархо-

примітивізм (суспільно-політична течія, що вдається до анархістської критики витоків і досягнень цивілізації, закликаючи до відмови від неї та повернення до способу життя первісних людей) справив значний вплив на пошвавлення інтересу до таких різновидів бодімодіфікації, як пірсинг і татуювання.

У сучасному соціокультурному дискурсі явище модифікації людського тіла має кілька дефініцій, оскільки розглядається в широкому спектрі контекстів (біологічному, психологічному, культурному, етнографічному, філософському та ін.). Так, Наталія Польська потрактовує бодімодіфікацію так: «Це штучна зміна тіла, здійснювана з естетичних, соціально-ідентифікаційних, релігійних або психологічних мотивів» [14, с. 43]. Іван Гринько пропонує на означення цього явища вживати іншу дефініцію – соматичні модифікації (від грец. *soma* – тіло), тобто «навмисні порушення цілісності або зміни форми органів людського тіла, що здійснюються в межах ритуальної практики або естетичних норм і зумовлені соціокультурною системою» [5, с. 82]. Натомість функціональні модифікації нагадують штучні зміни тіла, здійснювані для відновлення втрачених функцій або набуття нових. Такі практики можуть задовольняти естетичні потреби людини й суспільства в цілому. Їх основною метою є забезпечення гомеостазу організму шляхом надання йому нових, заміни, відтворення, вдосконалення наявних або видалення функціонально та фізіологічно обмежених, заражених, хворих, недієздатних, «зайвих» (тобто рудиментів, що вважаються нормою, й атавізмів, що мають статус відхилень) тощо інстинктів, функцій, органів, систем або властивостей.

До провідних функцій модифікації шляхом «варіювання меж» людського тіла, визначених і досліджених етнографами, належать маркувальна, ритуально-соціалізувальна, естетична й апотропестична.

Усі штучні зміни тіла Сергій Ворошилін поділяє на дві великі підгрупи:

1) модифікації без пошкодження тіла (зворотні) – розфарбовування, носіння прикрас, маніпуляції з волоссям (стрижки, зачіски, фарбування, нарощування) і нігтями, мінімалістичні татуювання та пірсинг;

2) модифікації, які супроводжуються болем і призводять до помітних незворотних змін (пірсинг, скарифікація, тунелі, мікродермали, імплантації, добровільні ампутації тощо) [3, с. 43].

Демократизація та лібералізація суспільства, поява нових технологій і розвиток медицини живлять популярність штучної зміни тіла різними способами – від тимчасових татуювань до складних хірургічних втручань зі встановленням імплантів. Нові технічні можливості поступово роблять бодімомодифікації більш доступними та неболісними. Упродовж останніх десятиліть змінилися колишні практики штучної зміни тіла і з'явилися нові. Особливого поширення, за спостереженнями Сергія Ворошиліна, набули модифікації другої підгрупи: татуювання, скарифікація, пірсинг, модифікація зубів, тунелі, мікродермали, трансдермали, імплантація, роздвоєння (сплітинг) язика, видалення або розщеплення сосків і сплюснення грудей, роздвоєння, подовження або розсічення пенісу, нуліфікація, добровільна ампутація кінцівок, пластичні операції, схуднення, бинтування стоп («нога лотосу»), видовження шиї, деформування або трепанація черепа, вживлення чужорідних тіл, зменшення діаметру талії... тощо – стали частиною масової культури та «екстремальних груп» [3, с. 44–48] – неоплемен, окреслюючи / варіюючи їхні межі.

З наведеного переліку на окрему увагу заслуговує такий різновид практик бодімомодифікації, як бинтування ніг, поширений у Китаї переважно в середовищі аристократів упродовж X – XX століть. Навмисно скалічені жіночі ноги називалися «золотими лотосами». Від розміру ступні залежали статус, імідж і «вартість» дівчини – майбутньої нареченої. Вважалося, що аристократка з високим соціальним статусом має бути «безсилою», нездатною до пересування без сторонньої допомоги (за уявленнями номадів, торкатися землі негідно й огидно), що надає їй більшої привабливості, адже здорові недеформовані ноги асоціювались із селянською (седентарною) працею і низьким походженням.

Рівень розвитку цих панянок нагадував їхні недорозвинені кінцівки. Їх

навчали вести господарство, готувати, вишивати взуття для «золотого лотоса» та задовольняти забаганки чоловіків. Останні пояснювали необхідність інтелектуального і фізичного обмеження жінок прагненням убезпечити їх від розпусти, збочень і хтивості. Китайці вірили в те, що так жінки спокутують гріхи, скоєні в минулому житті, й ці практики мають урятувати їх від жаху ще однієї такої реінкарнації.

Відгомони подібних номадичних практик можна зустріти й у фольклорі різних народів, наприклад, у неадаптованих казках братів Грімм [12]. Так, старша сестра Нечепури, щоб узутти замале для неї взуття, відтяла собі ножем великий палець, а середня – кусок п'ятки, адже мати переконала їх, що «королеви пішки не ходять» [12] (їхні кінцівки не торкаються землі), що є свідченням на користь привілейованого (номадичного) становища. Проте сестер Нечепури, які в такий спосіб трансформували свої кінцівки, вже не можна віднести і до нижнього (седентарного) світу: «Увесь черевичок-то у кривці: ніжці, видно, бракує в ньому місця» [12]. Насправді дівчата свідомо маргіналізувалися: відтявши частини ніг і втративши здатність торкатися землі, вони «випали» із звичного седентарного середовища, так і не потрапивши до омріяного номадичного. Натомість для Нечепури маленький черевичок став справді «щасливим квитком»: вона потрапила до вищого (номадичного) світу і побралась із принцом.

Описаний різновид практик Андреа Дворкін назвав геноцидом жінок [6] на противагу геноциду, цілеспрямованій практиці знищення цілих народів.

Валері Соланас у «Маніфесті Товариства за Знищення Чоловіків» [16] обстоює протилежні практики, спрямовані проти чоловіків, називаючи їх «неповноцінними жінками» [16], «душевними каліками» [16], «егоцентриками, не здатними на любов, дружбу, прихильність або ніжність» [16], «ізольованими самотніми істотами, не здатними на якісь стосунки з іншими» [16]. «Їх реакціями керують нутрощі, а не мозок» [16]; «інтелігентність для них є інструментом потягів та прагнень» [16]; вони «психологічно слабкі» [16], «не здатні переживати духовну пристрасть, духовний контакт» [16], «ходячі

викидні, які хиріють вже на генній стадії» [16], «напівживі оцупки» [16], «препаскудні дідугани або недалекі простаки, які перебувають на нічийній (маргінальній – І. К.) території між людиною та мавпою, хоча їх становище гірше, ніж у мавпи» [16] тощо.

Стара як світ проблема, що існувала, існує й існуватиме надалі, призводячи до маскулізації жінок і фемінізації чоловіків. Хоча, на думку деяких дослідників [1; 4; 10], у сучасному світі останнім часом відзначаються виразні тенденції андрогінності, що засвідчує хоча б поява на світових подіумах моделей-андрогінів і зростання попиту на них.

Розглянемо номадичні практики бодімодифікації, які призводять до «звуження меж» людини. Передусім ідеться про «сталінські самовари», як цинічно називали людей з інвалідністю, які з'явилися після Другої світової війни з ампутованими кінцівками та «краником» унизу, зовні схожих на цей пристрій. Таких осіб нараховувалося понад 460 тисяч, і їхня доля була настільки важкою, що на адресу радянської влади лунали цілком обґрунтовані звинувачення у практиках геноциду щодо своїх воїнів-переможців. Існують і офіційні документи на підтвердження актуальності цієї проблеми [7; 20].

Соціокультурний дискурс щодо «сталінських самоварів» акцентує увагу на відповідальності держави, забезпеченні гідного життя військових людей з інвалідністю, їхній приреченості на страдницьке існування, швидку смерть або навіть страту. Деякі зі скалічених, не витримуючи численних випробувань, починали пиячити та вживати наркотики; збиваючись у зграї, ставали асоціальними й аморальними суб'єктами (жебраками, спекулянтами, шахраями, здирниками, злодіями, грабіжниками тощо); кінчали життя самогубством. Вічна, як світ, проблема злиднів була для СРСР абсолютно неприйнятною. Гасло «Жебраків у нас немає» звучало гордо, але не мало нічого спільного з реальним станом речей [11, с. 158]. Обурені громадяни повсюди зверталися до органів місцевої влади зі скаргами на протиправні дії «сталінських самоварів» [8; 11], і незабаром переважна більшість уже відчувала до них не співчуття, а огиду та зневагу. Радянська влада, що розглядала цю категорію людей з

інвалідністю як «антигромадські, паразитичні елементи» [21 : ЦДООСО, ф. 4, оп. 49, спр. 130, арк. 32], зрештою була змушена вжити дієвих заходів щодо їх соціальної адаптації та соціалізації [17]: виходом із ситуації, що склалася на той час, стало створення притулків для людей з інвалідністю («звуження меж» людини) і протезування («розширення меж» людини).

Звичайно, завжди знаходилися представники кримінального світу, готові використати людей з інвалідністю для особистого збагачення, або шахраї, що в обхід закону набували статусу осіб з інвалідністю. Тут як показові приклади можна навести реальну історію житомирського шахрая Веніаміна Вайсмана, що за радянських часів набула значного розголосу [17], або вигадану – з повісті Михайла Булгакова «Собаче серце», де сатирично висвітлюються наслідки успішної «адаптації» та «соціалізації» колишнього пса, що в атмосфері тотальної брехні й оковамилювання швидко зметикував, що свій післяопераційний шрам можна показово демонструвати («розширюючи свої межі») як наслідок бойового поранення:

«– Чому у вас шрам на лобі? Будьте ласкаві пояснити цій дамі, – вкрадливо запитав Пилип Пилипович.

Шариков зіграв ва-банк:

– Я на колчаківських фронтах поранений, – прогавкав він» [2, с. 130]. А скільки таких «поранених на колчаківських фронтах» зараз?

Повернімося до повоєнних часів. Точних даних про кількість створених за радянських часів притулків для людей з інвалідністю немає. Одним із найвідоміших став заклад на острові Валаам (1950–1984 роки). Про умови перебування у ньому «сталінських самоварів» яскраво і переконливо свідчать добірка графічних робіт художника Геннадія Доброва [17], низка літературних творів («Валаамський зошит» Євгенія Кузнецова, «Бунташний острів» Юрія Нагібіна, «Неперспективні люди з острова Валаам» Миколи Ніконорова, «Пречудовий острів» Юрія Бондаренка), кінострічка Геннадія Земеля «Бунт катів» тощо. Отже, паралельно відбуваються два процеси: «звуження меж» людей з інвалідністю та «розширення меж» митців.

Щодо соціальної адаптації, то радянська влада впроваджувала для людей з інвалідністю практики протезування [17]. Феномен протезування пов'язаний із тим, що воно присутньо сприяє впровадженню практик «варіювання меж» людини: як це не парадоксально, з одного боку, їх «звуження» (поступова суб'єктивізація, відсторонення і зрештою відчуження від суспільства), а з іншого – «розширення» (завдяки набуттю нових можливостей). При цьому варто наголосити на низькій якості та замалій кількості тогочасних протезів, що свідчить про нерозвиненість цієї галузі в цілому і брак відповідних фахівців зокрема. Інших номадичних практик соціальної адаптації та соціалізації людей з інвалідністю за тих часів радянська влада не застосовувала (або не мала), що побіжно свідчить і про низький рівень розвитку гуманітарних наук, особливо соціології.

Після розпаду СРСР номадичні практики бодімоделізації значно трансформувались. Як засвідчують численні джерела, ситуацію із соціальною занедбаністю людей з інвалідністю собі на користь активно використовує криміналітет. Так, у ромському кримінальному середовищі поширені практики отримання прибутків від організованого жебрацтва «мадонна з малям», «багатодітні погорільці», «сліпі», «біженці зі Сходу» тощо. Роми не гребують вербуванням калік, підлітків, хворих на дитячий церебральний параліч, та ін. Через зростання «попиту» та складності залучення цього контингенту сучасні компрачкоси практикують і штучне його «створення»: попередньо за допомогою наркотиків чи алкоголю позбавляючи своїх жертв здатності до опору, ампутують їм кінцівки або спотворюють у інший спосіб. Азербайджанці залучають до злочинної діяльності професійних акторів і психологів, які за допомогою гриму і фахових прийомів вичавлюють із пересічного громадянина сльозу (і монету) [18, с. 102]; чимало довірливих стали здобиччю «таджицьких екзотів» – прокажених. Але марно звинувачувати ромів, азербайджанців, таджиків тощо, адже, за ринковим законом, якщо є попит, то буде й пропозиція.

Водночас існує й чимало прикладів успішної соціальної адаптації та соціалізації людей з інвалідністю, чий позитивний досвід надихає кидати

виклик долі та перемагати за найнесприятливіших обставин. Це спонукає людей з інвалідністю до саморозвитку, самореалізації та самоактуалізації. Британський музикант Рік Аллен, австралійський мотиваційний оратор, меценат і письменник із вродженим синдромом тетраамелії Ніколас Вуйчич, російський іконописець Григорій Журавльов, німецький оперний, камерний і джазовий співак Томас Квастгоф, артист цирку і власник луна-парку в Пратері Микола Кобельков, казахський художник Каріпбек Куюк, військовий льотчик Олексій Маресьєв (чия життєва історія спонукала письменника Бориса Пільового до створення «Повісті про справжню людину»), радянсько-латвійський гротескмейстер Михайло Таль, китайська громадська діячка Лей Цін'яо, начальник штабу резервної армії нацистської Німеччини Клаус фон Штауффенберг (який скоїв невдалий замах на Адольфа Гітлера, відображений у кінострічці 2008 року «Операція «Валькірія»»), японський адмірал Ісороку Ямамото [13] та ін. – кожне з цих імен стало синонімом перемоги людського духу і найвищих досягнень.

Останнім часом з'являються цікаві та перспективні практики функціональних модифікацій людського тіла, як-от: **кіборгізація**, тобто створення такого собі гібрида людського тіла і різноманітних механізмів та електронних компонентів з метою покращення організму [18, с. 169], **кріоніка** [19, с. 177–184], завантаження особистості [19, с. 185–187] тощо. Таким чином, розглянувши номадичні практики «варіювання меж» тіла у якості бодімодифікацій, ми дійшли до висновку, що вони призводять до «розширення меж» людини, задля забезпечення гомеостазу організму та задовольняючи естетичні потреби людини й суспільства в цілому. Що стосується практик, які призводять до «звуження меж» людини, то вочевидь, не можна покладати всю відповідальність тільки на владу, яка, на думку деяких дослідників, не впроваджує ефективних практик соціальної адаптації та соціалізації людей з інвалідністю. Наведені нами приклади засвідчують, що тільки сама людина може і повинна зробити визначальний для своєї долі вибір: впасти на дно («звужуючи свої межі»), залишитись самим собою (приймаючи своє становище

як належне), чи піднятися на вершину («розширюючи свої межі»), постійно займаючись саморозвитком, самоактуалізацією та самореалізацією.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Берн Ш. Гендерная психология. – СПб : Прайм-Еврознак, 2001. – 320 с.
2. Булгаков М. А. Собачье сердце. *Собр. соч. : в 10 т.* – М. : Голос, 1995. – Т. 3. – 464 с.
3. Ворошилин С. И. Самоповреждения и влечения к модификации тела как парциальные нарушения инстинкта самосохранения // Суицидология, 2012. – № 4 (9). – С. 40–52.
4. Гидденс Э. Социология. – М. : Эдиториал УРСС, 1999. – 704 с.
5. Гринько И. А. Соматические модификации: к вопросу о терминологии и атрибуции // Вестник Московского университета. Серия XXIII. Антропология, 2009. – № 3. – С. 81–87.
6. Дворкин А. Гиноцид, или Китайское бинтование ног. – URL : <http://n355317.narod.ru/lib/dvorkin.htm>
7. Доклад МВД СССР в Президиум ЦК КПСС о мерах по предупреждению и ликвидации нищенства. 20.02.54. – URL : <https://www.alexanderyakovlev.org/almanah/inside/almanah-doc/1007415>
8. Жирнов Е. «Указания даны, а условия не созданы». Как милиционеры за собственный счет боролись с нищенством // Коммерсантъ. – URL : <https://www.kommersant.ru/doc/2276048>
9. Книш І. В. Концептуалізація номадизму: соціокультурний дискурс : монографія. – Одеса : КУПРІЄНКО С. В., 2018. – 430 с.
10. Красова Е. Ю. Андрогиния // Словарь гендерных терминов / Под ред. А. А. Денисовой. – Москва : Региональная общественная организация «Восток-Запад: Женские Инновационные Проекты» : Информация XXI век, 2002. – 256 с. – URL : <http://www.owl.ru/gender/002.htm>
11. Мамяченков В. Н. Борьба органов правопорядка с «антиобщественными, паразитическими элементами» в начале 1950-х годов (на

материалах Свердловской области) // Научный диалог, 2016. – № 8 (56). – С. 157–170.

12. Настоящие сказки братьев Гримм. Полная версия. – М. : Алгоритм, 2016. – 912 с.

13. «Пока человек дышит, у него есть надежда»: чего добиваются люди без рук и ног, но с умом и упорством. – URL : https://radiokp.ru/poka-chelovek-dyshit-u-nego-est-nadezhda-chego-dobivayutsya-lyudi-bez-ruk-i-nog-no-s-umom-i_nid24893_aub6au

14. Польская Н. А. Взаимосвязь склонности к модификациям тела с копинг-стратегиями // Вопросы психологии, 2007. – № 6. – С. 43–53.

15. Раш Дж. Э. История культуры татуировок, скарификации, клеймения и вживления имплантов. – СПб : ИГ «Весь», 2011. – 192 с.

16. Соланас В. Маніфест Товариства за Знищення Чоловіків. – URL : <http://www.ji.lviv.ua/n17texts/solanas.htm>

17. Сталинские «самовары» // Всё о Второй мировой : исторический, научно-образовательный сайт о Второй мировой войне, 05.03.2020. – URL : <https://wwii.space/Сталинские-самовары/>

18. Теохаров А. К. Организованное попрошайничество: история, понятие и признаки // LEX RUSSICA. Науки криминального цикла. JUS CRIMINALE, 2019. – № 8 (153), август. – С. 99–110.

19. Турчин А. Е., Бахтин М. А. Футурология. XXI век: бессмертие или глобальная катастрофа? – М. : ВИНОМ. Лаборатория знаний, 2013. – 263 с.

20. Указ Президиума ВС СССР от 23 июля 1951 г. «О мерах борьбы с антиобщественными, паразитическими элементами». – URL : <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=29889#01577174804529884>

21. ЦДООСО – Центр документации общественных организаций Свердловской области. Ф. 4. (Обком КПСС). Оп. 49. Д. 130. Лл. 32–33 ; Оп. 50. Д. 114. Л. 85 ; Оп. 83, Д. 263. Л. 5.

ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА ЗБІРКИ
«ЛЕГЕНДИ СТАРОКИЇВСЬКІ» НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВОЇ

Ковальчук Ю. А.

аспірант III року навчання
кафедри української та зарубіжної літератур
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

Анотація: Статтю присвячено розгляду літературних джерел з позиції вивчення інтертекстуальності, що дає можливість пошукового та літературного дослідження творчості Наталени Королевої, зокрема збірки оповідань «Легенди старокиївські».

Розглянуто ряд відомих літературних творів, історичних подій, роздумів і міркувань відомих діячів через авторську інтерпретацію Наталени Королевої для створення власного «дивовиствіту» (О. Мишанич).

Ключові слова: авторська модель, інтерпретація художнього тексту, інтертекст, між текстові зв'язки, «Повість минулих літ», «Києво-Печерський патерик».

Перша половина ХХ століття для української літератури – це складний, насичений та суперечливий період. Письменники цієї доби й досі не всі отримали належне визнання на рідних землях, особливо ті, кому довелося емігрувати. Останнім часом зріс інтерес до історичного минулого, в літературу повертаються імена письменників, які з різних причин жили й працювали поза межами України [3, с. 80].

Дивовижною постаттю української літератури ХХ століття є Наталена Королева. У неї досить екзотична творчість, яка за її життя не стала широко

відомою й належно поцінованою. Тільки недавно зріс читацький та науковий інтерес до неординарної прози Наталени Королевої, тому що більшість її робіт до сьогоднішнього дня не опубліковані та не досліджені. Це стосується збірки «Легенди старокиївські», які, на думку дослідників, є однією з останніх праць письменниці, вершина всього її творчого доробку, довгоочікуване звернення авторки до українських тем крізь інтертекстуальний синтез міфологічних та літературних джерел.

До числа науковців, які займалися дослідженням даної роботи, належать такі літературознавці, як Р. Федорів, В. Шевчук, Ф. Погребенник, О. Мишанич, О. Нахлік, В. Антофійчук, С. Андрусів, К. Буслаєва, І. Голубовська, Ю. Мельникова тощо. Вони цікавилися еволюцією поглядів письменниці, проблемами її нарративної системи, текстами, особливостями, за якими вона будувала сюжет.

«Легенди старокиївські» – це двадцять п'ять легенд-оповідань, які поділяють науковці на три структурно-тематичні групи: легенди грецького, скитського та слов'янського циклів. Це непересічне явище в українській літературі, де поєднано небуденні пригоди, широкі, відкриті інтелектуальні горизонти, шляхетне натхнення, вишукані стилі та різнобічний синтез античного і сучасного світобачення.

«Легенди старокиївські» стала своєрідним досягненням української літератури першої половини ХХ століття, поєднавши український фольклор, античний міф та естетичне мислення Наталени Королевої. Її літературна обробка традиційного матеріалу характеризується не стільки оригінальністю інтерпретацій українського неказкового епосу, скільки жанровою специфікою [7, с. 202].

Літературний твір виконує своє функціональне призначення тільки тоді, коли входить у свідомість, уяву та емоційну сферу читача. Тоді відбувається його «присвоєння», якому передують своєрідний процес, що складається зі сприймання, розуміння та інтерпретації. Відома схема «автор – твір - читач» може бути реалізованою у завершеному вигляді за умови практичного

осягнення і витлумачення змісту твору, переданого у певній художній формі [2, с. 5].

Поняття «авторська інтерпретаційна модель» сприймалось би як більш доречне для позначення форми існування твору в свідомості автора, розгорнутого розуміння власного твору, а явище, як ми його визначили за його допомогою логічніше було б назвати, наприклад, вектором розгортання авторської інтерпретаційної моделі твору, її програмою [1, с. 292].

Художні тексти Наталени Королевої відкривають читачеві новий ширший спектр для сприйняття та роздумів. А на допомогу приходить авторці її улюблений літературний прийом – інтертекстуальність.

Кількість базових письмових джерел, використаних у якості прототекстів циклу необмежена: «Літопис Руський», Києво-Печерський патерик, «Історія» Геродота, М. Грушевського, «Повість минулих літ» тощо. Звертає на себе увагу той факт, що з цих текстів авторка запозичує сюжети, які є кодифікованими легендами і переказами, тоді як справжні історичні факти грають роль або тла, або основи бічної сюжетної лінії. Саме тому письмові прототексти органічно поєднуються з усними.

Для Наталени Королевої інтертекст є ключовим прийомом створення власного інтерпретаційного «дивосвіту». В центрі її уваги – людина, її духовний світ. Герої творів письменниці – люди непересічні, біблійні, античні і міфологічні постаті, лицарі, винахідники, яких об'єднує жадоба знань, пошук істин, утверджень високих ідеалів загального добра, братерства і любові [3, с. 96].

Наталена Королева – видатне явище в історії української літератури. Вона внесла в українську прозу нові теми з античного і європейського світу та успішно продовжила традиції Лесі Українки.

Опрацьовуючи історичні та біблійні теми, письменниця свідомо обходила теми української історії, але намагалася бодай якимись невидимими гранями пов'язати світ стародавніх Скіфії, Русі та України з світом античності та середньовіччя [3, с. 83].

Наталена Королева обновила деякі прозові жанри в українській літературі: довела до класичної віртуозності жанр історичної повісті, розкувала жанр літературної легенди [3, с. 84].

Основними віхами для написання Наталеною Королевою видатної збірки «Легенди старокиївські» стали міфи народів світу, відомі літературні пам'ятки та Біблія.

Для всієї культури України, Київської Русі найважливішими пам'ятками літератури були і донині є «Повість минулих літ» та «Києво-Печерський патерик».

Фольклор будь-якого народу – є константою літератури. Не оминула різних віх усної народної творчості для своїх інтертекстуальних вкраплень у збірці «Легенди старокиївські» Наталена Королева саме для підкреслення самотності та важливості українського народу.

Інтертекстуальними зв'язками пронизана збірка таких відомих філософів, як Геродота, Софокла, Платона, ремінісценції з відомої історичної роботи Михайла Грушевського «Історія України», згадані гіпотези з «Оскольдового літопису», інтерпретовані роботи Сіліуса Італікуса, Стефаноса Візантійського, римські переспіви про святу Олену, сказання святого Амброзія, твори святої Терези з Авілі, висловлювання Вольтера, інтертекст власного твору «Предок» про походження роду Лакерда тощо.

Весь спектр інтертекстуальних ремінісценцій засвідчує про інтелектуальну довершеність Наталени Королевої (останнє оповідання збірки «Хрещеник Попа Івана» «людина, яка знає все, ніколи не вмирає»), а також про утвердження самотності українського народу ще з найдавніших часів з уст відомих діячів та мислителів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Астрахан Н. Буття літературного твору: аналітичне та інтерпретаційне моделювання: монографія / Наталія Астрахан. – К.: Академвидав. – 2014. – 432 с.
2. Білоус П. В. Інтерпретація літературного твору / П. В. Білоус. – Житомир: ЖДУ. – 2012. – 140 с.
3. Дивосвіти Наталени Королевої. Мишанич О. Повернення. 2-е вид., перероб. і доп. – К.: АТ «Обереги». – 1997. – 336 с.
4. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства. Київ: Арт-Вертеп. – 2005. – 368 с.
5. Літературні силуети. Ковалів Юрій. – Слово і час. – 2019. – № 2. – С. 69.
6. Наталена Королева. Легенди старокиївські / Ред. Н. В. Сойко. – К.: Школа. – 2006. – 256 с.
7. Рязанцева Т. Помолитися за душу письменниці: До 115-річчя Наталени Королевої. Українська мова й література у середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2003. – №1. – С. 200-203.
8. Усачова К. Агіографічні та епічні інтертексти в прозі Наталени Королеви: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.01; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ. – 2008. – 16 с.

УДК 37.04-053

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Козлюк Ольга Андріївна

к.п.н., доцент

Рівненський державний гуманітарний університет

м. Рівне, Україна

Анотація: у статті розглянуто основні технології, що можуть бути використані з метою виховання толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами в умовах закладу дошкільної освіти. Серед основних: особистіно зорієнтовані, технології гуманного виховання, ігрові технології тощо.

Ключевые слова: технологія, виховна технологія, толерантне ставлення, інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами.

Упровадження інклюзивної освіти в Україні, у тому числі дошкільної, відкриття інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти вимагає пошуку нових підходів до виховання толерантного ставлення дошкільників до дітей з особливими освітніми потребами.

Сьогодні відбувається технологізація освіти, тому поряд із традиційними для педагогіки термінами: “освіта”, “навчання”, “виховання” та ін. використовуються терміни “освітні технології”, “педагогічні технології”, “інформаційні технології”, “технології виховання” тощо.

У межах нашого дослідження, особливий інтерес становлять саме технології виховання, які належать до освітніх (педагогічних) технологій. Як стверджує І. Дичківська, педагогічна технологія відображає тактику реалізації освітніх технологій в освітньому процесі за наявності певних умов [1, с.68].
Учені А. Анджаська, Ю. Беднарек, О. Янкович під виховними технологіями

розуміють науково обґрунтовану стратегію, тактику і процедуру виховання. Як і будь-яку освітню технологію, виховну технологію визначають як діяльність чи сукупність дій, як проект (модель) виховного процесу, як систему, у якій результат відповідає визначеній виховній меті [2, с. 81].

Робота з формування толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами повинна здійснюватись, на наше переконання, з використанням технологій особистісно орієнтованого виховання (І. Бех [3], О. Пехота [4]).

Технології особистісно орієнтованого виховання засновані на визнанні цінності кожної конкретної особистості, незалежно від її індивідуальних та психологічних особливостей розвитку. Використовуючи їх у роботі, вихователь має змогу побудувати взаємини з дітьми таким чином, щоб бачити перспективи розвитку кожної особистості, а також забезпечувати створення ситуації успіху, яку повинна відчувати кожна дитина, виявляти оптимістичне педагогічне прогнозування.

Наші думки співзвучні з позицією А. Анджаєвської, Ю. Беднарека, О. Янкович [2], яка передбачає, що виховуючи особистість дитини, педагогам необхідно дотримуватися певних правил: всебічно пізнавати дітей, намагатись їх розуміти; побачити в кожній дитині щось виняткове і розказати їй про це; розпізнати їхні справжні інтереси, пропонуючи діяльність для душі; організувати заняття, у яких кожна дитина зможе досягнути успіху [2, с. 83-84]. На думку вчених, ці правила будуть дієвими, якщо педагог формуватиме в дітей віру в себе та високу самооцінку. З цим не можна не погодитись, оскільки виявляти повагу до інших, розуміти їхні потреби, вірити в їхні можливості, може лише впевнена у собі особистість. А от що стосується самооцінки, то, на нашу думку, краще формувати адекватну самооцінку у дітей, для розуміння своїх переваг і слабких сторін.

Доречним у вихованні толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами може бути технологія виховання людяності Т. Поніманської, особливістю якої є те, що дитина в них є об'єктом виховання і

водночас – метою виховання та суб'єктом соціально-морального розвитку. Вона передбачає використання різноманітних методів та прийомів: роз'яснення суті гуманного ставлення до людини, ситуації з досвіду дитини, ситуації збагачення соціально-емоційного досвіду дітей, ігрові ситуації, розповіді вихователя про своє дитинство, казкові ігрові технології («Квітка доброти», «Промінчики людяності», «Острів розуміння», «Дзвіночки совісті») та психотехнології: гімнастика почуттів, енергетичні вправи «Жива вода», «Серце на долоні», «Тепло рук друга» тощо [5, с. 17-19].

Важливим для формування толерантного ставлення є вміння перебувати в одному просторі різних за статтю, особливостями розвитку дітей, індивідуальними характеристиками. На думку І. Дичківської та О. Козлюк, варто вчити дітей шукати гідний вихід із різних ситуацій, співпереживати товаришам, справедливо оцінювати власні вчинки і дії своїх однолітків. Вихователь повинен навчити дітей самостійно вирішити конфліктні ситуації, домовлятися, узгоджувати свої дії з інтересами інших дітей. Тут у нагоді може стати використання виховної технології «столик миру» або «килимok миру» за аналогією з тим, що пропонується в технології М. Монтессорі. Це може бути звичайний столик зі стільцями, де можуть сісти діти, у яких виник якійсь конфлікт чи непорозуміння. Обов'язковий атрибут, який постійно має бути на цьому столику, – це свічка (для безпеки дітей краще використати свічку-ліхтарик) як символ миру, що діти передають один одному, домовившись і вирішивши конфліктну ситуацію [6, с. 16].

Ефективними у вихованні толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами можуть бути також й ігрові технології, з огляду на те, що гра є провідною діяльністю дитини дошкільного віку (Д. Ельконін, О. Леонтьєв). Налогодити позитивні взаємини в колективі дітей, навчитись виявляти співчуття та переживання, довіряти і дослухатись до інших допоможуть ігри та ігрові вправи, а також розроблені на їхній основі ігрові тренінги для дітей. Це можуть бути ігри та вправи спрямовані на знайомство дітей один з одним, які допоможуть познайомити дітей один з одним, легше

адаптуватись до умов закладу дошкільної освіти, забезпечити сприятливий клімат для перебування в групі («Назви себе», «Давай привітаємось», «Привіт, фото», «Снігова куля», «Лагідне ім'я», «Ау») [6, с.18]; на розвиток комунікативних здібностей («Зіпсований телефон», «Так і ні не говори», «Як тебе звати?», «Моя улюблена іграшка», «Інтерв'ю», «Що змінилося?», «Поясни Незнайку», «Я почну, а ви продовжіть», «Мій початок – твій кінець», «І це добре, і це погане»); на вміння розуміти емоційні стани інших дітей («Мій настрій», «Лото настроїв», «Назви схожі», «Малюємо настроїв»); на виховання позитивного ставлення до інших («Ввічливі слова», «Будь ласка», «Компліменти», «Дружба починається з посмішки», «Лагідне ім'я», «Обери друга», «Назви друга лагідно», «Башта любові», «Сонячний зайчик», «Справа від мене є одне містечко», «Чарівний стілець»); на розвиток уміння співпереживати («Емоції героїв», «Як ти себе відчуваєш?», «Намалюй добру тварину»); на розвиток уміння співробітничати і взаємодіяти («Сороканіжка», «Малюємо разом», «Улюблена іграшка») та ін. [7, с.16].

Ефективним прийомом формування толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами, на нашу думку, стане введення в інклюзивній групі закладу дошкільної освіти різноманітних звичаїв та традицій. Наприклад, це може бути ранок радісних зустрічей (після вихідних днів, хвороби); допоможи другу, сімейний сніданок, обід, вечеря; зустріч гостей; відвідини друзів; веселі вихідні тощо.

У вихованні толерантного ставлення ефективними можуть бути і розвивальні технології, які дозволять сформувати уміння ефективної взаємодії з іншими дітьми на засадах толерантності. Це можуть бути діалогові (бесіди, дискусії, діалог на тему), моделювальні (модель ситуації спілкування, власної поведінки в конфліктній ситуації, модель поведінки в конкретній ситуації спілкування, імітація тощо), стимулювальні (ігрові методики: ігрові вправи, дидактичні ігри, сюжетно-рольові ігри; позитивна оцінка, співпереживання, співчуття, розуміння тощо); коригувальні (передбачення наслідків власних дій,

поведінки, спілкування, оцінка вчинку, обговорення правильності вчинку, правильного способу виходу із конфліктних ситуацій тощо) технології [7, с.17].

Підсумовуючи, варто сказати, що довгий час у нашій країні існувала практика не помічати людей з інвалідністю, порушувати чи утискати їхні права. Тому головне завдання сьогодні, зокрема, яке покладається на заклади дошкільної освіти – навчити сприймати світ у його розмаїтті. Цьому і сприятимуть названі технології виховання, які сприятимуть формуванню толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: підручник. Київ: Академвидав, 2015. вид.3-тє, виправл. 304 с. (Альма-матер).
2. Янкович О., Беднарк Ю., Анджаєвська А. Освітні технології сучасних навчальних закладів: навчально-методичний посібник. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. 212 с.
3. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання. Київ, 1998.
4. Освітні технології / За заг. ред. О. М. Пехоти. Київ, 2001. С. 91-108.
5. Поніманська Т. І., Козлюк О. А., Марчук Г. В. Виховання людяності: методичний посібник. 2-ге вид. Рівне: Волинські обереги, 2012. 160 с.
6. Дичківська І. М., Козлюк О. А., Кузьмук Л. І., Марчук Г. В. Соціальний розвиток дитини: діти четвертого року життя. Навчальний посібник. Київ: Генеза, 2019. 88 с. (Серія «Настільна книжка вихователя»).
7. Дичківська І. М., Козлюк О. А., Кузьмук Л. І., Марчук Г. В. Соціальний розвиток дитини: діти п'ятого року життя: навчально-методичний посібник. Київ: Генеза, 2017. 120 с. (Настільна книжка вихователя).

**РЕАЛЬНИЙ СТАН ДІЯЛЬНОСТІ МАЛОЇ
АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

Козуб Павло Анатолійович

к.т.н., доцент

доцент кафедри природничих наук

Харківський національний університет радіоелектроніки

Козуб Світлана Миколаївна

к.т.н., доцент

доцент кафедри медичної та біоорганічної хімії

Харківський національний медичний університет

Лук'янова Вікторія Анатоліївна

к.пед.н., доцент

завідувач кафедри природознавчих наук

Харківський національний університет радіоелектроніки

Анотація. Виділено основні групи учасників у діяльності Малої академії наук. Показано що основними соціальними групами, які зацікавлені в підтримці цієї організаційної структури є керівні структури, учні, наукові керівники, вчителі та батьки. Обґрунтовано, що реальний стан в організації наукової діяльності школярів не є ідеальним, але він відповідає запитам суспільства і жодна з соціальних груп, яка бере участь у діяльності Малої академії наук не бажає і не готова до змін. Аналіз вказує на можливості значного вдосконалення роботи Малої академії наук України, але тільки після чіткого визначення цілей та завдання для неї, та встановлення їх перед регулюючими органами цієї структури.

Ключові слова: Мала академія наук, соціальні групи, цілі, стан, завдання

Мала академія наук України є однією з найвідоміших та найважливіших установ в системі позашкільної освіти, яка має національне значення і існує більше 25 років. Такий відносно великий час існування підтверджує її необхідність та важливість для суспільства. Але за цей час як в цій структурі сталися великі зміни, так і змінилось відношення до неї суспільства.

Провести реальну оцінку таких змін за публікаціями на цю тему, дуже проблематично. Оскільки активна професійна діяльність залучених у цей процес зазвичай не залишає часу та бажання публікувати свої досягнення, тому більшість публікацій роблять або люди без досвіду (аспіранти, молоді науковці), або якщо такі публікації потрібні для виконання формальних дій (для акредитації, створення звіту, розробки програми розвитку).

Саме тому, метою цієї публікації є спроба оцінити реальний стан в МАН України, який оснований на власному досвіді роботи у цій структурі починаючи з 2000 р., що не є основною діяльністю і формально не впливає на оцінку професійної діяльності.

В результаті тісної співпраці з вчителями, методистами, науковими співробітниками, залученням до роботи аспірантів та студентів час було підготовлено більше 180 наукових учнівських робіт, з яких близько 80 отримали призові місця на обласному етапі конкурсу МАН та більше 15 стали призерами національного конкурсу.

За цей час було отримано досвід роботи з учнями, вчителями, керівниками шкіл, науковцями, методичними співробітниками, створення наукових товариств при університетах та проведення наукових конференцій для учнів, встигло змінитись декілька разів керівництво МАН та відбулися зміни нормативних документів щодо участі конкурсі. Декілька разів змінювались вимоги до оформлення тез та доповідей.

Участь у конкурсі приймали учні з 7 по 11 класи загальних шкіл, ліцеїв та професійно-технічних училищ, як з обласного центру (Харків), так і з сільських та районних шкіл. В постійному тісному контакті знаходились керівники гуртків, наукові керівники, методисти, батьки, вчителі, та керівники шкіл. Було

пройдено декілька курсів підвищення кваліфікації, що дозволило оцінити рівень кваліфікації інших учасників позашкільного процесу, та викладачів цих курсів, і в результаті, була можливість оцінити ситуацію з МАН з точки зору безпосередніх учасників цього освітнього процесу.

Найбільш помітним результатом участі учнів у конкурсі МАН є їх подальші досягнення. Майже всі з них поступали у виші на ті спеціальності, які планували на бюджетній основі, приблизно кожен п'ятий виїздив за кордон на навчання, приблизно кожен десятий став кандидатом наук. Але при цьому слід враховувати, що майже всі учасники МАН мали і без цього добрі показники у навчанні, тому їх участь у конкурсі може розглядатись не як причина подальших досягнень, а як одна із складових їх звичайної учбової діяльності.

Менш помітним результатом участі у конкурсі МАН є позитивні, теплі відгуки про МАН тих, хто зараз вже займає якісь посади. Належність до МАН сприймається ними, як «братерство» однодумців, вони готові надавати допомогу, залучати себе та своїх дітей у цю діяльність. Можливо саме цей аспект діяльності МАН і можна оцінювати як найбільш важливий.

Але все ж таки, аналізуючи попередню діяльність виникають запитання. А чи є ця робота ефективною? Чи потрібно щось змінювати? Як це зробити?

Відповіді на ці питання можливо отримати тільки якщо точно визначити учасників цієї діяльності та визначити, що кожен з учасників має свою мету, та методи її досягнення. Зараз, ці учасники та їхні цілі є завуальованими, прикритими гучними гаслами та деклараціями. І першою та основною тезою такої декларативності є такі узагальнення як суспільство, держава, учні, обдарована молодь, освіта, навчальний процес. Саме вони потребують роз'яснення, оскільки на їх основі будується вся система нормативної документації МАН.

Суспільство. Це найбільш невизначена категорія, оскільки визначає по суті всіх мешканців України. Лише декілька десятків тисяч мешканців України

беруть безпосередню участь у конкурсі МАН. Більше 95% населення не знають про існування МАН, не те що розуміють користь від неї.

Таким чином, як би це не було цинічним, суспільна користь МАН України, є простою декларацією, гаслом, яка необхідна для краси текстів та обґрунтування інших пунктів нормативних документів.

Держава. Це більш визначення поняття, але і воно є оманливим. Оскільки воно насправді є сукупністю людей, які також мають свої цілі (в більшості матеріального характеру) і їх зацікавленість в МАН не дуже відрізняється від зацікавленості суспільства в цілому.

Єдиною відмінністю від суспільної користі є те що вона може бути виміряна в грошових одиницях, але для цього необхідно знати, як впливає фінансування МАН на ВВП країни. А таких об'єктивних даних не існує. Спеціалістів, які їх можуть отримати немає. Тому всі заяви про державну користь є щонайменше голосливими, а в більшості випадків спеціально неправдивими.

Органи управління. Саме ця соціальна група забезпечує існування Малої академії наук. Основною метою цієї групи є отримання грошей на своє існування за рахунок збалансування інтересів інших суспільних груп.

На відміну від абстрактної держави, ці люди приймають конкретні рішення, та отримують конкретну зарплатню. Як і будь які інші люди, вони закликають до покращення, але при цьому хочуть стабільності та незмінності. Тому більшість їх діяльності націлена на підтримання існуючого стану і тільки загрози зниження фінансування змушує їх щось змінювати.

Під органами управління необхідно розуміти не тільки керівництво МАН, але й обласні та районні осередки. Всі вони разом організують формальну сторону конкурсу – приймають роботи, організують діяльність гуртків, інформують директорів шкіл, проводять сам конкурс.

Для обґрунтування отриманих коштів ця суспільна група повинна надавати фактичні (формальні) результати своєї роботи, і саме це її вимушує займатись бюрократичною роботою, такою як заповнення журналів обліку, та

інструктажу з техніки безпеки, звіти керівництву та публікація рекламних буклетів, постійні зміни нормативних актів, видання інструкцій. Комунікація з іншими учасниками МАН, аналіз поточного стану, створення баз даних робіт, науковців, учнів, це більш складна робота і майже не помітна, для її виконання, планування і обґрунтування необхідно мати більшу кваліфікацію. Але без неї конкурсу не буде взагалі, і тоді фінансування припиниться.

Таким чином, керівні органи повинні постійно балансувати між бюрократичною діяльністю для виправдання свого існування та реальною діяльністю по координації безпосередніх виконавців конкурсу МАН – учнів, вчителів, наукових керівників, батьків.

Учні. Головні учасники діяльності МАН, яких пишномовно, називають обдарованою молоддю, але, які насправді, є звичайними учнями, що мають бажання займатись науковою роботою.

Узагальнюючи набутий досвід можна виділити п'ять основних причин участю учнів у конкурсі МАН: бажання батьків (щоб не гуляв, щоб розвивався), бажання вчителів (для акредитації, гарний учень, цікава робота), жага слави (переможець у школі, підвищення самооцінки), для навчання (додаткові бали, добре ставлення вчителів), цікавість (дослідження або створення чогось нового).

В більшості випадків, учасники конкурсу МАН мають більший рівень досягнень у навчанні, але дуже часто учні, які приймають участь у конкурсі з цікавості, можуть мати гірші результати у навчальному процесі ніж інші групи. Причому, хоча доля учнів, які приймають участь у конкурсі з цікавості майже ніколи (за 20 років) не перевищувала 10% від загальної кількості учасників і в майже 80% випадків вони не отримують призових місць за рахунок меншої кількості балів з контрольної роботи, але саме вони найчастіше стають науковцями (аспіранти, наукові працівники) у майбутньому.

Слід також відзначити, що рівень загальних знань учнів завжди менший за рівень середньостатистичного наукового співробітника, аспіранта і навіть

студента, але при правильному підході наукового керівника та бажанні роботи учня будь-який учень може зробити роботу, яка виграє конкурс робіт.

Наукові керівники. Саме вони визначають можливість отримання призового місця. Більше того, фактично, за своєю суттю конкурс МАН можна вважати конкурсом робіт наукових керівників.

Як і учнів, наукових керівників можна поділити на декілька груп, які мають різну головну мету: додаткові бали (акредитація, рейтинг), наказ начальства (науковий керівник, декан), матеріальна вигода (оплата з боку МАН, установи, батьків), жагу слави (грамоти, відзнаки на роботі, підвищення самооцінки), цікавість (робота з дітьми, наукові дослідження, педагогічна діяльність).

Досвід наукового керівника є визначальним для рейтингу майбутньої наукової роботи, оскільки обрана тема повинна узгоджувати складність роботи (наукова, практична) з можливостями учня (рівень освіти, вік, зацікавленість темою). Тобто він повинен мати досвід роботи з учнями, науковий досвід, знати вимоги до конкурсу, мати час на спілкування з учнями.

Вчителі. Вони виявляють майбутніх учасників та мотивують їх, допомагають виконати всі формальні вимоги при оформленні роботи, організують та мотивують інших вчителів (директора та їх заступники) у цій роботі.

Розподіл вчителів за метою участі в конкурсі МАН такий же як і для наукових керівників. Але за рахунок великого навантаження бюрократичною роботою кількість ентузіастів серед них значно менше, і як показує практика, ключовим щодо участі у конкурсі МАН є рішення керівництва школи. В багатьох випадках, після перемоги учня на національному, або обласному етапі, вчителя школи починають значно активніше цікавитись участю у конкурсі МАН, що обумовлено зростанням рейтингу школи.

На сьогодні в середньому лише близько 10% шкіл приймає участь у конкурсі. Серед причин, які заважають участі учителів у конкурсі МАН слід відмітити їх дуже низький науковий, а іноді і освітній рівень. Для молодих

вчителів він приблизно відповідає рівню випускника університету, а більш досвідчені вчителі існують в застарілій системі знань. У вчителів переважно відсутній досвід роботи з науковими джерелами (література, звіти, графіки, таблиці, математична обробка, оформлення робіт). В них майже відсутня інформація щодо реального процесу підготовки роботи, оформлення, оцінювання.

Оцінювання роботи. Кінцевий етап конкурсу, який завжди викликає безліч запитань.

Особиста практика участі у різних конкурсах та організації та участі їх проведення дозволяє чесно і безапеляційно заявити – всі конкурси є суб'єктивними. Будь який конкурс є суб'єктивною оцінкою членів комісії.

Саме тому, під кожен конкурс розроблено систему критеріїв оцінювання робіт, які нібито повинні зробити таку оцінку максимально об'єктивною. Чим більш чіткими є критерії оцінювання тим більш об'єктивним буде здаватися конкурс.

З цієї точки зору критерії конкурсу МАН можна визначити, як такі, що є більш необхідними для формального оформлення роботи бюрократичних структур, а не для досягнення визначеної мети конкурсу.

Саме тому, за 20 років були випадки коли роботи деяких шкіл в деяких секціях постійно займали призові місця, учні після дзвінків впливових людей отримували більш високі бали за захист, учні деяких шкіл отримували на 10 та більше балів з контрольних робіт, роботи схожі на частини докторських робіт отримували більш високу оцінку у порівнянні з самостійно зробленими та ін.

Але, слід зазначити, що такі зловживання не можна вважати системними, оскільки сам склад журі в більшості випадків не спонукає до зловживання. Більшість членів журі є викладач вищих закладів освіти, які якщо і є науковими керівниками, то тільки учнів (в більшості випадків 1-2), які змагаються в інших відділеннях. Члени конкурсних комісій зазвичай приймають участь на добровільних засадах і не мають матеріальної зацікавленості у перемозі того чи іншого претендента.

Більш складним є питання суддівства з точки зору невизначеності критеріїв оцінювання, що в першу чергу пов'язано з невизначеністю мети як конкурсу так самої структури МАН України.

Якщо метою діяльності МАН є залучення школярів до наукової роботи, то перемога у конкурсі не повинна бути ціллю цієї діяльності. В цьому випадку найменша участь у науковій роботі повинна бути визнана та відзначена. Якщо мета – навички вирішення практичних завдань з використанням наукових знань, то також це повинно відзначатись навіть для дуже простих рішень.

Якщо головним в роботі є актуальність, то до конкурсу повинні допускатись тільки актуальні роботи, але при цьому повинні бути жорсткі критерії актуальності. Актуальна зараз, на рік, на десятиріччя.

Новизна роботи також є дуже суб'єктивним критерієм. Це може бути нова робота для конкретного учня, підприємства, наукової галузі, світу. Це також бути чітко визначено.

А чи може зробити самостійно відкриття нової речовини учень? Чи може він відкрити новий закон природи? Де рівень самостійності вище – при самостійному плануванні та проведенні простого експерименту вдома, чи при спостереженні за роботою інших науковців найскладнішого явища в найсучаснішій лабораторії?

І саме головне, освітній рівень, який визначається контрольною роботою. Не зрозуміло, чому для технічних наук, до яких відноситься і хімічні технології немає контрольної роботи з хімії. Чому рівень контрольних робіт різний в різних населених пунктах (Харків, Київ, Львів)? Чому при низькому балі з контрольної роботи та при чудовій науковій частині (актуальність, новизна, самостійність) неможливо надати навіть III місце?

Саме невизначеність цих критеріїв і формує враження необ'єктивності оцінювання членів журі у учнів, вчителів та їх батьків.

Батьки. Ті хто не займається позашкільною роботою з учнями майже не приділяють уваги впливу батьків на прийняття рішень самими учнями.

У той же час, бажання батьків в більшості випадків є визначальним. Слід зазначити, що більшість батьків задоволені самим фактом участі дітей у будь-яких проектах, які не пов'язані з комп'ютерними іграми. Але, в сільських школах дуже часто батьки вважають заняття науковою діяльністю непотрібними витратами часу, хоча є багато прикладів максимального сприяння участі у різних формах наукової роботи (не тільки МАН).

Але обізнаність про конкурс МАН серед батьків є дуже малою, а враховуючи низьку інформованість учителів, можна вважати, що діти які беруть участь у конкурсі МАН опиняються в ньому випадково, завдяки «сарафанному радіо».

Таким чином, можна констатувати, що сучасний стан такого освітнього інституту, як Мала академія наук, можна охарактеризувати, як рівноважний стан між всіма її частинами, який хоча і має багато недоліків, однак не потребує значних змін на сьогоднішній момент:

Управлінці вправно отримують свою заробітну платню. Метою керівництва є підтримання кількості виконаних робіт і вони з цією роботою справляються. Методисти займаються на 90% бюрократичною роботою, мають низьку зарплатню, але призвичаїлись, і змінювати нічого не бажають.

Учні, які мають бажання мають можливість себе реалізувати, а для більшості це тільки додаткове навантаження.

Наукові керівники мають додаткові бали на роботі, керівники вишів мають більший рейтинг організації, та додаткових абітурієнтів. Їх повністю влаштовує існуюча система.

Вчителя також мають додаткові бали на роботі, керівники мають більш високі рейтинги серед інших шкіл. При цьому, підвищення кількості учасників МАН призведе до додаткового навантаження без додаткової оплати, тому їх все влаштовує.

Батьки мають більшу зайнятість дітей. Їх влаштовує діяльність дітей у будь-якій сфері, яка не пов'язана з криміналом та іграми, вони не бачать інших альтернатив, тому їх також все влаштовує.

Таким чином, не дивлячись на те, що реальний стан в організації наукової діяльності школярів не є ідеальним він відповідає запитам суспільства. На сьогоднішній момент жодна з соціальних груп, яка бере участь у діяльності Малої академії наук не бажає і не готова до змін. У той же час, навіть простий аналіз вказує на можливості значного вдосконалення роботи Малої академії наук України, але для цього необхідно більш чітко визначити цілі та завдання для неї, та поставити їх перед регулюючими органами цієї структури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон про позашкільну освіту. // Позашкільна освіта в Україні (нормативно-правові акти). –К.:НЕНЦ. 2002.- С. 3-32
2. Концепція державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006-2010 роки // Освіта України. – 2006. – № 48 (741). – 30 червня. – С. 1-3.
3. Голобородько В.В. Наукова робота учнів / В.В. Голобородько. Програма організації науково-дослідницької діяльності учнів // В.М. Гнедашев. – Харків, 2005. – 208с.
4. Пронюк Н.П. Організація роботи Малої академії наук / Рідна школа -№ 6 - 2000.– С.72-73.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ПАМ'ЯТОК СЛОБОЖАНЩИНИ

Коленченко Віталіна Вікторівна

Магістрант

Сумський державний педагогічний університет

ім. А.С. Макаренка

м. Суми, Україна

Анотація: в даній роботі розглядається сучасний стан та проблеми збереження історико-культурних пам'яток Слобожанщини. Також детально розглянуто найголовніші історико-культурні пам'ятки Сумської області. Розкрито роль пам'яток та їх історико-культурного потенціалу. Доведено необхідність збереження та відновлення історичних та культурних пам'яток для українського народу.

Ключові слова: стан, проблема, пам'ятка, історико-культурна пам'ятка, реставраційна робота.

Слобожанщину давно відносять до тих регіонів України, які мають унікальний ресурс у вигляді історичних та культурних пам'яток, серед яких і твори видатних художників, історичні об'єкти, археологічні пам'ятки, природні та музейні комплекси і т.і.

У Сумській області під державним піклуванням знаходиться 2709 історико-культурних пам'яток, серед яких 373 – це архітектурні споруди (з яких 46 мають загальнодержавне значення), 1454 – історичні пам'ятники (з яких 3 мають загальнодержавне значення), 780 – це пам'ятники археологічного змісту, серед яких 20 мають загальноукраїнське значення і сто два – це пам'ятки, які віднесені до монументального мистецтва [1, с. 485].

Все це є свідченням сталого соціального, економічного та культурного розвитку регіону, духовного та матеріального потенціалу українського населення.

Історико-культурна спадщина Сумської області є невід'ємною частиною світової та європейської спадщини.

Сумщина має сто шістьдесят вісім об'єктів та територій, які віднесені до природнього та заповідного фондів. До них віднесено, наприклад, степовий заповідник Михайлівська цілина. Розвитку екскурсійної діяльності та культурного туризму сприяють прекрасна природа та кліматичні умови, великі лісові масиви, річкові ресурси, що дають можливість організувати не тільки бази відпочинку, але й розробляти цікаві екскурсійні та туристичні маршрути із використанням не тільки природньої спадщини, а й із задіянням історичних та культурних пам'яток [2, с. 29].

На Сумщині існує вісім історичних та краєзнавчих музеїв, не рахуючи того, що, практично, у кожному селищі є музей – чи то етнографічний, чи то краєзнавчий.

Найбільшим та найстарішим в області вважається історичний музей, який було засновано у 1920 році, спочатку як історико-художній із включенням до основної експозиції картин із зібрання засновника, відомого художника та непересічного поета Никанора Онацького. На сьогодні в обласному центрі існує два музеї, які виділилися із спадщини Онацького- це краєзнавчий музей та художній. Основна спадщина і зібрання митця осіли в Обласному художньому музеї- це унікальні порцелянові вази візантійського періоду, картини українських, російських та зарубіжних митців, колекція порцелянових виробів, східна зброя і т.і. Музей знаходиться у старому приміщенні, де колись розташовувалося земство [3, с. 200].

Що ж до історико- культурного потенціалу Сумської області, то наразі на державному обліку знаходяться близько восьми тисяч пам'ятників історії та культури, архітектури та містобудування. Із цих пам'яток десь близько п'ятиста знаходяться на обліку у Державному реєстрі як національні надбання України.

Сумську область було створено у 1939 році і до її складу увійшли території із різними культурними надбаннями. Глухів, Кролевець та Путивль, Шостка- історичні землі Чернігівщини, частина території Полтавської області – місто Ромни і Частина Слобожанщини.

Саме ж місто Суми, на думку дослідників, має свій початок у 1665 році і було створене на місці можливого поселення часів Київської Русі. Однією із можливих назв цього поселення вчені вважають Липецьк. Трохи пізніше українські переселенці на чолі із нині історично відомою особою – полковником Герасимом Кондратьєвим, які прибули із містечка Ставище, яке належало до Білоцерківського полку, відбудували фортецю на місці впадіння річки Сумки у Псел. Саме ця споруда протягом 1658-1765 років стала центром сформованого Сумського полку. Довгий час вона утримувала своє стратегічне значення, аж до кінця вісімнадцятого століття. Пізніше стала існувати як цивільний об'єкт.

Найбільш цікавими і визначними архітектурними пам'ятками міста Суми вважають Воскресенську церкву, побудовану у стилі українського бароко приблизно у 1702 році. На сьогодні у приміщенні цієї споруди знаходиться відділ декоративного та прикладного мистецтва Художнього музею. До цікавих культових споруд відносять також Спасо- Преображенський собор, побудований у 1788 році, спорудами дев'ятнадцятого століття- Іллінською церквою та Храмом Петра і Павла.

Багатовікову історію має невелике місто Охтирка, яке знаходиться на правому березі річки Ворскла і має свій початок від 1641 року. Охтирка була побудована як прикордонна фортеця Речі Посполитої, але у 1647 році на виконання міждержавної угоди була передана у володіння Московському царству.

В Охтирці збереглися пам'ятки вісімнадцятого століття, а саме Покровський собор. Щодо будівництва якого висловлюються небезпідставні припущення, вважаючи його автором відомого на весь світ архітектора Б.Растреллі. До цього ж періоду відносять збережені у досить пристойному

стані Воздвиженську і Веденську церкви. Михайлівську церкву в Охтирці було споруджено у дев'ятнадцятому столітті, а Гергієвську – на початку двадцятого. У Охтирці працює краєзнавчий музей, який має цікаве експозиційне наповнення.

Місто Глухів без перебільшення можна назвати перлиною Сумщини через його багатовікову історію, велику кількість пам'яток історії та культури та надзвичайні можливості щодо проведення екскурсійної діяльності.

За даними дослідників архітектурні споруди міста Глухів створювалися завдяки натхненню таких великих майстрів як Д.Кваренги, А.Рінальді, Н.Мегасова. Всі майстри займалися обладнанням Глухова у вісімнадцятому столітті.

Наразі у місті збереглися забудови сімнадцятого та вісімнадцятого століть. Це, в основному культові споруди, такі як Миколаївська церква, Вознесенська церква та Спасо-Преображенська. Із нецерковних забудов велике екскурсійне та історичне значення має збережена та відреставрована Тріумфальна арка [4, с. 205].

У другій половині ХХ століття, а точніше у 1968 році, було прийнято рішення занести місто Глухів до списку місць, які мають виключне історичне значення і у зв'язку із цим декларувати, що забудова і всі архітектурні проекти міста повинні погоджувати із органами, що відповідають за охорону історико-культурної спадщини.

Глухів є у списку історичних міст України, де він записаний із 1976 року разом із тридцятьма дев'ятьма містами нашої вітчизни. Після проголошення незалежності України, а саме у 1994 році у Глухові працює історичний та культурний заповідник.

На сьогоднішній день у місті більше ніж двадцять пам'яток історії, культури та архітектурного мистецтва охороняється державою.

Одним із найстаріших і найлегендарніших місць України є Путивль. Наразі місто входить до складу Сумської області, а вперше у історичних джерелах згадується аж у 1146 році [5, с. 145].

Місто Путивль- непересічна скарбниця пам'яток історії та культури, які збереглися до наших днів. До них віднесемо найвідоміші- церква Різдва Богородиці, яка була збудована у 1591 році, Спасо-Преображенський собор, будівництво якого відбувалося протягом 1617-1698 років, відома на всю Україну церква Миколи Козацького, яка відноситься до першої половини вісімнадцятого століття. Особливою любов'ю містян і екскурсантів користуються Воскресенська церква та відновлений після проголошення незалежності Молчанський монастир. Щодо до останнього, то він має колосальне історико-культурне значення, побудований у першій половині сімнадцятого століття і містить у собі прекрасну і унікальну скульптурну композицію, створену саме у сімнадцятому столітті- Христос у темниці.

На сьогодні можемо констатувати, що велика кількість пам'яток історії та культури, якщо не більшість, перебувають у неналежному стані, практично більшість із них потребують реставрації, якщо не косметичної, то повної.

Все це стало наслідком скорочення коштів Державного та місцевого бюджетів, закладених саме на проведення пам'ятокзбережувальної та реставраційної діяльності. Так за останні 10 років видатки бюджетів на ці роботи скоротилися майже наполовину. Розуміємо, що останні роки, через російську агресію, видатки на культурні потреби значно скорочуються, але в даному випадку мова йде про те, що деякі історико-культурні пам'ятки можуть бути втрачені безповоротно.

Тому пріоритетними завданнями у сфері пам'ятокзбереження, є визначення та реалізація завдань із реконструкції та реставрації, збереженні та відновленні історико-культурних об'єктів, тих, що є частиною природнього або міського ландшафту.

Що ж до питання проведення реставраційних та відновлювальних робіт, то найкращим прикладом у цьому сенсі стало місто Глухів, де протягом перших років після проголошення незалежності України було створено проєкт щодо формування історико-культурного осередку, задіяні великі ресурси стосовно реабілітації та відновлення історичної та культурної спадщини міста.

Результати роботи були достойно поціновані українським урядом, а саме наданням Державної премії у царині архітектури.

Втрата історико-культурних пам'яток, інших унікальних історичних та архітектурних об'єктів на пряму залежить від зменшення фінансування пам'яткоохоронної справи, реставраційних робіт, збільшення оподаткування суб'єктів які проводять реставраційні та відновлювальні роботи, а також відсутність в Україні дієвих механізмів, які б насправді заохочували окремі підприємства, або приватних осіб вкладати гроші у проведення реставраційних робіт. Всі ці фактори приводять до того, що історичні пам'ятки можуть зникнути, або стати непридатними до проведення будь-яких реставраційних дій.

Завданням сучасників є не тільки зберегти історичну та культурну спадщину Сумщини, а й відновити її і представити на максимально широкий показ за допомогою організації та проведення ефективної екскурсійної та туристичної діяльності.

Принагідно зауважимо, що реставраційна робота повинна проводитися постійно, без притягнення її до святкування якихось ювілеїв та річниць. Саме це надасть можливість не втратити архітектурну спадщину, історичні та культурні пам'ятники, які в Україні є практично у багатьох місцевостях [6, с. 10]. Реставраційна діяльність повинна вийти на рівень щоденної копіткої роботи, спланованої та цілеспрямованої. Тільки така систематичність дасть можливість зберегти, відновити, а часто і врятувати історико-культурне надбання українського народу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондар Ю.О. Історико-культурні заповідники як форма збереження національної спадщини / Ю. О. Бондар, Шовкопляс Т.І. // Всеукраїнська наукова конференція «Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність». Ч.2. – К.: Рідний край, 1995. – С. 485–487.
2. Історико-культурна спадщина України (XIX ст. - поч. XX ст.) // Збірник документів і матеріалів / Автор-упорядник Т. Ф. Григор'єва. - К., 1995. - С. 29-31.
3. Енциклопедія архітектурної спадщини України: тематичний словник. - К.: Українська Академія архітектури, 1985.- 366 с.
4. Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923 рр. - Т. 2: Українська Гетьманська Держава 1918 року. - Ужгород, 1930. - С. 365.
5. Сосновська Т. О. Діяльність П. С. Уварової по вивченню старожитностей Слобожанщини // VIII Всеукраїнська наукова конференція "Історичне краєзнавство і культура" (наукові доповіді та повідомлення). - Ч. 2. - Харків, 1997. - С. 320.
6. Заремба С. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. Історичний нарис. - К., 1998. - С. 10.

УДК 629.7.015, 629.015.4

**ДОСЛІДЖЕННЯ НАПРУЖЕНО-ДЕФОРМОВАНОГО СТАНУ
КРИЛА ЛІТАКА**

Комаров Володимир Олександрович

Заслужений винахідник України

Сендецький Микола Миколайович

к. т. н, старший науковий співробітник

Сащук Святослав Іванович

начальник науково-дослідного відділу

Центральний науково-дослідний інститут озброєння та

військової техніки Збройних Сил України

м. Київ, Україна

Анотація: Розглянуто заходи щодо визначення методами неруйнівного контролю надійності авіаційної техніки, довговічності її конструкції, та визначення ресурсу і календарного терміну служби по показниках неруйнівного контролю. Проаналізовано методи розрахунків довговічності і сертифікації літаків, надано пропозиції щодо їх удосконалення. Запропоновано забезпечити надійний контроль цілісності конструкції методами неруйнівного контролю, включаючи метод контролю частоти власних коливань.

Ключові слова: літальний апарат, надійність авіаційної техніки, ресурс, термін служби, неруйнівний контроль, діагностування, частота власних коливань.

Забезпечення міцності літального апарату (ЛА) в процесі його проектування, випробувань та експлуатації є важливим і складним завданням. У сучасному розумінні міцність ЛА - це здатність його конструкції зберігати цілісність у всіх очікуваних умовах експлуатації протягом призначеного терміну служби. Проектування раціональної за умовами міцності конструкції

ЛА є комплексним завданням, що повинне забезпечити одночасне задоволення вимог статичної міцності, витривалості і живучості конструкції, а також відповідати умовам безпеки від флатера, дивергенції і реверсу органів управління.

Найважливішою властивістю, що характеризує надійність авіаційної техніки, є довговічність конструкції, що визначає ресурс і календарний термін служби. Ресурс літака - це тривалість безпечної експлуатації літака (від початку до припинення його експлуатації), що виражається в годинах нальоту або числі польотів. Ресурс авіаційної техніки в значній мірі визначається опором втоми конструктивних елементів. Під втомою конструкції розуміють зменшення міцності силових елементів, що виникає під дією змінних навантажень. Це явище пов'язане з поступовим накопиченням пошкоджень у силових елементах конструкції, що призводять до утворення і розвитку тріщин (рис. 1) і руйнування конструкції в цілому [1].

Рис. 1. Руйнування обшивки крила літака

Проблема опору втоми особливо гостро постала в п'ятдесяті роки у зв'язку з проектуванням великих за габаритами і маневрених літаків, розрахованих на великі терміни служби, і високу завантаженість через великі швидкості і перевантаження при маневруванні. Катастрофи, що відбулися в цей час з причин недостатньої витривалості конструкцій літаків, стали поштовхом для проведення робіт з дослідження поведінки конструкцій, схильних до впливу змінних навантажень, і створення спеціальних підрозділів у авіаційних науково-дослідних і проектно-конструкторських організаціях всього світу.

Основним завданням цього напрямку авіаційної міцності є забезпечення необхідного ресурсу літака. Умови експлуатації конструкцій бойової авіаційної техніки відрізняються від умов експлуатації конструкцій пасажирських і транспортних літаків рядом особливостей. Серед основних особливостей авіаконструкцій можна виділити:

- силові елементи авіаційних конструкцій працюють в умовах високої завантаженості, що призводить до прискореного розвитку пошкоджень;
- використання в літакобудуванні високоміцних матеріалів призводить до відносного погіршення характеристик витривалості;
- наявність в літакових конструкціях великого числа різних концентраторів напружень (включаючи бойові) сприяє утворенню і розвитку втомних пошкоджень.

У зв'язку з цим методи розрахунків довговічності і сертифікації літаків мають певну специфіку. Для літакових конструкцій, таких, як крило, зміну міцності в процесі експлуатації можна характеризувати величиною залишкової міцності, що дорівнює статичної міцності конструкції ЛА в момент часу t після дії змінних навантажень протягом попереднього часу експлуатації.

На рис. 2 представлено графік залежності зміни міцності конструкції крила (щодо зниження частоти власних коливань f - у герцах) в залежності від часу експлуатації літака t (в годинах).

Рис. 2. Графік зміни міцності крила в залежності від часу експлуатації літака

Падіння (зниження) міцності конструкції пов'язано з утворенням і зростанням пошкоджень силових елементів в процесі експлуатації (що

призводить до зниження частоти власних коливань конструкції). Розвиток ушкоджень (в тому числі і після отримання конструкцією бойових пробоїн) можна умовно представити довжиною тріщини в силових елементах в залежності від часу експлуатації t .

Процес накопичення пошкоджень, представлений на рис. 1, можна розділити на три стадії (етапи). На першому етапі $t < t_0$ (t_0 - прихований період накопичення пошкоджень) дія змінних зовнішніх навантажень не призводить до утворення видимих пошкоджень ($L=0$, де L - довжина тріщини) і залишкова міцність практично не змінюється. На другому етапі $t_0 < t < t_p$ (t_p - час експлуатації до моменту руйнування) втомлена тріщина, що виникла, збільшується зі зростаючою інтенсивністю. Залишкова міцність падає через зменшення перетину силових елементів. На третьому етапі ($t = t_p$) тріщина досягає критичної довжини ($L_{кр}$) для даного типу змінних зовнішніх навантажень і відбувається руйнування конструкції [2].

Проектування конструкції літака повинно забезпечити величину ресурсу не нижче заданого замовником. За мірою вдосконалення авіаційної техніки, включаючи бойові літаки, удосконалювалися і методи забезпечення ресурсу конструкції. Якщо до 70-х років минулого століття літаки проектувалися за умовою забезпечення безпечного ресурсу (експлуатація літака проводиться в інтервалі $t < t_0$), то для сучасних бойових літаків третього і четвертого покоління, для яких потрібні ресурси експлуатації зросли, забезпечити для них безпечний ресурс стає вкрай важко. У зв'язку з цим в експлуатації допускається виникнення часткових пошкоджень конструкції при забезпеченні належного контролю за безпекою польотів. Експлуатація при $t_0 < t < t_p$ називається експлуатацією за умовами живучості конструкції. При цьому пошкодження (або отримані бойові пошкодження), що виникають, повинні бути безпечними, тобто такими, при яких конструкція зберігає необхідний рівень залишкової, міцності і витривалості в межах призначеного ресурсу.

Вимоги забезпечення необхідного ресурсу конструкції повинні враховуватися з самих ранніх етапів проектування літака [3]. При створенні

нової конструкції прагнуть використовувати вдосконалені матеріали з покращеними властивостями опору втоми і тріщиностійкості. Оцінка характеристик нових матеріалів проводиться за результатами випробувань конструктивних зразків на втому, поширення втомних тріщин і залишкову міцність. Аналогічна робота проводиться і для вибору основних типів з'єднання. Основною характеристикою опору втоми є криві втоми динамічно подібних моделей конструкції, що будуються за результатами динамічних випробувань цих моделей при повторно-статичному симетричному або нульовому навантаженні [4]. Установка для динамічних випробувань динамічно подібних моделей конструкції крила (у вигляді оболочечної конструкції) представлена на фото 1.

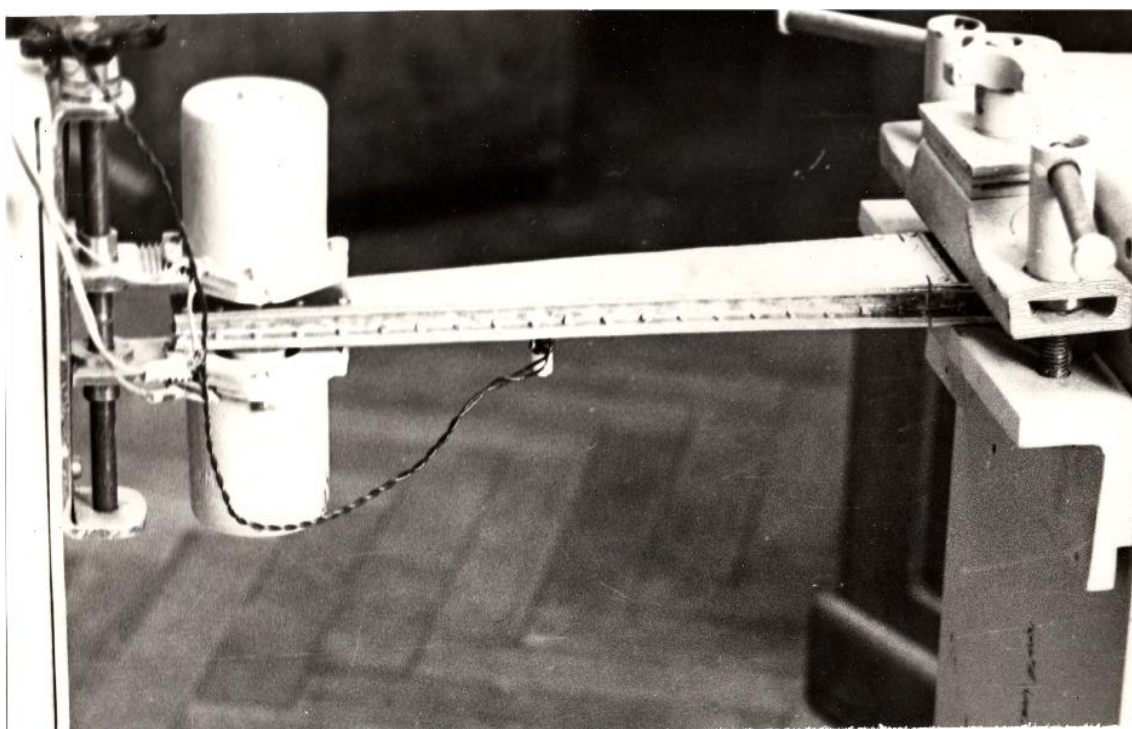

Фото 1. Установка для динамічних випробувань динамічно подібних моделей конструкції крила (тонкостінних оболонок).

Основними типами зразків для динамічних випробувань є:

- пластина 1 з отвором, що імітує пошкодження (круглої 2 або прямокутної 3 форми в плані) - рис. 3, що є найпростішою моделлю конструктивного елемента, зокрема крила або іншого типу консольно закріпленої 4 конструкції,

- динамічно подібна модель 5 - тонкостінна оболонка закритого поперечного перерізу, з імітацією лонжеронів 6 і обшивки 7, що також закріплена 4 консольно (рис. 4, фото 1), з тими ж імітаторами пошкоджень.

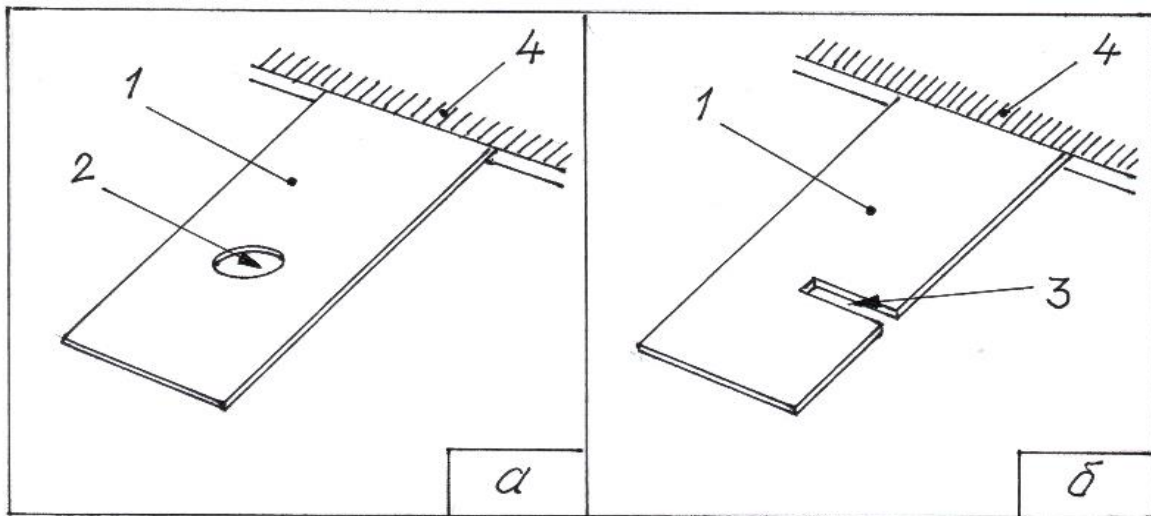

Рис. 3. Схема зразка у вигляді плоскої пластини з отворами (а - круглої форми в плані, б - прямокутної форми в плані)

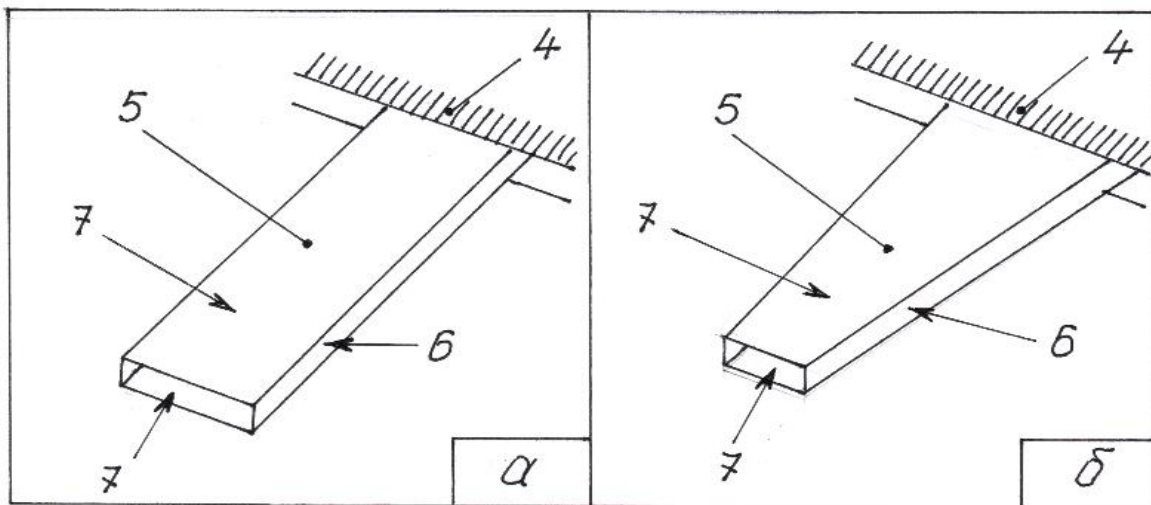

Рис. 4. Схема динамічно подібної моделі крила (а - постійного поперечного перерізу, б - зі звуженням у бік від місця закладення).

Доцільність використання таких зразків заснована на зіставленні результатів випробувань різних конструктивних зон літака (з'єднання стрингерів, лонжеронів, нервюр з обшивкою тощо). Криві втоми пластини з отвором (що імітує пошкодження) збігаються з кривими втоми конструктивних регулярних зон конструкції ЛА і тому використовуються для визначення втомної довговічності елементів конструкції літака.

На етапі проектування, коли відпрацьовуються конструктивні рішення основних силових елементів, облік опору втомі проводиться вибором допустимих напружень за умовами втомної довговічності, зростання тріщин і залишкової міцності. Для сучасних конструкцій з алюмінієвих сплавів, що використовують заклепувальні з'єднання конструктивних елементів, існує межа напруг, що залежить від довговічності, вище якої неможливо забезпечити витривалість конструкції при існуючій технології виробництва. Цю межу в першому наближенні можна прийняти за допустимі напруження при розрахунках статичної міцності. У процесі робочого проектування особливу увагу приділяють ретельному конструюванню силових елементів конструкції. При проектуванні силових елементів, розташованих в важкодоступних для оглядів місцях (такі як лонжерони крила, нервюри, що розташовані під обшивкою), незначні дефекти, що виникають в процесі виробництва або експлуатації, не повинні досягати критичних розмірів у протязі всього терміну служби, або в період між капітальними ремонтами, коли при оглядах можна забезпечити надійний контроль цілісності конструкції методами неруйнівного контролю, включаючи метод контролю частоти власних коливань, розроблений в 80-90-х роках [5], і який був удосконалений в період 2000-2020 р.р. [6, 7]. Силові елементи конструкції, більш доступні для контролю під час регламентних робіт, проектуються за умовами забезпечення безпечного зростання тріщин в період між регламентними операціями контролю.

Підтвердження ресурсу літака проводиться за допомогою втомних випробувань натурної конструкції, наприклад, шляхом проведення втомних випробувань крила літального апарату. Основне призначення цих випробувань пов'язано з сертифікацією літака, що має на увазі встановлення відповідності конструкції вимогам норм льотної придатності літака. При проведенні ресурсних випробувань проводяться періодичні огляди контролю цілісності конструкції.

Після припинення випробувань проводиться розбирання конструкції і

дефектація конструктивно-силової схеми, що спрямована на виявлення руйнувань (появі пошкоджень у силових елементах конструкції) і оцінку небезпеки цих руйнувань і живучості відповідних силових елементів. За результатами ресурсних випробувань з урахуванням інформації, отриманої в процесі проведення чисельних досліджень напружено-деформованого стану конструкції, встановлюється початковий ресурс літака. Продовження ресурсу ЛА проводиться поетапно за результатами аналізу фактичних умов експлуатації, додаткових даних щодо завантаженості, а також результатів додаткових випробувань на втому і живучість.

Застосовувані в даний час принципи забезпечення безпеки експлуатації авіаційної техніки, як цивільної так і бойової, в якості обов'язкового елемента передбачають періодичний контроль стану основних силових елементів конструкції планера, що здійснюється під час виконання регламентних робіт з технічного обслуговування ЛА. Перевірки (огляди, контроль з використанням методів неруйнівного контролю тощо) повинні забезпечувати виявлення експлуатаційних дефектів (втомних тріщин, корозії, механічних пошкоджень тощо) на досить ранній стадії їх розвитку з тим, щоб виключити можливість аварійної або катастрофічної ситуації через розвиток дефектів.

Підтвердження ресурсу літака здійснюється за допомогою втомнісних випробувань натурної конструкції і проведенням великого обсягу численних досліджень і діагностичного контролю. Підвищення якості ресурсних випробувань і скорочення їх термінів можна домогтися проведенням паралельно з реальним експериментом і розрахунковими дослідженнями, діагностики конструкції за допомогою розроблюваних сучасних методів автоматизованого діагностичного неруйнівного контролю.

Для забезпечення безпеки експлуатації конструкцій, що володіють властивостями експлуатаційної живучості, розглядається розвиток нормативних вимог, спрямованих на підвищення опору втоми і живучості літакових конструкцій шляхом використання принципів безпечного ресурсу, безпечного руйнування і допустимості руйнувань.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Баранов А.Н., Белозеров Л.Г., Ильин Ю.С., Кутыинов В.Ф. Статические испытания на прочность сверхзвуковых самолетов. М.: Машиностроение, 1974, с. 193-220.
2. Машошин, О. Ф. Диагностика авиационной техники. Учебное пособие. – М.: МГТУ ГА, 2007. – 141 с. ISBN (978-5-86311-593-1).
3. Райхер, В.Л., Свирский, Ю.А. Формирование программ натуральных испытаний на выносливость для определения ресурсных характеристик авиаконструкций // Прочность авиационных конструкций / Труды ЦАГИ. - 1998. - № 2631. - С.76-80.
4. Ямпольский, В. И. Контроль и диагностирование гражданской авиационной техники / В.И. Ямпольский, Н.И. Белоконь, Б.Н. Пилипосян. – М.: Транспорт, 1990.
5. А.с. 1805741 СССР, МКИ 5 G 01 M 7/00. Устройство для испытаний конструкций летательного аппарата на усталостную прочность [Текст] / В. А. Комаров, Н. Ф. Хильченко, В. А. Гордеев, А. П. Бойко, С. С. Фатеев, П. П. Ковель, И. В. Сопов и А. В. Егоршев (СССР). – 4882870/23; заявл. 19.11.90; опубл. 09.10.92, Бюл. № 12. – 2 с. : ил.
6. Пат. 74919 Україна, МПК (2012.01) G 01 M 5/00. Спосіб визначення характеристик жорсткості крила літака неруйнівним методом в умовах експлуатації та ведення бойових дій [Текст] / Комаров В. О. ; заявник і патентовласник Комаров В. О. – № u 2012 06423 ; заявл. 28.05.12 ; опубл. 12.11.12, Бюл. № 21. – 6 с. : іл..
7. Пат. 73938 Україна, МПК (2012.01) B 64 F 1/00. Спосіб проведення технічної експлуатації авіаційної техніки за станом [Текст] / Комаров В. О. ; заявник і патентовласник Комаров В. О. – № u 2012 04281 ; заявл. 06.04.12 ; опубл. 10.10.12, Бюл. № 19. – 6 с. : іл..

ИОНООБМЕННАЯ РЕАКЦИЯ БЕНТОНИТА

Кустурова Елена Валерьевна

К.Т.Н., В.Н.С.

Моцарь Дмитрий Владимирович

Сугробов Максим Олегович

Жуган Оскар Анатольевич

Печенежская Алина Викторовна

Сотрудники

Украинского научно-исследовательского
института природных газов “УкрНИИГаз”

г. Харьков, Украина

Анотация: в публикации рассмотрено ионообменная способность бентонитовой глины, которая влияет на стабильность стенок скважины и на кольматацию продуктивных горизонтов скважины. Данные способности связаны со свойствами глины, ее высокодисперсным состоянием, которое приводит к образованию коллоидных растворов с выраженной гидрофильностью, способность к адсорбции и ионному обмену с образованием тиксотропных свойств в суспензиях.

Ключевые слова: пласт, глина, ионы калия, набухание, бурение, глушение.

Введение. Глины содержат глинистые минералы с различными примесями. Глинистые минералы по химическому составу представляют собой алюмосиликатные кристаллогидраты. Основа глин содержит глинозем (Al_2O_3), кремнезем (SiO_2), вода и доходит до 75–90 %. Глины в своем составе также содержат и другие элементы, среди которых преобладают Na^+ , K^+ , Ca^{2+} , Mg^{2+} и Fe^{2+} [1].

Глины называют по названию основного минерала в их составе: монтмориллонитовые (бентонитовые), гидрослюдистые, каолинитовые и палыгорскитовые.

Буровые растворы содержат коллоидную фазу, которая образуется из глинистых частиц. В основном глина, применяемая в бурении как структурообразователь состоит из бентониновой глины, содержащая натриевую форму монтмориллонита способного к набуханию.

Глины также могут поступать в буровой раствор при бурении скважин в результате диспергирования выбуренной породы. И в таком случае глина становится причиной различных осложнений, связанных с изменением реологических и структурных свойств бурового раствора. По этой причине необходимо понимать физико-химические свойства глин и глинистых минералов для эффективного контроля свойств буровых растворов.

Ион калия, в сравнение с другими катионами, обладает особым ингибирующим действием. Во-первых, он подавляет процесс набухания глин, адсорбируясь в достаточном количестве на бентоните. Ион калия является практически негидратируемым катионом, за счет чего достигается надежная коагуляция плоскостей глины. Во-вторых, малый размер негидратированного катиона калия позволяет ему глубоко проникать в кристаллическую решетку глин и необратимо нейтрализовать отрицательный заряд поверхности глины. В результате такого химического взаимодействия происходят изменения минералогической природы глин, которые превращаются в не чувствительный к воде минерал. Этот процесс практически необратим. Интенсивность такого процесса насыщения глины ионами калия зависит от концентрации данных ионов, примесей других солей, температуры и величины рН. Дешевым и доступным источником ионов калия является хлористый калий. Оптимальная концентрация этого ингибитора в растворе колеблется от 5 до 12% и зависит от физико-химических свойств разбурываемых глин и концентрации других солей (неизбежные примеси), которые замедляют действие ионов калия. Для эффективного ингибирования необходимо, чтобы концентрация хлорида калия

не менее, чем в 3 раза превышала концентрацию других солей (NaCl , Na_2SO_4 , CaSO_4). Так, если калиевый раствор готовится на морской воде (концентрация солей 3–3,5%), содержание хлористого калия в растворе должно быть 10–12%. Важным условием является величина pH, которую необходимо поддерживать на уровне 9–10. Интенсивность ингибирования возрастает с повышением температуры [2].

Цель работы – исследовать ионообменную способность бентонита, которая влияет на физико-химические свойства буровых растворов.

Материалы и методы. В рамках данной работы была изучена адсорбционная способность бентонитовых глин удерживать и высвободить ионы калия в течении определённого времени что сказывается на способности глин к гелеобразованию и её реологических свойств. Для этого были приготовлены растворы, ингибированные калием бентонитовые растворы, после чего, через определённые промежутки времени отбиралась проба геля и осуществлялась фильтрация на фильтр-прессе OFITE под давлением 100 Psi.

Содержание калия в растворе определялась с помощью пламенного фотометра ELICO CL-378.

Ход эксперимента.

Для осуществления эксперимента были приготовлены 4 раствора:

- 1) Раствора калия хлористого с концентрацией 7%;
- 2) Раствор бентонита концентрацией 10%;
- 3) Раствор бентонитовой глины концентрацией 10% с добавлением калия хлористого в концентрации 7%;
- 4) Раствор калия хлористого в концентрации 7% с добавлением бентонитовой глины в концентрации 10%.

После диспергирования 10 % суспензии бентонитовой глины, выжидали 4 часа до её набухания и образования геля. Часть полученного геля отбиралась для контрольной пробы что бы сравнивать концентрацию ионов калия. В отставшую часть геля добавился калий хлористый ЧДА, до получения концентрации калия в смеси 7%. Проба из полученной смеси отбиралась через

1, 5, 22, 29 и 48 часов, и фильтровались. Полученный фильтрат закупоривался и хранился. Так же приготовился 7% раствор калия хлористого ЧДА и после растворения, часть раствора обиралась, а в остальной раствор добавляется бентонитовая глина в концентрации 10%. Проба из полученной смеси отбиралась через 1, 5, 21, 28 и 48 часов, и фильтровались. Полученный фильтрат закупоривался и хранился.

Результати та обговорення.

Данные (рис.) имеют практическое значение, например, при бурении чистого бентонита 295,3 мм долотом, на одну тону выбуренной породы (6 метров проходки) необходимо добавлять 100 кг KCl, при этом выделяется 80 кг NaCl. Также падение концентрации KCl на 1% после 29 часов выдержки подтверждено методикой перхлоратного осаждения ионов калия.

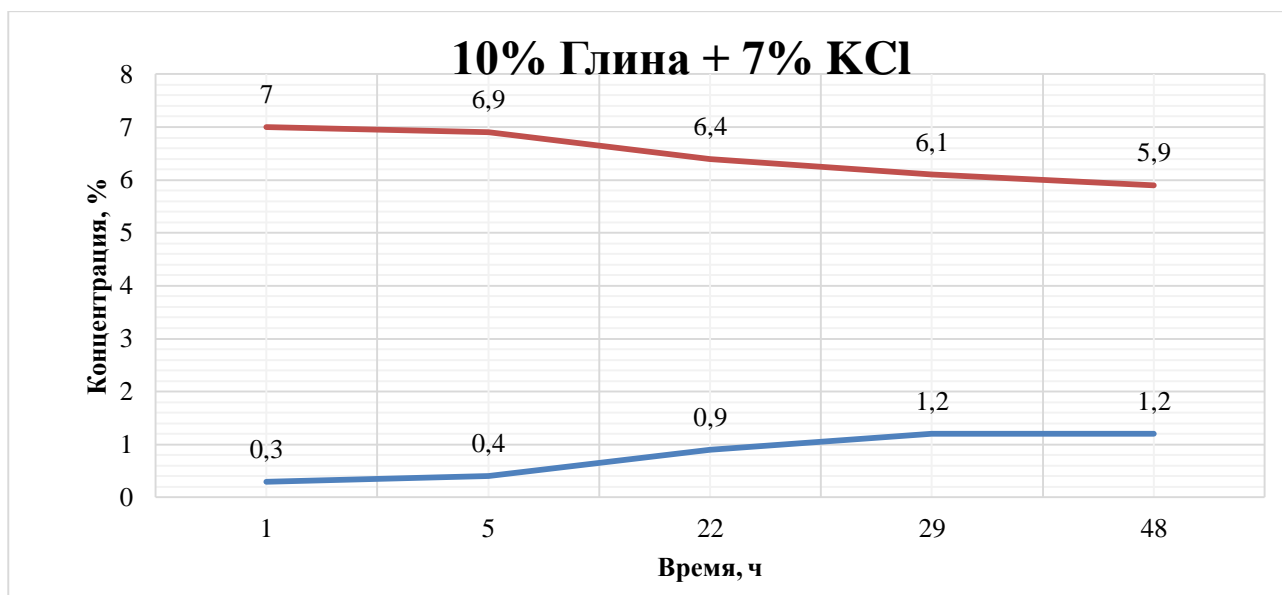

Рис. 1. Изменение концентраций солей в среде бентонитовой суспензии

Выводы.

1. Исследована ионообменная реакция бентонита.
2. Рассчитано необходимое количество калия хлористого на 1т выбуренного бентонита.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Нечаева О.А. Химия глин / Нечаева О.А. – Самара: СамГТУ, 2012. – 22с.
2. Алексеева Т.А. Глины, глинистые минералы и слоистые материалы / Алексеева Т.А. – Москва: ИГЕМ РАН, 2011. – 161с.

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ СТИМУЛЮВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В СИСТЕМІ БЕЗПЕРЕРВНИХ ПОЛІПШЕНЬ

Лазарева Марина Геннадіївна

д.е.н., професор, професор

Національний університет

“Київо-могілянська Академія”

Київ, Україна

Анотація: проаналізовано ряд систем оцінки пропозицій, критерії виплати винагороди авторам ідей. Виявлено їх обмеження для застосування на українських підприємствах. Наведено класифікацію критеріїв оцінки пропозицій, в основу якої покладено принцип універсальності. Пропонована система оцінок пропозицій не містить громіздких розрахунків і проста в застосуванні.

Розглянуті критерії оцінки включають такі поняття як категорія пропозиції, рівень оригінальності і її вагові коефіцієнти.

Ключові слова: людський капітал, система безперервних поліпшень, методи стимулювання

Сьогодні вже складно знайти людину, яка не поділяла би точку зору про ключову роль людського фактора в становленні і розвитку інновацій.

В умовах четвертої промислової революції і початку цифрової епохи не капітал, а саме люди з їх знаннями, навичками та компетенціями є основним фактором, що формує економічне зростання.

Талановиті, з лідерськими амбіціями люди в бізнесі надзвичайно дорогі і дефіцитні на ринку праці. Внаслідок цього завдання забезпечення високої продуктивності людського капіталу, особливо в сфері інноваційного бізнесу стала надзвичайно актуальною і затребуваною. Для її вирішення потрібно

внесок різних наук - економіки, психології, соціології та ін. Проблеми становлення і розвитку інноваційного бізнесу, обумовлені людським фактором, надзвичайно багатопланові. Для того, щоб людський капітал працював, він повинен бути накопичений, мати можливість постійно нарощуватися і працювати в умовах, що забезпечують максимальну віддачу.

Ключовим завданням розвитку людського капіталу є завдання його мотивації. В системі безперервних поліпшень особливо важливо так вибудувати систему стимулювання, щоб віддача від людського капіталу була максимальною.

Серед дослідників, що займаються проблематикою людського капіталу, відзначимо таких зарубіжних авторів як Т. Батлер, Т. Браун, Е. Шейн М.Белбін, Г. Хемел, Т. Браун, Й. Риддерстрале, К. Нордстрем, Т. Амабайл, П. Друкер, Д. Гоулман, Л. Де Брабандер і вітчизняних - Т.Ю. Базаров, В.І. Маслов, Г.С. Альтшуллер, Ю.Д.Бабаєва, Ю.Д. Красовський.

Орієнтація на людські ресурси означає, що гармонійно розвинуті індивіди, що керуються високими моральними принципами при виконанні робочих завдань досягають більш високих результатів. Підхід, орієнтований на людські ресурси, називають також підтримуючим підходом, так як він припускає перемикання основної уваги менеджера з контролю над працівниками на активну підтримку їх зростання і показників роботи.

Пріоритетним напрямком діяльності сучасних господарюючих суб'єктів є формування та ефективне використання інтелектуального капіталу як основного рушійного фактора «економіки знань».

Системи безперервних поліпшень набувають все більшого поширення в умовах пострадянського простору і з тим чи іншим успіхом функціонують. Татарникова Л.І. [1] описує як функціонує система подачі пропозицій в компанії «Російські залізниці» у відділенні резерву провідників вагонного депо «Іркутськ». Система націлена на оцінку пропозицій по підвищенню продуктивності праці, підвищення безпеки праці, зниження витрат і економії ресурсів, підвищення ефективності роботи обладнання, поліпшення організації

робочого місця та умов праці, поліпшення якості виконуваних робіт.

В. Козлов описує систему кайзен-поліпшень, яка функціонує на «УАЗ» з 2005 року: «Ідеї можуть подавати всі працівники компанії, проте вони повинні бути націлені на вдосконалення (поліпшення) процесів на основному (цех фарбування кузовів, складання і здачі автомобілів, механоскладальний, пресово-зварювальний цехи) і допоміжному виробництві (цех відвантаження запасних частин, ремонтно-сервісний центр, департамент внутривиробничої логістики - складське господарство і внутрішньозаводський транспорт)»[2].

На російських підприємствах групи «Філіп Морріс» працівнику виплачують 10% від річної економії, отриманої від запровадженої пропозиції, але не більше 50 000 рублів; за реалізовану пропозицію без вимірюваного економічного ефекту - нарахування балів після оцінки за кількома критеріями (за кожні 6 балів покладається 1000 рублів; можлива сума балів за одну пропозицію - від 2 до 19,5 балів); за перемогу в конкурсі рацпропозицій - iPhone, iPad і mini iPad (див. [3]).

Впроваджують систему безперервних поліпшень і в Україні. Так, в липні 2015 року відбувся спеціальний тренінг в офісі Тойота-Україна, присвячений впровадженню цієї технології в практику. У режимі дискусії співробітники компанії Тойота визначили критерії успішної та ефективної роботи в команді для мотивації подачі пропозиції. Серед них, особливо важливими учасники тренінгу назвали: розуміння спільної мети, довіру, справедливу оцінку, персональну відповідальність всередині команди, певні правила гри, усвідомлена персональна роль, наявність лідера в команді [4].

Впровадження системи безперервних поліпшень на кожному підприємстві явище унікальне, незважаючи на те, що є єдині принципи і підходи для реалізації цієї системи на практиці. Кожен автор методики на конкретному підприємстві вносить свої корективи в залежності від реалій конкретного підприємства. Немає єдино правильною або неправильною методики. Є ефективно функціонуючі системи і мало ефективні і ті, що не працюють.

Мета статті - визначення таких критеріїв оцінки пропозицій по поліпшенням, які б стимулювали активність людського капіталу для досягнення його максимальної віддачі в системі безперервних поліпшень.

Критерії оцінки пропозицій в системі безперервних поліпшень

Звернемося до концепції Kaizen (див. [5,6]). Ця система виникла в Японії. Kaizen-поліпшення є безперервне і поступове накопичення дрібних поліпшень, вироблених усіма співробітниками підприємства, включаючи вище керівництво і управлінців всіх рівнів.

З кожним роком в різних країнах збільшується кількість різних систем безперервного поліпшення продуктів і процесів (СБП), в основі яких лежить концепція Kaizen. Так, в Німеччині - це система KVP (нім .: неухильне поліпшення процесу) на фірмі "Volkswagen", система СІР - на фірмі «Bosch» та інші.

Основна особливість цієї системи полягає в наступному: кожне виробниче завдання складається з двох найважливіших компонентів. Перший - це підтримка або закріплення статус-кво, другий - його зміна з метою поліпшення існуючих умов. Під статус-кво тут розуміється незмінність технології, організації виробництва, стандартів і т.д.

Підтримка означає, що існуючі норми трудовитрат, досягнутий рівень технологічних процесів та інші поточні параметри виробничого процесу залишаються незмінними. Стандартний процес чітко окреслено: встановлені цілі і відомі методи, які повинні бути застосовані для їх досягнення. Kaizen відноситься до ключових завдань всіх співробітників, перш за все на нижніх рівнях. Якщо істотна інновація вимагає значних інвестицій і спеціальних технологій, то Kaizen вимагає, як правило, творчого підходу персоналу до виконання своїх обов'язків, що стимулюється матеріальною підтримкою. Це передбачає постійну роботу співробітників підприємства над пропозиціями щодо поліпшення якості продукту, технологічного процесу або послуги і видачу авторам винагороди.

Зазвичай на підприємстві тільки половина співробітників вносять свій

внесок в істотні інновації, в той час як в Kaizen може брати участь практично кожен. Kaizen, як концепція постійних поліпшень, має на увазі поступовий і постійний процес, в якому одна ідея продовжує іншу. Ці ідеї не обов'язково повинні стосуватися великих відкриттів і винаходів, зате вони дозволяють кожному брати участь і, ґрунтуючись на елементарному здоровому глузді, робити пропозиції щодо поліпшення в будь-якій сфері виробництва [7, с.15].

Зазвичай такі проекти здійснюються з санкції вищого керівництва і в кращому випадку обговорюються з вищими менеджерами. Відомо, що вищі менеджери на наших підприємствах далеко не завжди володіють досконало сутністю процесів, які передбачається покращувати або створювати заново. Якщо почати процес перетворень на підприємстві "знизу", тобто шляхом введення в дію системи безперервних поліпшень, процес впровадження якої починається разом з початком процесу діагностики (перший етап авторської методики) і триватиме на кожному етапі постановки менеджменту, то ситуація зміниться істотно. Процес перетворень не буде саботуватиметься на підприємстві працівниками всіх рівнів, їх постійна участь сприятиме постановці саме тієї системи управління якістю, яка потрібна даному конкретному підприємству.

Безумовно, якщо почати займатися в умовах еволюції економіки тільки поступовими поліпшеннями, ефект буде незначним, так як існуючі бізнес-процеси (в основному, ті, що стосуються управління) занадто застаріли і не відповідають сучасним умовам. Тому необхідно проводити кардинальні поліпшення шляхом реінжинірингу бізнес-процесів і одночасно впроваджувати систему покрокових поліпшень. Це і є основою пропонованої концепції побудови системи якості на вітчизняних підприємствах.

Як показав аналіз, проведений автором, прийняті в багатьох фірмах розвинутих країн системи безперервного поліпшення якості продукту або процесу, зокрема, Kaizen, KVP, СІР, ТQM і ряд інших, за програмними цілями, функціональним завданням, застосовуваними підходами і методами, нагадують таку, яка існувала в Радянському Союзі систему роботи служб з наукової

організації праці, раціоналізації і винахідництва. Ця система була хорошою школою навчання і реалізації творчого потенціалу мільйонів робочих, інженерів, вчених задовго до появи подібних систем (як повноцінної системи управління інноваціями) за кордоном. Найбільший розвиток вона отримала в сфері промислового виробництва, в проектних і науково-дослідних інститутах, на транспорті, в зв'язку, в будівництві і особливо в секторі ВПК. Що стосується сфери послуг, то дана система її практично не охоплювала через нерозвиненість цієї інфраструктури в країні. Система, що існувала в Радянському Союзі, ставила собі за мету залучити широкі кола безпосередніх виконавців (працівників) до вирішення проблем поліпшення якості продукту, що випускається, технології, безпеки праці, організації процесу. Пропозиції, які надходили від працівників, розглядалися існуючими на підприємствах експертними комісіями і, за результатами розгляду, проводився розрахунок авторської винагороди. Була розроблена і постійно вдосконалювалася не тільки ціла система критеріїв оцінок пропозицій, методик розрахунку економічної ефективності від їх впровадження і винагороди авторів [7, с.17], але й якості роботи фахівців [7, с.17].

Кожна з систем, заснована на концепціях Kaizen, включає свої версії критеріїв оцінок пропозицій і винагороди. У табл. 1 представлена одна з них - версія, якою користувалася японська фірма Nichii Co. Ltd [8, с.90].

Кожна з наведених категорій оцінюється певною кількістю пунктів, а за загальною кількістю пунктів визначається якість пропозиції і величина винагороди. Однак ця методика вимагає занадто багато часу і часто призводить до некоректних результатів. Іноді виходить, що пропозиція, що заслуговує невеликого винагороди, набирає більшу кількість пунктів і претендує на більшу винагороду. Тому фірма Nichii Co.Ltd розробила і впровадила нові критерії оцінок. Замість розрахункової таблиці або матриці, використовується більш проста методика. Розроблена цією фірмою нова версія оцінок ставить три завдання: спонукання працівників до реалізації свого творчого потенціалу, стимулювання до участі працівників в управлінні і поліпшення виробничого

клімату, поліпшення корпоративної культури. У табл. 2 наведено фрагмент нової версії критеріїв оцінок цієї фірми [8, с.119].

Таблиця 1

Традиційні критерії оцінки пропозицій фірми Nichii Co. Ltd.

Критерії	Найважливіші оціночні і значущі позиції														
Ефект (40)	Значний				Середній				Малозначний			Незначний			
	40	38	36	34	30	28	26	24	20	18	16	14	10	8	6
Оригінальність (25)	Новизна та творче рішення				Досить оригінальне, багато способів застосування				Є можливість творчої реалізації			Не оригінально, є аналоги			
	25	23	20	18	16	14	12	10	8	6	4	2	0		
Витрати праці (20)	Дуже великі				Великі				Середні			Дуже малі			
	20	18	16	14	12	10	8	6	4	2	0	0			
Можливо стіреалізації (15)	Відразу				Потребує часу				Ще великий час для доопрацювання			Важко сказати, коли його можна реалізувати			
	15	12	10	8	6	4	2	0							

Групи і розміри винагороди

Номер групи	Кількість пунктів	Розмір винагороди, йен
7	30	500
6	40	1000
5	50	2000
4	60	3000
3	70	10000
2	80	20000
1	90	30000

На базі системи критеріїв оцінок фірми «Bosch», яка використовує систему СІР, Європейський Фонд управління якістю розробив систему самооцінок фірм. Перелік цих критеріїв поділяється на дві групи: критерії засобів, наприклад, якість керівництва або організації процесів, і критерії результатів, наприклад, ступінь задоволеності клієнтів і співробітників.

Таблиця 2.

Нова версія критеріїв оцінок пропозицій фірми Nichii Co. Ltd

Група	Вид премії	Величина премії, йен	Критерії
Перша винагорода	Заклик	300	Ефект незначний, але зусилля повинні бути винагороджені
	Вказівка	500	Ефект незначний, але можлива негайна реалізація
	Ідея	1000	Велика ідея, але вимагає перевірки
	Пропозиція	3000	Значний ефект і можливість негайної реалізації

Як випливає з наведеного аналізу зарубіжних систем, кожна з них показала досить високу ефективність в умовах конкретної компанії. Проте, багато фірм наполегливо шукають нові підходи до визначення критеріїв оцінок і методик їх застосування. Отримання відчутного ефекту від простого копіювання вітчизняними підприємствами будь-якої з них видається проблематичним, так як ці системи діють в конкретних умовах сталих правил функціонування конкретної компанії. В Україні такі системи знаходяться в стадії формування, що зумовлює актуальність їх створення стосовно до конкретних умов функціонування відчизняних підприємств.

З цих позицій можна позначити ряд недоліків зарубіжних систем, які обмежують їх впровадження в існуючому вигляді на вітчизняних підприємствах:

- вони апробовані, в основному, на великих підприємствах і не знайшли застосування на середніх і дрібних підприємствах;
- вони використовуються переважно в приладо- та машинобудівних

фірмах, які зорієнтовані на конвеєрну форму випуску продукції;

- системи практично не впроваджені в сферу послуг, так як через її специфіку критерії оцінок дуже важко піддаються конкретизації;

- вони не є універсальними з точки зору їх використання як в сфері виробництва, так і в сфері послуг;

- вони залишаються громіздкими для виявлення оригінальності пропозиції і визначення винагороди.

Автором розроблена система критеріїв оцінки пропозицій і методика розрахунку винагороди, яка позбавлена цих недоліків. Вона враховує не тільки економічні, але й психологічні чинники.

В основу пропонованої класифікації критеріїв оцінки покладено принцип універсальності її застосування. Універсальність полягає в тому, що вона є єдиною для підприємств, що здійснюють виробничу, невиробничу та іншу діяльність. При цьому використовується той блок критеріїв, який найбільш прийнятний для конкретного профілю фірми. У табл. 3 представлена пропонована класифікація і питома вага витрат на кожну з сфер в загальній структурі коштів, що виділяються великими і середніми фірмами на систему поліпшення якості.

Таблиця 3

Класифікація критеріїв оцінки пропозицій за авторською методикою безперервних поліпшень

Сфера застосування системи поліпшення якості		Питома вага, %
Виробничий інжиніринг	Продукт та послуга	28
	Технологія	27
Організаційний інжиніринг	Процес	18
	Робоча зона	12
	Безпечність праці	11
	Екологія	4
Загалом:		100

Сферами прикладання системи поліпшення якості є виробничий і організаційний інжиніринг, для кожної з категорій яких (продукт, процес і ін.). Виробничий інжиніринг передбачає:

- поліпшення якості продукту, що випускається або послуги, що надаються,
- вдосконалення технологічного процесу, який забезпечує випуск товару або наданої послуги.

Передбачається своя версія критеріїв оцінок.

Організаційний процес охоплює:

- поліпшення якості організації функціонування структурних підрозділів підприємств, включених в загальний контур управління та які забезпечують випуск продукту (транспорт, складське господарство, маркетинг і ін.);
- поліпшення комфортних умов і гігієни робочої зони, її естетичності, полегшення праці;
- поліпшення безпеки праці в робочій зоні;
- поліпшення екології в робочій зоні і поза нею.

Оцінка пропозицій та винагороду авторів передбачається як за результатами попередньої експертизи пропозиції, так і за результатами реалізованих за певний проміжок часу, наприклад, за півроку чи за результатами діяльності за фінансовий рік.

Висновки

Пропонований підхід оцінки пропозицій досягає таких цілей:

- виявлення проблеми. Ця мета передбачає залучення якомога більшої кількості учасників для пошуку проблеми. Сам факт надходження пропозиції свідчить про те, що в чомусь існує проблема, хтось її позначив і є ідея щодо її вирішення. Така ініціатива повинна отримати визнання, навіть якщо пропозиція не може бути реалізовано негайно;
- розвиток ініціативи і здібностей учасників. Розвиток ініціативи передбачає генерацію ідей, розвиток здібностей і вирішення проблеми із зазначенням конкретного методу. При цьому актуальність і технічний рівень

пропозиції залежить від глибини розуміння умов, в яких виникла проблема, від компетентності працівника, від величини витратних показників, від ступеня аналізу прогнозованих результатів впровадження;

- отримання ефекту від реалізації пропозиції. Загальновідомо, що сама блискуча ідея залишається ідеєю, поки вона не реалізована, тому попередні пропозиції слід розглядати як інвестиції в отримання ефекту в майбутньому, як навчання працівників творчого процесу.

Пропонована версія критеріїв оцінок є досить універсальною, простою і придатна для використання підприємствами, що працюють як у сфері виробництва, так і у сфері послуг, є єдиною для експрес-оцінки і детального аналізу, не містить громіздких методів розрахунку. Вона базується на застосуванні вагових коефіцієнтів, величини яких можуть варіюватися в залежності від розв'язуваного підприємством завдання і його фінансових можливостей. Розглянуті критерії оцінки включають такі поняття як категорія пропозиції, рівень оригінальності і її вагові коефіцієнти. Запропонована нізка критеріїв сприяє покращенню умов функціонування системи поліпшень на сучасному підприємстві та сприяє ефективності використання людського капіталу сучасного відчуженого підприємства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Татарникова Л.И. Организация работы с кайзен-предложениями // Вестник ИрГТУ, 2014. – № 11. – С. 316-320.
2. Козлов В. Система кайзен-предложений на ОАО «УАЗ»// Справочник кадровика, 2010. – Режим доступа: <https://www.pro-personal.ru/article/8405-sistema-kaydzen-predlojeniy-naoao-uaz> .
3. Краткий курс выживания: получится ли у вас кайдзен по-русски // Spark Тусовка технологических проектов, 2017 – Режим доступа: <https://spark.ru/startup/bitrix24/blog/19567/kratkij-kurs-vizhivaniya-poluchitsya-li-u-vas-kajdzen-po-russki> .
4. Внедрение инструментов КАЙЗЕН в офисе Тойота-Украина / Kaizen

Club in Ukraine, 2015. – Режим доступа: <http://www.kaizenclub.com.ua/en/press-tsentr/kaizen-club-news/534-kaizen-instruments-in-toyota-office.html> .

5. Имаи М. Гемба кайдзен: Путь к снижению затрат и повышению качества. Альпина Паблишер, 2015. – 399с.

6. Вэйдер М. Как оценить бережливость вашей компании: Практическое руководство. Альпина Паблишер, 2016. – 136 с.

7. Методика определения экономической эффективности мероприятий по НОТ.- М.: Экономика, 1978 . – 136 с.

8. Бабанский А.В. Системы непрерывного улучшения продуктов и процессов. - Мн.: ИП” Экоперспектива”, 1999. – 237с.

**РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ В ТОВАРНІЙ ТОРГІВЛІ
УКРАЇНИ З ЯПОНІЄЮ**

Лажнік Володимир Йосипович

к. геогр. н., доцент, професор
Волинський національний університет
імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

Анотація: Акцентовано на важливості розширення зовнішньоторговельних зв'язків України з Японією. Проаналізовано динаміку товарної торгівлі між Україною та Японією у 2001–2019 рр., виявлено особливості регіональної диференціації товарної торгівлі на рівні регіонів України. Розраховано коефіцієнти збалансованості та зв'язаності товарної торгівлі й виділено групи регіонів України за типом товарних торговельних зв'язків з Японією.

Ключові слова: експорт, імпорт, торговельний оборот, коефіцієнт збалансованості торгівлі, коефіцієнт зв'язаності торгівлі, товарна торгівля.

В умовах посилення глобалізаційних процесів у світі та інтернаціоналізації господарського розвитку важливого значення для України набувають питання розширення зовнішньоторговельних зв'язків, насамперед, із розвинутими країнами світу. Серед них важливою для України є така азійська країна, як Японія, котра є одним із світових лідерів економічного розвитку. Тому актуальним питанням є здійснення аналізу регіональних відмінностей у товарній торгівлі України з цією країною на основі визначення ступеня зв'язаності товарної торгівлі регіонів з торговельними партнерами в Японії.

Сучасні процеси глобалізації та регіоналізації сильно впливають на трансформацію географічної й товарної структури зовнішньої торгівлі країн і

регіонів. Тому розвиток зовнішньої торгівлі в сучасних умовах зумовлює застосування нових теоретичних моделей до вивчення її геопросторових аспектів, зокрема моделей «нової економічної географії». Основні теоретичні положення «нової економічної географії» добре викладені в роботах П. Кругмана, М. Фуджіти, Е. Венейблса, М. Портера та інших зарубіжних учених. Зокрема, П. Кругман, М. Фуджіта та інші трактують модель «нової політичної географії» як модель місцеположення, яка є дієвою для аналізу особливостей геопросторової структури та ступеня регіональної диференціації зовнішньоторговельних зв'язків країн і регіонів [1; 2]. М. Портер вважає, що геопросторова структура зовнішньої торгівлі є значно диференційованою через конкуренцію на внутрішньому ринку країни, що визначає рівень участі регіонів у міжнародній торгівлі залежно від конкурентних переваг [3]. Застосування ідей «нової економічної географії» дає змогу довести, що географічна структура зовнішньої торгівлі країн характеризується домінуванням у ній великих міст і високорозвинутих регіонів. Це зумовлює виникнення суттєвих регіональних відмінностей у розподілі зовнішніх і внутрішніх торговельних потоків. Тому актуальним постає питання дослідження торговельних зв'язків на основі регіонального підходу задля оцінки їх раціональності та виявлення напрямів трансформації географічної структури зовнішньої торгівлі України.

Аналіз наукової літератури з проблематики українсько-японських торговельних відносин свідчить про незначний інтерес як українських, так й японських учених до цього питання. В українській науковій літературі домінує аналіз торговельно-економічного співробітництва України з Японією на міждержавному рівні впродовж останніх десятиліть у світлі двостороннього співробітництва між обома державами [4; 5 та ін.]. У деяких публікаціях Японія розглядається як привабливий для України торговельний партнер, особливо в контексті її зовнішньоторговельної стратегії. Однак, питання виявлення просторових особливостей двосторонніх торговельних відносин на регіональному рівні практично не висвітлені. Тому актуальним постає питання

аналізу товарної торгівлі між Україною та Японією на основі застосування регіонального підходу, що й зумовило вибір теми нашого дослідження.

Для аналізу українсько-японських торговельних зв'язків і визначення основних тенденцій їх розвитку використовувалися статистичні дані Державної служби статистики України та її регіональних управлінь за 2001–2019 рр. [6]. У цій статті проаналізовано обсяги зовнішньої торгівлі товарами 25 регіонів України з Японією в 2019 р. з метою виявлення регіональних відмінностей в обсягах товарних потоків. При цьому не враховувалися статистичні дані по територіях АР Крим, м. Севастополя та частин Луганської й Донецької областей, які не контролюються Україною через анексію цих територій Росією.

Для виявлення особливостей співвідношення експортних та імпорتنих товарних потоків між регіонами України та Японією використано коефіцієнт збалансованості товарної торгівлі. Він розраховувався за формулою (1):

$$Kzb_i = S_i / T_i , \quad (1)$$

де Kzb_i – коефіцієнт збалансованості товарної торгівлі між i -тим регіоном України та Японією; S_i – сальдо товарної торгівлі i -того регіону України з Японією; T_i – обсяг торговельного товарообороту i -того регіону з Японією. Значення коефіцієнта збалансованості Kzb_i коливається від 1 до -1.

У географічних дослідженнях для регіонального аналізу зовнішньої торгівлі товарами доцільніше застосовувати методику, яка базується на критерії зв'язаності та симетрії торговельних зв'язків. У нашому дослідженні використано коефіцієнт зв'язаності торгівлі (K_{zv}), алгоритм розрахунку якого запропонував А. Ванюшкін [7]. Він враховує співвідношення часток експорту та імпорту регіону m до певної країни n у сумарних обсягах експорту та імпорту товарів досліджуваного регіону m й розраховується за такою формулою:

$$K_{zv} = (X_{mn}/X_m) : (M_{nm}/M_m) , \quad (2)$$

де K_{zv} – коефіцієнт зв'язаності товарної торгівлі регіону m із країною n ; X_{mn} – експорт із регіону m до країни n ; X_m – сукупний експорт регіону m ; M_{nm} – імпорт із країни n до регіону m ; M_m – сукупний імпорт регіону m .

За умов наявності асиметрії в двосторонній товарній торгівлі можливі різні варіанти величини коефіцієнта зв'язаності K_{zv} , які вказують на певну ступінь залежності кожного регіону від ринків досліджуваної країни n (у нашому випадку від Японії) як по експорту, так і по імпорту товарів. У випадку, коли регіон має високий ступінь зв'язаності з досліджуваною країною n у товарній торгівлі, тоді коефіцієнт K_{zv} може бути рівним 1,0 або більшим за 1,0. Коли ж коефіцієнт менший за 1,0, це свідчить про незбалансованість торгівлі й нестійку зв'язаність торговельних відносин регіону з досліджуваною країною n .

Застосування такої методики дало змогу оцінити домінуючі торговельні товарні потоки й асиметричність торговельних зв'язків регіонів України в 2019 р. та провести класифікацію регіонів за типом торговельних зв'язків з Японією.

Динаміку та інтенсивність сучасних українсько-японських торговельно-економічних зв'язків упродовж останніх десятиліть визначали історичні, геополітичні, соціально-економічні та політико-географічні передумови та фактори. Динаміка торговельних зв'язків була нестабільною, особливо в останні 15 років, через різні причини та обставини. Пожвавлення двостороннього торговельного співробітництва між Україною та Японією останніми роками пов'язане з налагодженням торговельних зв'язків між комерційними й підприємницькими структурами двох країн, розширенням міжрегіонального співробітництва. Незважаючи на позитивну динаміку українсько-японських торговельних відносин, поки що спостерігається помітна асиметрія. Україна в японській зовнішній торгівлі не відноситься до провідних країн, адже зовнішня торгівля Японії зорієнтована на азійські та економічно розвинені країни світу. Відповідно, також Японія поки що не входить у число країн із найбільшими обсягами товарної торгівлі з Україною.

Зовнішньоторговельний оборот товарної торгівлі між обома країнами з початку XXI ст. постійно збільшувався до світової економічної кризи 2008–2009 рр. (рис. 1а). У наступні роки динаміка двосторонньої зовнішньої торгівлі була нестійкою з невеликим збільшенням у 2010–2013 рр. і спадом у 2014–2015

рр. та певною активізацією у наступні роки. Так, у 2019 р. обсяги товарного обороту між Україною та Японією досягли 1212,84 млн дол. США, проте це в 2,4 раза менше, ніж у 2008 р. (2911,44 млн дол. США) (рис. 1а).

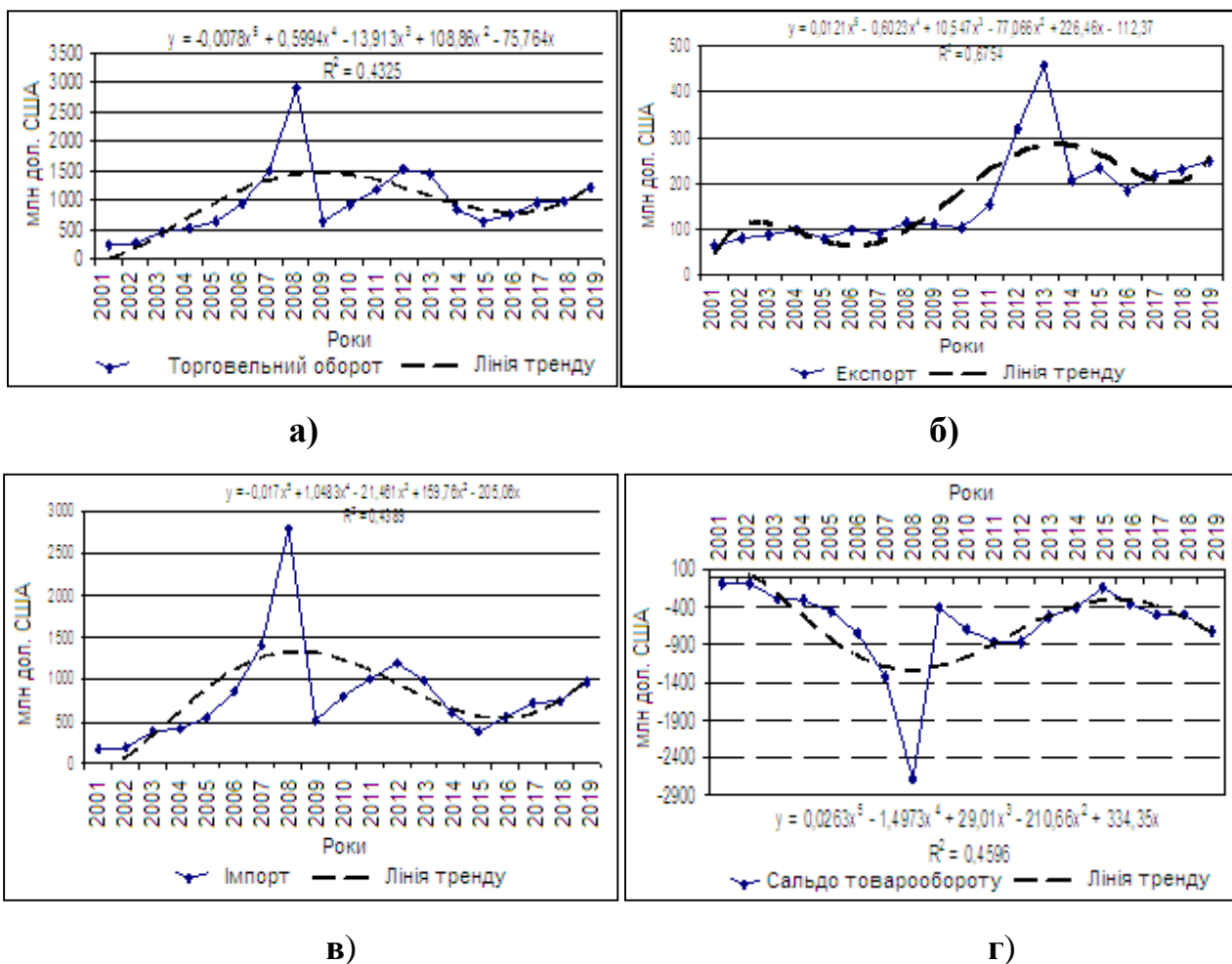

Рис. 1. Тренд динаміки показників товарної торгівлі між Україною та Японією в 2001–2019 рр.: а) товарний оборот; б) експорт товарів; в) імпорт товарів; г) сальдо товарного обороту.

Із початку XXI ст. загальний тренд двосторонніх українсько-японських торговельних відносин загалом збігається із трендом зовнішньої торгівлі товарами України з усіма країнами світу (коефіцієнт парної кореляції становить 0,82). Цей тренд можна описати поліноміальною моделлю п'ятого степеня при невисокому коефіцієнті детермінації ($R^2 = 0,43$) (рис. 1а). Подібні моделі тренду на основі поліноміальної функції простежуються також у динаміці обсягів експортних поставок товарів з України в Японію ($R^2 = 0,68$) та імпорту японських товарів в Україну ($R^2 = 0,44$) (рис. 1б і 1в). Відповідно, тренд сальдо

товарного обороту за 19-річний період також характеризується невеликим коефіцієнтом детермінації ($R^2 = 0,46$) (рис. 1г), проте протягом усіх років сальдо було є від'ємним (негативним) для України. Це свідчить про вплив декількох груп різноманітних чинників на торгівлю між обома країнами, що зумовлює нестабільність і значні коливання в обсягах взаємних поставок товарів, особливо в останні 10 років.

Товарна структура експорту українських товарів до Японії в останні роки не зазнала істотних змін. У товарній структурі українського експорту до Японії у 2019 р. домінували сировинні товари з низьким рівнем доданої вартості. Це руди та залізні концентрати (55,8 % від усього обсягу товарного експорту в Японію), тютюнові вироби й промислові заміники тютюну (29 % товарного експорту), алюміній і вироби з нього (3,7 %), деревина і вироби з неї (1,7 %), а також чорні метали (1,7 %) та інші товари [8].

Водночас, як і в попередні роки, машинобудівна продукція займає перше місце у структурі японського товарного імпорту до України. Імпорт засобів наземного транспорту (насамперед, автомобілів) у 2019 р. становив 65,1 % усього японського імпорту в Україну [8]. Це зумовлено тим, що в Україні функціонують виробничі потужності японських компаній «Yazaki» (Ужгородський район Закарпатської області) та «Fujiwara» (Яворівський район Львівської області), на які постачаються японські комплектуючі для виробництва електричного й електронного устаткування для автотранспортних засобів. Ці виробничі потужності орієнтовані на автозаводи в країнах ЄС. Іншими товарами, що імпортувалися з Японії до України, були прилади та оптичні фотографічні апарати (5,9 % від усього імпорту), продукція важкого машинобудування й електричні машини (4,6 %) та інші товари [8].

У географічній структурі зовнішньої торгівлі товарами між регіонами України та Японією наявна значна просторова диференціація, велика варіативність у величинах торговельного товарообороту та диспропорції розвитку українсько-японського міжрегіонального співробітництва. Це проявляється, передусім, у залученні до торговельного обміну товарами

переважно високорозвинених в економічному відношенні регіонів України, негативному сальдо зовнішньої торгівлі товарами, низькій інвестиційній активності, неефективній структурі товарного експорту українських регіонів.

Характерною особливістю є пряма залежність величин товарного обороту регіонів України з Японією від обсягів їхнього валового регіонального продукту, оскільки коефіцієнт парної кореляції становить 0,93. Найбільший обсяг товарного торговельного обороту в 2019 р. припадав на м. Київ (654,84 млн дол. США, або 54 % від усього товарообороту України з Японією у 2019 р.). Помітно менші обсяги товарообороту з Японією мали Полтавська, Харківська, Дніпропетровська, Київська, Закарпатська й Одеська області. Найменші обсяги торговельного обороту товарами з Японією у 2019 р. мали Луганська, Чернігівська, Чернівецька (по менше 2 млн дол. США) [6].

У географічній структурі експортних поставок товарів із України в Японію наявна велика регіональна диференціація. За загальним обсягом товарного експорту в Японію лідирують Полтавська, Харківська й Дніпропетровська області та м. Київ, на які припадає 92,1 % експорту українських товарів до Японії. Водночас, 17 областей України постачали в Японію товари обсягом менше 1 млн дол. США. Найменші обсяги експорту товарів в Японію припадають на Волинську, Тернопільську, Луганську та Чернівецьку області [6]. Коефіцієнт парної кореляції між обсягами валового регіонального продукту й експортних поставок в Японію становить усього 0,26, що свідчить про значну асиметрію зовнішньоторговельних зв'язків регіонів України з Японією.

За обсягом імпорту японських товарів лідирують м. Київ (641,13 млн дол. США або 66,6 % від усього обсягу імпорту), Київська, Дніпропетровська, Закарпатська, Одеська та Харківська області. Найменші обсяги імпорту японських товарів у 2019 р. були спрямовані у Луганську, Херсонську, Чернівецьку та Чернігівську області (0,56–1,68 млн дол.) [6].

У торговельному співробітництві між українськими регіонами та Японією спостерігається диспропорційність і значна регіональна диференціація

товарообміну. Позитивне сальдо торговельного товарообороту з Японією у 2019 р. мали лише 4 регіони (Полтавська, Харківська, Дніпропетровська та Херсонська області). Найбільше від'ємне торговельне сальдо (-627,42 млн дол. США) у торгівлі товарами з Японією у 2019 р. було у м. Києва (основний імпортер японських товарів, на якого припадало 88 % усього сальдо товарообороту), а також у Київській, Закарпатській, Одеській, Львівській, Черкаській та Запорізькій областях (від -47,62 до -15,85 млн дол.) [6].

Розрахунки коефіцієнта збалансованості двосторонньої торгівлі товарами (Kzb_i) за формулою (1) по регіонах України показали, що відносно збалансованою є зовнішня торгівля товарами з Японією лише у Дніпропетровській області з незначним переважанням експорту над імпортом ($Kzb_i = 0,13$) та Вінницької області з незначним переважанням імпорту над експортом товарів ($Kzb_i = -0,09$). Найбільш незбалансованою є зовнішня торгівля товарами з Японією у Луганської, Волинської, Чернівецької, Закарпатської, Львівської, Запорізької та Тернопільської областей із різким переважанням обсягів імпорту над експортом (Kzb_i від -1,0 до -0,98).

Проведені нами розрахунки коефіцієнта зв'язаності (Kzv) торговельних потоків регіонів України з Японією за формулою (2) свідчать, що лише три регіони України (Херсонська, Харківська та Полтавська області з Kzv від 14,3 до 3,6) мають тісну зв'язаність двосторонньої товарної торгівлі, оскільки значення коефіцієнта Kzv значно більші за 1,0. Це зумовлено переважанням експортних потоків продукції гірничодобувної, машинобудівної, деревообробної, хімічної та харчової промисловості із цих регіонів над імпортними товарними потоками з Японії. Найменші коефіцієнти зв'язаності товарної торгівлі з Японією мають Луганська, Волинська, Тернопільська, Закарпатська та Чернівецька області. Для цих регіонів характерна значна імпортна залежність від товарної торгівлі з японськими партнерами через її незбалансованість при дуже малій частці експорту. Загалом 18 регіонів України мають коефіцієнт зв'язаності (Kzv) торговельних зв'язків з Японією менше 0,10.

Результати проведених розрахунків коефіцієнта зв'язаності торговельних зв'язків та їх співставлення з коефіцієнтами збалансованості товарної торгівлі та часткою Японії в товарній торгівлі регіону дали підстави виділити типи регіонів України за особливостями товарної торгівлі. Регіони України можна розподілити за такими ознаками: 1) залежність регіону від експорту/імпорту з Японією; 2) залежність Японії від експортних/імпортних поставок товарів із регіону; 3) відсутність торговельної залежності з боку регіону/з боку Японії.

Окрему групу складають Херсонська, Харківська й Полтавська області, які мають значну експортну залежність розвитку їхньої економіки від постачання товарів до Японії при одночасній імпортній залежності Японії від отримання сировинної продукції, яка виробляється в цих областях. Коефіцієнт зв'язаності торговельних зв'язків з Японією (K_{zv}) у Херсонській області становить 14,3, Харківській – 4,9, а в Полтавській області – 3,6.

Регіони України, які мають коефіцієнт зв'язаності товарної торгівлі менше 1 (одиниці), відносяться до різних типів залежно від співвідношення експортно-імпортних потоків до Японії та середніх обсягів експорту та імпорту до інших країн-партнерів.

Так, Дніпропетровська, Рівненська та Вінницька області (другий тип регіонів) мають помітну залежність від імпортних поставок японських товарів при незначній незбалансованості взаємної торгівлі. Водночас, 19 регіонів віднесено до третього типу регіонів, для яких характерний низький рівень торговельної зв'язаності у торгівлі з Японією з різким домінуванням імпортної залежності від поставок японських товарів.

Отже, аналіз особливостей регіональної диференціації товарної торгівлі України з Японією показує, що загалом для економіки регіонів України характерний дуже високий ступінь імпортної залежності від поставок товарів з Японії.

Це підтверджує розрахований коефіцієнт парної кореляції між обсягами імпорту товарів з Японії й валового регіонального продукту українських

регіонів, який становить 0,90. Про це свідчить також те, що 21 регіон України має негативне торговельне сальдо у торгівлі товарами з Японією.

В результаті проведеного дослідження встановлено, що торгівля товарами українських регіонів з Японією в просторовому аспекті є дуже диференційованою й контрастною з наявністю значної асиметрії в параметрах двосторонньої зовнішньоторговельної діяльності.

Класифікація регіонів України за типом товарної торгівлі дає підстави стверджувати, що більшість регіонів України залишаються переважно постачальниками сировинної продукції до Японії при одночасній великій залежності від імпорتنих поставок з Японії високотехнологічної промислової продукції.

Загалом торгівля України з Японією є більш важливою для України та більшості її регіонів, ніж для Японії, адже Японія має більш диверсифіковану географічну й товарну структури своєї зовнішньої торгівлі. Тому важливою проблемою залишається активізація міжрегіональних зв'язків й економічна кооперація компаній та підприємств обох країн задля збільшення обсягів торговельних потоків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Krugman P. R. *Geography and Trade*. – Cambridge: MIT Press, 1991. – 85 р.
2. Fujita M., Krugman P., Venables A. J. *The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade*. – Cambridge: MIT Press, 1999. – 367 р.
3. Porter M. E. *The Competitive Advantage of Nations*, 2nd ed. – New York: Free Press, 1998. – 592 s.
4. Кулінич М. Україна і Японія: глобальне партнерство і ефективна двостороння взаємодія // *Зовнішні справи*. – 2011. – № 1. – С. 54–58.
5. Мандрик І. П., Іпатюк О. В. Основні напрями українсько-японського співробітництва // *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Серія: Міжнародні відносини*. – 2007. – № 7. – С. 87–92.

6. Зовнішньоекономічні зв'язки / Державна статистична служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

7. Ванюшкин А. С. Выявление проблем развития до создания интеграционных объединений // Культура народов Причерноморья. – 2004. – № 56, Т. 1. – С. 97–100.

8. Поточний стан економічного співробітництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://japan.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/264-torgovelyno-ekonomichne-spivrobitnictvo/potochnij-stan-ekonomichnogo-spivrobitnictva>.

СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ОСОБИСТОСТІ У РОБОЧОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Лапшова Наталя Сергіївна

аспірантка кафедри соціальної психології
факультету психології КНУ імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Анотація. Соціальний статус особистості є важливою частиною функціонування людини у робочому середовищі. На основі соціального статусу будуються як офіційні стосунки у системі «керівник – підлеглий», так і більш неформальні відносини між колегами у колективі. У статті представлені основні результати емпіричного дослідження соціального статусу особистості, які висвітлюють компонентну структуру соціального статусу особистості та чинники набуття особистістю соціального статусу у малій групі, а саме у робочому середовищі.

Ключові слова: соціальний статус особистості, робоче середовище, чинники набуття соціального статусу, соціальне схвалення, інтернальність, ескапізм, прагнення домінувати.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день в українському суспільстві спостерігається чітко окреслена соціальна нерівність. Наявна відмінність як між цілими групами, так і між окремими особистостями. Стаття розкриває соціальний статус, який відображає позицію індивіда (чи, власне, групи) у системі соціальних зв'язків та визначає сукупність прав та обов'язків особистості. Прийнято вважати, що статус формується на основі сукупності різних ознак, які можна поділити на дві групи – ті, які людина може успадкувати (стать, етнічна приналежність, колір шкіри тощо), та ті, що людина здобуває самостійно (рівень матеріального доходу, освіта і т.д.). На разі,

концепт соціального статусу має більш розроблений стан у соціології. Натомість, у психологічній науці соціальному статусу приділялося значно менше уваги. Особливо це стосується робочої сфери людини.

Аналіз останніх публікацій. На сьогоднішній день існує велика кількість досліджень, які висвітлюють особливості соціального статусу у окремих категорій населення. Зокрема, Л. Москаленко досліджувала чинники соціального статусу молодшого школяра [3]. І. Горбаль займалася вивченням соціально-психологічних чинників соціального статусу пенсіонерів [1]. А. Платонова та І. Смірнова досліджували зв'язок між соціальним статусом бухгалтера та нормами професійної етики [4].

Виклад основного матеріалу.

Соціальний статус особистості трактується як позиція особистості або соціальної групи у суспільстві, яка визначається характеристиками особистості або групи, суспільства та умов спільної діяльності. З огляду на теоретичні джерела, структура соціального статусу остаточно не визначена. Встановлено, що вона може бути динамічною та залежати від умов набуття та прояву соціального статусу особистості. Основними динамічними особливостями соціального статусу можуть виступати тип малої групи, специфіка її розвитку, тип середовища, наявність певних зовнішніх атрибутів тощо. Соціальний статус особистості має тісний зв'язок із особистісною визначеністю, тому його вивчення має включати в себе елементи дослідження особистісних характеристик та міжособистісної взаємодії. У результаті аналізу теоретичних джерел було окреслено специфіку дослідження індивідуального соціального статусу особистості: визначено три виміри, у яких можна розглядати соціальний статус як психологічне явище – групові процеси, особистісні характеристики, соціальні умови (Рис. 1).

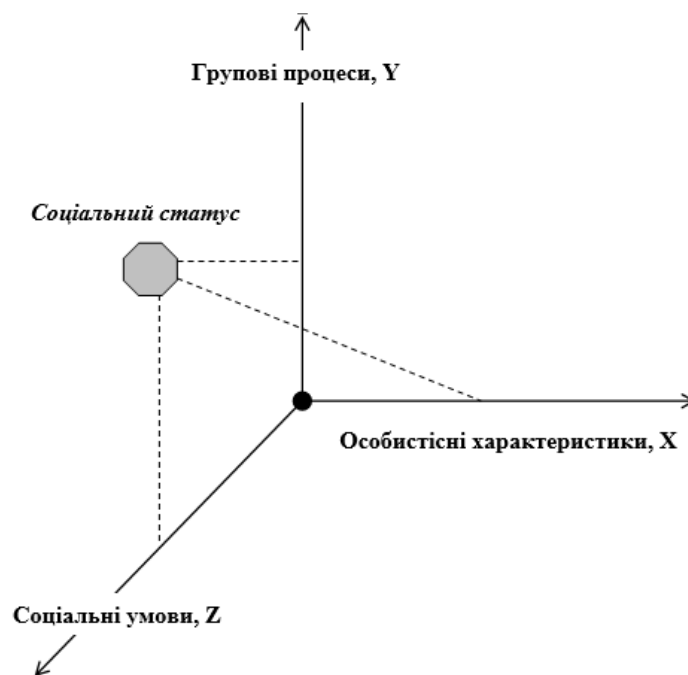

Рис. 1. Схема положення соціального статусу відносно психологічних вимірів

Емпіричне дослідження психологічних особливостей набуття особистістю соціального статусу в малій групі відбулося за участі 324 осіб. Усі вони є громадянами України, віком від 17 до 48 років. Для зручності статистичних обчислень їх було розділено на три вікові групи: 17 – 20 років (юність), 21 – 25 років (рання зрілість), від 26 років (середній вік). У дослідженні взяли участь 96 чоловіків та 228 жінок. Вікова група «юність» складається із 208 осіб, «рання зрілість» – 94 особи, «середній вік» – 22 особи.

Дослідження соціального статусу особистості відбулося з використанням ряду методик: соціометрія, аутосоціометрія, методика діагностики групової мотивації (І. Ладанова), методика діагностики мотиваторів соціально-психологічної активності особистості (Д. Макклелланда), методика інтегральної самооцінки «Хто Я в цьому світі?» (Ю. Забродін, Д. Новіков), методика діагностики рівня розвитку малої групи (Л. Уманський, А. Лутошкін), методика діагностики локус-рольового конфлікту (П. Горностай), методика діагностики соціально-психологічної адаптації (К. Роджерс-Даймонд), діагностика соціально-психологічного клімату «Пульсар» (Л. Почебут), індекс групової згуртованості (К. Сішор), методика Ціннісні орієнтації (К. Шварц),

методика смисложиттєвих орієнтацій (Д. Леонтьєв), тест «Соціальний інтелект» (Дж. Гілфорд), методика діагностики суб'єктивного соціального благополуччя (Т. Данильченко) [2; 5].

Окреслені методи дослідження дозволяють у повній мірі дослідити як соціальний так і особистісний компоненти соціального статусу особистості. Це, у свою чергу, дозволило дослідити особливості набуття особистістю соціального статусу та визначити його соціально-психологічні чинники.

Соціальний статус є комплексним та багатокomпонентним явищем, тому першочергово досліджувалася його компонентна структура. Розгляд соціометричного статусу особистості як однієї із складових соціального статусу відбувався через соціометричні позиції респондентів. Детальний розподіл вибірки залежно від займаних соціометричних позицій представлений у таблиці (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл респондентів за соціометричними позиціями

	Знехтувані	Неприйняті	Прийняті	Зірки
Робота	56	120	76	72

Так, більша частина вибірки – 35% увійшли до групи «неприйняті», що свідчить про негативне емоційне забарвлення ставлення колективу до цієї групи респондентів.

Група «прийняті» складає 24% від загальної вибірки. «Зірки» – найбільш привабливі учасники колективу – складають 23%. Решта 18% увійшли до групи «неприйнятих» (група респондентів, у яких вибори іншими учасниками колективу відсутні взагалі).

Такий розподіл можна пояснити рандомізованим способом формування груп: у групи об'єднуються різні за цінностями, світоглядом та інтересами людьми.

Соціометричний статус не тотожний соціальному статусу, однак є його ключовою складовою. Для наповнення соціометричного статусу психологічним змістом необхідно встановити специфіку його взаємозв'язку із психологічними змінними дослідження.

За допомогою кореляційного аналізу визначено особливості взаємозв'язку психологічних змінних та соціометричного статусу. Отримані результати представлено на рис. 2.

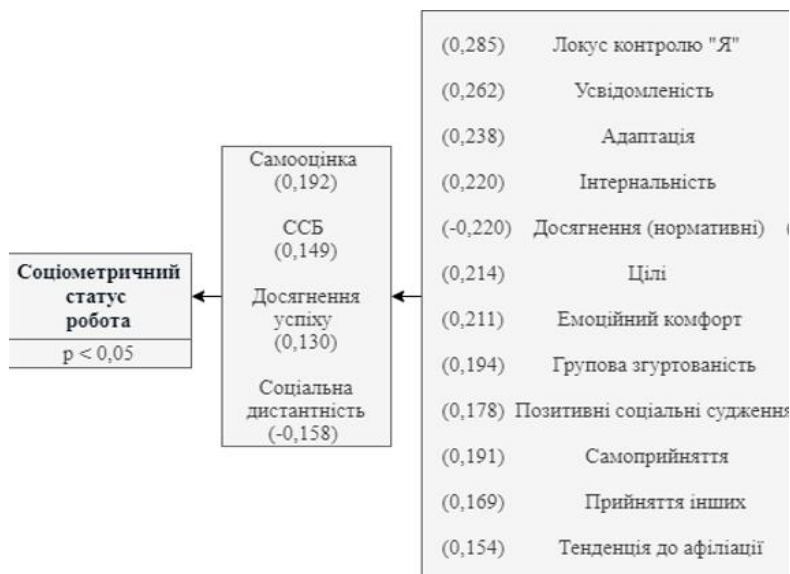

Рис. 2. Результати кореляційного аналізу для соціометричного статусу у робочому середовищі та психологічними змінними

Соціометричний статус у робочому середовищі найтісніше пов'язаний із локусом контролю «Я», усвідомленістю, адаптацією та інтернальністю. Більшість коефіцієнтів кореляції для досліджуваних психологічних змінних є додатними, тобто при їх зростанні підвищується соціометричний статус особистості у робочому середовищі.

Виключення становлять параметри орієнтації на досягнення та соціальної дистантності. Це означає, що при зниженні їх значень соціометричний статус особистості зростатиме.

Наповнення соціометричного статусу психологічним змістом можна здійснити шляхом формування психологічного портрету типового респондента, що бере участь у житті групи та є носієм певного соціометричного статусу.

Таблиця 2

Психологічний портрет типового респондента

Типовий респондент у робочому середовищі характеризується:
<ul style="list-style-type: none">• Адекватним рівнем самооцінки• Високим показником суб'єктивного соціального благополуччя• Прагненням досягати успіху• Низьким показником соціальної дистантності• Впевненістю у собі• Високою усвідомленістю• Значною соціально-психологічною адаптованістю• Високою відповідальністю за власне життя• Прагненням проявити себе• Орієнтацією на майбутнє• Високим показником емоційного комфорту• Високим показником групової згуртованості• Необхідністю у позитивних оцінках оточуючих людей• Адекватним прийняттям себе та інших людей• Прагненням бути членом колективу

Важливим етапом дослідження є визначення специфіки та сили взаємозв'язку психологічних характеристик та соціометричних позицій для робочого середовища. У табл. 3 представлені психологічні змінні, що мають статистично значущі зв'язки із соціометричними позиціями у робочому середовищі: соціально-психологічна адаптація, психологічний клімат групи, групова згуртованість, усвідомленість, суб'єктивне соціальне благополуччя.

Таблиця 3

Значення коефіцієнту V Крамера для соціометричних позицій на роботі та психологічних змінних

Психологічна змінна	Значення V	P
Адаптація	0,765	0,000
Психологічний клімат	0,426	0,000
Групова згуртованість	0,259	0,000
Усвідомленість	0,741	0,000
ССБ	0,373	0,000

Найбільшу кількість зв'язків та найвищу їх силу має змінна соціально-психологічної адаптації та/або її компонентів. Можна припустити, що соціально-психологічна адаптація відіграє важливу роль у формуванні соціального статусу особистості у різних сферах функціонування людини. Загалом, усі психологічні змінні можна розділити на дві великі групи: до першої увійшли змінні, які стосуються групового життя – групова мотивація, групова згуртованість, психологічний клімат групи; до другої групи психологічних змінних увійшли ті, що є індивідуальними характеристиками респондентів – наприклад, усвідомленість, суб'єктивне соціальне благополуччя і т.д.

За результатами проведеного факторного аналізу отримана факторна модель, яка дозволяє пояснити 56% дисперсії. Таким чином, складовими соціального статусу є: самооцінка, суб'єктивне соціальне благополуччя, інтернальний локус контролю; емоційний комфорт, наявність цілей в житті, адаптація, соціальна близькість, ігнорування групових норм. Враховуючи пряму лінійну (відносно позицій у групі) залежність соціометричного статусу від визначених чинників, було здійснено припущення, що і соціальний статус, як інтегральна соціально-психологічна характеристика особистості, залежатиме від аналогічних чинників. Задля перевірки припущення варто визначити, чи зростає числовий показник обраної характеристики відносно соціометричної позиції респондента. Числовий показник змінної прямопропорційно зростає

відповідно до соціометричної позиції. Таким чином, це дозволяє розглядати обрані змінні у якості складових соціального статусу, тобто, результати факторного аналізу є валідними. Отже, було вираховано нову змінну – соціальний статус у робочому середовищі.

Шляхом повторного застосування факторного аналізу було з'ясовано, що структурними складовими соціального статусу у робочому контексті є самооцінка, суб'єктивне соціальне благополуччя, інтернальний локус контролю, емоційний комфорт, наявність цілей в житті, адаптація, соціальна близькість, ігнорування групових норм. Складові відносяться виключно до психологічного виміру особистісних характеристик.

Шляхом застосування множинного регресійного аналізу було отримано якісну регресійну модель, що відрізняється високою якістю та здатністю описувати майже 75% усієї дисперсії. Таким чином, соціальний статус особистості у робочому колективі визначається визнанням та схваленням іншими членами колективу, високим рівнем суб'єктивного контролю, схильністю втікати від дійсності (ескапізм у якості захисного психологічного механізму), бажанням домінувати над іншими членами колективу.

Рівняння регресії виглядає наступним чином:

$$Y = -3.748 + 0.147(\text{інтернальність}) + 0.02(\text{прагнення домінувати}) + (-0.57)(\text{ескапізм}) + 0.75(\text{соціальне схвалення}).$$

Графічне зображення предикторної моделі представлено на рис. 3.

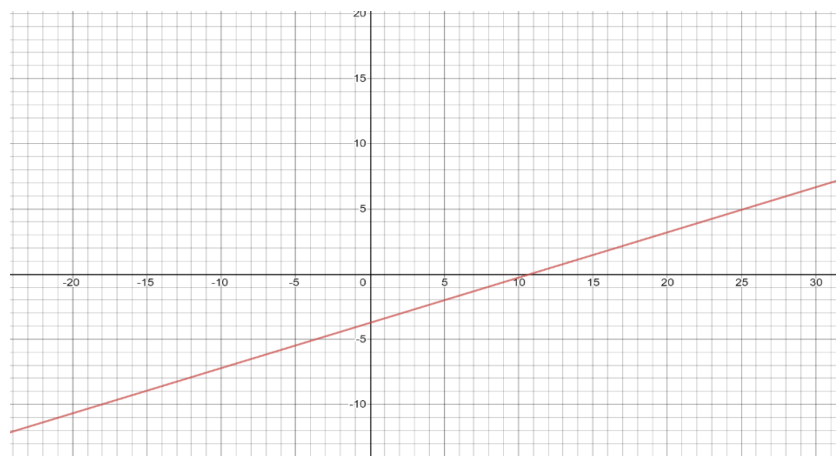

Рис. 3. Графічна модель чинників становлення соціального статусу у робочому колективі

Висновки. Соціальний статус особистості трактується як положення людини у суспільстві, що визначається особистісними характеристиками людини, характеристиками групи та умовами міжособистісної взаємодії. Соціальний статус є комплексним та багатокomпонентним явищем. Таким чином, складовими соціального статусу особистості у робочому середовищі є самооцінка, суб'єктивне соціальне благополуччя, інтернальний локус контролю, емоційний комфорт, наявність цілей в житті, адаптація, соціальна близькість, ігнорування групових норм. Основним компонентом соціального статусу є соціометричний статус, що трактується як позиція людини у системі міжособистих відносин. Чинниками набуття соціального статусу у робочому колективі є: соціальне схвалення, інтернальність, ескапізм, прагнення домінувати. Соціальний статус особистості у робочому колективі визначається визнанням та схваленням іншими членами колективу, високим рівнем суб'єктивного контролю, схильністю втікати від дійсності (ескапізм у якості захисного психологічного механізму), бажанням домінувати над іншими членами колективу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Горбаль І. С. Соціально-психологічні чинники суб'єктивного благополуччя пенсіонерів: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Ін-т соц. та політ. психології. Київ, 2016. 271 с.
2. Данильченко Т. В. Суб'єктивне соціальне благополуччя: психологічний вимір: монографія. Чернігів: Десна Поліграф, 2016. 544 с.
3. Москаленко Л.С. Психологічні умови становлення соціального статусу молодшого школяра: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2016.
4. Платонова А. С., Смірнова І. В. Соціальний статус бухгалтера та норми професійної етики. *НАУКА–ВИРОБНИЦТВО*. 2019. №215.
5. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. Москва: Изд-во Института Психотерапии, 2009. 544 с.

WEB-КВЕСТ ТЕХНОЛОГІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КУРСАНТІВ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

Левківська Ауріка Леонідівна

викладач

Морський коледж

Херсонської державної морської академії

Анотація. В статті здійснено аналіз особливостей використання змішаного навчання в освітньому процесі. Акцентовано увагу на ефективності використання web-квест технологій як засобу формування екологічної компетентності курсантів. Проаналізовано основні переваги та можливості змішаного навчання як невід'ємної складової освітнього процесу в умовах карантинних обмежень.

Ключові слова: змішане навчання, екологічна компетентність, web-квест, фахівці морської справи, компетентнісний підхід.

*«Ми позбавляємо дітей майбутнього,
якщо продовжуємо вчити так,
як вчили цьому вчора»*

Джон Дьюї

Стрімкий розвиток комп'ютерної техніки та застосування її в усіх галузях, повсякденному житті, що забезпечує зберігання інформації, дає можливість представляти, обробляти та передавати будь-яку інформацію – зумовило використання її і в освітній діяльності.

Широкомасштабний розвиток педагогіки співпраці, активізація та індивідуалізація навчання, використання креативних технологій навчання змінили роль і місце викладача в навчальному процесі.

Зміни, які відбулися в суспільстві наприкінці ХХ сторіччя, призвели до необхідності заміни авторитарної системи синхронного управління навчальною аудиторією асинхронним навчанням [3].

У сучасних умовах підготовки педагогічних працівників нової генерації, забезпечення умов для становлення і розвитку сучасних альтернативних моделей професійного та особистісного розвитку педагогів Нової української школи активно розробляються, запозичуються, експериментуються та упроваджуються гнучкі та дієві технології організації освітнього процесу [4].

Враховуючи вимоги сьогодення до викладачів та здобувачів освіти в умовах компетентнісного підходу – якісне змішане навчання забезпечить індивідуальні потреби кожного курсанта, сприятиме підвищенню мотивації до навчальної діяльності, а також формуванню фахових компетенцій майбутнього моряка.

За словами українського науковця В. Кухаренка «змішане навчання» - цілеспрямований процес здобування знань, умінь та навичок в умовах інтеграції аудиторної та позааудиторної навчальної діяльності суб'єктів освітнього процесу на основі використання і взаємного доповнення технологій традиційного, електронного, дистанційного та мобільного навчання при наявності самоконтролю студента за часом, місцем, маршрутами та темпом навчання.

Аналізуючи особливості змішаного навчання можемо стверджувати, що саме така форма освітнього процесу сьогодні є актуальною та оптимальною в умовах протиепідеміологічних заходів. В залежності від проблеми, яку навчальний заклад планує вирішити запроваджуючи змішане навчання, важливим етапом є підбір моделі навчання, яка для цього буде підходити найкраще:

- ротаційні моделі або...
- гнучка модель, або...
- модель самостійного змішування, або...
- модель збагаченого віртуального навчання.

Змішане навчання передбачає моделювання курсів при якому навчальний матеріал гнучко розподіляється між онлайн- та офлайн-частинами (рис. 1). Ефективність навчального курсу залежить від його мети, активностей та узгодженості елементів між собою. Тому науковці у сфері освіти по-різному визначають як термін «змішане навчання», так і його моделі.

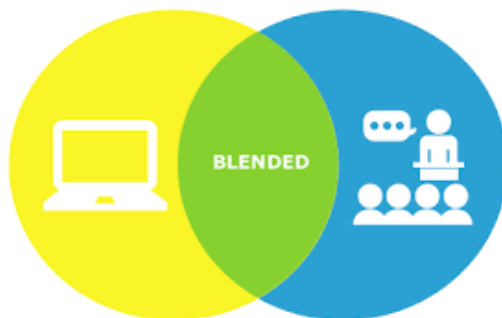

Схема 1. Змішане навчання (Blended learning)

Враховуючи переваги змішаного навчання, можемо з упевненістю експериментувати щодо організації навчальних занять та використання різноманітних дидактичних засобів формування професійних компетентностей моряка.

Рис. 2. Переваги змішаного навчання

В умовах стрімкого розвитку світової морської галузі перед фахівцями постають завдання, розв'язання яких потребує застосування ефективних моделей раціонального природокористування при експлуатації суден.

Основним завданням навчального закладу є опанування курсантами системи теоретичних знань і практичних навичок, необхідних для успішного засвоєння фахових дисциплін та розв'язування практичних задач, пов'язаних з майбутньою професією.

Проблема забруднення Світового океану, як глобальної екосистеми, вимагає від спеціалістів морської галузі відповідності синтезу трьох основних тенденцій: тенденції формування сучасних екологічних уявлень, тенденції формування нового ставлення до морського середовища та формування нових стратегій взаємодії з природою при експлуатації суден.

Як стверджує американський вчений Елвін Тоффлер «неграмотними є не ті, хто не вміє читати й писати, а ті, хто не сміє вчитися, а ще – забувати те, чого навчився, й перевчатися». Тому, педагог сьогодні повинен навчати курсантів вчитися здобувати потрібні знання, розвивати у них «вміння ХХІ століття», вчити жити у сучасному суспільстві, вчити самостійно приймати рішення в екстремальних ситуаціях. У педагогіці доведено, що для розвитку дитини надзвичайно важливими стануть методи, технології, форми навчання, дидактичні засоби, які обере педагог, саме вони допоможуть вихованцю здобути необхідні професійні знання, вміння та компетентності для сучасного життя.

Звернемо ж увагу на таку суперсучасну інноваційну технологію, яку доцільно б запровадити в освітній процес в умовах змішаного навчання – квест-технологію. За словами Я.С. Биховського Веб-квест (від англ. Quest – подорож) – освітній сайт в Інтернеті, завдяки якому учні виконують певну навчальну задачу.

Такі освітні сайти існують і створюються вчителем для поєднання Інтернету з освітнім процесом, інтеграцією його в навчальні предмети на різних етапах навчання. Вони можуть охоплювати як окрему проблему, так і навчальний предмет в цілому або певну тему чи розділ [2].

Технологія веб-квест – принципово нова організація навчального процесу, нова дидактична модель технології навчання: можна застосувати в

рамках більшості спеціальних курсів, для організації як індивідуальної або групової роботи на уроці, так і для позаурочної роботи.

Дану технологію успішно можна застосовувати при вивченні курсу «Основи екології» як для вивчення нового матеріалу, так і для узагальнення знань з певної теми запропонувавши різні джерела інформації, різні точки зору на одну і ту ж проблему, які б спонукали їх до самостійного вивчення, опрацювання, пошуку, узагальнення, аналізу інформації та власної аргументованої позиції. В процесі творчого завдання курсанти не отримують заздалегідь «готові до використання» знання, опорно-логічні схеми, а залучені до пошукової діяльності.

Основою веб-квесту з точки зору методології є:

- активне навчання, що створює передумови для трансформації отриманої курсантами екологічної інформації в нові знання, які вони можуть використовувати на практиці під час експлуатації суден;
- розвиток у курсантів навичок аналітичного та творчого мислення;
- формування та розвиток їх інформаційної компетентності;
- формування екологічної компетентності.

Педагог, що розробляє та використовує ЕКОweb-квести в навчальному курсі, має такі можливості:

- використовувати різні методи навчання одночасно для різних категорій курсантів – робить процес навчання індивідуальним;
- презентувати свою методику викладання та свій досвід;
- стисла подача навчального матеріалу, що викладається шляхом демонстраційного моделювання;
- використовувати ПК як тренажер під час закріплення умінь і навичок;
- забезпечення постійного поточного контролю за процесом засвоєння нових знань;
- забезпечити ефективну контрольовану та керовану самостійну роботу курсантів;
- збільшити кількість часу на творчу діяльність курсантів.

Організовуючи роботу курсантів над веб-квестами, реалізується наступна мета:

- кожен залучається до активної самостійної пізнавальної діяльності, що сприяє розвитку гнучкості мислення – здатність швидко та без особливих зусиль зосередити діяльність на кількох напрямках, уміло трансформувати екологічну інформацію, досліджувати, генерувати ідеї, визначати оптимальні рішення при експлуатації суден;

- розвиток фахового інтересу до курсу, творчі здібності та нахили; відбувається формування навичок самостійно працювати з літературою та Інтернет – ресурсами;

- виховання толерантності, особистісної відповідальності за виконання своїх обов'язків;

- вчити знаходити не один, а множину способів розв'язання проблемної ситуації [1].

Отже, веб-квест ефективно розв'язує багато задач практичного змісту за допомогою інформаційних ресурсів таких як використання інформаційних технологій з метою розв'язання фахових задач, самонавчання і самоорганізація та робота в команді.

Висновки. Веб-квест технології в умовах змішаного навчання є ефективним засобом формування екологічної компетентності, так як виявляється у систематичному прийнятті рішень щодо врахування екологічних наслідків при експлуатації суден. Набуті екологічні знання під час виконання екоквестів є власним надбанням особистості, що формуються під впливом екологічної інформації та мають практичне значення у подальшому вивченні фахових дисциплін.

Підкреслимо, що технологія веб-квест – нова організація навчального процесу, нова дидактична модель технології навчання, але в основі навчання лежить активне навчання, що створює передумови для трансформації нової інформації, яку отримують курсанти, в нові знання, які можуть бути використані безпосередньо у професійній діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Агафонова О.О. Web-квест як засіб формування інформаційної компетентності на уроках математики та в позакласній роботі: веб-сайт. URL: https://zippo.net.ua/data/files/2019/obl_vist_agafon.pdf (дата звернення: 25.09.2020).
2. Быховский Я.С. Образовательные веб-квесты. Конгресс конференций: веб-сайт. URL: <http://ito.edu.ru/1999/III/1/30015.html> (дата звернення: 25.09.2020).
3. Лозовський Д. Блог: Про суть технології змішаного навчання: веб-сайт. URL: <http://aphd.ua/pro-sut-tekhnologhi-zmishanoho--navchannia/> (дата звернення: 24.09.2020).
4. Процай Л. Інновації в початковій освіті: проблеми, перспективи, відповіді на виклики сьогодення: веб-сайт. URL: <http://konferensia2018.blogspot.com/2018/05/blog-post.html> (дата звернення: 24.09.2020).

УДК 631.362

**МЕТОДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ
АЕРОДИНАМІЧНИХ ЕКРАНІВ**

Лук'яненко Володимир Михайлович

к.т.н., доцент

Никифоров Антон Олексійович

ст. викладач

Никифорова Аліна Петрівна

аспірант

Харківський національний технічний

університет сільського господарства

імені Петра Василенко

м. Харків, Україна

Анотація: вібраційні машини, з метою отримання прийнятної продуктивності при очищенні (сепаруванні) різних насінневих культур, конструктивно оснащені блоками еквідистантно розташованих робочих площин, по яким відбувається вібраційний рух насіння. Використання такої конструкції дозволяє істотно збільшити продуктивність вібраційної машини, але, разом з тим, привносить в робочий процес фактор аеродинаміки. Дві паралельно розташовані пластини утворюють плоский канал. В результаті синхронних коливань пластин усередині даної області повітряного простору виникає складний тривимірний рух і градієнт тиску повітря, що привносить шкідливий внесок в процес вібраційного очищення (сепарації) насіння з вираженими аеродинамічними властивостями, нівелюючи диференціацію фракцій насінневої суміші за фізико-механічними властивостями [1-3]. Для усунення впливу цього негативного чиннику можна використати спеціальні конструктивні засоби, наприклад, аеродинамічні екрани [4]. При цьому

актуальним постає питання кількісної оцінки ефективності використання таких екранів.

Ключові слова: вібраційні машини, аеродинамічні екрани, сепарація, аеродинамічні характеристики, розрахунок.

Ціль даної статті – визначити показники та методи оцінки ефективні застосування аеродинамічних екранів під час вібраційної обробки насіння з вираженими аеродинамічними властивостями.

Матеріали та методи.

Для оцінки ефективності використання аеродинамічних екранів стосовно усунення шкідливого впливу аеродинамічного фактора при вібраційному очищення (сепарації) насіння, що має яскраво виражені аеродинамічні характеристики, було проведено ряд розрахунків на моделі руху повітряної маси під впливом паралельних робочих площин вібраційної машини, що синхронно коливаються. Для розрахунку використовувалася математична модель, основні положення якої викладено в [5-7].

При цьому граничні умови, з урахуванням використання аеродинамічного екрану, мали вигляд:

- для грані А (верхня грань):

$$u_{i,j,k,\tau} = 0, \quad v_{i,j,k,\tau} = 0, \quad w_{i,j,k,\tau} = 0, \quad (1)$$

$$p_{i,j,k,\tau} = p^{\text{атм.}} + \rho \frac{V_{x,\tau}^k{}^2 + V_{y,\tau}^k{}^2 + V_{z,\tau}^k{}^2}{2} \cdot (-\text{sign}\{V_{z,\tau}^k\}), \quad (2)$$

$$i = 1, 2, \dots, \left(\frac{b}{h} - 1\right), \quad j = 1, 2, \dots, \left(\frac{a}{l} - 1\right), \quad (3)$$

$$k = \frac{H}{s}, \quad \tau = 0, 1, \dots, \frac{T}{\Delta t}$$

$$V_{x,\tau}^k = -A \cdot \Omega \cos(\Omega\tau\Delta t) \sin \beta \sin(\varepsilon - \alpha), \quad (4)$$

$$V_{y,\tau}^k = -A \cdot \Omega \cos(\Omega\tau\Delta t) \left[\tan \alpha \cos \beta \sin(\varepsilon - \alpha) - \frac{\cos \delta}{\cos \beta} \cos(\varepsilon - \alpha) \right], \quad (5)$$

$$V_{z,\tau}^k = A \cdot \Omega \cos(\Omega\tau\Delta t) \cos \delta \frac{\sin \varepsilon}{\cos \alpha}, \quad (6)$$

- для грані В (нижня грань):

$$u_{i,j,k,\tau} = 0, \quad v_{i,j,k,\tau} = 0, \quad w_{i,j,k,\tau} = 0, \quad (7)$$

$$p_{i,j,k,\tau} = p^{\text{атм.}} + \rho \frac{V_{x,\tau}^k{}^2 + V_{y,\tau}^k{}^2 + V_{z,\tau}^k{}^2}{2} \cdot (\text{sign}\{V_{z,\tau}^k\}), \quad (8)$$

$$\begin{aligned} i = 1, 2, \dots, \left(\frac{b}{h} - 1\right), \quad j = 1, 2, \dots, \left(\frac{a}{l} - 1\right), \\ k = 0, \quad \tau = 0, 1, \dots, \frac{T}{\Delta t} \end{aligned} \quad (9)$$

- для граней С, D, Е і G (торцева поверхня):

$$u_{i,j,k,\tau} = v_{i,j,k,\tau} = w_{i,j,k,\tau} = 0, \quad (10)$$

$$p_{i,j,k,\tau} = p^{\text{атм.}}, \quad (11)$$

$$C: \quad i = 0, 1, \dots, \frac{b}{h}, \quad j = 0, \quad k = 0, 1, \dots, \frac{H}{s}, \quad \tau = 0, 1, \dots, \frac{T}{\Delta t}, \quad (12)$$

$$D: \quad i = 0, 1, \dots, \frac{b}{h}, \quad j = \frac{a}{l}, \quad k = 0, 1, \dots, \frac{H}{s}, \quad \tau = 0, 1, \dots, \frac{T}{\Delta t}, \quad (13)$$

$$E: \quad i = \frac{b}{h}, \quad j = 0, 1, \dots, \frac{a}{l}, \quad k = 0, 1, \dots, \frac{H}{s}, \quad \tau = 0, 1, \dots, \frac{T}{\Delta t}, \quad (14)$$

$$G: \quad i = 0, \quad j = 0, 1, \dots, \frac{a}{l}, \quad k = 0, 1, \dots, \frac{H}{s}, \quad \tau = 0, 1, \dots, \frac{T}{\Delta t}, \quad (15)$$

де b, a – поперечний і поздовжній розміри робочої поверхні;
 H – висота зазору між паралельними робочими поверхнями;

$T = 1/\Omega$ – розглянутий період часу;

Ω – частота коливань.

Для даних крайових умов було проведено розрахунок поля швидкостей повітря між робочих площин вібраційної машини, між якими є зазор 7 мм. На рис. 1 наведені результати розрахунку.

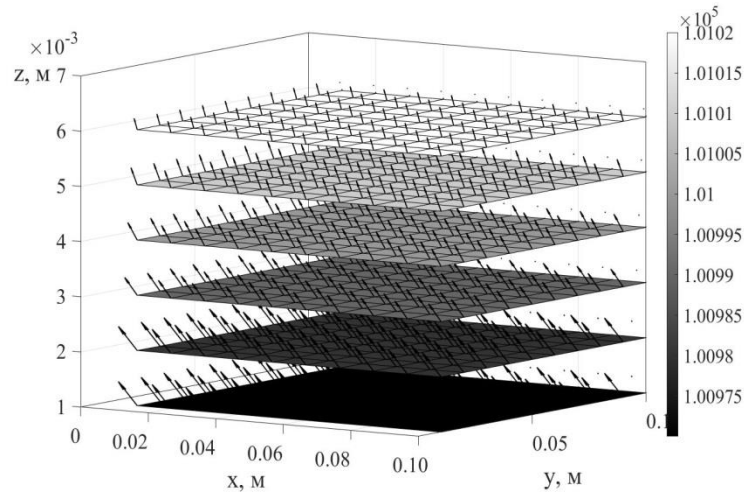

Рис. 1. Поле швидкостей для повітряної області, утвореної паралельно розташованими на відстані 7 мм двома робочими поверхнями і аеродинамічним екраном

На рис. 2 наведені результати розрахунку поля швидкостей для того ж режиму роботи вібраційної машини і для тієї ж відстані між робочими площинами, але без аеродинамічного екрану.

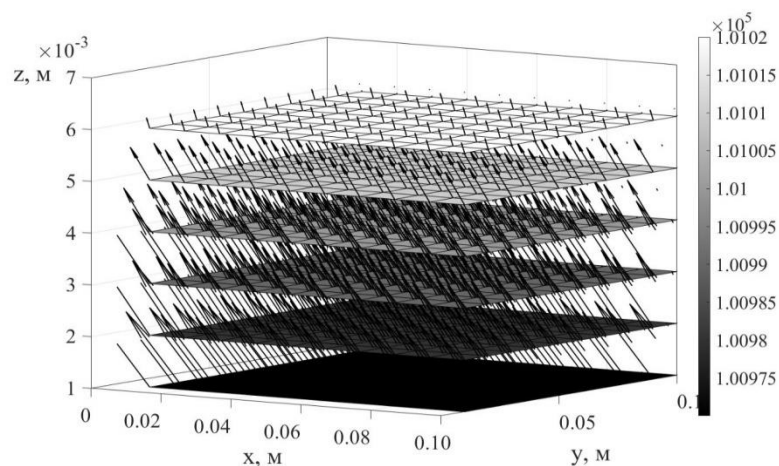

Рис. 2. Поле швидкостей для повітряної області, утвореної паралельно розташованими на відстані 7 мм двома робочими поверхнями, без аеродинамічного екрану

Як видно з наведених результатів чисельного експерименту відносні швидкості повітря практично відсутні. За винятком шарів повітря, що безпосередньо прилягають до робочих поверхонь вібраційної машини, основна маса повітря знаходиться в спокої відносно системи координат робочої поверхні. Значення тангенціальних складових швидкості повітря для прикордонного шару істотно нижче (в 1,5 – 2 рази) аналогічних складових для випадку без застосування аеродинамічного екрану.

Натурний експеримент по оцінці ефективності використання аеродинамічних екранів

Отримані результати чисельного експерименту підтверджені проведенням натурним експериментом. За допомогою спеціального відградуйованого приймача фракцій насіння (рис. 3) отримані значення експериментальних кутів сліду насіння махорки з використанням і без використання аеродинамічного екрану.

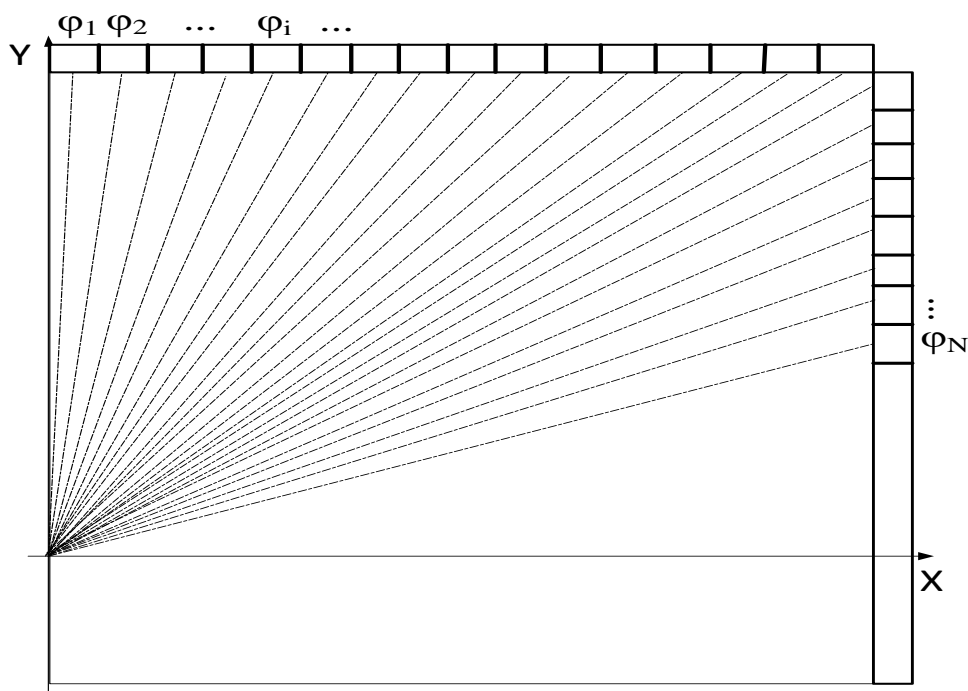

Рис. 3. Відградуйований приймач насіння

Експериментальний кут між променем середньостатистичної траєкторії насіння і лівою кромкою робочої поверхні розраховувався як середньозважена сума, що має вигляд:

$$\varphi^{\text{експ.}} = \sum_{i=1}^N \frac{m_i}{M} \varphi_i, \quad (16)$$

де m_i - кількість насіння з контрольної вибірки, що потрапили в i -е відділення відградуйованого приймача;

φ_i - значення кута відхилення променя, яке відповідає i -му відділенню приймача.

Без використання аеродинамічного екрану, при зазорі між робочими площинами 7 мм, для поля швидкостей, яке наведене на рис. 9, експериментальне значення куту сліду насіння махорки дорівнює:

$$\varphi_{\text{без аэр.экр.}}^{\text{експ.}} = 34^\circ.$$

З використанням аеродинамічного екрану, для того ж зазору між робочими площинами, для поля швидкостей, яке наведене на рис. 8, експериментальне значення куту сліду насіння махорки дорівнює:

$$\varphi_{\text{с аэр.экр.}}^{\text{експ.}} = 27^\circ.$$

За даними експерименту зміна поля швидкостей повітря в результаті використання аеродинамічного екрану призводить до зміни кута сліду насіння махорки на 20%.

Висновки.

Таким чином, в якості показнику оцінки ефективності застосування аеродинамічних екранів для вібраційного очищення (сепарування) насіння, в статті запропоновано:

- ступінь зменшення тангенційних елементів повітря у повітряній області між еквідістантними робочими поверхнями, що синхронно коливаються;

- ступінь змінення куту променя середньостатистичної траєкторії руху насіння і лівою кромкою робочої поверхні.

Використання аеродинамічного екрану, як показують результати чисельного моделювання і натурального експерименту, є найбільш ефективним способом усунення фактора шкідливого впливу аеродинамічних сил і моментів.

За рахунок використання екрануючого ефекту повітря в робочому просторі практично знаходиться в стані спокою відносно системи координат робочої поверхні. Незначний рух спостерігається в шарі, прилеглому до робочої площини.

За рахунок використання екранів, може бути істотно підвищена ефективність вібраційного очищення (сепарування) насіння з яскраво вираженими аеродинамічними властивостями.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лук'яненко В. М. Расчёт поля скоростей воздушной среды между двумя эквидистантными плоскостями при совершении ими синхронных гармонических колебаний методом прогонки [Текст] // В. М. Лук'яненко, А. О. Никифоров., В. М. Кісь. Вісник ХНТУСГ ім. П. Василенка. Вип 190. – Харків. 2018. С. 337 – 345.

2. Лук'яненко В. М. Метод розрахунку поля швидкостей повітряного середовища між двома еквідистантними площинами при здійсненні ними синхронних гармонійних коливань [Текст] // В. М. Лук'яненко, А. О. Никифоров., А. П. Петрик. Вісник ХНТУСГ ім. П. Василенка. Вип 180. – Харків. 2017. С. 100 – 105.

3. Лук'яненко В. М. Постановка задачі розрахунку поля швидкостей повітряного середовища між двома еквідистантними площинами при здійсненні ними синхронних гармонійних коливань [Текст] // В. М. Лук'яненко, А. О. Никифоров. Науковий журнал «ІНЖЕНЕРІЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ» No 2 (8). 2017. С. 33 – 38.

4. Никифоров А. О. Дослідження ефективності застосування аеродинамічних екранів при обробці на вібраційних машинах насіння з вираженими аеродинамічними властивостями [Текст] // А. О. Никифоров. «SCIENCE, SOCIETY, EDUCATION: TOPICAL ISSUES AND DEVELOPMENT PROSPECTS» 7-9 июня 2020 года Харьков, Украина С. 31 – 38.

5. Козаченко А.В. Обґрунтування параметрів технологічного процесу очищення і сортування насіння тютюну і махорки на вібраційної Зерноавантажувачі: автореф. дис. на соіск. ступеня канд. техн. наук / О.В. Козаченко. - Харків, 1984 - 20 с.

6. Лук'яненко В. М. Постановка задачі розрахунку поля швидкостей повітряного середовища між двома еквідістантними площинами при здійсненні ними синхронних гармонійних коливань/ А.О. Никифоров // Інженерія Природокористування №2 (8) 2017, сторінки 33-38.

7. Лук'яненко В. М. Метод розрахунку поля швидкостей повітряного середовища між двома еквідістантними площинами при здійсненні ними синхронних гармонійних коливань / А.О. Никифоров, А.П. Петрик // Вісник ХНТУСГ ім. П. Василенка. – Харків. 2017, Вип 180, сторінки 100-106.

ОНЛАЙН ПРОПОЗИЦІЇ РЕСТОРАНІВ: ТРЕНД АБО ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ЗАЛУЧЕННЯ ВІДВІДУВАЧІВ

Луцик Галина Миколаївна

викладач спеціаліст вищої категорії

Чернівецький кооперативний

економіко-правовий коледж

м. Чернівці, Україна

Анотація. У статті розкрито сутність та складові онлайн сервісу ресторанних закладів. Застосування сучасних каналів просування продуктів (послуг) вплинули на форми ведення конкурентної боротьби, співпраці та спілкування зі споживачами, на перегляд вимог до якісних та сервісних параметрів ресторанних послуг, на розширення сфери діяльності та спектру послуг ресторанного бізнесу.

Ключові слова: веб-сайт, офлайн продажі, навігація сайту, інфоконтент, момент функціоналу.

Карантин поставив ресторанний бізнес в жорсткі рамки. Ресторани прагнуть максимально скоротити витрати, зокрема, на маркетинг. Як зробити це з розумом, щоб не втратити бізнес?

Давайте абстрагуємося і подивимося на виклик, спровокований пандемією, з боку. Дійсно, карантин для ресторанного бізнесу – це крах, як і для будь-якого іншого офлайн-бізнесу.

Але в той же час це привід розширити можливості ресторану в сфері доставки та онлайн-продажів. Саме інтернет-майданчик зараз – головний біль ресторатора і головний порятунок.

Якщо вже і прийнято рішення скоротити витрати на маркетинг, то основна порада власникам ресторанного бізнесу в нинішній ситуації – вкладайтеся саме в онлайн!

Зрозуміло, що розвиток інформаційних технологій та комунікаційних засобів на їх основі сформували новий погляд на філософію формування маркетингових концепцій управління підприємствами ресторанного бізнесу. Застосування сучасних каналів просування продуктів (послуг) вплинули на форми ведення конкурентної боротьби, співпраці та спілкування зі споживачами, на перегляд вимог до якісних та сервісних параметрів ресторанних послуг, на розширення сфери діяльності та спектру послуг ресторанного бізнесу.

Закон Парето, відповідно до специфіки його застосування його у ресторанному бізнесі, вказує, що лише 20% відвідувачів здатні забезпечити власникам закладу 80% прибутку. При цьому щоб утримати постійних відвідувачів і привабити нових в умовах жорсткої конкуренції якісної смачної їжі та стильного інтер'єру вже недостатньо. У цьому випадку отримання додаткових конкурентних переваг ефективно забезпечує впровадження інноваційних Інтернет-технологій [2].

Веб-сайт є візитною карткою бару, ресторану або кафе. Логічно, що він повинен виставляти заклад в правильному і хорошому світлі – бути простим, зручним. Як показує практика, кожна деталь веб-сайту проводить аналогію з самим рестораном. Якщо сайт створює неприємне враження, то навряд чи гостям захочеться відвідувати цей заклад. Тому розробці сайту необхідно приділити основну увагу.

Далі запропонуємо елементи й інструменти, які необхідно використати й опрацювати ресторатору при створенні веб-сайту.

Дизайн сайту кафе чи ресторану повинен повністю відповідати тематиці і духу закладу, бути унікальним і викликати апетит. В якості основного фону можна використовувати фото їжі. Доведено, що апетитні, яскраві і красиві знімки страв, які готуються в ресторані, стають чудовим мотиватором до

замовлення. Тут, головне, щоб фотографії були високої якості, інакше досить легко зіпсувати враження другосортними знімками.

Якщо прийнято рішення використовувати соковиті фото в якості акцентів на сторінці, то в якості основного фону рекомендується вибирати нейтральні або пастельні тони – вони не відвернуть увагу користувача від головного.

Винятком можуть стати лише нічні клуби або бари, інтер'єр яких виконаний в темних тонах.

В якості основного фону можна вибрати відеоряд. Головне, щоб він не навантажував сайт і не впливав на швидкість завантаження.

Головне, щоб дизайн був унікальним, викликав позитивні емоції і враження.

При розробці сайту дуже важливо продумати його структуру і навігацію. Структура повинна бути простою і логічною, щоб користувачеві на рівні інтуїції було зрозуміло як знайти потрібну йому інформацію, як переглянути меню або зробити замовлення. Крім того, правильна структура дуже добре сприймається пошуковим алгоритмом. Він швидше переглядає сторінки і індексує сайт.

Навігація сайту повинна бути простою і зрозумілою. В головне меню необхідно винести основні категорії.

Це допоможе користувачеві швидко зорієнтуватися на сайті та знайти те, що його цікавить.

В унікальній торговій пропозиції потребує кожен сайт, якщо його мета – продати швидко, багато і вигідно для власника. Але для сайтів закладів ресторанного господарства УТП виступає їх перлиною. З його допомогою можна не тільки чітко і лаконічно розповісти ресторан відрізняється від конкурента, але й викликати яскраві емоції у відвідувача.

Хибною думкою ресторатора є те, що його сайт повинен містити лише інформацію про заклад, графік роботи, кількість посадкових місць. Так, безперечно, Інфоконтент дуже важливий, але все ж не варто випускати з уваги момент функціоналу[1]. Пропрацювавши функції, сайт ресторану, бару чи кафе

може стати найпотужнішим інструментом продажу й реалізації послуг. При чому продавати він зможе не тільки в офлайн, але і онлайн.

Меню з цінами. Меню слід виносити окремою категорією. Кожну існуючу позицію страви в меню можна прив'язати з фотографією і лідогенеруючою кнопкою онлайн-замовлення, якщо закладом передбачена доставка додому;

Форма попереднього замовлення або бронювання. Надана можливість клієнтам в режимі онлайн бронювати столи або замовлення – це значно спростить роботу персоналу підприємства;

Форма відгуків. Створена можливість залишати відгуки на сайті – це відмінний інструмент для взаємозв'язку з клієнтами, а також може працювати як блок довіри;

Інтеграція з соцмережами. Збільшення цільового трафіку шляхом інтеграції соціальних мереж на сайт – це вірний спосіб підвищення впізнаваності ресторану.

Вид і кількість функціоналу залежить від виду закладу, якому присвячено сайт. Якщо в барі часто організуються музичні виступи, то можна передбачити онлайн-покупку квитків. Загалом, тут все індивідуально і вимагає опрацювання концепції бізнесу та цільової аудиторії[3].

Дуже важливим елементом кожного сайту бару, ресторану або кафе є фотографії інтер'єру і їжі. Саме вони стають найсильнішим мотиватором для відвідувача, викликають бажання побувати в закладі і покуштувати страву з такою розкішною подачею, як на фото.

Фотографії страви повинні бути високоякісними, соковитими і барвистими, викликати апетит. Але не варто забувати про їх оптимізацію – через вагу знімків не повинна страждати швидкість завантаження сайту.

Також варто приділити увагу знімкам інтер'єру. Дизайн і кольори сайту повинні поєднуватися з вибором кольорів інтер'єру приміщення, створюючи гармонію. Навіть якщо був розроблений ультрасучасний і креативний сайт для кафе, бару чи ресторану, про нього ніколи не дізнається цільова аудиторія,

якщо він не буде професійно оптимізований. Наявність помилок у внутрішній оптимізації призводить до ряду проблем. Це і тривала індексація пошуковим роботом, і незручність користування. Тому оптимізації сайту необхідно приділити належну увагу. Найпродуктивнішим та найшвидшим каналом передачі інформації у світі є глобальна мережа Інтернет, що дає змогу ефективно використовувати її для впровадження інновацій у ресторанному бізнесі.

Отже, щоб сайт кафе чи ресторан був дійсно якісним, він повинен мати:

- Яскравий дизайн, що запам'ятовується, який максимально ототожнює заклад ресторанного господарства;
- Правильну структуру, просту і зрозумілу навігацію;
- Функціонал, достатній для зручності клієнтів;
- Якісні і барвисті фотографії закладу, страв і навіть персоналу, якщо це важливо цільовій аудиторії закладу ресторанного господарства;
- Бути оптимізований, мати високу швидкість завантаження і адаптивну версію.

Тільки такі сайти, відповідні призначенням для користувача і пошуковим вимогам, зможуть продавати бренд ресторану, привертаючи до себе увагу клієнтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Литвиненко Т.Є. Новітні технології обслуговування у сфері ресторанного бізнесу / Т.Є. Литвиненко // Ресторанне господарство і туристична індустрія у ринкових умовах. – К., 2013. – С.123-127.

2. П'ятницька Г.Т., П'ятницька Н.О. Інноваційні ресторани технології: основи теорії: Навч. посіб. для вищ. навч. закл. – К.: Кондор-Видавництво, 2013. – 250 с.

Примеры лучших сайтов ресторанов и кафе. [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: <https://impulse-design.com.ua/17-primerov-luchshikh-sajtov-restoranolov-i-kafe.html>

УДК 657.1

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКОВОГО ВІДОБРАЖЕННЯ ЗБЕРІГАННЯ ЗАПАСІВ В УПРАВЛІННІ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Максименко І. Я.

к.е.н., доцент

Національний університет
«Запорізька Політехніка»

Максименко Ю. О.

магістр

Національний університет
«Запорізька Політехніка»

Анотація. В статті визначено, що виробничі запаси є дуже важливим елементом діяльності будь-якого підприємства. Їх розглядають як частину матеріальних ресурсів, які не задіяні у виробничому процесі, але їх наявність на підприємстві у передбачених розмірах є об'єктивною умовою його діяльності. Раціональне використання виробничих запасів має велике економічне значення.

Доведено, що ефективне зберігання виробничих запасів є необхідною умовою здійснення господарської діяльності підприємства, а ефективне використання виробничих запасів є передумовою прибуткового його функціонування.

Ключові слова: активи, виробничі запаси, господарська операція, матеріальні ресурси, одиниця обліку.

У сучасних управління підприємством пріоритетним напрямом підвищення ефективності діяльності виробничих підприємств є раціональне управління виробничими запасами. Однією з головних цілей будь-якої організації є отримання прибутку, запобігання негативним результатам роботи, що досягається при ефективному управлінні запасами, створенні оптимальних

умов по їх просуванню до кінцевого споживача, а також скорочення витрат по закупці, зберіганню та продажу товарів.

Виробничі запаси на підприємствах створюються та підтримуються метою реалізації їхньої головної функції – забезпечення безперервного виробничого процесу. Отже, виробничі запаси багатогранною категорією, тому від якості та змісту інформації, яка формується процесі ведення їх обліку залежать показники діяльності підприємства та рівень ефективності їх використання.

Запаси належать до оборотних активів. Отже, запаси призначені для реалізації або споживання протягом одного операційного циклу. Це відрізняє запаси від необоротних активів, що беруть участь у декількох операційних циклах. Простіше кажучи, запаси в загальному випадку передбачається використовувати протягом 12 місяців з дати балансу. Які ж саме оборотні активи є запасами, наведено на рис. 1.

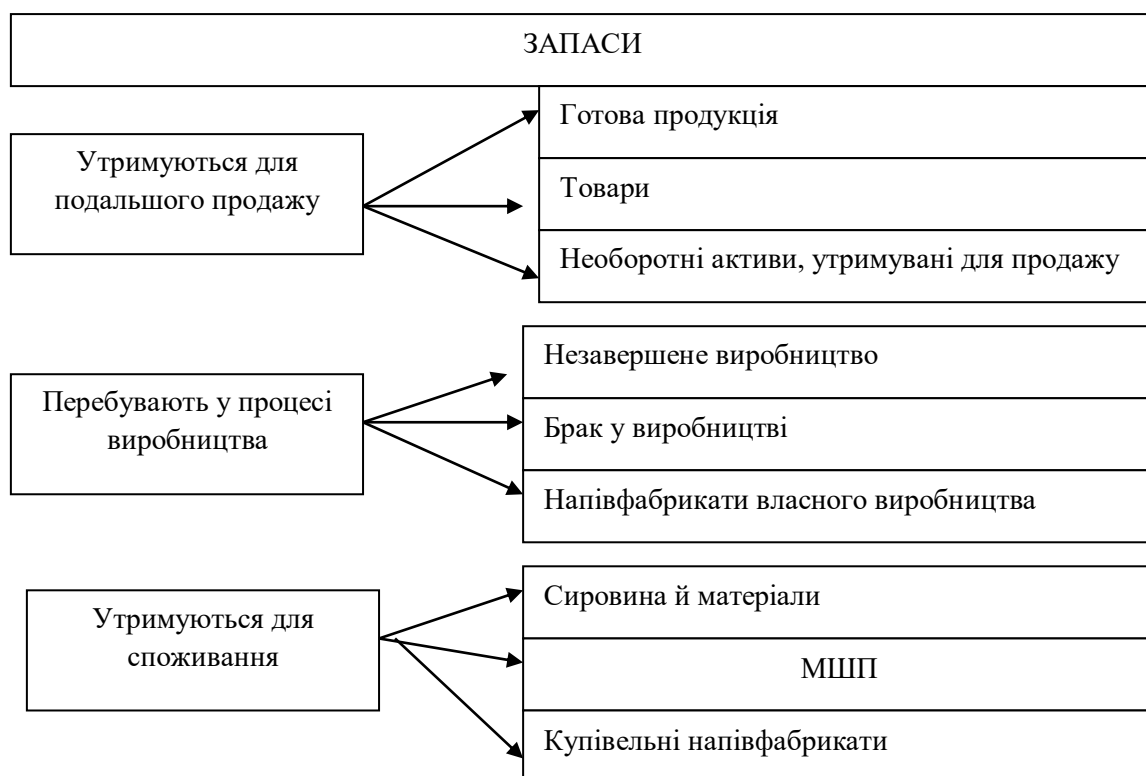

Рисунок 1 – Класифікація запасів

Мета управління виробничими запасами – забезпечити потрібний момент потрібну кількість сировини матеріалів для виробництва запланованої

продукції. Від того, як буде вестись управління запасами, значною мірою залежать фінансові результати діяльності підприємства.

Метою підприємства при придбанні запасів, — використання їх у власній господарській діяльності (рис.2).

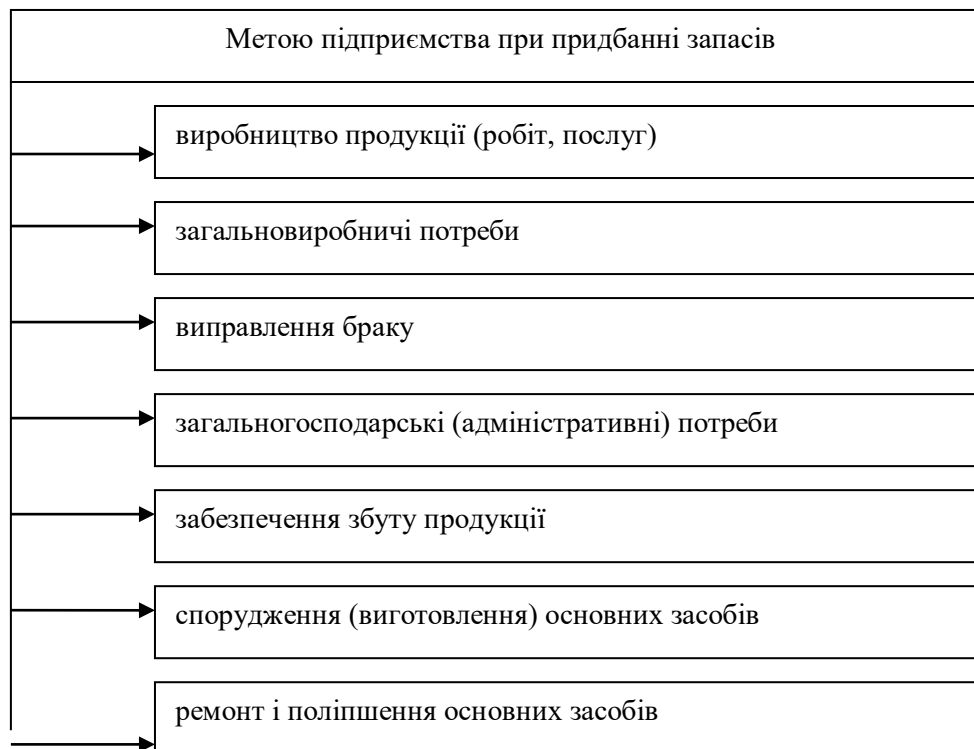

Рисунок 2 – Мета підприємства при придбанні запасів

Для запасів, що не належать підприємству, виділяють окремі від власних ТМЦ місця зберігання. Кожному складу присвоюють постійний номер, який надалі зазначають на всіх документах при оформленні операцій з руху запасів на цьому складі.

Існує декілька варіантів обліку витрат на зберігання запасів.

Варіант 1. Зберігання запасів відбувається під час їх транспортування (тобто до потрапляння від постачальника на склад і оприбуткування на балансі підприємства). На нашу думку, такі витрати слід вважати іншими витратами, безпосередньо пов'язаними з придбанням запасів. Їх доцільно включати в первісну вартість запасів на підставі п. 9 П(С)БО 9.

Варіант 2. Зберігання запасів відбувається після їх надходження від постачальника. Цей варіант, у свою чергу, ділиться на три підваріанти:

а) запаси зберігаються в цехових коморах і призначені для виробництва продукції (сировина, покупні напівфабрикати і комплектуючі вироби, основні й допоміжні матеріали тощо). У цьому випадку витрати на зберігання запасів:

— повністю включають у виробничу собівартість продукції (рахунок 23)

— якщо порядок калькулювання виробничої собівартості дозволяє віднести такі витрати до конкретного виду продукції (робіт, послуг);

— відносять до складу загальновиробничих витрат (рахунок 91) — якщо їх неможливо віднести до конкретного об'єкта калькулювання. Наприкінці місяця частину витрат, що зібрані на цьому рахунку (змінні і постійні розподілені), списують до складу виробничої собівартості (рахунок 23), а частину (нерозподілені постійні загальновиробничі витрати) — на собівартість реалізації (рахунок 90).

б) запаси використовують для загальногосподарських потреб, на обслуговування й управління підприємством — витрати на зберігання таких запасів відносять до адміністративних витрат (рахунок 92);

в) запаси пов'язані зі збутом, тобто призначені безпосередньо для продажу або для забезпечення його здійснення (товари, готова продукція, тара, пакувальні матеріали тощо) — витрати на зберігання включають до складу витрат на збут (рахунок 93).

Послуги з відповідального зберігання не належать до транспортно-заготівельних витрат і не пов'язані з придбанням сировини або, тим більше, з доведенням її до стану, придатного для використання в запланованих цілях. Бо ж сировина вже придбана, є власністю суб'єкта господарювання і готова використовуватися в призначених цілях (виробництво продукції або продаж). Підприємство сплачує лише послуги із забезпечення її збереження, тоді як за цими запасами первісну вартість уже сформовано відповідно до п. 9 П(С)БО 9.

Отже, ураховувати витрати на зберігання сировини на складі зберігача у складі собівартості такої сировини по дебету рахунку 20 «Виробничі запаси» немає підстав.

Відображення в бухобліку покладавця витрат на послуги зі зберігання залежатиме від виду запасів, що зберігаються. Якщо зберігаються товари або готова продукція, витрати відображають на рахунку 93 «Витрати на збут», а якщо зберігаються виробничі запаси — на рахунку 92 «Адміністративні витрати». Вважати витрати на зберігання виробничих запасів загальновиробничими (з відображенням на рахунку 91), а не загальногосподарськими (для обліку яких призначено рахунок 92), методологічно неправильно, оскільки зазначені витрати не пов'язані з виготовленням тієї продукції, що виробляється зараз.

Отже, передачу і повернення запасів за договорами зберігання, що передбачають право зберігача розпоряджатися такими цінностями, відображають в обліку як обмін подібними запасами. На дату балансу запаси відображають в обліку за найменшою з двох оцінок: первісною вартістю або чистою вартістю реалізації. Матеріальні витрати залежно від напряму використання запасів у діяльності підприємства відображають за дебетом рахунків 23, 24, 91, 92, 93 або 94. У загальному випадку нестачі та втрати запасів, виявлені при їх зберіганні (як у межах норм природного убутку, так і наднормативні), включають до складу інших операційних витрат.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Наказ Міністерства Фінансів України від 20 жовтня 1999 р. N 246 «Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99> (дата звернення: 06.10.2020)
2. Maksymenko I., Melikhova T. Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, Volume 3 Number 5. Riga: Publishing House "Baltija Publishing. 2017. P. 268—275.
3. Максименко І.Я., Васильченко Е.В. Особливості бухгалтерського обліку та оподаткування товарів через інтернет-торгівлю. *Молодий вчений*. 2018. № 9. С.2153-256.

4. Максименко І.Я., Іванченко А.Г. Особливості обліку виробничих запасів в управлінні діяльністю підприємства. Ефективна економіка. 2019. № 9. – URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7266> (дата звернення: 06.10.2020).
5. Максименко І. Я. Внутрішній аудит: підвищення ефективності роботи та забезпечення прибутковості підприємства. Сталий розвиток економіки. 2013. № 1. С. 294-296.
6. Максименко І.Я., Вайло Т.В. Особливості обліково-аналітичного відображення товарних запасів в системі управління торгівельним підприємством. Науково-практичний журнал Інвестиції: практика та досвід 2016. № 16. С. 22-25.
7. Максименко І.Я., Іванченко А.Г. Особливості визначення та класифікація запасів в процесі управління підприємством. Zbiór artykułów naukowych recenzowanych. 2019. № 19. С. 22-23. URL: http://конференция.com.ua/files/91_s.pdf#page=22 (дата звернення: 06.10.2020)
8. Максименко І.Я., ВайлоТ.В. Особливості бухгалтерського обліку знижок та розпродажу товарів на підприємствах торгівлі. Economics and finance. 2016. №10. С.169-171. URL: <http://conferencii.com/files/archive/2016-10.pdf> (дата звернення: 06.10.2020)
9. Максименко І.Я. Особливості бухгалтерського обліку товарних запасів в системі управління торгівельним підприємством. Economics and finance. 2016. № 9. С.228-230. URL: <http://conferencii.com/files/archive/2016-09.pdf> (дата звернення: 06.10.2020)
10. Максименко І.Я., Волкова Т.В. Особливості обліку та оподаткування проведення рекламних акцій на підприємствах торгівлі. Zbiór artykułów naukowych recenzowanych. 2019. № 19. С. 16-18. URL: [http://конференция.com.ua/files/90_01_s\(1\).pdf#page=16](http://конференция.com.ua/files/90_01_s(1).pdf#page=16) (дата звернення: 06.10.2020)

СТИЛІСТИЧНІ ОЗНАКИ ЯПОНСЬКОГО НАУКОВО - ТЕХНІЧНОГО МОВЛЕННЯ

Медведів Андрій Романович

К.ф.н., проф.

Міннеаполіс США

Анотація Автор описує зміст своєї нової книжки “Стилістичні ознаки японського науково-технічного мовлення” з метою її критичного обговорення та підготовки до публікації. Для цього коротко аналізує всі її розділи, підкреслює необхідність їх студіювання і відзначає обґрунтованість головних положень кожного з розділів книжки.

Ключові слова графічна структура, лексика канго та гайрайго, синонімія, багатозначність, науково-технічні тексти, патентні описи.

За останні 30 років в Україні була видана велика кількість навчальної та педагогічної літератури про Японію, її мову, художню літературу, поезію, освіту, мистецтво, економічну ситуацію. Але значно менше було написано про виробництво, сільське господарство, науку та техніку.

Правда в 2012 році в Києві була видана книжка “Сучасна японська літературна мова”, авторів Т.К. Комарницької і К. Ю. Комісарова. Київ, 2012 рік в якій в японській мові були відзначені такі аспекти: семантико – графічний, лексико – граматичний, риторичний, жанровий та історичний. (1, сс. 335 – 337). Про науково – технічний аспект японської мови там не було згадано.

А в 2017 році ті самі автори видали “Японсько – український переклад” том 2 Практичний курс (2). Вони запропонували для перекладу на українську мову 32 тексти. Та лише один називається “Цифрова революція і професійна майстерність”.

Чому немає текстів безпосередньо з науково-технічної тематики ?

Може в Японії немає ні промисловості, ні науки, ні техніки і не друкуються десятки і сотні науково-технічних часописів і книжок? Але ж це суперечить сучасним найновішим зразкам японських комп'ютерів, автомобобілів, відеотехніки, електроніки. У японців є чому повчитись. Не даремне за останні 30 років Японія одержала 20 нобелівських премій. (3)

Взагалі то в 2012 році автор цих рядків видав Особливості перекладу японських науково технічних текстів українською мовою(4).Ця книжка не була ані всеохоплюючою, ані капітальною , але вона була однією з зперших в цій галузі , і сьогодні її вже немає на полицях книжкових крамниць.

Ось чому видання доповненого шістьма новими розділами і та кардинально переробленого посібника під назвою “Стилістичні ознаки японського науково – технічного мовлення” , який ми пропонуємо, є необхідним і своєчасним. Тому що нова техніка, нові винаходи, нові наукові досягнення, нові розробки швидко старіють і стають буденними. Автори книжки “Фахова українська мова”з цього приводу висловлюють дуже правильну і добре обгрунтовану думку: “Для багатьох перекладів необхідною умовою є своєчасність і швидкість виконання: (5, с.136) .

Зміст книжки, яку ми пропонуємо, такий. В першому та другому розділах розглядається графічна структура ієрогліфів та приклади їх вживання в науково- технічних текстах.

Як відомо, японські ієрогліфи уявляють собою письмові знаки, які складаються з рисок і означають не окремі літери, а слова або й цілі поняття.Тобто кожний ієрогліф має певне значення, в той час як букви алфавіту інших мов значення не мають. Кількість рисок в одному ієрогліфі може коливатись від однієї до 20 і більше. Риски самі по собі досить прості і записуються без відриву ручки від паперу за один прийом, наприклад: — | < / > し ろ. Хоча загальне число рисок невелике, кількість їх комбінацій практично необмежена. З цієї причини кабінет міністрів Японії у 2010 році затвердив нормативний ієрогліфічний перелік який містив починаючи з

2010 року 2136 ієрогліфів, а до 2010 року 1945. Ієрогліфів. Вони , як правило, позначають корені слів.

Ієрогліфічна писемність базується на найпростіших зображальних та вказівних знаках. В японській мові розрізняють піктограми- зображальні знаки, які спочатку були спрощеними малюнками. Їхня кількість дуже невелика. Та ідеограми- ієрогліфи у вигляді малюнків з умовним змістом. Їх більше. Але ієрогліфів без жадної подібності значно більше.

Чи можна запам'ятати, як читаються, пишуться і що означають зазначені піктограми та ідеограми ? Чи є якийсь зв'язок між графічною формою ієрогліфів і їх семантикою? Що може допомогти їх кращому розумінню, вивченню та більш досконалому перекладу саме в науково- технічних текстах?

Щоб відповісти на ці питання розглянемо кілька ієрогліфів, які вживаються для утворення науково-технічних понять. Візьмімо ієрогліф 金. Китайці позначали *землю* за допомогою не лише однієї горизонтальної риски, але й цілого ієрогліфа 土. Дві риски всередині цього знака служили для позначення землі з домішками якогось *металу* або руди, а дашок і горизонтальна лінія над ієрогліфом, тобто 金, означали велику кількість металу в руді. Найціннішим металом у давні часи було *золото* і тому ієрогліф 金 (*кін*) означав у першу чергу саме цей метал, а значить і *гроші*. Сьогодні з цим ієрогліфом існує багато лексичних одиниць:

金属 *кіндзоку* - метал

金坑 *кінкоо* - копальня золота

金点 *кінтен* - точка плавління золота

金属化 *кіндзокука* - металізація

金師 *кінсі* - стрічка з фольги

Деякі сполучення з цим ієрогліфом, як ми вже зазначали, пов'язані з поняттями грошей та різних фінансових операцій і об'єктів:

金品 *кінпін* - гроші та цінні речі

金力 *кінрьоку* - влада грошей

金利 *кінрі* - банківський процент

金子 *кінсу* - гроші

У багатьох лексичних одиницях ієрогліф **金** стоїть на другому місці. Але тут всеодно неважко помітити чітке абстрагування його змісту в такій послідовності: золото – інший метал – гроші – фінанси. Правда, читатися він може і як *кін* і як *кане (гане)*, наприклад:

白金 *нанкін* - платина

合金 *гокін* - сплав

純金 *дзюнкін* - чисте золото

針金 *харігане* - дріт

お金 *окане* - гроші

冶金 *якін* - металургія

В складних ієрогліфах елемент *кін* **金** зберігає значення металу:

銀 *сірогане* срібло, **銅** *акагане* мідь, **鉄** *курогане* залізо, **鉛** *намарі* свинець, (нагадаймо, що **金** *кін* означає в першу чергу золото).

У словнику Б.П. Лаврентьева нараховується 112 ієрогліфічних сполучень, які відносяться до металів, золота та обігу грошей та у яких ієрогліф **金** (*кін*) стоїть на початку слова (б. сс.221= 224). У спеціальному термінологічному словнику відмічено 80 подібних сполучень. З них 62 сполучення включають термін **金属** (*кіндзоку*), що означає метал .А японський словник А.Нельсона нараховує 304 сполучення з цим ієрогліфом, (7, сс. 1110 – 1114).

Спробуймо прослідкувати за ієрогліфом **車** *ся, курума*, який означає транспортний засіб на колесах. Це легко уявити, дивлячись на малюнок в горизонтальному положенні. Ось кілька слів і термінологічних сполучень з ієрогліфом на початку слова:

車両 *сярьоо* транспортний засіб, автомобіль

車輪 *сярін* колесо

車線 *сясен* полоса руху транспортних засобів

車台 *сядай* шасі автомобіля

車庫 *сяко* гараж, депо, парковка

Тепер низка термінів з ієрогліфом у кінці слова:

馬車 *бася* каляска, кінна карета

人力車 *дзіпкісія* рікша, екіпаж, ручний возик

單車 *танся* мотоцикл

自動車 *дзідося* автомобіль, машина

(8,сс.1672,1673).

Всі наведені лексичні одиниці відносяться до певного транспортного засобу або до елементів його конструкції чи функціонування. Отже розуміння значення одного ієрогліфа дає можливість передбачити поняттєвий зміст цілої групи термінологічних сполучень.

Ієрогліф 計 кей складається з двох елементів 言 і 十. Перший 言 означає дію говоріння, в якій квадратик 口 - це рот, а чотири горизонтальні рисочки - це слова. Проте увесь ієрогліф має дещо інше значення, а саме дію вимірювання, рахування, обчислення. Відбувається перенос значення. Маємо такі приклади:

水星計 *суйрьокей* водомір

電圧計 *денацукей* вольтметр

温度計 *ондокей* термометр

波長計 *хатьоокей* хвилемір

高度計 *коодокей* висотомір

Ієрогліф 計 кей в цих лексичних одиницях стоїть у суфіксальній позиції.

В префіксальній позиції він фігурує в таких терміносполученнях:

計画 *кейкаку* план

計器 *кейкі* інструмент, прилад, лічильник

計数器 *кейсуукі* лічильник

計圧器 кейацукі манометр

Наведені вище приклади допомагають зрозуміти значення цілих груп слів з подібною семантикою. При цьому і в префіксальній і в суфіксальній позиціях. Таким чином розуміння значення деяких ієрогліфів за допомогою їх зовнішнього вигляду є цілком можливим і реальним.

Слідуючі ДВА РОЗДІЛИ КНИЖКИ ПРИСВЯЧЕНІ ДВОМ ВИДАМ ЯПОНСЬКОЇ ЛЕКСИКИ -- **КАНГО ТА ГАЙРПЙГО**. Канго це китайські ієрогліфи. Їхня. головна прикмета це здатність створювати нові слова шляхом **афіксації**, тобто приєднання суфіксів, префіксів та закінчень до основи слова. Наприклад: китайські ієрогліфи з основою **-ОН** можуть утворювати дієслова за допомогою слова – **суру**, прикметники за допомогою закінчення **-ні**, іменники за допомогою різних афіксів і таким чином змінюють свою семантику. Отже морфологічна структура слів **КАНГО** є дуже важлива для визначення семантичних змін новоутворюваних лексичних одиниць. Саме з цієї точки зору ми піддаємо аналізу слова **КАНГО**, зокрема терміни **КАНГО**, маючи на меті їх переклад на українську мову, який, на нашу думку, є значно складнішим і значно важчим порівняно з іншими елементами японської лексики.

Очевидно, для того щоб зрозуміти зміст цілого слова або терміна чи термінологічної сполуки непогано було б знати значення його окремих частин, тобто афіксів, коренів, морфем, закінчень.

Розглянемо один з багатоутворюючих і досить плідних афіксів цієї лексики морфему **回** – *кай, мавару*, яка означає *оберт, поворот, рух обертання*. У префіксальній позиції вона може утворювати безліч термінологічних сполук. В залежності від супроводжуючих ієрогліфів утворювані лексичні одиниці можуть належати до зовсім несуміжних галузей науки чи техніки або просто суспільного життя. Проте стосуються вони усе ж таки переважно обертального руху або чогось такого, що говорить про рух у зворотному напрямі, про повернення до попереднього стану, про якусь схему, монтаж або пристрій з заплутаною мережою елементів. Наприклад:

回轉 кайтен – *оберт*

回路 кайро – *контур, схема*

回転子 кайтенсі – *ротор*

回数 кайсуу – *частота*

回線 кайсен – *телефонна лінія*

回路技答 кайро-гідзюцу – *схемотехніка..*

Всього в словнику з радіоелектроніки (10,с.274-276) ми нарахували 77 термінів і термінологічних сполучень з префіксом –*кай*. З них 36 терміносполучень зі словом 回転 кайтен – *оберт*

Наступний розділ посібника присвячений опису ще одного виду японської лексики, який називається **ГАЙРАЙГО**. В ньому представлені японські лексичні одиниці, що запозичуються з інших іноземних мов і особливо з англійської мови шляхом **транслітерації**. Транслітерація ж передбачає відтворення чужоземних слів і виразів літерами мови, на яку перекладається текст. Лексичні одиниці ГАЙРАЙГО записуються КАТАКАНОЮ, а не ієрогліфами, хоча нерідко можуть семантично пов'язуватись з ієрогліфами і супроводжуватись цими ієрогліфами. Запис КАТАКАНОЮ відбувається у відповідності з японськими правилами читання, тобто згідно з її фонетикою. Завдяки цьому слова ГАЙРАЙГО не виглядають чужомовними елементами у японських текстах, хоча звучать вони у цих текстах іноді не зовсім звично для українського читача чи науковця. Іноді для запису ГАЙРАЙГО вживається також хірагана.

Наведемо лише один приклад з хімічного науково-технічного тексту з термінами катакана.

このような材料はスパッタ法, 蒸 法により,
よく洗淨されたグレーズドアルミナ, ガラス,
セラミックなどの基板上に形成される。 Коно йоона дзайрьоо ва супатта хоо,
дзьоотяку хоо нійорі, йоку сендзьо сарета гуреедзудо арумїна, гарасу,
серамікку надо-но кіхандзьоо-ні кейсей сареру.

(Подібні матеріали одержуються шляхом розпилення або напилення на добре очищені та остекловані глиноземні, скляні, керамічні та інші підложки).

В цьому реченні є вісімнадцять слів, з яких п'ять, (це 27 % , вони виділені) є запозиченнями з англійської мови, тобто ГАЙРАЙГО.

В тому числі значна кількість науково-технічних термінів .

Після **канго** та **гайрайго** в книжці докладно описується термінологічна лексика, притаманна в першу чергу – технічній діяльності людей в різних сферах виробництва та науки і їх розвитку. Звідси дві категорії термінів – загально наукові та вузько спеціальні.

Для кращого розуміння автор книжки запропонував своє власне визначення **терміна** як словесної одиниці і уточнив поняття **термінологічності** термінів та різних її рівнів чи ступенів. Більш докладно автор описав функціонування деяких термінів з **математиці та фізики** .

В наступному розділі автор книжки переходить до опису загальновідомого лінгвістичного явища, яке називається **синонімією**. Якщо стосується японської мови , то синонімія в ній “характеризується широкою матеріальною основою, великими комбінаторними можливостями, намаганням тих, хто говорить, вживати варіанти.

А.А. Пашковський розрізняє в японській мові наступні групи (види) синонімів:

1. Синоніми з ідентичними значеннями
2. Ідеографічні або понятійні синоніми
3. Стилійстичні синоніми
4. Функціонально-стильові синоніми (12, сс. 191,192 , 193).

В роботі Гальперіна зазначається, що синонімія – це є **відношення**, в якому елементи синонімічної групи формують основне значення, або ж значення цих елементів є подібними чи ідентичними. Це відношення часто демонструється за допомогою головних синонімічних слів у однині, як наприклад (див.9, сс.180а,181а).

РЕЧОВИНА зображається такими ієрогліфами (цифри вказують на номери ієрогліфів у словнику)

質	сіцу	<i>речовина, якість, субстанція</i>	2808
物	буцу	<i>річ, предмет, матеріал</i>	874
材	дзай	<i>будівельний матеріал, ліс, матеріал</i>	836
料	рьоо	<i>платня, сировина, речовина, матеріал</i>	1292
資	сі	<i>ресурси, фонди, матеріали, засоби</i>	2695 (див. 9, с.182а).

Далі перераховується чотири особливості синонімії в японських науково-технічних текстах та шість причин вживання в них синонімії. (9, с. 112)

Після синонімії автор книжки зосереджується на характеристиці ще однієї особливості науково-технічних текстів -- **багатозначності**. Він наводить думку Т.К.Комарницької і К.Ю. Комісарова, що в японській мові полісемія – це коли значення однієї лексеми складається з кількох семем, які мають спільне значеннєве ядро. Причинами полісемії, продовжують вони, є наступні речі: 1. необхідність відобразити в мові зв'язки, які існують в навколишній дійсності; 2. необхідність закріпити результати абстрагуючої та аналітичної роботи мислення; 3. особливості формування асоціативних зв'язків та умови функціонування слова у мові (2, с. 151).

Японський вчений Т.Куніхіро однією з причин багатозначності в японській мові вважає омонімію. Він відзначає, що ці два поняття тісно пов'язані одне з одним. Він докладно розглядає семантичну структуру полісемії і в тім числі метафоричну, метонімічну та родовидову багатозначність (14, с.165). Як один з прикладів багатозначних дієслів він наводить слово 回る-мавару, яке має 12 значень. З них значення 1 означає - *рухатись навколо своєї вісі, здійснювати оберти*, та значення 2. *рухатись, описуючи круг навколо чогось*, часто вживаються в науково-технічному мовленні. Дійсно в технічному словнику іменник 回り маварі, утворений від того самого ієрогліфа має три хоч і досить близькі, але різні значення: 1. *оберт*, 2. *обертання*, 3. *поворот* (10,с.249).

Друге слово 飛ぶ тобу має, згідно з Т.Куніхіро, 14 різних значень, з яких 1,2,3,4 значення можуть мати відношення до техніки, зокрема до авіації, наприклад: *рухатись у повітрі, носитись у повітрі ,прямувати кудись на літаку, підніматися у повітря* (14, с.174-175).....

Згальнонаукова лексична одиниця 使う цукау, яка в науково-технічному тексті стає як правило терміном, має такі значення: *здійснювати, застосовувати, користуватися, витрачати, споживати, говорити якоюсь мовою* (див.6, с.605). А в словнику А.Нельсона вона має аж 12 значень : *use, handle, manipulate, employ, need, want, spend, consume, speak, practice, take, circulate* (див.7, с.87).

У висновках підкреслюється, що одна з причин полісемантичності японських термінів це багатозначність китайських ієрогліфів

Перш ніж приступити до аналізу побудови японських науково-технічних текстів слід згадати про те, що узагальнений зміст якого завгодно наукового дослідження або експерименту включає наступні послідовні та логічно об'єднані етапи:

підбір необхідної інформації з метою визначення завдання,
вивчення умов та засобів вирішення цього завдання,
формування вихідного положення та гіпотези,
планування та організацію експерименту чи дослідження,
виконання цього експерименту чи дослідження, а також узагальнення та аналіз одержаних результатів,
перевірку вихідної ідеї з використанням одержаних даних,
формулювання нових фактів , їх поясненн,

Далі в книжці після схеми зовнішньої мікрокомпозиції японських науково-технічних текстів слідує переклад статті “Розробка високоефективних електричних систем”, а також її текст японською мовою..

Останній розділ книжки присвячений композиційному та мовному аналізу патентного опису як основного юридичного та технічного документу, який одержує автор винаходу, якщо патентний інститут визнає винахід

патентноздібним. Потім автор книжки називає такі головні частини кожного патентного опису: бібліографію, автора винаходу,, назву винаходу та клас патентної класифікації, критичний опис попереднього технічного рішення сутність нового технічного рішення, патентні вимоги, опис і відповідного ілюстративного матеріалу.

На закінчення пропонується переклад патенту українською мовою і сам текст патенту японською мовою.

Для кращого засвоєння матеріалу в кінці книжки долається короткий японсько - український словник.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Комарницька Т.К., Комісаров К.Ю. Сучасна японська літературна мова. Видавничий дім Дмитра Бураго -- 2012- 320с.
2. Комарницька Т.К., Комісаров К.Ю. Японсько – український переклад. Том 2 , Практичний курс. Видавничий дім Дмитра Бураго- 2017- 242с.
3. Вікіпедія серпень 2020
4. Медведів А.Р. Особливості перекладу японських науково – технічних текстів українською мовою. Видавничий дім Дмитра Бкраго – 2012. -223с .
5. Власенко В.А., Дубічинський В.В.,Кримець О.М. Фахова українська мова. Центр учбової літератури.- 2008-272с.
6. Лаврентьев Б.П., Немзер Л.Сыромятников Н.А., Тарасова Т.И., Фельдман – Конрад А. Д. Японско-русский словарь- Русский язык М. - 696с.
7. ,Nelson A, The New Nelson Japanese English Character Dictionary/- Charles E, Tuttle Company Publishers Tokyo- 2003- 1601p/
8. Dykstra A/ Kanji 1-2-3, Kanji Press- Hawaii- 1992-176p,
9. Halpern Jack. NTCs New Japanese – English Character Dictionary- National Textbook Company.- 1992p.

10. Азербает Э.Г., Изуцкивер М.И. Японско- русский словарь по радиоэлектронике Изд. Русский язык. Москва 1981- 781с.
11. Фельдман-Конрад Н.И., Цын М.С. Учебник научно-технического перевода. Японский язык. Воениздат 1979-, 640с.
12. Пашковский А.А. Слово в японском языке.. КомКнига. Москва 2006- 145с.
13. Див.2
14. Кунихиро Г. Идеальный толковый словарь Проблемы современной японской лексикографии. Книжный дом. 2013 – 256с.

УДК. 338.48

**РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ
(ЗОКРЕМА НА ХАРКІВЩИНІ) В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19.**

Моїсєєва Наталія Іванівна

д.е.н., доцент, завідувачка кафедри

ЮНЕСКО

«Філософія людського спілкування»

та соціально-гуманітарних дисциплін

Лапченко Анастасія Сергіївна

к.і.н., асистентка кафедри

ЮНЕСКО

«Філософія людського спілкування»

та соціально-гуманітарних дисциплін

Омельченко Галина Юріївна

к.е.н., старший викладач

ЗВО кафедри ЮНЕСКО

«Філософія людського спілкування»

та соціально-гуманітарних дисциплін

Харківський національний технічний університет

сільського господарства

імені Петра Василенка

м. Харків, Україна

Анотація: В статті проаналізовано розвиток сільського зеленого туризму в умовах пандемії covid-19. Виділені основні проблеми, вирішення яких покращить результати діяльності данної туристичної сфери. Проаналізовано переваги саме цього виду туризму, окреслено проблеми. Зроблено висновки про перспективи розвитку сільського зеленого туризму на Харківщині. Дана тема може бути використана при вивченні курсу «Сільський

зелений туризм», «Україна в Європі та світі в контексті туризму», «Інновінг у туризмі».

Ключові слова: туризм, сільський зелений туризм, агротуризм, екотуризм, розвиток туризму, туристичний продукт, туристична сфера.

За останні роки туризм став одним з найбільш динамічних і швидко зростаючих секторів світової економіки. Так у 2019 році світова індустрія туризму забезпечувала близько 330 млн. робочих місць, а це приблизно 10,3% від загального рівня зайнятості. Тобто з 10 робочих місць в світі - одне в сфері туризму[1]. При цьому, на кожне робоче місце в сфері туризму, побічно створюється близько 1,5 додаткових робочих місць. Все це пов'язано з розвитком інших галузей. Зокрема лише трудомісткі підгалузі готелів та ресторанів дають роботу 144 млн. осіб по всьому світу[2].

Але пандемія коронавірусу COVID-19 змінила наш світ і наше життя. На сьогодні це найбільше випробування, з яким зіткнувся світ із часів Другої світової війни. І перше, про що сьогодні дбає кожен з нас, - це безпека. Туристична галузь стала одним із тих секторів світової економіки, що постраждала найбільше у зв'язку з обмеженнями на пересування. До того ж в Україні сьогодні спостерігається значне відставання у темпах впровадження заходів на підтримку туристичного сектора. А значить ставить під серйозну загрозу конкурентоспроможність цієї галузі на світовому ринку впродовж періоду відновлення, який за прогнозами аналітиків найімовірніше за все припаде на 2021 рік.

Найменше карантинні обмеження відчуються в сільському господарстві, так як ця робота на свіжому повітрі. Але закриття ринків в Україні в березні-травні 2020 року істотно вдарили по дрібних товаровиробниках цієї галузі. До того ж додому вимушено повернулася велика кількість селян-заробітчан з-за кордону, які залишилися без роботи. Тому селяни в період карантину почали пошук нових джерел заробітку. «Рятівним кругом" для селян, в умовах пандемії коронавірусу COVID-19, став розвиток

сільського зеленого туризму. Тим паче, що попит на цей вид туризму різко зріс у зв'язку з тим, що життя містян сповнене стресом та напругою на роботі. А це викликає бажання поїхати на природу, де можна знайти душевний спокій та баланс із навколишнім середовищем. А так як українське село має надзвичайно багату історико-архітектурну спадщину, культуру, самобутній побут, даровані природою мальовничі ландшафти, а також лікувально-рекреаційні ресурси. Саме тому більшість українців цього року обрали сільський зелений туризм для свого відпочинку.

Розвиток сільського зеленого туризму в Україні є не лише актуальним в період пандемії коронавірусу COVID-19, а й має ряд позитивних наслідків у вирішенні соціально-економічних проблем українського села: по-перше сільський туризм розширить сферу зайнятості сільського населення, особливо жінок, а значить більшість селян-заробітчан залишаться вдома і не будуть шукати роботу за кордоном (а це в свою чергу має ряд своїх позитивних наслідків); по-друге розвиток сільського туризму дасть селянам додатковий заробіток, а значить задовольнить різноманітні потреби селян; по-третє розвиток сільського туризму стимулює розвиток сфери послуг: транспорту, зв'язку, торгівлі, служби побуту тощо; четвертим наслідком є можливість щодо реалізації продукції особистого підсобного господарства; п'яте – саме розвиток сільського зеленого туризму спонукає до покращення благоустрою сільських садиб, стимулює розвиток інфраструктури; шосте – розвиток сільського зеленого туризму підвищить культурно-освітній рівень сільського населення; сьоме – саме розвиток сільського зеленого туризму справить позитивний вплив на відродження, збереження та розвиток місцевих народних звичаїв, промислів, пам'яток історико-культурної спадщини.

Але не лише для сільського населення розвиток сільського зеленого туризму матиме позитивні наслідки, а й для міського населення також. По-перше це сприятиме відпочинку, відновленню фізичних і духовних сил людини з міста. По-друге міське населення отримає усі переваги сільського відпочинку, а саме: аграрні сільські пейзажі, різноманітні природні ландшафти і краєвиди,

традиційний селянський побут, екологічно чисті продукти харчування, знаходження у природному середовищі 24 години на добу.

В період відновлення, після пандемії коронавірусу COVID-19, саме сільський зелений туризм може стати тою нішою, яка привабить іноземних туристів. Бо саме цей вид туризму може репрезентувати етнокультуру українського села і відкрити можливість пізнати українські традиції. За декілька останніх років в Україні вже чітко виділилися регіони-лідери щодо розвитку сільського зеленого туризму, а саме: західний регіон – Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області; південний регіон – Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська області; центральний і північний регіони – Вінницька, Київська, Полтавська, Черкаська, Чернігівська області [3, с. 219].

Харківщина має значний потенціал для розвитку сільського зеленого туризму – це і сприятливі кліматичні, природні умови, і багата історична спадщина, традиції та звичаї, ну і звісно ж гостинність господарів. Та попри вказаний потенціал сьогодні говорити про стабільний і активний розвиток цього перспективного виду туризму на Харківщині ми не можемо. Бо нажаль в нашому регіоні по-перше низька якість інфраструктури в сільській місцевості; по-друге відсутні програми з розвитку сільського туризму; по-третє, і це головне - необізнаність самих сільських жителів щодо перспектив сільського зеленого туризму; четверте - не слід забувати і про занедбаність сільських територій, зокрема великою кількістю стихійних сміттєзвалищ. Ситуація, що склалася на туристичному ринку Харківщини потребує пошуку доцільних засобів для вирішення існуючих проблем. Саме тому необхідно активізувати підтримку з боку місцевої влади. Адже кожний місцевий чиновник має зрозуміти, що сільський зелений туризм – це додаткові грошові надходження й поліпшення інфраструктури району, створення нових робочих місць.

Звісно у міру того, як пандемія COVID-19 у світі завершиться, необхідно ініціювати впровадження етапів і подальших заходів для розвитку сільського зеленого туризму на державному рівні. В Україні ініціатором поширення ідей

розвитку сільського туризму виступила всеукраїнська Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму. Спілкою у співпраці з науковцями і державними органами управління розроблено проект концепції та розпочато роботу над програмою розвитку сільського туризму в Україні. Не слід забувати і про активну співпрацю осередків сільського туризму з місцевими органами влади та міжнародними фундаціями (наприклад, з фондом “Відродження”), вивчається та використовується практичний досвід з організації і прийому відпочиваючих у садибах господарів. Окрім того Спілка налагодила тісні зв’язки з агротуристичними організаціями Угорщини, Польщі, Австрії, Франції [4].

Підводячи підсумки, хотілося б в черговий раз підкреслити - перспективи для розвитку сільського зеленого туризму в Україні (зокрема на Харківщині) є. Лишень необхідна координація дій обласних та місцевих органів влади щодо підтримки сільського зеленого туризму, пропаганда серед населення сільської місцевості, розробка тренінгів з основ організації туризму, проведення підготовки фахівців туристичного супроводу (екскурсоводів, провідників, інструкторів з різних видів туризму), сприяння формуванню позитивного туристичного іміджу того чи іншого регіону України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.

1 WTTC Travel and Tourism Economic Report 2019 - World. Режим доступу: <https://wttc.org/Research/Economic-Impact>

2 Вестник МОТ, выпуск 2: COVID-19 и сфера труда, 2020 .

3. Скриль І.А. Вивчення можливостей сільського зеленого туризму на Харківщині. // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. 2009. Вип. 9. С. 217-220.

4. Мельниченко О. Б. Стан і перспективи розвитку сільського туризму в Україні. // Економіка. Управління. Інновації. Серія : Економічні науки. - 2011. № 1. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2011_1_22

УДК 631.4

ОСОБЛИВОСТІ СЕЗОННОГО ВМІСТУ ЦИНКУ, МІДІ ТА КАДМІЮ В ҐРУНТАХ ПРИКАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Нечитайло Лариса Якимівна

к. біол. н., асистент

Івано-Франківський національний

медичний університет

Нечитайло Наталія Олександрівна

Студентка

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника»

м. Івано-Франківськ, Україна

Анотація: У роботі представлені результати сезонного вмісту цинку, купруму та кадмію в ґрунтах рівнинної, передгірської та гірської зон Прикарпатського регіону.

Досліджено, що в ґрунтах регіону рівень цинку та купруму не перевищував значень гранично допустимої концентрації і був нижчим рівня фонових показників.

Встановлено, що в ґрунтах різних географічних зон рівень кадмію не перевищував гранично допустимої концентрації, однак, слід звернути увагу на зростання кадмію вище рівня фонового показника в 1,1–1,5 рази восени в гірській та рівнинній зонах.

Ключові слова: ґрунт, сезонні зміни, мікроелементи, цинк, купрум, кадмій, гранично допустима концентрація.

Вступ. Для підтримання життєдіяльності організму тварин і людини необхідне поступлення мікро-та макроелементів. Одним із джерел надходження їх є питна вода та рослинні продукти, склад яких великою мірою визначається

вмістом цих елементів у ґрунтах. Хімічний склад ґрунту постійно видозмінюється під впливом життєдіяльності мікроорганізмів, клімату, діяльності людини. Для збереження стабільності агроecosystem необхідне постійне їх поповнення елементами живлення, в тому числі і мікро- та макроелементами [1, с. 22; 2, с. 133]. Необхідність яких в життєдіяльності організмів визначається тим, що вони беруть участь в таких найважливіших біохімічних процесах, як дихання, фотосинтез, синтез білків, кровотворення, білковий, вуглеводний і жировий обміни та інші. Вони входять до складу ряду ферментів і гормонів, що регулюють біохімічні процеси в організмах. Недостатня кількість або надлишок хімічних елементів негативно позначаються на властивостях ґрунту, а це призводить до порушення різних фізіологічних процесів в живому організмі [3, с. 266]. З огляду на це інформація щодо забезпечення ґрунтів хімічними елементами є необхідною і важливою.

Водночас, надзвичайної уваги заслуговує техногенний вплив важких металів, накопичення яких негативно впливає на структуру та функції природних екосистем. Важкі метали відносяться до найбільш небезпечних забруднювачів, основна маса яких надходить з викидами підприємств в нижні шари тропосфери, звідси шляхом седиментації потрапляє на поверхню ґрунту [4 с. 56]. Тому саме ґрунт є головним акумулятором техногенних мас металів. Поміж хімічних речовин, що забруднюють об'єкти довкілля, кадмій та його сполуки займають одне з провідних місць. З літературних джерел [5, с. 88; 6, с. 182; 7, с. 26] відомо, що кадмій накопичується в ряді органів і тканин, переважно в нирках, печінці, кістках, порушує метаболічні процеси і фізіологічні функції, є антагоністом цілого ряду життєво важливих мікро- та макроелементів. Особливістю шкідливого впливу кадмію є швидке його засвоєння організмом і повільне виведення. Серед заходів, які повинні забезпечити охорону здоров'я людини і середовища її проживання від техногенних металів, важливе місце займає контроль над рівнем вмісту металів у ґрунті, воді, організмі людини і тварин.

Прикарпатський регіон знаходиться в різних природно кліматичних зонах, які відрізняються рельєфом, ґрунтовим покривом, рослинністю, кліматичними умовами. Такі особливості зумовили інтерес до вивчення хімічного складу ґрунтів. Виходячи з цього, актуальним є дослідження присвячені вивченню вмісту есенціальних та токсичних елементів у ґрунтах різних географічних зон Прикарпаття.

Мета роботи. Полягала в проведенні порівняльного аналізу сезонного вмісту цинку, купруму та кадмію в ґрунтах рівнинної, передгірської та гірської зон регіону.

Матеріали та методи. Об'єктом досліджень слугували ґрунти рівнинної, передгірської та гірської зон регіону. Відбір проб ґрунтів здійснювали одноразово у весняно-осінній період. Методологія відбору проб ґрунту, підготовка їх до аналізу, транспортування і зберігання здійснювали у відповідності з ДСТУ [8]. Для визначення вмісту мікроелементів у ґрунтах використовували державні стандартні документи, зокрема, для визначення в ґрунтах рухомих сполук купруму ДСТУ 4770.6:2007 [9], цинку ДСТУ 4770.2:2007 [10], кадмію ДСТУ 4770.3:2007 [11]. Дані стандарти встановлюють метод визначення вмісту рухомих сполук купруму, цинку та кадмію у буферній амонійно-ацетатній витяжці з рН 4,8 у ґрунтах на атомно-абсорбційному спектрофотометр С - 115 ПК (Україна).

Результати та обговорення. Проведені нами дослідження рівня есенціальних елементів: цинку та купруму в ґрунтах дозволили встановити різноспрямований характер змін залежно від сезону та географічної зони. Зокрема, рівень Zn у ґрунтах рівнинної зони був найвищим восени і становив – 6,20 мг/кг, влітку та навесні спостерігалось зниження його вмісту. У ґрунтах передгірської зони найвищий рівень спостерігався влітку та навесні і досягав 5,44–6,0 мг/кг, восени цей показник знижувався у 1,8–2,0 раза. Ґрунти гірської зони характеризувались підвищенням рівня даного елемента навесні, однак влітку та восени спостерігалось зниження в 1,6–3,2 раза.

Визначення рівня Cu в ґрунтах показало, що даний показник у рівнинній зоні найвищий восени 0,34–0,49 мг/кг, у передгірській зоні – влітку (0,69 мг/кг), у гірській – навесні та влітку (0,43–0,51 мг/кг). В усі досліджувані періоди нами відмічено зниження цього показника. Таким чином, слід відмітити, що в усіх досліджуваних районах вміст цинку та купруму не перевищував значень гранично допустимої концентрації і водночас, був нижчим рівня фонових показників.

Дослідження вмісту токсичного елемента кадмію в ґрунтах Прикарпатського регіону дозволило встановити, що його рівень в ґрунтах рівнинної зони та передгірської суттєво зростає восени і становить відповідно: 0,19 мг/кг та 0,10 мг/кг (рис.1). У ґрунтах гірської зони вміст Cd був на рівні 0,06–0,16 мг/кг, тенденція до зростання рівня цього токсиканта спостерігалась восени та навесні.

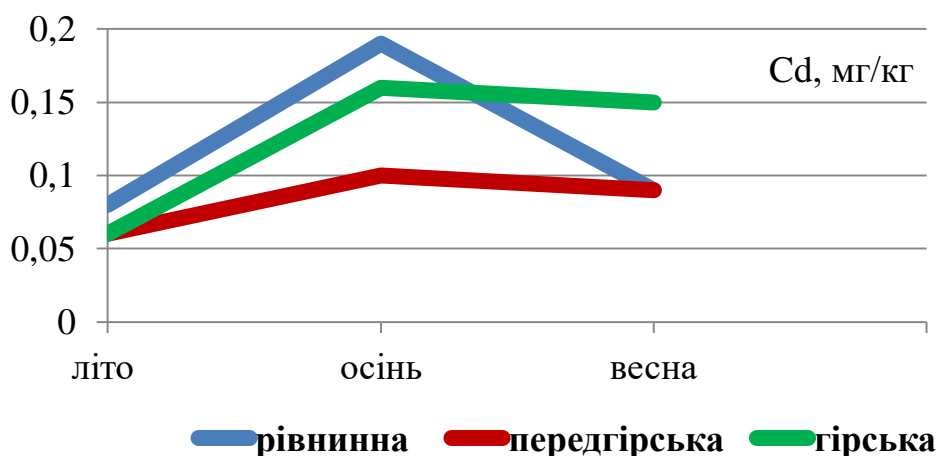

Рис. 1. Динаміка сезонних змін рівня Cd в ґрунтах Прикарпатського регіону.

Примітка: ГДК для кадмію – 0,7 мг/кг, фоновий показник – 0,136 мг/кг

Для оцінки ступеня забруднення ґрунтів кадмієм порівнювали фактичні концентрації елемента в досліджуваних зразках із гранично допустимою концентрацією та фоновим показником.

Аналіз отриманих даних вказує на те, що в ґрунтах Прикарпатського регіону рівень кадмію не перевищував ГДК. Однак, слід звернути увагу на

зростання кадмію вище рівня фонового показника в 1,1–1,5 рази восени в гірській та рівнинній зонах (рис.1).

Висновки. Таким чином, проведені нами дослідження дозволили встановити, що ґрунти Прикарпатського регіону забезпечені мікроелементами цинком та купрумом недостатньо, однак відбувається інтенсивне накопичення важкого металу кадмію в кількостях, які значно перевищують рівень фонового показника, що створює реальну загрозу існуванню живих організмів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Пікас О.Б. Стан навколишнього середовища в сучасних умовах, його забрудненість. *Вісник проблем біології і медицини*. 2015. Вип.2, Т.4(121). С. 22–26.
2. Скорохід І.В., Телушко Г.Я., Воробець М.І. Зміни вмісту важких металів та мікроелементів залежно від гідрологічного стану ґрунту. *Передгірне та гірське землеробство і тваринництво*. 2013. Вип. 55, Ч. I. С. 133–139.
3. Гавалко Ю.В., Романенко М.С., Синюк Л.Л., Фус С.В. Стан забезпеченості макро- і мікроелементами у практично здорових людей різного віку. *Проблеми старення и долголетия*. 2015. № 3–4. С. 266–278.
4. Калин Б.М., Буцяк Г.А., Фоміна М.В., Дашковський О.О. Ґрунт як початкова ланка міграції важких металів у екосистемах. *Науковий вісник Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького*. 2013. Т. 15, № 1(55). С. 56–61.
5. Трахтенберг І. М., Лубянова, І. П., Дмитруха Н. М., Андрусина І. М., Лагутіна О. С. Нариси з токсикології важких металів. Випуск III – Кадмій; загальною редакцією академіка НАМН України І. М. Трахтенберга. – Київ: ВД «Авіцена», 2017. С. 88
6. Перський Є., У. Сі, Кот Ю., Кот К., Морс Р., Доран О. Показники загального обміну і оксидативного стресу у щурів при тривалій дії малих концентрацій Cd²⁺. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Серія «Біологія»*. 2017. Вип. 29. С. 182–187.

7. Гордієнко В.В., Косуба Р.Б. Вікові особливості екологічно обумовленого накопичення важких металів в органах інтактних лабораторних щурів. *Клінічна та експериментальна патологія*. 2016. Т. XV, № 3(57). С. 26–29.
8. ДСТУ 4287:2004. Якість ґрунту. Відбирання проб. – К.: Держстандарт України. 2005.
9. ДСТУ 4770.6:2007. Якість ґрунту. Визначення вмісту рухомих сполук міді в буферній амонійно – ацетатній витяжці з рН 4,8 методом атомно – абсорбційної спектрофотометрії. – К.: Держстандарт України. 2009
10. ДСТУ 4770.2: 2007. Якість ґрунту. Визначення вмісту рухомих сполук цинку в ґрунті в буферній амонійно – ацетатній витяжці з рН 4,8 методом атомно – абсорбційної спектрофотометрії. – К.: Держстандарт України. 2009.
11. ДСТУ 4770.3: 2007. Якість ґрунту. Визначення вмісту рухомих сполук кадмію в ґрунті в буферній амонійно – ацетатній витяжці з рН 4,8 методом атомно – абсорбційної спектрофотометрії. – К.: Держстандарт України. 2009.

УДК: 616.126.52-003.84:612.6:616-053

**ФАКТОРИ, АСОЦІЙОВАНІ З РІЗНИМИ ФАЗАМИ ФОРМУВАННЯ
АОРТАЛЬНОГО СТЕНОЗУ, У ПАЦІЄНТІВ З КАЛЬЦИФІКАЦІЄЮ
АОРТАЛЬНОГО КЛАПАНА**

Осовська Наталія Юріївна

д.м.н., професор

Юзвишина Олена Володимирівна

к.м.н., доцент

Баранова Оксана Леонідівна

асистент

Савіцька Юлія Володимирівна

к.м.н., асистент

Шпілевська Марія Максимівна

к.м.н., доцент

Вінницький національний медичний університет

імені М.І.Пирогова

факультет післядипломної освіти

кафедра терапевтичних дисциплін та сімейної медицини

м. Хмельницький, Україна

Анотація. Виявлено асоціацію наявності метаболічних факторів ризику з наявністю початкових ступенів аортального стенозу і асоціацію більш вираженої кальцифікації аортального клапана та кільця мітрального клапана з більшою піковою швидкістю кровотоку на аортальному клапані у пацієнтів з наявним стенозом.

Ключові слова. Кальцифікація аортального клапана, аортальний стеноз, фактори ризику.

Вступ. Враховуючи постаріння населення в усьому світі слід прогнозувати ріст поширеності спричиненого кальцифікацією аортального стенозу (АС) та збільшення протягом наступних 50 років числа пацієнтів з АС вдвічі [1]. Прогресування до АС відбувається у 10-15 % пацієнтів з кальцифікацією аортального клапану (АК). Тривалий час спричинений кальцифікацією АС вважали дегенеративним захворюванням, але на сьогодні визнано, що це є активний і потенційно керований процес. Хоча найбільш впливовим фактором ризику АС є двостулковий АК [1,2], і описано вплив генетичних факторів вплив генетичних факторів доведений в багатьох дослідженнях [3,4], в ряді досліджень було продемонстровано вплив кардіоваскулярних факторів ризику [1]. Описано дві фази розвитку АС – початкову (яка має подібність до атеросклерозу) та фазу прогресування, коли формування фіброзу та кальцинатів є самопідтримуючим процесом [1,5,6].

Мета. Оцінити фактори, асоційовані з різними фазами АС, у пацієнтів з кальцифікацією АК.

Матеріали і методи. На базі кардіологічного відділення Хмельницької міської лікарні та кардіохірургічного відділення Хмельницької обласної лікарні було проведене ретроспективне дослідження, в яке було включено 839 пацієнтів з верифікованою під час ехокардіографії (ЕхоКГ) кальцифікацією АК віком від 41 до 92 років (середній вік $70,4 \pm 9,8$ років, 49,3% чоловіки). Критерії включення: 1) наявність верифікованої серцево-судинної патології; 2) наявність кальцифікації АК. Критерії невключення: 1) вік молодше 30 років; 2) наявність вроджених вад серця, в т. ч. двостулкового АК, і хронічної ревматичної хвороби серця; 3) наявність системних захворювань сполучної тканини і інфекційного ендокардиту в анамнезі; 4) наявність запальних захворювань серця і кардіоміопатій; 5) наявність вторинної артеріальної гіпертензії (АГ) ендокринного генезу; 6) наявність серцевої недостатності (СН) III стадії за Стражеско-Василенко та 7) наявність онкологічних захворювань. 97,0 % пацієнтів мали АГ, 76,3 % – ішемічну хворобу серця (ІХС), СН - 98,7 % хворих: I стадію за класифікацією Стражеско-Василенко – 233 (27,8 %), IIa – 571 (68,1

%), і Пб – 24 (2,9 %) хворих. ЕхоКГ проводили за допомогою ультразвукового діагностичного комплексу Siemens Acuson CV70 (Німеччина) за стандартною методикою. Ступінь кальцифікації АК оцінювали візуально за А.К. Nightingale (2005) [7]. Ступінь АС оцінювали згідно рекомендацій EAE/ASE (2009) [8]. Для оцінки чинників, асоційованих з початком стенозування АК, аналіз проводили в групі без важкого АС, натомість фактори, асоційовані з прогресуванням вже існуючого АС, оцінювали в групі пацієнтів з ознаками стенозу АК (280 пацієнтів).

Оцінювали фактори серцево-судинного ризику (вік, паління у чоловіків, індекс маси тіла (ІМТ), рівень загального холестерину (ЗХС), розраховану швидкість клубочкової фільтрації (рШКФ), рівень сечової кислоти (СК)), наявність АГ, ІХС, цукрового діабету (ЦД), подагри, а також особливості ураження клапанів.

Статистичний аналіз отриманих даних проводили з використанням стандартних методів описової і варіаційної статистики на основі прикладних програм для комплексного статистичного аналізу і обробки даних Microsoft Excel 2007 (MS Windows) та STATISTICA for Windows.v.13.3 (StatSoft).

Оцінка ступеня взаємозв'язку між незалежними ознаками проводилася з використанням дихотомічного коефіцієнта кореляції, рангово-бісеріального коефіцієнта кореляції, точково-бісеріального коефіцієнта кореляції, коефіцієнту кореляції Спірмена залежно від типу оцінюваних показників. Статистично значимі відмінності результатів досліджень визначали при значенні $p < 0,05$.

Результати та обговорення. З 839 пацієнтів із кальцифікацією АК у 280 хворих було діагностовано АС (I ступеню – 160 пацієнтів, II ступеню – 49 пацієнтів, III ступеню – 71 пацієнт).

Статистично значимі фактори, асоційовані з наявністю початкових ступенів АС, подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Фактори, асоційовані з наявністю початкових ступенів аортального стенозу у пацієнтів із кальцифікацією аортального клапана *

Фактори ризику та супутні захворювання і стани	Чоловіки		Жінки	
	КК	p	КК	p
Ступінь кальцифікації АК	$r_{rb}=0,568$	$<0,001$	$r_{rb}=0,578$	$<0,001$
Наявність супутньої КМК	$\varphi=0,055$	$>0,05$	$\varphi=0,196$	$<0,01$
Вік	$r_{pb}=0,092$	$>0,05$	$r_{pb}=0,135$	$<0,05$
Паління в анамнезі	$\varphi=0,253$	$<0,001$	-	-
Рівень ЗХС	$r_{pb}=(-0,121)$	$<0,05$	$r_{pb}=0,017$	$>0,05$
Рівень СК	$r_{pb}=0,103$	$>0,05$	$r_{pb}=0,233$	$<0,001$
Рівень рШКФ	$r_{pb}=(-0,082)$	$>0,05$	$r_{pb}=(-0,129)$	$<0,05$
Наявність ІХС	$\varphi=(-0,240)$	$<0,001$	$\varphi=(-0,122)$	$<0,01$
ІМ в анамнезі	$\varphi=(-0,105)$	$<0,05$	$\varphi=(-0,151)$	$<0,01$

Примітки:

1. *- в аналіз не включали пацієнтів з важким АС;

2. АК – аортальний клапан, КМК – кальцифікація кільця мітрального клапана, ЗХС – загальний холестерин, СК – сечова кислота, рШКФ – розрахункова швидкість клубочкової фільтрації, ІХС – ішемічна хвороба серця, ІМ – інфаркт міокарда;

3. КК – коефіцієнти кореляції: r_{pb} – точково-бісеріальний коефіцієнт кореляції, r_{rb} – рангово-бісеріальний коефіцієнт кореляції, φ – дихотомічний коефіцієнт кореляції, p – достовірність коефіцієнта кореляції.

Як у чоловіків, так і у жінок із кальцифікацією АК наявність початкових ступенів АС була асоційована із ступенем кальцифікації АК, тоді як з наявністю кальцифікації КМК – лише у жінок. У чоловіків констатували наявність лише слабого асоціативного зв'язку наявності початкових ступенів АС з віком (на межі статистичної значимості), тоді як у жінок – достовірну асоціацію з віком. Це може свідчити про більшу роль генетичних факторів у чоловіків. У чоловіків значимо асоційованим фактором було паління, що, як

відомо, є фактором деградації сполучної тканини. В нашому дослідженні кількість жінок, які мали паління в анамнезі, була невеликою і недостатньою для підтвердження статистично значимих асоціацій. Слід, однак, зазначити, що всі жінки, які палили, мали певний ступінь стенозування АК. Ми не виявили асоціації паління з важкістю АС. Попередні дослідження впливу паління на прогресування мали суперечливі результати – автори більш ранніх досліджень відмічали зв'язок швидкості прогресування АС з палінням [9,10], хоча в дослідженні М. Briand et al. (2006) ці дані не підтвердились [11]. Ці дослідження, однак, відрізнялися за складом пацієнтів – якщо в перші два були включені пацієнти з початковим ступенем АС, то дослідження М. Briand et al. мало критерієм включення наявність АС як мінімум середнього ступеню важкості. Тобто, можна говорити про вплив паління переважно на ранніх етапах формування АС.

Було виявлено зворотній асоціативний зв'язок наявності початкових ступенів АС з рівнем ЗХС, ІХС та ІМ в анамнезі. Це може бути пов'язано з тим, що спричинений кальцифікацією АК АС не є генетично однорідним захворюванням [1,4], і різні генетичні варіанти можуть різною мірою бути асоційованими з ІХС. Крім того, в декількох дослідженнях було показано відмінності факторів ризику наявності АС залежно від наявності чи відсутності супутньої ІХС – переважна більшість кардіоваскулярних факторів ризику мали вплив на розвиток асоційованого з ІХС АС, тоді як для розвитку АС, не асоційованого з ІХС, мали значення наявність двостулкового АС, ожиріння та порушення толерантності до глюкози [12,13].

У жінок було виявлено асоціативний зв'язок наявності початкових ступенів АС з рівнем СК та із зниженням рівня рШКФ. В ряді досліджень показано вплив зниження рШКФ навіть в додіалізній стадії ХХН на ризик спричиненого кальцифікацією АС [14,15].

В подальшому аналізували чинники, асоційовані з важкістю стенозу (оціненого за піковою швидкістю току крові на АК) у пацієнтів з наявністю АС. Вік, паління, рівень ЗХС, СК, рШКФ, ЦД не були асоційовані з важкістю АС ні

у чоловіків, ні у жінок ($p > 0,124$). Пікова швидкість кровотоку на АК як у чоловіків, так і у жінок корелювала із ступенем кальцифікації АК ($r=0,359$, $p < 0,001$ у чоловіків та $r=0,292$, $p < 0,001$ у жінок) та була асоційована з наявністю масивної кальцифікації КМК ($r_{pb}=0,248$, $p < 0,001$ у чоловіків та $r_{pb}=0,138$, $p > 0,05$ у жінок). Чоловіки мали зворотній асоціативний зв'язок з наявністю ІХС та ІМ в анамнезі ($r_{pb}=(-0,353)$, $p < 0,001$ для ІХС та $r_{pb}=(-0,313)$, $p < 0,001$ для ІМ в анамнезі).

Висновок. Таким чином, дані нашого дослідження виявляли асоціацію наявності метаболічних факторів ризику з наявністю початкових ступенів АС і асоціацію більш вираженої кальцифікації АК та КМК з більшою піковою швидкістю кровотоку на АК у пацієнтів з наявним АС.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Lindman BR, Clavel MA, Mathieu P, Iung B, Lancellotti P, Otto CM, et al. Calcific aortic stenosis. *Nat Rev Dis Primers*. 2016 Mar 3;2:16006.
2. Otto CM, Prendergast B. Aortic-Valve Stenosis - From Patients at Risk to Severe Valve Obstruction. *N Engl J Med*. 2014;371:744-56.
3. Perrot N, Thériault S, Dina C, Chen H, Boekholdt SM, Rigade S, et al. Genetic Variation in LPA, Calcific Aortic Valve Stenosis in Patients Undergoing Cardiac Surgery, and Familial Risk of Aortic Valve Microcalcification. *JAMA Cardiol*. 2019 Jul 1;4(7):620-27.
4. Probst V, Le Scouarnec S, Legendre A, Jousseume V, Jaafar P, Nguyen JM, et al. Familial aggregation of calcific aortic valve stenosis in the western part of France. *Circulation*. 2006 Feb 14;113(6):856-60.
5. Small A, Kiss D, Giri J, Anwaruddin S, Siddiqi H, Guerraty M, et al. Biomarkers of Calcific Aortic Valve Disease. *Arterioscler Thromb Vasc Biol*. 2017 April;37(4):623–32.
6. Torre M, Hwang DH, Padera RF, Mitchell RN, VanderLaan PA. Osseous and chondromatous metaplasia in calcific aortic valve stenosis. *Cardiovasc Pathol*. 2016 Jan-Feb;25(1):18-24.

7. Nightingale AK, Horowitz JD. Aortic sclerosis: not an innocent murmur but a marker of increased cardiovascular risk. *Heart* 2005;91:1389-93
8. Baumgartner H, Hung J, Bermejo J, Chambers JB, Evangelista A, Griffin BP, et al. Echocardiographic assessment of valve stenosis: EAE/ASE recommendations for clinical practice. *Eur J Echocardiogr.* 2009;10(3):479.
9. Ngo MV, Gottdiener JS, Fletcher RD, Fernicola DJ, Gersh BJ. Smoking and obesity are associated with the progression of aortic stenosis. *Am J Geriatr Cardiol.* 2001 Mar-Apr;10(2):86-90.
10. Palta S, Pai AM, Gill KS, Pai RG. New Insights Into the Progression of Aortic Stenosis. Implications for Secondary Prevention. *Circulation.* 2000;101:2497-502.
11. Briand M, Lemieux I, Dumesnil JG, Mathieu P, Cartier A, Després J-P, et al. Metabolic Syndrome Negatively Influences Disease Progression and Prognosis in Aortic Stenosis. *JACC.* 2006 June 6;47(11):2229–36.
12. Ljungberg J. Cardiovascular risk factors in Aortic Stenosis. Dissertation for PhD.Umeå, Sweden 2018 ISBN: 978-91-7601-825-5 ISSN: 0346-6612. Electronic version available at: <http://umu.diva-portal.org/>
13. Sathyamurthy I, Alex S., Kirubakaran K, Sengottuvelu G, Srinivasan KN. Risk factor profile of calcific aortic stenosis. *Indian Heart J.* 2016 Nov-Dec; 68(6):828–31.
14. Samad Z, Sivak JA, Phelan M, Schulte PJ, Patel U, Velazquez EJ. Prevalence and Outcomes of Left-Sided Valvular Heart Disease Associated With Chronic Kidney Disease. *J Am Heart Assoc.* 2017 Oct 11;6(10): e006044.
15. Vavilis G, Bäck M, Occhino G, Trevisan M, Bellocco R, Evans M, et al. Kidney Dysfunction and the Risk of Developing Aortic Stenosis. *J Am Coll Cardiol.* 2019 Jan 29;73(3):305-14.

**КРАФТОВЕ ВИРОБНИЦТВО, ЯК ОДИН ІЗ МЕТОДІВ ВЕДЕННЯ
РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ**

Переверзева Тетяна Іванівна
викладач фахових дисциплін
Чернівецького кооперативного
економіко-правового коледжу
м. Чернівці, Україна

Анотація. В даній роботі розглядається питання перспективи розвитку крафтового виробництва харчової продукції на державному рівні. Робота є актуальною, оскільки сучасні заклади ресторанного господарства України надають перевагу екологічно чистим продуктам по доступним цінам і мають бажання співпрацювати із вітчизняними фермерськими господарствами за умов налагодженої логістики та менеджменту.

Ключові слова. Фермерське господарство, крафтова продукція, інноваційні технології виробництва, ресторанна мережа, екологічно чисті продукти.

Слово «крафтовий» походить від англійського слова «craft», що означає «майстерна робота» або «ремесло». В Україні крафтове виробництво продуктів розвивається дуже швидкими темпами, наприклад, є як мінімум декілька сотень як локальних, так і всеукраїнських марок, які позиціонують себе як крафт, але точний підрахунок кількості ніхто не веде. Найбільше крафтових виробників напоїв – пива, сидру, настоянок, квасу, є багато виробників сирів, бакалії, медових міксів тощо.

Україна – це країна із величезним аграрним потенціалом. І одним із основних трендів зараз є не уклінно зростаюча кількість бізнесменів які переходять в агросектор. Не дивлячись на те, що економічна ситуація в країні погіршилась, споживання продуктів не зменшилось. А попит на якісні продукти

можна задовольнити або імпортом по величезним цінам, або вітчизняними пропозиціями. В цей же час великі підприємства по виготовленню м'ясних та молочних продуктів поки не навчилися гнучко працювати навіть із ресторанными мережами, а зазвичай працюють з посередниками, що призводить до додаткових націнок. Поява ряду дрібних фермерських господарств задовольняють потреби як невеликих магазинів так і ресторанів і споживачів. Наші фермери гнучкі і готові працювати під будь-яке замовлення. Фермерські господарства абсолютно різні, від міні-заводів з повним циклом виробництва, до невеличких господарств де тільки вирощують тварин [1].

Так фірма «Азорель» (с. Мухівці, Вінницька обл.) спеціалізується на максимально закритому циклі виробництва: вирощування кормів на власних полях та великої рогатої худоби. На фермі практично медична стерильність, яка викликає захоплення та повагу. Тварин вирощують тільки для отримання молока, а на забій віддають у друге спеціалізоване господарство.

«Азорель» працює на пряму із французькими фірмами по поставці генетики доїння молока відбувається з дотриманням всіх технологій на сучасному обладнанні германської фірми Westfalia, що дозволяє виготовляти більше двадцяти видів молочної продукції та доставляти її клієнтам власним транспортом.

З кожним роком зменшується використання різних мінеральних добрив для виробництва кормів (замінюється органікою). З 2014 року почали переходити на скляну упаковку для молочної продукції. Компанія бере участь у соціальних проектах місцевих громад, постачає якісну молочну продукція за зниженими цінам до місцевих дитячих садків та школи. Термін придатності якої коливається від 3 до 14 днів. Фірмовий йогурт подають на сніданки в п'ятизірковому готелі Hyatt [3, с.24].

Мета діяльності фірми: поєднати інноваційні європейські технології з домашнім підходом виробництва та переробки молока. Дати можливість людям споживати якісну натуральну молочну продукцію.

У селі Заболотне, що у Крижопільському районі, створена перша на Вінниччині осячча ферма на базі професійного училища. Унікальність даного закладу у тому, що тут вчать студентів господарювати використовуючи світовий досвід (проходять стажування у Франції). Харчуються в училищі виключно продуктами вирощеними у власних теплицях.

Директор поки єдиної в країні осяччої ферми (27 ослиць) планує збільшити поголів'я ослиць та перейти на промислові масштаби, щоб поставляти продукцію на місцевий ринок. Поки все молоко поставляється французьким замовникам (переробляють на сири та косметичні засоби).

Еко-ферма «Зелений гай» (село Нижнє селище, Закарпаття). Виготовляють бастурму, козячий сир трьох видів, сирокочені та сировялені ковбаси. Це високоякісний екологічно чистий продукт, що виготовляє француз Орест дель Соль зі своєю дружиною. Раціон худобі ретельно підбирають із чистих і натуральних кормів, а свиней підгодовують молоком [4].

«Старий підвал» відноситься до старовинних підвалів (Закарпатської області, м. Берегово) які розташовуються у горі. Його вік налічує понад 300 років. Гостям пропонуються сухі сорти вин, які виробляються визнаними виноробами Берегівщини, із винних сортів винограду за традиційними технологіями, випробуваними часом. Вино вистоюють у дубових бочках, що надає напою особливого неповторного смаку. Дегустаційний зал відкрито у 2010 році безпосередньо на території виробничого комплексу, де кожен бажаючий має змогу спробувати традиційні сорти вин марки «Чизай».

Ферма «Долина Агро» Івано-Франківська область місто Долина розвиває ягідну (культуру) галузь шляхом створення високотехнологічного підприємства де вирощують чорниці, лохину методом *in vitro* (це техніка виконання експерименту чи інших маніпуляцій у пробірці, або у контрольованому

середовищі поза живим організмом), що дає можливість запобігати зараженню саджанця патогенними мікроорганізмами [5].

Українські фермери навчилися виготовляти якісні продукти які можна купити як для ресторану так і для власних потреб, як показує практика здебільшого нажаль більше для власних потреб, і це пов'язано із рядом причин:

- відсутність логістики (транспортування та зберігання продукції);
- неналагоджений менеджмент та марчейдайзинг.
- необхідність сертифікації продукції;
- бюрократична тяганина для отримання дозвільних документів на реалізацію продукції;
- відсутність реклами, тощо.

Повністю замінити імпорт українськими продуктами поки неможливо, оскільки наша продукція унікальна і поки не виходить на масовий рівень споживання, а великі виробники диктують умови. Скласти серйозну конкуренцію імпортованим продуктам може поки овечий та козячий сир.

Те, що зроблено вручну в невеликих кількостях не може конкурувати з великим виробництвом по ціні. Це зовсім різні рівні витрат. Але з часом крафтове виробництво завоює світ. А значить на ринку з'являться представники місцевих невеликих господарств, які продають якісну продукцію. Коли справою займатися із любов'ю то прийдуть і гроші [2] .

Отже, підсумовуючи вищесказане, можемо зробити висновок, що за крафтовим виробництвом майбутнє.

А тому закладам ресторанного господарства України для зменшення витрат на сільськогосподарську продукцію та покращення якості виготовлених страв та напоїв, доречно взяти до уваги досвід українських фермерів, а саме:

- створити власні фермерські господарства;
- займатися вирощуванням овочів та фруктів, які можна використати у закладах ресторанного господарства як свіжими так і консервованими;

- розводити птицю та іншу худобу, виготовляти з неї продукцію;
- реалізовувати цю продукцію у залах ресторану та власних сувенірних крамничках.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Агросектор України [Режим доступу]: <http://ubr.ua/top/agrosektor-problemy-i-perspektivy>
2. Розвиток фермерського господарства України [Режим доступу]: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2794>
3. Журнал Рестораторь [Режим доступу]: <http://www.restorator.com.ua/>
4. Еко ферма Зелений гай [Режим доступу]: <http://www.tuca.com.ua/uk/vyrobnyky/m-iasni-vyrobny/40-eko-ferma-zelenyi-hai>
5. Ферма Долина Агро [Режим доступу]: <http://dolyna-agro.com.ua/>

УДК 330:338

**КОРПОРАТИВНІ ГАЛУЗЕВІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА
ОБЛІКУ ВИТРАТ ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ
ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ**

Підпригора Ірина Віталіївна

кандидат економічних наук
доцент кафедри обліку і аудиту, доцент
Український державний університет
залізничного транспорту

Євсєєв Андрій Сергійович

студент-магістр (денна форма навчання)
спеціальність 051 «Економіка»
Харківський національний університет
будівництва та архітектури
студент-магістр (заочна форма навчання)
спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
Український державний університет залізничного транспорту

Анотація: Одним із важливих факторів у підвищенні конкурентоспроможності залізничного транспорту на ринку транспортних послуг є зменшення собівартості надання послуг, усунення перехресного субсидування, яке полягає у фінансуванні збиткових видів діяльності за рахунок прибуткових, забезпечення прозорості витрат за видами діяльності. Важливим чинником в управлінні витратами на залізничному транспорті на сучасному етапі є забезпечення прозорості експлуатаційних витрат за видами перевезень. Розглянуто особливості розподілу витрат з утримання та експлуатації інфраструктури між вантажними та пасажирськими перевезеннями, показана залежить достовірності обліку витрат за видами економічної діяльності та собівартості конкретних перевезень, яка в свою чергу

суттєво впливає на рівень тарифів, що є і важливим чинником для забезпечення нормального відтворювального процесу на підприємствах залізничного транспорту.

Ключові слова: залізничний транспорт, облік, витрати, Номенклатура витрат, стаття витрат, елемент витрат, рахунки обліку витрат, розподіл витрат.

Залізничний транспорт – є складним багатогалузевим господарством з широко розгалуженою інфраструктурою. В організації та забезпеченні єдиного технологічного процесу залізничних перевезень безпосередньо приймають участь залізниці, дирекції по залізничних перевезеннях, підприємства по експлуатації спеціального рухомого складу і контейнерів, матеріально-технічного постачання, обчислювальної техніки і зв'язку, комплексного транспортного обслуговування пасажирів і вантажовідправників, спеціалізовані ремонтні заводи тощо. У свою чергу, у складі залізниць процес залізничних перевезень забезпечують виробничо-технологічні підрозділи. При перевезенні вантажів у прямому сполученні повністю завершене переміщення вантажу не закінчується в межах окремої залізниці. Понад 80% обсягів перевезень вантажів та пасажирів здійснюється за участю 2-6 залізниць. У зв'язку з цим, кошти від реалізації продукції, отримані у вигляді плати за перевезення, належать не окремій залізниці, а всім учасникам перевезень і потребують централізованого розподілу. [1]

Бухгалтерський облік доходів і витрат по основній діяльності з перевезень пасажирів, вантажу, вантажобагажу здійснюється згідно з Планом рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій ПАТ «Укрзалізниця», затвердженим наказом ПАТ «Укрзалізниця» від 30.12.2015 р. № 103, який розроблений відповідно до Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 № 291 (із змінами). [2]

Рахунки класів 0–7, 9 є обов'язковими для всіх підрозділів залізничного транспорту, а рахунки класу 8 «Витрати за елементами» не використовуються, оскільки облік витрат на залізничному транспорті здійснюється системно у спеціальній обліковій оболонці ФОБОС та акумулюється у галузевій обліково-статистичній формі звітності №10-зал (фін) «Звіт про доходи і витрати за видами економічної діяльності підприємств залізничного транспорту». [3]

Від розподілу витрат з утримання та експлуатації інфраструктури між вантажними та пасажирськими перевезеннями, залежить достовірність обліку витрат за видами економічної діяльності та собівартість конкретних перевезень, яка суттєво впливає на рівень тарифів, що є і важливим чинником для забезпечення нормального відтворювального процесу на підприємствах залізничного транспорту. [4]

Складність розподілу витрат між вантажними та пасажирськими перевезеннями зумовлюється великою кількістю суб'єктів залізничного транспорту з різними функціями, які забезпечують єдиний перевізний процес. Частина суб'єктів виконує функції лише за одним видом перевезень (вантажними або пасажирськими), а частина – як за вантажними, так і за пасажирськими. При цьому виникають ситуації, коли частину витрат прямо неможливо віднести на конкретний вид перевезень.

При розподілі витрат між вантажними та пасажирськими перевезеннями необхідно враховувати наступне: (1) частина прямих витрат безпосередньо відноситься на конкретний вид перевезень; (2) інша частина прямих витрат, яка пов'язана із забезпеченням як вантажних, так і пасажирських перевезень, розподіляється між видами перевезень пропорційно до величини відповідних показників експлуатаційної роботи рухомого складу. Якщо обсяги роботи на одиницю вимірника при різних видах перевезень мають різну розмірність, застосовуються приведені показники, одержані за допомогою коефіцієнтів, що відображають специфічні особливості роботи та трудомісткість виконання робіт.

Ведення обліку витрат здійснюється на підставі первинних документів на рівні структурних підрозділів залізниць – дистанції колії, автоматики, телемеханіки та зв'язку, електропостачання, депо локомотивних, вагонних, станцій тощо, підприємств, що входять до сфери управління Укрзалізниці, та їх структурних підрозділів.

При цьому, структурним підрозділом будь-якого господарства залізниці (підприємства Укрзалізниці) використовуються ті статті витрат, визначені у Номенклатурі витрат з основних видів економічної діяльності залізничного транспорту України, затвердженої наказом Укрзалізниці від 21.08.2007 р. № 417-Ц (із змінами і доповненнями) (далі – Номенклатура витрат), які відповідають характеру робіт, що ним виконуються.

На рівні структурних підрозділів залізниць (підприємств) забезпечується формування витрат за видами економічної діяльності.

Формування витрат за видами перевезень здійснюється на рівні залізниць та підприємств.

При цьому, витрати, сформовані за видами економічної діяльності, які не можливо прямо віднести на конкретний вид перевезень (утримання об'єктів інфраструктури, ремонт рухомого складу, послуги локомотивної тяги) розподіляються між видами перевезень відповідно до Інструкції з калькулювання собівартості перевезень на залізничному транспорті України.

Відображення витрат підприємствами залізничного транспорту на рахунках з обліку витрат здійснюється за статтями та економічними елементами витрат відповідно до Методичних рекомендацій по застосуванню на залізничному транспорті Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затверджених наказом Укрзалізниці від 24.03.2000 р. № 109-Ц та Номенклатури витрат, якою визначено перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції (робіт, послуг).

До основних прямих витрат з перевезень, специфічних для господарства сигналізації та зв'язку, відносяться витрати, пов'язані з поточним утриманням та обслуговуванням пристроїв автоматики і зв'язку, які обліковуються за

статтями Номенклатури витрат, кожна з яких відповідає певній групі пристроїв господарства (автоблокування, диспетчерської централізації, електричної централізації, механізованих та автоматичних сортувальних гірок); апаратури телеграфних, телефонних станцій, радіорелейного та телефонного зв'язку та інших.

Витрати пов'язані з перевезеннями поділяються на: (1) прямі витрати, безпосередньо пов'язані з процесом виробництва; (2) загальновиробничі, до складу яких включаються витрати на управління виробництвом; (3) адміністративні – загальногосподарські витрати, спрямовані на обслуговування та управління підприємствами Укрзалізниці.

Облік прямих виробничих витрат з перевезень ведеться на рахунку 23 «Виробництво», облік виробничих накладних витрат на організацію виробництва та управління цехами, дільницями, бригадами та іншими підрозділами ведеться на рахунку 91 «Загальновиробничі витрати».

Загальногосподарські витрати, пов'язані з управлінням та обслуговуванням підприємствами Укрзалізниці, відображаються на рахунку 92 «Адміністративні витрати».

Витрати операційної діяльності групуються за такими економічними елементами: (1) матеріальні витрати; (2) витрати на оплату праці; (3) відрахування на соціальні заходи; (4) амортизація; (5) інші операційні витрати.

У зв'язку з великою питомою вагою витрат на електроенергію і паливо, на залізничному транспорті елемент «Матеріальні витрати» розділяються на три складові частини: (1) матеріали; (2) паливо; (3) електроенергія.

Групування витрат за вказаними елементами здійснюється за кожною статтею Номенклатури витрат.

До складу елемента «Матеріальні витрати» включається вартість витрачених у процесі перевезень: (1) сировини і основних матеріалів; (2) купівельних напівфабрикатів та комплектуючих виробів; (3) палива і енергії; (4) запасних частин; (5) тари і тарних матеріалів; (6) допоміжних та інших матеріалів.

До складу елемента «Витрати на оплату праці» включаються заробітна плата за окладами і тарифами, премії та заохочення, матеріальна допомога, компенсаційні виплати, оплата відпусток та іншого невідпрацьованого часу, інші витрати на оплату праці.

До складу елемента «Відрахування на соціальні заходи» включаються: (1) відрахування єдиного соціального внеску; (2) відрахування на індивідуальне страхування персоналу підрозділу; (3) відрахування на інші соціальні заходи.

До складу елемента «Амортизація» включається сума нарахованої амортизації основних засобів, нематеріальних активів та інших необоротних матеріальних активів.

Амортизація основних засобів, нематеріальних активів та інших необоротних матеріальних активів (крім малоцінних необоротних матеріальних активів і бібліотечних фондів) нараховується із застосуванням прямолінійного методу. Порядок нарахування та обліку амортизації наведено в розділі 2 та 3 цього Положення.

Амортизація малоцінних необоротних матеріальних активів і бібліотечних фондів нараховується в першому місяці використання об'єкта в розмірі 100 відсотків його вартості.

До складу елемента «Інші операційні витрати» включаються витрати операційної діяльності, які не увійшли до складу елементів, наведених вище, зокрема витрати на відрядження, на послуги зв'язку, плата за розрахунково-касове обслуговування, надбавка за роз'їзний характер роботи, оплата рахунків за виконаний капітальний та поточний ремонт основних засобів.

Для обліку витрат з перевезень на підприємствах залізничного транспорту застосовуються субрахунки рахунків 230 «Пасажирські перевезення у внутрішньому (крім приміського) та міжнародному сполученнях», 231 «Пасажирські перевезення у приміському сполученні», 232 «Вантажні перевезення».

За дебетом цих субрахунків відображаються прямі матеріальні, трудові та інші витрати, безпосередньо пов'язані з процесом перевезень; за кредитом —

суми фактичної виробничої собівартості виконаних послуг, списані у дебет субрахунків 9030 «Собівартість реалізованих послуг з перевезень», 9031 «Собівартість реалізованих послуг з пасажирських перевезень у приміському сполученні», 9032 «Собівартість реалізованих послуг з вантажних перевезень».

Аналітичний облік за субрахунками рахунків 230 «Пасажирські перевезення у внутрішньому (крім приміського) та міжнародному сполученнях», 231 «Пасажирські перевезення у приміському сполученні», 232 «Вантажні перевезення» ведеться за статтями Номенклатури витрат та економічними елементами.

До виробничої собівартості послуг з перевезень підприємств Укрзалізниці включаються: (1) прямі матеріальні витрати; (2) прямі витрати на оплату праці; (3) інші прямі витрати; (4) змінні та постійні розподілені загальновиробничі витрати.

Прямі матеріальні витрати – це витрати, до складу яких включається вартість витрачених матеріалів, запасних частин, палива та електроенергії, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат.

Витрати матеріалів та запасних частин на перевезення відображаються в бухгалтерському обліку за дебетом субрахунків рахунків 230 «Пасажирські перевезення у внутрішньому (крім приміського) та міжнародному сполученнях», 231 «Пасажирські перевезення у приміському сполученні», 232 «Вантажні перевезення» і кредитом субрахунків 2010 «Сировина й матеріали», 2015 «Мастильні матеріали», 203 «Паливо», 2070 «Запасні частини», 2091 «Матеріальні цінності», 2092 «Інші матеріали», 2093 «Транспортно-заготівельні витрати», 2094 «Витрати з ремонту старопридатних запасів».

До елемента «Матеріальні витрати» відноситься також вартість малоцінних та швидкозношуваних предметів, що списуються на витрати при передачі їх в експлуатацію, термін корисного використання яких не більше одного року.

Вартість витраченої електроенергії на поточне утримання та обслуговування електронних пристроїв відображається в бухгалтерському

обліку за дебетом субрахунків рахунків 230 «Пасажирські перевезення у внутрішньому (крім приміського) та міжнародному сполученнях», 231 «Пасажирські перевезення у приміському сполученні», 232 «Вантажні перевезення» і кредитом субрахунку 6834 «Розрахунки дирекції залізничних перевезень і галузевих служб з підвідомчими підрозділами».

Прямі витрати на оплату праці – це основна і додаткова заробітна плата та інші заохочувальні і компенсаційні виплати працівників, зайнятих безпосередньо у наданні послуг з перевезення пасажирів, вантажу та вантажобагажу. Ці витрати відображаються за дебетом субрахунків рахунків 230 «Пасажирські перевезення у внутрішньому (крім приміського) та міжнародному сполученнях», 231 «Пасажирські перевезення у приміському сполученні», 232 «Вантажні перевезення» і кредитом субрахунку 661 «Розрахунки за заробітною платою».

До складу інших прямих витрат включаються усі інші виробничі витрати, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат, зокрема, відрахування на соціальні заходи, сума нарахованої амортизації основних засобів, нематеріальних активів, інших необоротних матеріальних активів, надбавка за роз'їзний характер роботи, оплата рахунків за послуги з обслуговування і ремонту необоротних активів, абонентна плата за користування з'єднувальними лініями та інші витрати.

Відрахування до фондів соціального страхування в бухгалтерському обліку відображаються за дебетом субрахунків рахунків 230 «Пасажирські перевезення у внутрішньому (крім приміського) та міжнародному сполученнях», 231 «Пасажирські перевезення у приміському сполученні», 232 «Вантажні перевезення» і кредитом субрахунків 651 «За пенсійним забезпеченням» та 654 «За індивідуальним страхуванням».

Амортизація необоротних активів виробничого призначення відображається за дебетом субрахунків рахунків 230 «Пасажирські перевезення у внутрішньому (крім приміського) та міжнародному сполученнях», 231 «Пасажирські перевезення у приміському сполученні», 232 «Вантажні

перевезення» та кредитом субрахунків рахунку 13 «Знос (амортизація) необоротних активів».

Сума витрат за послуги з обслуговування та ремонту необоротних активів за пред'явленими рахунками відображається за дебетом субрахунків 230 «Пасажирські перевезення у внутрішньому (крім приміського) та міжнародному сполученнях», 231 «Пасажирські перевезення у приміському сполученні», 232 «Вантажні перевезення» і кредитом субрахунків 6834 «Розрахунки дирекцій залізничних перевезень і галузевих служб з підвідомчими підрозділами» – від підрозділів залізничного транспорту і 6310 «Вітчизняні постачальники по акцептованих та інших розрахункових документах» – від сторонніх підприємств.

До виробничої собівартості послуг з перевезень також відносяться змінні та постійні розподілені загальновиробничі витрати.

Загальновиробничі витрати – це накладні витрати на організацію виробництва та управління цехами, дільницями, бригадами та іншими підрозділами підприємств Укрзалізниці, а також витрати на утримання внутрішнього транспорту та експлуатацію машин і обладнання.

Ці витрати враховуються на рахунку 91 «Загальновиробничі витрати». За дебетом цього рахунку відображається сума визнаних витрат, за кредитом – щомісячне, за відповідним розподілом, списання на рахунки 23 «Виробництво» та 90 «Собівартість реалізації».

Аналітичний облік за рахунком 91 «Загальновиробничі витрати» ведеться згідно з Номенклатурою витрат за статтями з 701 «Утримання загальновиробничого персоналу» по 733 «Інші загальновиробничі витрати» та економічними елементами в розрізі двох субрахунків 911 «Загальновиробничі витрати з перевезень» та 912 «Загальновиробничі витрати з допоміжної діяльності».

При здійсненні перевезень, згідно з діючим Статутом залізниць України, залізниця несе відповідальність за збереження вантажу (за винятком таких

вантажів, збереження, супроводження та охорона яких покладається на відправника).

В разі незбереження вантажів (втрати, нестачі, псування чи пошкодження) залізниці відшкодовують вантажоодержувачам фактичні втрати.

Закриття субрахунків рахунків 230 «Пасажирські перевезення у внутрішньому (крім приміського) та міжнародному сполученнях», 231 «Пасажирські перевезення у приміському сполученні», 232 «Вантажні перевезення» проводиться шляхом списання витрат з перевезень на субрахунки 9030 «Собівартість реалізованих послуг з перевезень», 9031 «Собівартість реалізованих послуг з пасажирських перевезень у приміському сполученні», 9032 «Собівартість реалізованих послуг з вантажних перевезень».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Атамас П.Й. Бухгалтерський облік у галузях економіки: *Навчальний посібник*. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 392 с.
2. Євсєєва О.О., Євсєєв А.С., Рудас Д.С. Корпоративні галузеві особливості формування та обліку доходів основної діяльності підприємств залізничного транспорту. Економічний аналіз: теорія, методологія, практика Міжнародна наукова конференція (25 вересня 2020 р., м. Кельце (Республіка Польща), 2020.
3. Євсєєва О. О. Види планів рахунків: теоретичні аспекти та практика застосування: *Навчальний посібник*. 2-ге вид., доп. та перероб. Х: Вид-во «СОНАТ», 2007. 244 с.
4. Підпригора І.В. Формування конкурентної стратегії підприємств залізничного транспорту України. *Вісник економіки транспорту і промисловості №51, 2015.* URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=25064585> <https://elibrary.ru/item.asp?id=25064585>.

**НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ СИСТЕМИ ГРОМАДСЬКОГО
ЗДОРОВ'Я ПО ЗБЕРЕЖЕННЮ СТОМАТОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я
ДИТЯЧОГО НАСЕЛЕННЯ**

Пішковці Анна-Марія Михайлівна

асистент кафедри громадського здоров'я

та суспільних дисциплін

Ужгородський національний університет

м. Ужгород, Україна

Слабкий Геннадій Олексійович

д.мед.н., професор

завідувач кафедри наук про здоров'я

Ужгородський національний університет

м. Ужгород, Україна

Анотація. В статті наведено експертно визначені напрями діяльності системи громадського здоров'я по збереженню стоматологічного здоров'я дитячого населення.

Ключові слова: діти, стоматологічне здоров'я, збереження, громадське здоров'я, діяльність, напрями.

В Україні відмічається негативний стан стоматологічного здоров'я дитячого населення який має тенденцію до погіршення [1-3]. При цьому рівень профілактичної допомоги знижується, особливо це відмічається в останні роки [4].

В Україні, в теперішній час, формується система громадського здоров'я [5,6] основні оперативні функції якої затвердженні Всесвітньою організацією охорони здоров'я [7].

Для забезпечення системи кваліфікованими кадрами започаткована система підготовки спеціалістів для системи громадського здоров'я [8,9]. У серпні 2020 року в кваліфікаційний довідник Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України введені посади «Фахівець з громадського здоров'я» та «Фахівець з довкілля та здоров'я» [10].

Вказане дозволяє ввести посади відповідних спеціалістів на рівні об'єднаних громад, які будуть займатися проблемами збереження та зміцнення здоров'я жителів громади в тому числі стоматологічного здоров'я.

Мета: встановити напрями діяльності системи громадського здоров'я по збереженню стоматологічного здоров'я дитячого населення.

Матеріали і методи. В ході дослідження було використано бібліосемантичний метод та метод експертних оцінок.

З використанням методу експертних оцінок було оцінено концептуальні засади діяльності системи громадського здоров'я по збереженню стоматологічного здоров'я дитячого населення.

Експертами виступили: 4 кандидати наук за спеціальністю соціальна медицина, 5 працівників системи громадського здоров'я, 12 лікарів-стоматологів.

Оцінка проводилася за 10-ти бальною системою при цьому десять балів означало найвищий рівень оцінки, а один бал – найнижчий рівень оцінки. Під час дослідження збережено конфіденційність інформації про відповіді експертів.

Результати

Результати експертного заключення були зведені в таблицю та статистично опрацьовані.

Отримані дані наведено в таблиці.

Таблиця

Напрями діяльності системи громадського здоров'я по збереженню стоматологічного здоров'я дитячого населення (за результатами експертної оцінки)

Напрямки діяльності	Бали
Епідеміологічний нагляд за станом стоматологічного здоров'я дитячого населення	9,8
Епідеміологічний нагляд за факторами ризику розвитку стоматологічних захворювань у дитячого населення	9,1
Формування прихильності у батьків до щорічних профілактичних оглядів дітей	9,4
Формування прихильності у батьків до проведення санації порожнини рота у дітей за рекомендацією лікаря-стоматолога	9,2
Формування прихильності у батьків до забезпечення дітьми гігієнічного догляду за порожниною рота	9,6
Організація школи здоров'я для батьків «Здорова посмішка дитини»	8,5
Організація школи стоматологічного здоров'я для різних вікових груп дітей	8,9
Створення спеціалізованого сайту для батьків із забезпечення стоматологічного здоров'я дітей	9,7
Створення спеціалізованого сайту для дітей із питань забезпечення гігієни порожнини рота	9,7
Підготовка друкованих буклетів на теми збереження стоматологічного здоров'я і догляду за порожниною рота та розповсюдження їх в сім'ях із дітьми	8,3
Інформування працівників дитячих дошкільних закладів із правил забезпечення гігієни порожнини рота у дітей	9,3
Навчання батьків правилам здорового харчування дітей в залежності від їх віку	9,4
Інформування батьків про симптоми у дітей при яких необхідно звернутися за медичною допомогою до лікаря-стоматолога	9,5

За результатами експертної оцінки можна виділити два основних напрями діяльності системи громадського здоров'я в питанні збереження стоматологічного здоров'я дитячого населення. Це епідеміологічний нагляд за станом стоматологічного здоров'я дитячого населення і епідеміологічний нагляд за факторами ризику розвитку стоматологічних захворювань у дітей та інформаційно-просвітницька робота з вказаних проблем серед батьків,

працівників дошкільних навчальних закладів і дітей. При цьому для проведення інформаційно-просвітницької роботи рекомендується застосовувати різноманітні форми та канали комунікацій, які залежать від цільової групи комунікативного впливу.

Висновки. Практичне застосування визначених експертним шляхом напрямів діяльності системи громадського здоров'я по збереженню стоматологічного здоров'я дитячого населення дозволить підвищити рівень інформованості та умотивованості батьків і дітей до здійсненню комплексних заходів по збереженню здоров'я зубів та буде сприяти покращенню стоматологічного здоров'я дітей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бауман С.С., Турчіна К.В., Мосієнко А.С., Падалка А.І., Шешукова О.В. Порівняльна оцінка ураженості карієсом зубів дітей м. Полтави // Вісник проблем біології та медицини. 2017. Вип. №3, т.2. С. 165-167
2. Клітинська О.В., Мочалов Ю.О., Пупена Н.В. Особливості стоматологічного статусу дітей із хронічною гастродуоденальною патологією (огляд літератури). Проблеми клінічної педіатрії. 2014. № 1. С. 53 – 59.
3. Мочалов Ю.О., Розлуцька Г.М. Порівняльна характеристика рівня знань щодо гігієни порожнини рота у різних вікових груп у м. Ужгород: соціологічне дослідження. Проблеми клінічної педіатрії. 2016. № 3 – 4. С. 59 – 66.
4. С.В. Скульська, К.О. Надутий, В.О. Маланчук, І.П. Мазур, О.М. Вахненко «Стоматологічне здоров'я – розкіш? До питання оптимізації системи стоматологічної допомоги в Україні» - Медична газета «Здоров'я України 21 сторіччя» № 22 (443), листопад 2018 р
5. Про схвалення Концепції розвитку системи громадського здоров'я. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 1002-р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-2016-%D1%80>– Назва з екрану.

6. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку системи громадського здоров'я. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 560-р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2017-%D1%80> – Назва з екрану.

7. Слабкий Г.О. Система громадського здоров'я: бачення Всесвітньої організації охорони здоров'я. Основні оперативні функції громадського здоров'я та їх зміст / Г.О. Слабкий, В.І. Миронюк, Л.О. Качала // Україна. Здоров'я нації. – 2017. - №3 (44). – С. 24 - 31.

8. Питання Міністерства охорони здоров'я. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 р. № 909-р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2015-%D1%80> – Назва з екрану.

9. Наказ МОН України від 12.12. 2018 № 13 83 « Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 229 «Громадське здоров'я» для другого (магістерського) рівня вищої освіти» . [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/229-gromadske-zdorovya-magistr.pdf>. Назва з Екрану.

10. Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 18 серпня 2020 р. № 1574 «Про затвердження Зміни № 9 до національного класифікатора ДК 003:2010» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=c1108c0b-54f2-4e12-b196-efe22f195e05&title=NakazMinekonomikiVid18-08-2020-1574-proZatverdzhenniaZmini9-DoNatsionalnogoKlasifikatoraDk003-2010>. Назва з Екрану.

**УЗАГАЛЬНЕНІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ
МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ХВОРИМ НА МОЗКОВИЙ ІНСУЛЬТ В
ЗАКЛАДАХ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я М. КИЄВА**

Прокопів Марія Мирославівна

к.мед.н., доцент

доцент кафедри неврології

Національний медичний університет

им. О.О.Богомольця

м. Київ, Україна

Слабкий Геннадій Олексійович

д.мед.н., професор

завідувач кафедри наук про здоров'я

Ужгородський національний університет

м. Ужгород, Україна

Анотація. В статті наведено аналіз проблем в організації надання медичної допомоги хворим на мозковий інсульт в закладах охорони здоров'я м. Києва. Структурно виявлені проблеми розділені на шість основних груп. Проблеми носять як організаційний так і матеріально-технічний характер.

Ключові слова: мозковий інсульт, лікування, приватні заклади охорони здоров'я, показники, летальність.

В ході проведеного нами комплексного соціально-гігієнічного дослідження було виявлено ряд проблем в організації медичної допомоги населенню м. Києва, яке має цереброваскулярні хвороби та їх ускладнення, і в першу чергу - мозкові інсульти. Структурно вони розділені на наступні групи.

Перша група. Дана група проблем пов'язана зі способом життя населення, яке має велику низку факторів ризику поведінкового характеру при

низькому рівні поінформованості про основи здорового способу життя та первинну профілактику розвитку ЦВХ. Тільки $32,1 \pm 2,3\%$ хворих на АГ чоловіків і $51,2 \pm 2,5\%$ хворих на АГ жінок виконують рекомендації лікарів щодо способу життя, а $35,8 \pm 2,4\%$ хворих на АГ чоловіків і $58,5 \pm 2,5\%$ хворих на АГ жінок виконують рекомендації лікарів щодо приймання лікарських засобів.

Населення має значну частку факторів ризику розвитку ЦВХ. Так, у чоловіків встановлені наступні ФР: тютюнопаління ($50,8 \pm 2,5\%$), малорухомий спосіб життя ($49,2 \pm 2,5\%$), зловживання сіллю ($34,7 \pm 2,4\%$) та алкоголем ($19,4 \pm 2,0\%$), перебування за комп'ютером більше ніж 8 годин на добу ($15,3 \pm 1,8\%$), безсоння та тривалі неприємності у сім'ї (по $13,7 \pm 1,7\%$). У жінок встановлені такі ФР: малорухомий спосіб життя ($51,8 \pm 2,5\%$), зловживання сіллю ($28,2 \pm 2,2\%$), тривалі неприємності в сім'ї ($24,7 \pm 2,1\%$) та безсоння ($18,8 \pm 2,0\%$). $10,7 \pm 1,5\%$ з усіх опитаних хворих звернулися за медичною допомогою через 10 годин і більше після появи симптомів гострого порушення мозкового кровообігу.

Друга група. Дана група проблем пов'язана із існуючим станом первинної медичної допомоги та рівнем готовності ЛЗП-СЛ до надання комплексної допомоги населенню при ЦВХ. Рівень зайнятості посад ЛЗП-СЛ фізичними особами в становить $70,2\%$ з коливаннями від $58,0\%$ у Подільському районі до $86,0\%$ – у Дарницькому. Співвідношення ЛЗП-СЛ та сімейних медичних сестер становить 1:1,04 (норматив 1:2). В системі ПМСД міста затверджено 319,5 посад дільничних лікарів-терапевтів та 642,5 дільничних лікарів – педіатрів. До ЛЗП-СЛ прикріплено $64,9\%$ від загальної кількості населення, яке постійно проживає в місті Києві. При цьому під диспансерним наглядом у ЛЗП-СЛ знаходилося $36,17\%$ осіб з цереброваскулярними захворюваннями та $76,25\%$ осіб, які перенесли МІ. Опитані ЛЗП-СЛ оцінили як недостатній рівень своїх знань та практичних навичок з питань комплексної медичної допомоги при ЦВХ.

Третя група. Дана група проблем пов'язана із структурою та ресурсним забезпеченням системи надання спеціалізованої медичної допомоги. Вона полягає в наступному. Дефіцит лікарів-неврологів для надання амбулаторно-

поліклінічної спеціалізованої допомоги становить 24 особи. Амбулаторно-поліклінічна допомога до 30% випадків не відповідає галузевим стандартам. Тільки у двох лікарнях (ЛШМД та Олександрівська лікарня) наявна можливість цілодобової, в т.ч. у вихідні і святкові дні, візуалізації патологічного процесу, що унеможливорює надання якісної та ефективної медичної допомоги пацієнтам при МІ та неспроможності системи надання медичної допомоги при МІ у відповідності до вимог НСЗУ. Наявна структура ЗОЗ призводить до непрофільної госпіталізації пацієнтів з різними видами МІ (геморагічні та ішемічні МІ).

Четверта група. Дана група проблем пов'язана із високим рівнем незадоволеності пацієнтів отриманою медичною допомогою.

Так, $11,8 \pm 1,6\%$ респондентів мали проблеми зв'язку з диспетчерською службою екстренної медичної допомоги; до $57,5 \pm 2,5\%$ респондентів бригада екстреної медичної допомоги прибула у терміні до 20 хвилин, а у $14,7 \pm 1,8\%$ випадків час її прибуття склав понад 30 хвилин; $4,5 \pm 1,0\%$ респондентів залишилися незадоволеними послугами, які були надані службою екстреної медичної допомоги.

В приймальному відділенні ЗОЗ $9,4 \pm 1,5\%$ пацієнтів були лише зареєстровані медичною сестрою, а $8,1 \pm 1,4\%$ - оглянуті лікарем приймального відділення. Більше ніж 90% респондентів в приймальному відділенні знаходилися понад 30 хвилин, а ще $4,6 \pm 1,1\%$ - більше 2-х годин. При цьому $2,6 \pm 0,8\%$ опитаних були скеровані пішки до стаціонарного відділення. У $4,2 \pm 1,0\%$ випадків пацієнти відчували неприязне відношення медичних працівників приймальних відділень.

У відділеннях пацієнти не мали вільного доступу до інформації про права пацієнтів, $72,2 \pm 2,2\%$ опитаних при отриманні стаціонарної медичної допомоги не надавали інформованої згоди на медичне втручання, в той час, як ознайомлені з планом обстеження та лікування були $27,8 \pm 2,2\%$, а з дією лікарських засобів - $26,0 \pm 2,2\%$ респондентів.

В ході соціологічного дослідження $36,1 \pm 2,4\%$ опитаних вказали на те, що дослідження з візуалізації патологічного процесу їм не проводилося. З-поміж тих, кому дане діагностичне дослідження проводилося, лише $6,5 \pm 1,2\%$ склали особи, котрим воно було виконано впродовж перших чотирьох годин, а у $29,5 \pm 2,3\%$ - проведено пізніше, ніж через 2 дні після госпіталізації. Оплату за обстеження з верифікації патологічного процесу не проводило $25,3 \pm 2,2\%$ із числа обстежених. Результати дослідження були детально обговорені з лікувальним лікарем у $49,7 \pm 2,5\%$ випадків. Для $29,3 \pm 2,3\%$ опитаних економічно недоступними є діагностичні послуги, а для $43,1 \pm 2,5\%$ - лікарські засоби. В цілому $86,4 \pm 1,8\%$ опитаних висловили певний рівень задоволеності отриманою медичною допомогою під час лікування з приводу гострого церебрального інсульту. Якісною медичну допомогу оцінило $74,7 \pm 2,2\%$ респондентів. Разом з тим слід зазначити, що $13,6 \pm 1,7\%$ опитаних залишилися не задоволеними комплексом отриманих медичних послуг, а $25,4 \pm 2,2\%$ оцінили отриману медичну допомогу неякісною.

П'ята група. Дана група проблем пов'язана із умовами організації медичної допомоги. Вона полягає в наступному: $73,9 \pm 2,2\%$ опитаних не задовольняє процес організації праці в лікарні, $79,8 \pm 2,0\%$ - рівень діагностичної служби з надання медичної допомоги пацієнтам із ЦВХ та МІ, $81,5 \pm 1,9\%$ - рівень забезпечення лікарями для надання медичної допомоги пацієнтам із ЦВХ та МІ та $85,7 \pm 1,8\%$ - рівень забезпечення середнім медичним персоналом з надання медичної допомоги пацієнтам із ЦВХ та МІ.

Після початку другого етапу реформи охорони здоров'я умови надання медичної допомоги пацієнтам їх ЦВХ та МІ не змінилися ($61,3 \pm 2,4\%$) та погіршилися ($31,1 \pm 2,3\%$), а матеріально-технічна база лікарні у $28,6 \pm 2,3\%$ випадків не відповідає вимогам. Загальна професійна підготовка лікарів з надання медичної допомоги пацієнтам при ЦВХ та МІ є доброю у $37,8 \pm 2,4\%$, а у $21,8 \pm 2,1\%$ потребує покращення. Професійну підготовку медичних сестер респонденти оцінили у $42,9 \pm 2,5\%$ та $28,6 \pm 2,3\%$ відповідно. Загальні результати медичної допомоги пацієнтам на ЦВХ та МІ респонденти оцінили в наступний

спосіб: дуже добрі - $1,7 \pm 0,6\%$, добрі - $22,7 \pm 2,1\%$, задовільні - $38,7 \pm 2,4\%$, потребують покращення - $36,9 \pm 2,4\%$.

Шоста група. Дана група проблем пов'язана із недостатньою спроможністю системи охорони здоров'я м. Києва забезпечити населення міста Києва медичною допомогою у відповідності до пакетів медичних послуг «Медична допомога при гострому мозковому інсульті» та «Медична реабілітація дорослих та дітей від трьох років з ураженням нервової системи» [1] які запроваджено на виконання Закону України „Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення” 19 жовтня 2017 року № 2168-VIII [2].

Висновки. В проведеного комплексного соціально-гігієнічного дослідження було виявлено низку проблем в організації надання медичної допомоги населенню м. Києва при мозкових інсультах які систематизовані в шість основних груп. Для їх рішення необхідно розробити та запровадити комплексну цільову міську програму.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Пакети медичних послуг. Зміст та підхід до контрахтування закладів охорони здоров'я. Національна служба здоров'я України. Київ. 2020. – 59 с.
2. Закон України „Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення” 19 жовтня 2017 року № 2168-VIII. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T172168.html– Назва з екрану.

**ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОГО КРИМУ І РОСІЙСЬКИЙ НІГІЛІЗМ
МІЖНАРОДНОГО ПРАВА: З ПОЗИЦІЇ ОБ'ЄКТИВНОЇ ІСТОРІЇ**

Пронь Сергій Вікторович

д.і.н., професор

Національний університет кораблебудування

імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

Анотація. У статті через призму об'єктивної історії розглядається Кримська проблема та відповідне ставлення до неї української та російської сторін.

Особливо автор акцентує увагу на позиції щодо Криму (посилаючись хронологічно на 1954-2014 рр.) Російської Федерації, яка, за його переконанням, грубо ігнорує та порушує існуючі норми міжнародного права.

Ключові слова: Кримська проблема, Україна, Росія, агресія, міжнародне право, історія, об'єктивізм.

Історія – це наука фактів і доказів, низка конкретних дій (подій – С.П.), які у кінцевому рахунку переслідують одну мету – об'єктивність висвітлення або, спрощено кажучи, правду.

Почнемо розгляд Кримської проблеми з найпростішого. «Радянський енциклопедичний словник» (1980 рік видання) констатує наступне: «Кримська область, в УРСР, на Кримському п-ві (27 тис км²). Крим (Кримський півострів), на Південно-Європейській частині СРСР (25,5 тис. км²). В 1918-1954 у складі РРФСР, з 1954 – в УРСР» [1, с. 669]. По-перше. Звернемо увагу на те, що Крим – це територія Української Радянської Соціалістичної Республіки.

По-друге. 26 квітня 1954 р. був прийнятий Закон «Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР», який мав усього два пункти:

«1. Затвердити Указ Президії Верховної Ради СРСР від 19 лютого 1954 р. про передачу Кримської області зі складу РРФСР у склад Української Радянської Соціалістичної Республіки.

2. Внести відповіді зміни в статті 22 і 23 Конституції СРСР»[2, с. 557].

По-третє. Не варто забувати, що передача відбувалася за ініціативою самої Російської Федерації. Крім того, в жодному з документів чомусь немає й згадки, що це був дарунок з нагоди 300-річчя возз'єднання України з Росією (1654 р.). Виходить, розпочавши кримську військово-політичну «кампанію 2014-го року», тобто через 60 років Росія **наплювала** на власну Конституцію, міжнародне право, історію, мораль, силоміць повернувши собі «подарунок». Дійсно, «братерський вчинок».

По-четверте. Хтось може мені поставити у провину, що тоді «при владі в СРСР» був Микита Хрущов, так би мовити, представник України. Що з того? Нехай пригадають Ул'янова-Леніна, який, знищуючи українське селянство, штовхав населення України на голодну смерть. А чому російські вчені мовчать про «батька народів і перемоги» Йосипа Сталіна-Джугашвілі? Може забули про пакт Молотова-Ріббентрова 23 серпня 1939 року і чого сьогодні світовою спільнотою засуджений лише німецький нацизм, а як же радянський сталінізм? Подивіться секретну мапу розподілу територій Фінляндії, Естонії, Латвії, Литви між фашистською Німеччиною і сталінським Радянським Союзом: там стоїть дата 28.IX.1939 та підписи Ріббентропа і Сталіна (!) [3, с. 81].

По-п'яте. Вважаю за необхідне навести деякі науково-стратегічні міркування щодо Криму видатного українського історика Ярослава Дашкевича: «1. Хто панує у Криму, той має можливість...контролювати...прибережжя країни; 2. Крим...дає можливість блокувати і шантажувати землі континентальної України; 3. Крим...із своїми мізерними економічними і людськими ресурсами не здатний відігравати будь-яку самостійну політичну

роль.., але у руках будь-якої імперії перетворюється у дуже небезпечну...збройну базу з великим стратегічним значенням; 4. Крим ніколи ніхто не приєднував мирним шляхом, його завжди завойовували криваво, крім України; 5. Сучасний Крим не етнічною автономією..., а геополітичною автономією з панівною антиукраїнською російсько-шовіністичною верхівкою; 6. Крим ніколи не мав самозабезпечення, навіть живе на українській Дніпровській воді.., він завжди мусив бути на чийомусь утриманні; 7. Крим сам по собі ніколи не був і не міг бути проблемою. Він завжди був... суттєвою складовою частиною геополітичної чорноморської проблеми» [4, с. 598-599]. Слова майстра-історика залишу без коментарів.

По-шосте. Пам'ятаючи про наукову спрямованість статті перейду до питання нігілістичного ставлення Російської Федерації до норм сучасного міжнародного права. В зв'язку з цим буду посилатися на зміст лише трьох, але вкрай важливих і принципових, документів – Це Меморандум про гарантії безпеки України (1994 р.), Українсько-російський договір про дружбу, співробітництво і партнерство (1997 р.), Українсько-російський договір про державний кордон (2003 р.).

Меморандум про гарантії безпеки України був підписаний 5 грудня 1994 р. президентами США (Б.Клінтон), Російської Федерації (Б.Єльцин), України (Л.Кучма) та Прем'єр-міністром Великої Британії (Дж.Мейджер) на Будапештському саміті. У меморандумі підтверджувалися зобов'язання Росії, США й Великої Британії «... утримуватись від загрози силою чи її використання проти територіальної чи політичної незалежності України». Крім того, держави-гаранти зобов'язалися «домагатися негайних дій з боку Ради Безпеки ООН з метою надання допомоги Україні... в разі, якщо Україна стане **жертвою агресії** або об'єктом погрози агресією з використанням ядерної зброї...» [5, с. 217].

У когось є сумнів, що проти українського Криму на початку 2014 року було здійснено агресію з боку Росії? Нагадаю, що згідно норм міжнародного права, до актів агресії належать: вторгнення або напад збройних сил держави на

територію іншої держави; випадки заслання державою або від її імені озброєних банд, регулярних військ чи найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави. Хіба озброєні «зелені чоловічки» в Криму 2014-го року не підпадають під цю класифікацію?

Скажіть, що роботи, якщо саме держава-гарант (у даному випадку Росія) порушує міжнародні домовленості? Переконали, що з боку України у тій же Раді Безпеки ООН повинна була пролунати офіційна заява (краще від Президента держави) в зв'язку з недотриманням умов Меморандуму 1994 р., про намір України відновити ядерну зброю. Це була б не погроза, залякування, а офіційне попередження.

Українсько-російський договір про дружбу, співробітництво і партнерство був підписаний президентами України Л.Кучмою і Російської Федерації Б.Єльциним у Києві 31 травня 1997 року. Наведу лише статті Договору № 1-3: Сторони домовилися «будувати свої відносини на основі принципів взаємної поваги, суверенної рівності, територіальної цілісності, непорушності кордонів, мирного врегулювання суперечок, як дружні, рівноправні народи, розпоряджатися своєю долею, не втручатися у внутрішні справи, додержуючись прав людини, сумлінно виконувати міжнародні зобов'язання та інші норми міжнародного права» [6, с. 324].

Українсько-російський договір про державний кордон був підписаний Президентом України Л.Кучмою і Президентом Росії В.Путіним у Києві 28 січня 2003 року У статті № 1 і 2 Договору сторони визначили, що «українсько-російський кордон розуміється як лінія та вертикальна площина, яка проходить цією лінією, що розділяють державні території (сушу, води, надра і повітряний простір) договірних сторін так, як це зазначено в Описі проходження державного кордону між Україною та Російською Федерацією» [7, с. 323].

Немає сенсу аналізувати статті Договорів, їх треба просто виконувати, тим більше, що вони були ратифіковані й Верховною Радою України, й Державною думою Росії.

По-сьоме. Правий був Ярослав Дашкевич, коли ще у 1995 році в статті «Крим у геополітиці минулого та сучасного» писав: «Для Росії вже підготовлена і гарантована Сполученими Штатами роль жандарма Євразії» [8, с. 601]. Краще не скажеш!

Автор статті має власний (можливо, суб'єктивно-ризикований, але точно – дипломатично-політичний) план вирішення Кримської проблеми, найперше, – це повернення Криму до складу України, але загальні висновки щодо подальшої долі півострова свідомо не хоче робити. Залишаю це рішення за українськими політиками, депутатами всіх рівнів, державними діячами при владі, покладаючись на їх мудрість, а вона, як кажуть, – це вміння передбачати майбутнє.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Советский энциклопедический словарь. – М.: «Советская энциклопедия», 1980 – 1600 с.
2. Литвин В.М. Історія України: Навч. Посіб. / В.М. Литвин, В.М. Мордвінцев, А.Г.Слюсаренко. – К.: Знання – Прес, 2002. – 669 с.
3. Пронь С.В. Європа і сталінська дипломатія 1935-1941 років: монографія/ С.В.Пронь – Миколаїв: Вид.-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – 99 с.
4. Ярослав Дашкевич. «Учи неложними устами сказати правду»: історична есеїстика. – К.: Темпора, 2011. – 828 с.
5. Кулініч М.А., Руденко Г.М. Стислий український дипломатичний довідник. Навчальний посібник / М.А. Кулініч, Г.М. Руденко. – К.: ІВЦ «Планета», 2006. – 376 с.
6. Кулініч М.А., Руденко Г.М. Вказ. праця
7. Там само.
8. Ярослав Дашкевич. Вказ праця.

УДК 621.315

**ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ НА ШЛЯХУ РОЗВИТКУ
СИСТЕМИ SMART GRID**

Попадченко Світлана Анатоліївна

магістр, старший викладач

Тоберт Михайло Юрійович

студент

Харківський національний технічний університет

сільського господарства ім. П. Василенка

м. Харків, Україна

Анотація: Здійснено аналіз нормативно-правових державних документів щодо розвитку цифровізації в Україні та розглянуті негативні та позитивні наслідки впровадження цифровізації в електроенергетичний комплекс країни. Запропоновані першочергові кроки для розвитку електроенергетичного комплексу та вітчизняного виробництва на шляху до розбудови системи Smart Grid.

Ключові слова: Smart Grid, блокчейн. інновації, електроенергетика, ефект впровадження інновацій, енергетичний комплекс, цифровізація.

Стратегія розвитку системи Smart Grid України на даний момент складається в комплексній модернізації електромережевої інфраструктури із застосуванням сучасного електротехнічного обладнання і цифрових технологій.

Поступовий перехід на використання розподіленої генерації пов'язано з недостатньою кількістю традиційних джерел енергії. На часі – сучасна тенденція використання вітряків, сонячних батарей, а також біогазових установок у фермерів. Одним із напрямків розвитку електричних мереж на шляху модернізації є програма впровадження цифрових підстанцій та використання модернізованих високовольтних апаратів[1, с.46].

На шляху до розвитку системи Smart Grid виникають проблеми, пов'язані зі зміною структури генерації і споживання електроенергії, які можна вирішити тільки переходом до цифрової енергетики. Головною відмінністю цифрової енергетики від аналогової є те, що регулювання енергоспоживання в навантаженні для забезпечення балансу потужності здійснюється не шляхом зміни частоти змінного струму, а шляхом управління навантаженням цифровим способом. Необхідність нових розробок загострилася з активним розвитком електроенергетики на основі відновлювальних джерел енергії і поширенням розподіленої генерації. Приєднання таких об'єктів генерації вимагає новітніх технологій для їх підключення, забезпечення надійності і ефективності при передачі і розподілі електроенергії [2, с. 14].

Але недостатня кількість фінансування потребує детального дослідження переваг та недоліків від впровадження цифровізації електроенергетики та розробки першочергових кроків на цьому шляху.

Мета статті./Aim. Здійснити аналіз позитивного впливу на економіку країни процесу цифровізації електроенергетики та ризиків в зв'язку з побудовою системи Smart Grid.

Матеріали і методи./Materials and methods. В економічно розвинених країнах цифровізація виробництва переслідує важливу мету - проведення нової індустріалізації, через створення сучасних підприємств на базі цифрових технологій і забезпечення нової якості товарів і послуг з найменшою вартістю. Такі досягнення стають можливими в умовах гнучкого виробництва, впровадження методів самостійної оптимізації, самодіагностики і самоналаштування. Розвинені країни США, Японія, країни Євросоюзу в даний час реалізують сценарії інноваційного розвитку галузі електроенергетики. Основними тенденціями є цифровізація виробництва і передачі енергії, створення інфраструктури розподіленої генерації, віртуальних електростанцій.

В ЄС затверджений стандарт SAREF (Smart Appliances Reference ontology), що передбачає єдину базову мову взаємодії інтелектуальних побутових пристроїв. Переглядається стратегія кібербезпеки ЄС. У

Великобританії в 2017 році уряд прийняв цифрову стратегію, в якій окремо виділена програма впровадження інтелектуального обліку. У Німеччині стратегія високотехнологічного розвитку була прийнята ще в 2006 році, втім, вона постійно змінюється. Початок масштабного централізованого розвитку «розумної» інфраструктури в Німеччині було покладено в 2016 році, коли був прийнятий закон про цифровізацію електроенергетики, основна ціль якого - перехід до надійного енергопостачання. Федеральне міністерство економіки і енергетики Німеччини підрахувало, що застосування Smart Grid може скоротити витрати на передачу електроенергії в країні на 40%. КНР прагне до інтеграції ІТ-технологій в паливно-енергетичний комплекс (ПЕК) і до розвитку Internet of Energy. Smart Grid названі одним із пріоритетних енергетичних технологій і Китай - лідер впровадження «розумних» лічильників (охоплення ринку складає вже 95%).

Цифрова енергетики формується на наступних світових трендах[3, С. 660].:

- для задоволення запитів сучасних і перспективних споживачів створення цифрових інформаційних платформ і рішень в області енергоефективності;
- застосування цифрового моніторингу для скорочення витрат на утримання і управління;
- нарощування ефективності виробництва, розподілу і збереження енергії;
- використання зовнішніх даних разом з даними енергоспоживання для підвищення енергоефективності;
- оптимізація системи за рахунок кращого управління потоком потужності.

Загальним трендом у розвитку як окремих виробничих підприємств, так і держав, в цілому в світі на сьогодні є «Четверта індустріальна революція». Так в Німеччині існує державна програма «Індустрія 4.0», в США ініціативи в цій галузі об'єднує «Industrial Internet Consortium».

За рівнем втрат електроенергії Україна лідер європейського антирейтингу. Щорічно ми втрачаємо 12887 млн кіловат-годин, тобто, майже 11% всієї виробленої електроенергії. Для порівняння, Німеччина і Польща втрачають 4,5% електроенергії, Словенія - 4,4%. Кабінет міністрів України видав розпорядження від 18 серпня 2017 р. № 605-р м. Київ про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність».

Прийнята «Оновлена енергетична стратегія України до 2035 року», в якій визначено основні показники і напрямки діяльності з різних видів генерації електроенергії. Однак, цей документ, як і всі попередні, починаючи з 2006 року, носить занадто загальний характер. Створено Постановою Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2019 роки шляхом реформування Державного агентства з питань електронного урядування України. Впровадження електронного керування - важлива складова поточних реформ на Україні на шляху побудови системи Smart Grid. Воно здатне вивести взаємодію державних органів на новий рівень і мінімізувати корупцію. Своїми цілями воно ставить прозорість, доступність послуг, мінімальний контакт громадян з державними чиновниками.

В Україні створено національний рух «Індустрія 4.0 в Україні». Перехід підприємства до цифрової економіки, адаптація до світу де взаємодіють кіберфізичні системи вже не є тільки питання підвищення ефективності - але багато в чому - необхідність. Процес переходу - цифрова трансформація підприємства - це не тільки програма проектів по автоматизації бізнес процесів і технології. В силу високого ступеня автоматизації, наявності та доступності цифрових технологій і систем, трансформації схильні не тільки і не стільки процеси - скільки основні продукти компаній.

Цифрова інтелектуальна енергетична система, як синтез енергетичної та інформаційної систем передбачає такі основні характеристики:

- проста, доступна і ефективна інтеграція будь яких типів об'єктів виробництва, накопичення та споживання енергії в енергосистему через загальну мережу з їх участю в процесі підтримання балансу потужності;
- прозорість, спостережливість, зручна і ефективна експлуатація, зниження капітальних і експлуатаційних витрат для суб'єктів енергетики, користувачів енергосистеми і держави;
- гнучкість(адаптивність) в організації функціонування і розвитку в залежності від вимог суб'єктів відносин і зміни умов, режими функціонування, планування розвитку, удосконалення технологій і економічних відносин);
- дотримання економічних інтересів всіх учасників енергетичного ринку і інфраструктурних організацій за рахунок організації конкурентних відносин при обмінах енергій і взаємному наданні послуг.

В електромережевому комплексі України цифровізація електроенергетики стикається з великою кількістю важливих питань.

Відсутня єдина об'єднуюча енергетична економічна платформа. Цифровізація охоплює інформаційні комунікації, програмний інструментарій, технічне переоснащення, що забезпечують не тільки моніторинг, а й управління технологічним процесом. Основний ефект можна досягнути тільки при підключенні до цього процесу споживачів. На даному етапі розвитку відсутні ринкові фінансові механізми, такі як: емісія акцій, облігації, власні кошти і т. д.

Як здійснювати виробництво складного електронного устаткування і відповідного програмного забезпечення за умови зменшення промислового сегменту? Це буде в переважній більшості випадків імпортне обладнання. Залежність критично важливих інфраструктур енергетики від зарубіжних поставок, представляє високі ризики для економіки і безпеки України.

Широке впровадження імпортного устаткування в електромережевого комплексі породжує найгострішу проблему кібербезпеки вітчизняної електроенергетики. Ця проблема стоїть на порядку денному для всіх розвинених країн.

Зміна структури генерації в зв'язку з використанням нетрадиційних джерел енергії висуває нові проблеми пошуку інвестицій для цифровізації електроенергетичного комплексу.

Цифровізація без відповідного глибокого опрацювання проблем кібербезпеки може призвести до погроз енергетичної безпеки всієї електроенергетики країни, так як саме магістральні і розподільчі електричні мережі створюють єдину У століття цифрової економіки питання зберігання і передачі даних є ключовою проблемою. Суб'єкти обміну інформацією зацікавлені в створенні та впровадженні ефективного механізму, здатного захистити їх від загрози розкриття конфіденційної інформації і забезпечити достовірність одержуваної інформації. На сьогоднішньому етапі розвитку технологій таким механізмом є блокчейн (англ. Blockchain). Технологія блокчейн - побудоване за певними правилами коло з формованих блоків транзакцій. У США та Австралії вже створені повноцінні віртуальні біржі для обміну надлишками сонячної енергії, де успішно застосовується блокчейн [4, С. 85].

Недостатня нормативна база для успішного розвитку цифрової енергетики. У ряді випадків відсутні норми, що забезпечують умови для впровадження прогресивних технологічних рішень, а нормативні документи по стандартизації не відповідають сучасним пріоритетам і викликам наукового і технологічного розвитку енергетичної галузі;

Відсутність освітніх програм для підготовки фахівців, які володіють сучасними технологіями цифровізації енергетики та замовлень на цілеспрямовану підготовку для подальшого працевлаштування.

Але не дивлячись на те, як важко іде побудова системи Smart Grid в Україні, без цифровізації електроенергетики майбутнього не може бути, так як переваг теж достатньо.

Важливу роль в цифровізації електромережевого комплексу грають так звані цифрові підстанції, які будуть реалізуватися в Україні в формі пілотних проектів. Затверджена нормативно-правова документація (НТД), яка повинна

бути адаптована під міжнародний стандарт МЕК 61850 і дозволяє уніфікувати цей процес, поки ще тільки розробляється, і дискусії з цієї проблеми тривають. GE, світовий лідер промисловості та цифрових технологій, поставить в Україну першу цифрову підстанцію для Приморської вітроелектростанції в Запорізькій області.

Цифрова підстанція дозволяє оцінити стан обладнання в режимі реального часу і автоматичного реагування на пошкодження і збої. Це спрощує технічне обслуговування підстанції, здійснюючи його станом, а не в плановому режимі, наголошується в прес-релізі, але необхідно налагодження випуску цифрових підстанцій в самій Україні.

Технологія «цифрова підстанція» - основа «розумних мереж» - полягає в обміні даними в повністю цифровому вигляді на основі єдиного стандартного протоколу МЕК 61850. На відміну від звичайної підстанції, що використовує обмін електричними аналоговими / дискретними сигналами, ЦПС поєднує режим «цифрового» взаємодії обладнання з високою надійністю і доступністю системи.

Крім того, не треба забувати, що перед електроенергетикою України стоять не менш важливі першочергові проблеми, які необхідно вирішувати - це зношеність основних фондів, застарілі комплекти РЗА, і т. д. Цифрові технології повинні створювати можливість оптимізувати всі процеси, пов'язані з виробництвом, передачею та споживанням енергії як електричної, так і теплової.

Цифрові інновації найбільш швидко окупаються на розвинених ринках, ніж на таких, що розвиваються, в результаті чого значна частина інноваційних підприємців переносить свою діяльність за кордон.

У зв'язку з цим цифровізація може принести істотні результати, зіставні з тими, яких домагаються закордонні цифрові компанії, або перевищують їх, якщо Україна створить кращу цифрову інфраструктуру та інноваційне підприємницьке середовище, підтримуване компетентними та навичками

роботи в ній. Таке завдання може бути вирішена державою спільно з великими корпораціями і інноваційним бізнесом.

Впровадження технології Smart Grid сприяє зниженню вартості електроенергії і формування резервної потужності у кінцевих споживачів. Попит на цифрові технології серед українських енергокомпаній пов'язаний з необхідністю суттєвого оновлення основних фондів у вітчизняній енергетиці.

При будівництві і модернізації об'єктів електроенергетики та інфраструктури в Україні задіюється висока частка імпортного обладнання та інжинірингових робіт. У зв'язку з цим продовжує погіршуватися стан українського енергетичного машинобудування, електротехнічної промисловості та інжинірингу, технологічне відставання яких від зарубіжних конкурентів посилюється, місце на іноземних ринках майже відсутнє, що загрожує непереборним відставанням і її поступовим зникненням. Разом з тим, сьогодні відбувається трансформація глобального ринку енергетичного устаткування і систем, що створює нові можливості для країни.

Недавні розробки в системах моніторингу та сенсорних мереж значно збільшують різноманітність, обсяг і швидкість передачі даних вимірювань на рівні транспортування і розподілу електроенергії. З'явилася можливість швидкої модернізації систем моніторингу, підвищення доступності даних вимірювань, реалізації великих методів обробки даних і машинного навчання для обробки високо розмірних і просторово-часових даних[5, С.102]..

Цифровізація – інструмент інтелектуалізації енергетики на основі онтологічного уявлення єдиного розподіленого інформаційно-технологічного простору, що створює умови для загальної ефективної системи керування:

- технологічними процесами на всіх рівнях виробництва, передачі, розподілення і споживання електроенергії;
- розвитком електроенергетики на основі моделювання майбутніх станів, включно з використанням нових видів енергії;

– економічними процесами взаємовідносин між суб'єктами електроенергетики і споживачами на основі ефективних ринків електроенергії і послуг;

– взаємодія з іншими структурами і організаціями, що забезпечують умови функціонування і розвитку економіки і соціальної сфери.

Висновки. 1. Цифровізація електроенергетики – це шлях до створення високоавтоматизованої енергосистеми Smart Grid.

2. Для здійснення поступового імпортозаміщення обладнання для цифровізації та подальшого здешевлення необхідне створення вітчизняних підприємств на базі цифрових технологій

3. Необхідно створити стандартизацію термінології, процесів створення цифрової електроенергетики, цифрових техніки і технологій.

4. Цифровізацію в області електричних мереж бажано починати з розподільних мереж рівня РЕМ з першочерговим створенням єдиної об'єднуючої їх енергетичної екоплатформи.

5. Процес створення системи Smart Grid - це тривала робота, яка потребує: вивчення і освоєння останніх вітчизняних та закордонних розробок; виконання великого об'єму нових навчально-дослідних та дослідно-конструкторських робіт..

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Попадченко С. А. Аналіз світових тенденцій модернізації електричних підстанцій на сучасному етапі розвитку/ С. А. Попадченко// Енергетика та електрифікація. – 2016.– № 9-10. – Київ. – С. 46-49.

2. Григорьев Л. Цифровые технологи в сетевом комплексе/ Л. Григорьев, В. Гимади, А. Амирагян, И. Поминова, А. Курдин, О. Колобов, А. Мартынюк, С. Пих, А. Кутузова, И. Кушнир// Энергетический бюллетень – октябрь 2017– Выпуск № 53.–С.1-27.

3. Мозохин А. Е., Шведенко В. Н. Анализ направлений развития цифровизации отечественных и зарубежных энергетических систем/А. Е.

Мозохин, В. Н. Шведенко // Научно-технический вестник информационных технологий, механики и оптики. 2019. Т. 19. № 4. С. 657–672.

4. Ковалев М. М. Цифровая экономика – шанс для Беларуси : моногр. /М. М. Ковалев, Г. Г. Головенчик. – Минск : Изд. центр БГУ, 2018. – 327 с.

5. Николаев А.В. Большие данные для нового качественного уровня электроэнергетики / А. В. Николаев, О. В. Прокофьев., М. В. Тюрин, А. Н.Токарев // Труды международного симпозиума «Надежность и качество». 2018. Т. 2. С. 102-103

URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bolshie-dannye-dlya-novogo-kachestvennogo-urovnya-elektroenergetiki> (дата обращения: 10.09.2020).

УДК 373

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР В ПРОЦЕССЕ
ОЗНАКОМЛЕНИЯ ДЕТЕЙ СРЕДНЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С
ОРГАНАМИ ЧУВСТВ ЧЕЛОВЕКА**

Рублевская Елена Анатольевна

к. пед. н., доцент

Белорусский государственный педагогический университет

имени Максима Танка

г. Минск, Беларусь

Сафоненко Виктория Владимировна

Студентка

Белорусский государственный педагогический университет

имени Максима Танка

г. Минск, Беларусь

Аннотация: в статье акцентируется внимание на значение ознакомления детей с организмом человека, отмечаются задачи ознакомления с организмом человека в учебной программе дошкольного образования для средней группы; характеризуются дидактические игры, направленные на познание органов чувств человека.

Ключевые слова: дидактическая игра; организм человека; ознакомление с органами чувств человека; дети среднего дошкольного возраста, учреждение дошкольного образования.

Природа – вечная загадка для человека, а тем более для ребенка дошкольного возраста. На протяжении веков дети знакомились с социальной сущностью человека, приобретали представление о разнообразной деятельности людей и характере взаимоотношений между ними, об их отношении к окружающему миру и т.д. Эта тенденция и сегодня имеет право на

существование. Но в последнее время в дошкольной педагогике появилось новое направление, предусматривающее знакомство детей дошкольного возраста с организмом человека. Большинство ученых рассматривают формирование представлений о человеке, как необходимую основу для экологического воспитания детей. На важность ознакомления детей дошкольного возраста с организмом человека в своих исследованиях обращают внимание А. А. Дорохов [1], А. И. Иванова [2], Е. А. Стреха, С. Н. Баранова [3], С. Е. Шукшина [5], и др.

Учебной программой дошкольного образования [4] ставится задачи по формированию у детей среднего дошкольного возраста представлений об организме человека:

– формировать представления о потребностях человека в дыхании, воде, пище, тепле, движении, соблюдении правил личной гигиены.

– развивать умения: замечать и называть своеобразие и неповторимость внешних особенностей каждого человека; определять в процессе наблюдений, экспериментирования функции органов чувств: глаза (помогают видеть цвет, форму, размер, количество, отдаленность предметов); нос (помогает вдыхать и выдыхать воздух, ощущать запахи); уши (помогают слышать звуки речи, музыки, природы); язык (помогает есть, говорить, ощущать вкус еды (сладкое, горькое, кислое, соленое)); кожа (помогает ощутить свойства предметов (холодный – горячий, сухой – мокрый, гладкий – шероховатый, круглый – угловатый), прикосновение, боль, щекотку).

В процессе нашего исследования мы предположили, что комплексное решение задач по формированию представлений об органах чувств человека и их функциях может осуществляться с помощью дидактических игр, поскольку они позволяют детям в занимательной форме познакомиться со своим организмом, его возможностями.

На констатирующем этапе педагогического эксперимента мы изучили практику работы учреждений дошкольного образования и выяснили, что с организмом человека дети знакомятся, в основном, на специально

организованных занятиях, а вот дидактические игры с этой целью применяются достаточно редко.

На формирующем этапе педагогического эксперимента нами был разработан план экспериментальной работы, основной задачей которой было формирование у воспитанников средней группы представлений об органах чувств человека и функциях, которые они выполняют.

I этап – подготовительный. На данном этапе нами была разработана серия дидактических игр, которые позволяла решать несколько педагогических задач по формированию у детей среднего дошкольного возраста элементарных представлений о назначении и функционировании органов чувств.

2 этап - основной. На этом этапе развертывался весь комплекс запланированной работы. Проводились дидактические игры по следующим темы:

«Наши помощники: Глаза»: «Узнай помощника», «Что исчезло», «Что изменилось», «Узнай помощника», «А я вижу...», «Чего не стало?», «Что исчезло», «Что изменилось», «Кто большой, а кто маленький?», «Большой – маленький», «Толстый и тонкий», «Высокий – низкий», «Какой формы?», «Какого цвета?», «О чем рассказали нам глазки?», «Огадай-ка!» и др.;

«Наш помощник: Нос»: «Узнай, чем пахнет», «Найди такой же по запаху», «Чем пахнет?», «Какие носы?», «Пахнет или нет?», «Как пахнет?», «Узнай, чем пахнет», «Нравится запах или нет?», «Найди такой же по запаху», «Чем пахнет?» и др.;

«Наш помощник: Язык»: «Узнай по вкусу», «Домино» «Веселый язычок», «Узнай помощника», «Горячо – холодно», «Твердое или мягкое?», «Какой на вкус?», «Узнай по вкусу», «Домино», «Веселый язычок», «Узнай помощника», «О чем сообщит нам язычок» и др.;

«Наши помощники: Уши»: «Про что нам рассказали уши на прогулке», «Кто позвал», «Узнай звук», «Волшебные звуки», «Чьи уши?», «Что мы можем слышать?», «Громче – тише», «Чьи звуки нравятся?», «Про что нам рассказали уши на прогулке», «Кто позвал», «Узнай звук», «Волшебные звуки» и др.;

«Наш помощник: Кожа»: «Чудесный мешочек», «Домино»; «Что умеют делать руки», «Отпечатки», «Обведи ладошку», «Твердый – мягкий», «Колючий – пушистый», «Горячий – холодный», «Легкий – тяжелый», «О чем рассказала нам рука?» и др.

3 этап – завершающий, предполагал анализ и обобщение результатов, полученных в процессе реализации запланированной работы по формированию представлений детей об организме человека.

Таким образом, использование дидактических игр в нашей работе показало, что, с одной стороны, это обеспечивало формирование представлений детей среднего дошкольного возраста об организме человека в целом, а с другой – способствовало выработке у детей умений и навыков использования органов чувств для осознанного познания окружающего мира.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Дорохов, А. А. Про тебя самого / А. А. Дорохов. – Сыктывкар : Коми кн. изд., 1990. – 66 с.
2. Иванова, А. И. Естественно-научные наблюдения и эксперименты в детском саду. Человек / А. И. Иванова. – Москва : «Сфера», 2007. – 224 с.
3. Стреха Е.А. Ознакомление старших дошкольников с организмом человека в процессе дидактических игр / Е. А. Стреха, С.Н. Баранова // Наука, освіта, суспільство очіма молодих: Матеріалі III Міжнародної науково-практичної конференції студентів, педагогів, психологів та молодіх науковців. Частина 1. Психолого-педагогічній напрям. – Рівне, 2010. – С. 11– 12.
4. Учебная программа дошкольного образования / М-во образования Респ. Беларусь. – Минск : НИО, 2019. – 479 с.
5. Шукшина С. Е. Я и мое тело. Программа занятий, упражнения, дидактические игры / С. Е. Шукшина. – Москва : Школьная Пресса, 2009. – 96 с.

УДК 556.531:556.114

ПРОГНОЗУВАННЯ ПРОЦЕСІВ ЕВТРОФІКАЦІЇ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ

Самойлік Марина Сергіївна

д.е.н., професор

Писаренко Павло Вікторович

д.с.-г.н., професор

Корчагін Олександр Павлович

Середа Максим Сергійович

Аспіранти

Полтавська державна аграрна академія

м. Полтава, Україна

Анотація. Враховуючи зростаючі темпи антропогенного евтрофування водоймищ, що є на сьогодні глобальною екологічною проблемою, визначено необхідність у розробці рекомендацій з управління процесом евтрофікації водоймищ на основі методів математичного моделювання з врахуванням сукупного впливу факторів середовища на стан водної екосистеми. Тому у роботі науково обгрунтовано кількісну оцінку формування продуктивності і можливості до самоочищення водних екосистем (на прикладі річки Ворскла) на основі математичного моделювання і даних моніторингу. Проведено моделювання змін евтрофної водойми, параметру P/D-відношення від меншого значення до більшого та визначено характеристику зміни параметрів моделі продукційної-деструкційні відносини у водній екосистемі.

Ключові слова: евтрофікація водоймищ, продукційної-деструкційні відносини, водна екосистема, моделювання, *первинна продукція*.

Вступ. Враховуючи зростаючі темпи антропогенного евтрофування водоймищ, що є на сьогодні глобальною екологічною проблемою, виникає

потреба у дослідженні процесів продукційно-деструкційних відношень у водних екосистемах.

Тому, **метою даної роботи** є наукове обґрунтування кількісної оцінки формування продуктивності і можливості до самоочищення водних екосистем (на прикладі річки Ворскла) на основі математичного моделювання і даних моніторингу.

Матеріали і методи. У роботі використовувалися методи натурних та лабораторних досліджень, методи моніторингу поверхневих вод, математичних розрахункових методів, теоретичного аналізу та узагальнення отриманих результатів. При цьому основним методом дослідження було екологічне моделювання швидкостей обмінних процесів у водних екосистемах, з урахуванням факторів, що впливають на них, а також системних компонентів хімічної і біологічної породи.

Результати і обговорення. Для дослідження процесу евтрофікації води в р. Ворскла бралися проби в різних районах м. Полтави та на околицях міста (травень-вересень 2019 р., всього чотири точки по 5 проб: Т. 1 - с. Петрівка, Полтавського р-ну; Т.2 - м. Полтава, вул. Сакко, р-н Дублянщина; Т.3 - м. Полтава, вул. Б. Хмельницького; Т. 4 - с. Нижні Млини, передмістя м. Полтава). Дослідження проводилося по гідрофізичним, гідрохімічним та гідробіологічним показникам, усереднені дані яких за травень-вересень 2019 р. приведені на рис.1.

На першому етапі розраховували валову первинну продукцію фітопланктону ($P_{\text{вал}}$) за формулою, приведеної в [1]:

$$P_{\text{вал}} = (\mu_F + r_F) \times V, \quad (1)$$

де μ_F - інтенсивність чистого первинного біосинтезу фітопланктону, дб^{-1} ; V - біомаса фітопланктону, мг сух.ваги/л ; r_F - інтенсивність витрат на обмін $r_F = \alpha \mu_F + \Delta_F$; Δ_F - емпіричний коефіцієнт; параметр α є функцією освітленості.

Наступним етапом був розрахунок швидкостей деструкції органічної речовини фіто (R_F), зоо-і бактеріопланктону відповідно до [2]. Сумуючи їх,

знаходимо загальну швидкість деструкції органічної речовини мікроскопічних членів системи D [3].

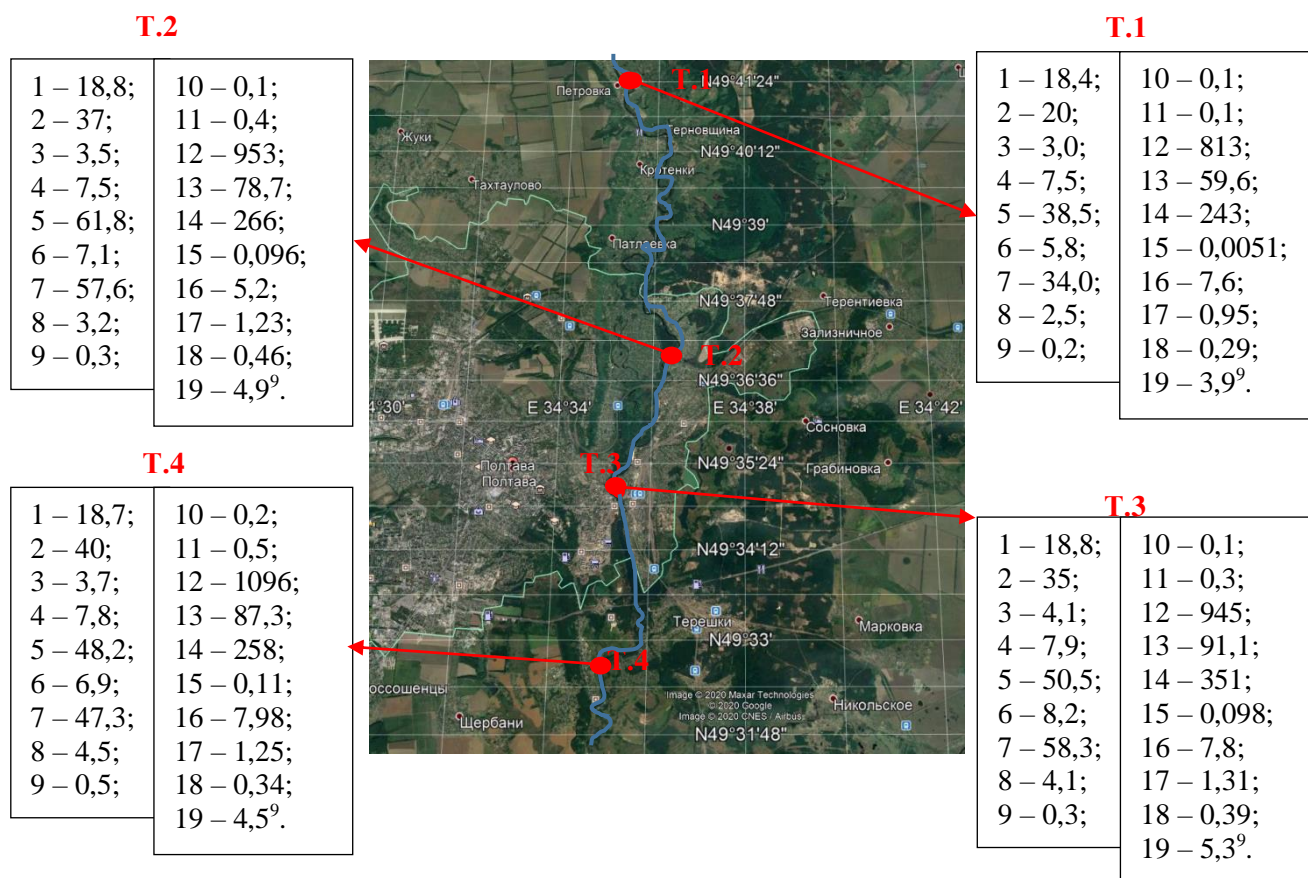

Рис. 1. Вміст речовин у різних районах річки Вороскли, 2019 р.

де 1 - температура, °C; 2 - кольоровість, градуси; 3 - мутність, бали; 4 - рН; 5 - ХСК, мгО/дм³; 6 - БПК₅, мгО/дм³; 7 - нітрат-іони, мг/дм³; 8 - нітрит-іони, мг/дм³; 9 - свинець, мг/дм³; 10 - марганець, мг/дм³; 11 - залізо загальне, мг/дм³; 12 - сухий залишок, мг/дм³; 13 - хлориди, мг/дм³; 14 - сульфати, мг/дм³; 15 - нафтопродукти, мг/дм³; 16 - розчинний кисень; 17 - амоній-іони у перерахунку на азот амонійний, мг/дм³; 18 - фосфат-іони у перерахунку на мінеральний фосфор, мг/дм³; 19 - вміст водоростей, кл/л.

За продукційно-деструкційному відношенню P/D судять про здатність водної екосистеми до самоочищення. Якщо це відношення <1, то система здатна до самоочищення і справляється з навантаженнями на неї; якщо > 1, то система більшою мірою продукує органічну речовину, ніж може розкласти [4].

Ідентифікація розробленої моделі, так само як і підбір всіх необхідних коефіцієнтів, здійснювалися на натурних даних, зібраних в чотирьох точках річки Ворскла (рис. 2) протягом травня – вересня 2019 р.

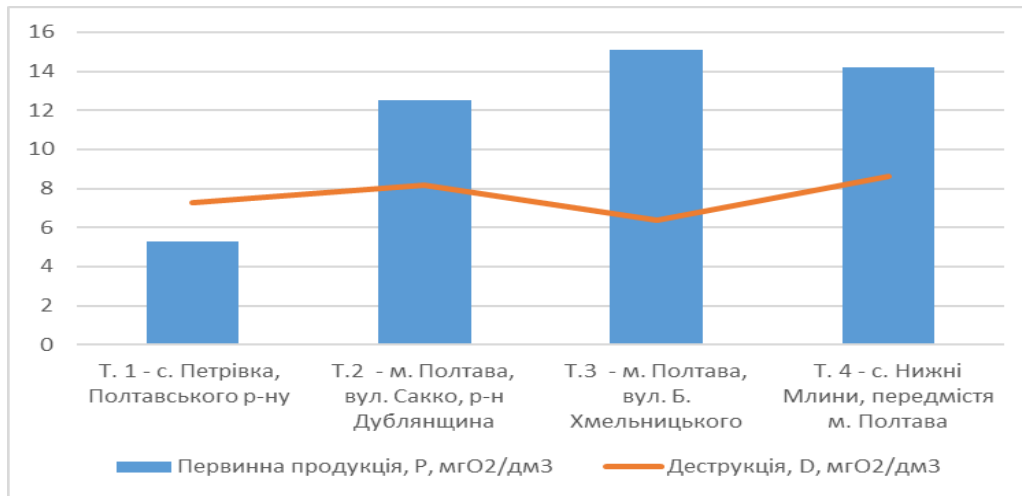

Рис. 2. Показники первинної продукції та деструкції на різних ділянках річки Ворскла, мгО₂/дм³

За допомогою методики [4] визначені наступні показники формування первинної продукції та деструкції, що приведені у порівнянні з отриманими розрахунковими даними на рис. 3.

При проведенні розрахунків були запропоновані наступні константи напівнасичення для вмісту фосфору, амонійного азоту і надходження сонячної радіації: $K_{Ph} = 0.007$ мг/л, $K_N = 0.030$ мг/л, $K_I = 12.0$ МДж / м²·добу; «умовний біологічний нуль» t_0 був прийнятий рівним 5 ° С, а константа в рівнянні розрахунку $\mu_{max} 1/S = 0.023$ (°С·добу)⁻¹.

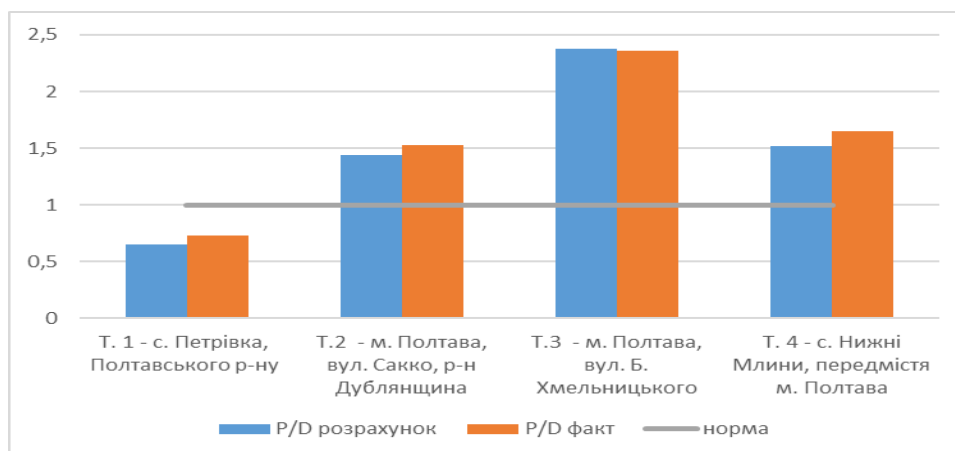

Рис. 3. Фактичне і розраховане за допомогою моделі значення P/D-відношення на різних ділянках річки Ворскла

Як видно із рис. 3, практично у всіх випадках (крім с. Петрівка, Полтавського району) P/D більше 1, що вказує на проходження інтенсивного процесу евтрофікації та необхідність очистки даних ділянок річки.

На наступному етапі проведено моделювання змін евтрофної водойми, параметру P/D-відношення від меншого значення до більшого та визначено характеристику зміни параметрів моделі продукційної-деструкційні відносини у водній екосистемі (табл. 1).

Таблиця 1

Зведена таблиця змін значень вхідних параметрів запропонованої моделі для п'яти ситуацій по величині P/D-відношення

Характер змін параметру	Початкові дані (с. Петрівка) P/D	№ ситуації (P/D)				
		№1 (1,01)	№2 (2,01)	№3 (3,01)	№4 (5,01)	№5 (5,01)
Біогенні речовини (вміст фосфора) ↑	0,46 мг/дм ³	↑ 0,004	↑ 0,008	↑ 0,012	↑ 0,018	↑ 0,022
Біогенні речовин (вміст азоту) ↑	1,25 мг/дм ³	↑ 0,026	↑ 0,052	↑ 0,078	↑ 0,104	↑ 0,13
Температура ↑	18 °С	22	24	28	32	36
Кольоровість води ↑	37 град.	0,500	1,100	2,200	4,300	8,600
pH ↓	7,50	7,200	6,400	5,800	5,200	4,400

Висновки. Таким чином, запропоновану модель можна використовувати як в геоecологічних дослідженнях для прогнозування стану водної екосистеми за P/D-відношенням, так і для характеристики параметрів, що впливають на процес евтрофікації водоймища та їх лімітування. Проведені дослідження можуть використовуватися для розробки програм охорони навколишнього природного середовища, охорони воних ресурсів місцевого та регіонального рівнів, реалізація яких дозволить покращити якість водних екосистем, зменшити збитки за забруднення воних ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Шарафутдинова Г.Ф. Моделирование продукционно-деструкционных отношений в озерных экосистемах : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 25.00.36. СПб., 2013. 26 с.
2. Афанасьев С.О. Структура біоти річкових систем як показник їх екологічного стану : автореф. дис. ... д-ра біол. наук: 03.00.17. Інститут гідробіології НАН України. Київ, 2011. 26 с.
3. Толочик І. Л., Володимирець В. О. Видовий склад угруповань водоростей р. Стир в межах Рівненської області. *Науковий вісник Східноєвропейського нац. ун-ту ім. Л. Українки*. Сер.: Біол. науки. Луцьк, 2017. №13 (362). С. 36–39.
4. Винберг Г.Г. Первичная продукция водоемов. Москва, 1960. 329 с.

ФОРМУВАННЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ СПОРТСМЕНА

Скибицький Ігор Глібович

к.пед. наук, доцент

Національний технічний Університет України

Київський політехнічний інститут (КПІ)

Кафедра спортивного вдосконалення

Мохунько Олександр Дмитрович

ст.викладач

Національний технічний Університет України

Київський політехнічний інститут (КПІ)

Кафедра спортивного вдосконалення

Анотація. В роботі розкриваються поняття «агресивність і агресія». Досліджуються форми агресивної поведінки в спорті і вплив виховання в родині на формування агресивної поведінки спортсмена.

Ключові слова: агресія, агресивна поведінка, агресія в спорті.

Постановка проблеми. В багатьох видах спортивної діяльності агресивна поведінка заохочується. В повсякденній лексиці агресивна поведінка спортсмена часто носить позитивний зміст. Наприклад: агресивний форвард, агресивний боєць та ін. І від спортсменів часто чекають агресивної поведінки на змаганнях. В цьому зв'язку природним здається питання про те, як формується агресивна поведінка спортсмена і що є причиною агресії в спорті. Безумовно, причини формування агресивної поведінки спортсмена неможливо розглянути в одній статті, але сама порушена нами проблема представляється цікавою та актуальною. Для визначення поняття агресивність і агресивна поведінка ми звернулись до літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Агресивність (від лат. *aggressio* - нападати) – стабільна стійка характеристика, властивість, що відбиває усвідомлювану або неусвідомлювану схильність особистості до досить послідовної агресивної поведінки, метою якої є заподіяння об'єктові фізичної або психологічної шкоди, агресивного нападу [1,с.32; 3,с.51]. Агресивність у ряді випадків, може розглядатися не тільки як стійка особистісна риса, але і як конкретно - актуальний стан, а поведінка в стані агресії, як діяння, здійснене в стані афекту [2,с.65; 4,с.34]. Агресивність як стабільна риса особистості виявляється в безпосередній контактній формі і пов'язана з протидією досягнення мети [6,с.7; 7,с.31]. В рамках цього однозначно показано, що моделі агресивної поведінки формуються з моменту народження [6,с.15]. Одним з важливих факторів, що впливають на формування агресії є заохочення його і досягнення успіху за допомогою подібної форми поведінки. У багатьох літературних джерелах агресія розглядається як форма інстинктивної поведінки і, на думку цих же авторів інстинкт агресії розвивався в ході тривалої еволюції [7,с.125; 8,с.6]. Цей, на наш погляд справедливий висновок автори аргументують наступним чином: по-перше, боротьба за виживання розсіює представників видів на широкому географічному просторі, тим самим, забезпечуючи максимальну утилізацію харчових ресурсів. По-друге, агресія допомагає поліпшити генетичний фонд за рахунок того, що залишити потомство зможуть тільки сильні та енергійні індивіди. І, нарешті, сильні й агресивні особи краще захищаються і забезпечують виживання свого потомства. Виходячи з цього видно, що агресія властива людській природі і дотепер є важливим чинником, що сприяє виживанню особистості [4,с.12; 5,с.62].

Але агресивна поведінка має свої особливості. І ми згодні з думкою вчених в тому, що посилення до агресії зовсім не є обов'язковими умовами для її (агресії). Багато життєвих ситуацій у сучасному соціумі вимагають придушення агресії. І слід зазначити, що в соціумі агресивна поведінка часто не здобуває активних форм. Отже, агресивна поведінка керована. В соціумі це

пов'язано з визначеними заборонами на подібну форму поведінки. І одним з обмежників агресивної поведінки є виховання в родині. Передбачається, що початкові форми агресивних реакцій формуються саме в родині і, як наслідок, відбиваються на подальшій поведінці, включаючи спортивну діяльність. В спорті агресія пов'язана з прагненням до досягнення мети. Це “інтенсифікує” агресивну реакцію в зв'язку з наявністю деякого бар'єра, що заважає досягненню мети. Спортсмен, що виявив агресивну реакцію, та досяг мети стає більш сприйнятливим до цієї форми поведінки та буде частіше реагувати на посилення до агресії, навіть без існуючої на те причини і пояснювати своє поведіння як злість. Тому в спорті часто застосовується термін “спортивна злість”, замість агресії.

Мета роботи. Дослідити вплив родини на формування агресивної поведінки спортсмена.

Завдання. 1. Дослідити вплив заохочення і «придушення» агресії в родині на формування агресивної поведінки.

2. Визначити ступінь агресивної поведінки спортсмена і її взаємозв'язок з вихованням в родині.

Методи дослідження: аналіз літературних джерел, опитування спортсменів.

Організація дослідження. В дослідженнях взяло участь 36 студентів, що займаються в групах спортивного вдосконалювання відділень футболу, міні футболу і регбі.

Для визначення агресивної поведінки спортсменів на тренуваннях і змаганнях було опитано 6 тренерів, і 36 спортсменів. Таким чином у спортсменів оцінювались показники прояву агресії як тренерами, так і своїми товаришами по команді. Рівень агресивної поведінки оцінювався по 5 бальній шкалі. Оцінка 5 була самим високим показником прояву відповідної форми поведінки. Після опитування спортсмени були розбиті на п'ять умовних груп: агресори, полу агресори, розумні агресори, керовані агресори, не агресори.

Агресивна поведінка спортсменів характеризувалась найбільшою кількістю голосів експертів.

До групи 1- «агресори» було віднесено 3 спортсмена. Переважна кількість голосів за характеристику цієї форми поведінки спортсменів у тренерів - 3, у спортсменів - 28. Проти, відповідно - 5, та утримались – 2. До цієї групи відносяться: агресивні на змаганнях, на тренуваннях і стосовно навколишнього оточення. Не контрольована агресія - стабільна норма поведінки (агресор).

2. Полуагресори - середній ступінь агресії (5 чол.). Оцінка тренерів: 3, - 1,-1, спортсменів - 19,-13. -3 відповідно. Ці спортсмени переважно агресивні на змаганнях . Не стабільна норма поведінки, але погано контрольована агресія.

3. Агресивний на змаганнях у випадках підтримки глядачів (12 чол.) – розумна агресія - 2,-2,-1, та 19,-7,- 8 .

4. Керована агресія - 14 чол. Володіє собою в ситуаціях провокуючих агресію. Оцінки 3,-1,-1, 21,- 8, - 6 .

5. Не агресивні - 4 чол.. В цьому пункті отримані розбіжності (2,-2,-1, та 15, -12,- 8). Це на наш погляд пов'язано з тим, що в спорті неагресивних спортсменів нема.

Агресивні форми поведінки в спорті порівнювались з відношенням спортсменів до агресії в родині. На наш погляд формування відносин до агресії в родині проходить декількома шляхами:

1.Батьки заохочують агресивність у своїх дітях. або самі безпосередньо показують модель агресивної поведінки стосовно до інших і навколишнього середовищем (батьки агресори).

2.Батьки карають дітей за прояви агресивності (покарання).

3.Батьки розумно «придушують» агресивність у своїх дітей (розумне відношення).

4. Батьки, що не карають своїх дітей за прояв агресивності (ліберальне ставлення).

Відповідно до цього спортсменам пропонувалось відповісти на питання яка форма поведінки була присутня в їх родинях. Форми поведінки в сім'ї

порівнювалась з формою агресивності в спорті. Так, зокрема, у “агресорів” (Зспортсмени) заохочувалась агресивність в родині та використовувалось покарання(2 чоловіки) та не покарання (2 спортсмени) за агресію.

У спортсменів, з неконтрольованою агресією - полуагресорів (5 чоловік) в 2 родинях не карались прояви агресії, в 3 за агресивну поведінку наказували.

У спортсменів, які проявляли агресивність на змаганнях в випадках необхідності – керована агресія (12 чоловік), в 9 сім'ях батьки розумно ставились до зупинення агресії. У 2 спортсменів цієї групи агресивна поведінка наказувалась. У одного не наказувалась.

У спортсменів контролюючих агресію – керовані агресори (14 чол.) в 10 сім'ях розумно ставились до агресії, в 2 випадках наказували, в 2 не наказували. У спортсменів, які не проявляли агресію (4 чол.) за агресію наказували (1 чол.), не наказували -2 чол., та розумно ставились - 1 чол. Отже, батьки, що розумно заохочують агресивність у своїх дітях, або самі безпосередньо показують модель агресивної поведінки в родині та стосовно інших і навколишнього середовища виховують в дітях агресивну поведінку. В цілому ж діти, що спостерігають агресивність у дорослих, особливо якщо це шановна (значима) для них і авторитетна людина, яка вдається успіху завдяки агресивності, звичайно сприймають цю форму поведінки.

Батькам, що розумно придушують агресивність у своїх дітей, як правило, вдається виховати в дітях уміння володіти собою в ситуаціях, що провокують агресію. Батьки, що карають своїх дітей за прояв агресії, імовірно виховують у них надмірну агресивність. Батьки, що дуже різко придушують агресію у своїх дітей, виховують у них надмірну агресивність. Батьки, що не карають своїх дітей за прояв агресивності, імовірно всього виховують у них надмірну агресивність

Висновки

1. Головним чинником в напрямку прояву відповідної форми агресивної поведінки спортсмена на ранньому етапі спортивного вдосконалення є виховання в сім'ї.

2. У спортсменів, в сім'ях яких батьки, розумно припиняли агресивність у своїх дітей, в дітях виховувалось уміння володіти собою в ситуаціях, що провокують агресію.

3. У спортсменів надмірно агресивних, батьки карали своїх дітей за прояв агресії, або дуже різко «придушували» агресію і відповідно, виховували у дітей надмірну агресивність

4. У спортсменів, в сім'ях яких не карали своїх дітей за прояви агресивності, були зафіксовані прояви надмірної агресивності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Практическая психодиагностика: Методики и тесты.

/ А.Я Анцупов, А.И. Шипилов. – Самара. М.: Издательский дом «Бахрах», - 2001. - 320с.

2. Берон Р., Річардсон Д. Агрессия. / Р.Берон., Д. Річардсон. - Санкт - Петербург.: - «Питер», - 2000. – 250с.

3. Лоренц К. Агресія./ К.Лоренц. - М.: «ЭКМО», - 1994. - 280с.

4. Лютова Е.К., Моница Т.Б. Психокоррекционная работа с гиперактивными, агрессивными, тревожными и аутичными детьми. / Лютова Е.К., Моница Т.Б. – М.: «Эксмо», - 2000. – 350с.

5. Маркузе Г. Ерос и цивилизация. / Г. Маркузе. - Київ, - 1995. - 220с.

6. Перлз Ф. Опыт психологии самопознания. /Ф.Перлз - М., - 1993. - 210с.

7. Ясперс К. Общая психопатология. / К. Ясперс - М.: - 1997.- 180 с.

8. F.A.Elliot Violence:A Product of Biosocial interactions. The Bulletin of the American Academy Of Psychiatry and the Law. V16.1988.

УДК: 541.123.5

РЕОЛОГИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА СИСТЕМЫ

Сидиков Абдулазиз Абдуманоп угли

базовый докторант

Тогашаров Ахат Салимович

Шукуров Жамшид Султанович

доктора технических наук

Тухтаев Саидахрал

Проф., академик

Институт общей и неорганической химии АН РУз

г. Ташкент, Узбекистан

Аннотация: Изучена зависимость изменения физико-химических свойств растворов от состава компонентов системы $[60\% \text{NaClO}_3 \cdot \text{CO}(\text{NH}_2)_2 + 40\% \text{H}_2\text{O}] \cdot \text{N}(\text{C}_2\text{H}_4\text{OH})_3 \cdot \text{HNO}_3$ методом растворимости, плотности и вязкости. Построена диаграмма «состав-свойства» данной системы. На диаграмме «состав-свойства» не наблюдаются никаких изломов и резких изменений в линиях, отражающих реологические свойства, не наблюдалось, все свойства менялись плавно. Полученные данные служат для обоснования процесса получения дефолианта на основе МКХН (монокарбамидохлората натрия) и нитрата триэтаноламмония.

Ключевые слова: раствор, компонент, система, растворимость, плотность, вязкость, диаграмма, «состав-свойства», реологические свойства.

Дефолиация является одним из важных условий успешной и качественной уборки урожая хлопка-сырца в доморозный период [1]. В этой связи особое внимание уделяется производству высокоэффективных, малотоксичных и физиологически активных дефолиантов [2]. В синтезе новых

эффективных дефолиантов представляет значительный интерес использование этаноламинов, являющегося стимулятором роста растений. Следовательно, в результате добавления этого вещества в состав дефолианта препарат приобретает физиологическую активность [3].

Система $[60\% \text{NaClO}_3 \cdot \text{CO}(\text{NH}_2)_2 + 40\% \text{H}_2\text{O}] - \text{N}(\text{C}_2\text{H}_4\text{OH})_3 \cdot \text{HNO}_3$ изучена методом растворимости, измерением плотности, вязкости, pH и показателя преломления, результаты приведены в таблице 1. Построена диаграмма «состав-свойства» данной системы (рис.1.).

Таблица 1

Физико-химические и реологические свойства системы

$[60\% \text{NaClO}_3 \cdot \text{CO}(\text{NH}_2)_2 + 40\% \text{H}_2\text{O}] - \text{N}(\text{C}_2\text{H}_4\text{OH})_3 \cdot \text{HNO}_3$

Содержания компонентов, %		Температура крист., t, °C	Плотность, d, г/см ³	Вязкость, η, мм ² /с	pH	Показатель преломления, n	Твердая фаза
$60\% \text{NaClO}_3 \cdot \text{CO}(\text{NH}_2)_2 + 40\% \text{H}_2\text{O}$	$\text{NH}(\text{C}_2\text{H}_4\text{OH})_3 \cdot \text{HNO}_3$						
100	-	13.0	1.425	1.82	6.01	1.4153	Лед + $\text{CO}(\text{NH}_2)_2$
93.3	6.7	9.2	1.422	1.94	6.02	1.4172	То же
85.2	14.8	4.5	1.412	2.06	6.02	1.4206	-/-
79.0	21.0	0	1.402	2.25	6.03	1.4232	-/-
73.5	26.5	-3.0	1.392	2.44	6.03	1.4252	-/-
68.1	31.9	-6.5	1.383	2.56	6.04	1.4274	-/-
61.6	38.4	-11.0	1.372	2.84	6.04	1.4308	-/-
56.6	43.4	-14.0	1.363	3.11	6.05	1.4357	-/-
50.7	49.3	-18.5	1.354	3.48	6.05	1.4353	-/-
45.0	55.0	-22.0	1.345	3.77	6.06	1.4370	-/-
40.0	60.0	-25.5	1.348	4.03	6.07	1.4397	-/-
26.6	73.4	-35.4	1.332	4.38	6.07	1.4415	-/-
18.3	81.7	-21.2	1.307	5.55	6.07	1.4472	$\text{CO}(\text{NH}_2)_2 + \text{N}(\text{C}_2\text{H}_4\text{OH})_3 \cdot \text{HNO}_3$
8.2	91.8	-7.5	1.297	6.18	6.08	1.4498	Лед + $\text{HNO}_3 \cdot \text{N}(\text{C}_2\text{H}_4\text{OH})_3$
-	100	1.0	1.292	6.59	6.08	1.4525	То же

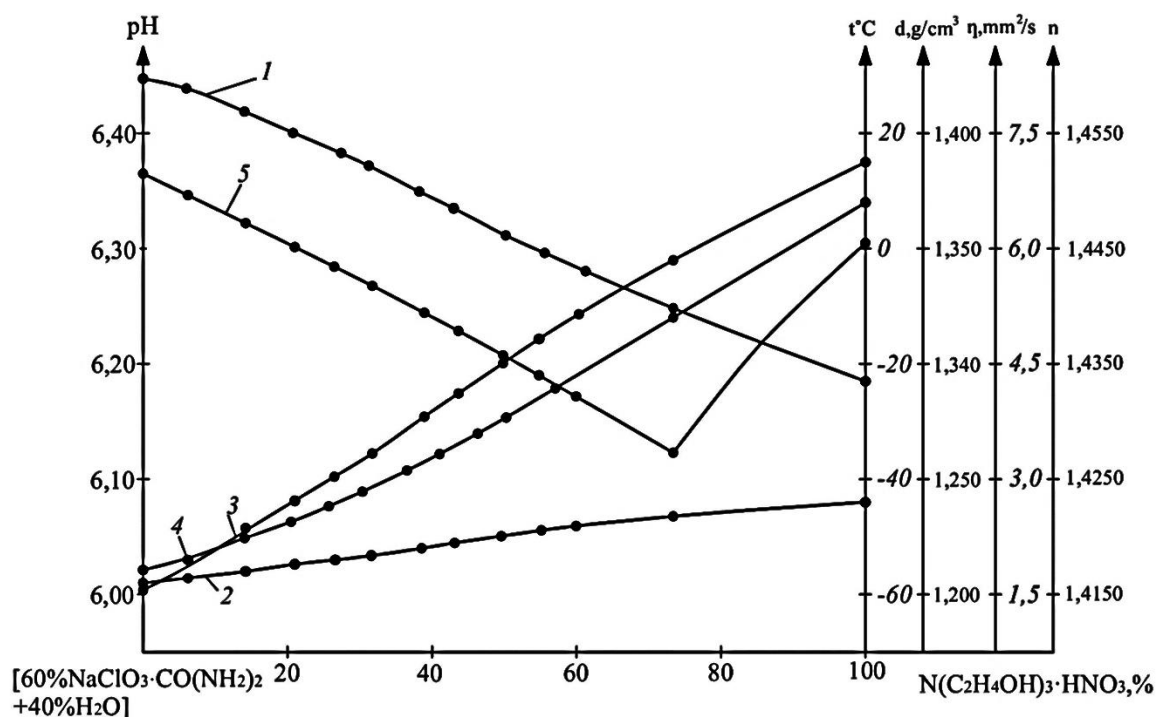

Рис.1. Диаграмма «состав-свойства» системы $[60\%NaClO_3 \cdot CO(NH_2)_2 + 40\%H_2O] - N(C_2H_4OH)_3 \cdot HNO_3$ при $25^\circ C$ в зависимости от изменения плотности (1); pH среды (2); вязкости (3); показателя преломления (4); температуры кристаллизации (5).

Исследованиями установлено, что при добавлении (74,67 % -ного) нитрата триэтаноламмония к изучаемому насыщенному раствору монокарбамидохлората натрия наблюдается снижение температуры кристаллизации раствора от 13.0 до $(-35.4)^\circ C$, плотности от 1.425 до 1.292 г/см^3 и повышение вязкости от 1.82 до $6.59 \text{ мм}^2/\text{с}$, pH среды от 6.01 до 6.08, показателя преломления от 1.4153 до 1.4525. В эвтектической точке происходит кристаллизация двух твердых фаз - мочевины и нитрата триэтаноламмония. Как показало исследование растворимости, дальнейшее увеличение концентрации нитрата триэтаноламмония в насыщенном растворе систем от 73.6 до 100% приводит к повышению температуры кристаллизации от (-35.4) , до $-1.0^\circ C$.

Таким образом, полученные данные по растворимости компонентов в вышеуказанных системах и изменения физико-химических свойств (температуры кристаллизации, плотности, вязкости, pH, показателя преломления) растворов, являются научной основой для получения нового

дефолианта на основе монокарбамидохлората натрия и нитрата триэтаноламмония.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Тухтаев С., Шукуров Ж.С., Тогашаров А.С., Тураев К.А. Изучение растворимости и реологических свойств растворов системы трикарбамидохлорат натрия – нитрата моноэтаноламмония – вода // Universum: технические науки: электрон. научн. журн. 2019. № 10 (67). URL: <https://7universum.com/ru/tech/archive/item/7900> (дата обращения: 28.09.2020).
2. Ж.С. Шукуров, А.С. Тогашаров, М.К. Аскарлова, С.Тухтаев Комплекснодействующие дефолианты, обладающие физиологически активными и инсектицидными свойствами. Т.: Издательство «Наврўз», 2019. - 136с.
3. Хамдамова Ш.Ш., Кучаров Х., Тухтаев С. Политерма растворимости системы хлорат натрия-триэтаноламин-вода // Узб.хим.журн. - 2003. -№5. С.29-32.

ХІМІЧНІ ЗАВДАННЯ В БРАЗИЛЬСЬКОМУ СТИЛІ НА ТЕМУ ПОПУЛЯРНИХ ІСПАНОМОВНИХ ПІСЕНЬ

Ткач В. В.

Чернівецький національний університет
ім. Ю. Федьковича, Україна

Кушнір М. В.

Чернівецька гімназія №5, Україна

Сторощук Н. М.

Чернівецький міський ліцей №3 медичного профілю
Україна

Петрусяк Т. В.

Чернівецька музична школа №1, Україна

Останнім часом, діти поступово втрачають інтерес до вивчення точних та природничих наук. Це пояснюється рядом об'єктивних та суб'єктивних факторів, одним із яких є недосконалість традиційного педагогічного підходу до учнів.

Одним із засобів зацікавлення учнівської аудиторії до пояснюваного матеріалу є задіяння міжпредметних зв'язків. Хімічний матеріал дозволяє підібрати міжпредметні зв'язки хімії із будь-яким предметом шкільної програми – як природничо-математичного, так і суспільно-гуманітарного та мистецького циклу, включаючи музику, що буде показано у даній роботі.

Тут подані приклади оригінальних задач. При її підготовці автори орієнтувалися на типи та рівень складності завдань іспитів з хімії, які були задані у різні роки у школах різних штатів Бразилії. В них формулювання умови задачі здійснюється через переосмислення текстів відомих пісень з точки зору хімічних речовин або процесів, що описуються у них.

Розгляньте прикінцевий фрагмент мексиканської народної пісні «María Chuchena»:

Dime qué flor te acomoda
Para írtela a cortar,
Para írtela a cortar
Dime qué flor te acomoda -
¿Azucena o amapola
O maravilla del mar,
Para, cuando estés sola,
Tengas con quien platicar?

Estribillo:

María Chuchena estaba a bañar
A orilla del río, muy juntito al mar.
María Chuchena estaba bañando
Y el pescador alegre la estaba mirando

Y le decía –
“María, María,
Ni techo tu casa,
Ni techo la ajena,
Ni techo tu casa,
Ni techo la ajena,
Ni techo tu casa,
María Chuchena.

Пісню було записано у мексиканському штаті Веракрус – на узбережжі Карибського моря. Існують декілька варіантів текстів. За сюжетом пісні, дівчина на ім'я Марія Чучена купалася у гирлі річки. Закоханий у неї рибалка дивився на неї. Після купання вона сіла на краю обриву, а рибалка запитує, яку саме квітку їй подарувати.

Однією із запропонованих квіток є лілія (азусена іспанською). Приємний запах польової лілії зумовлюється наявністю альдегіду, відомого як «ліліаль» або лілійний альдегід (Рис. 1)

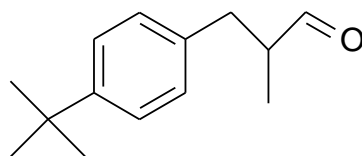

Рис. 1. Ліліаль

Він синтезується синтетично і часто використовується як ароматизатор у косметиці, засобах для відбілювання.

1.1. Трьома реакціями проілюструйте властивості ліліалю як ароматичної сполуки та альдегіду. Поясніть, чому, порівняно із бензальдегідом, ліліаль більш активний у реакціях електрофільного заміщення. Чи вступає ліліаль в альдольну конденсацію, чи в реакцію Каніццаро.

1.2. Щодо ліліалю, вкажіть невірне твердження:

а) Ліліаль також відомий як (2-метил-3-(*n*-трет-бутилфеніл)пропаналь

б) Ізомером ліліалю є фенілгептилкетон

в) При окисненні 17 г ліліалю по альдегідній групі утворюється $18\frac{1}{3}$ г

відповідної кислоти

г) Ліліаль містить *нео*-пентильний фрагмент

г) Ліліаль знебарвлює бромну воду. Розчин Калій перманганату окиснює ліліаль до терефталевої кислоти

1.3. Знайдіть масові частки Карбону, Оксигену та Гідрогену у ліліалі

2. Розгляньте фрагмент мексиканської народної пісні «El pájaro cu»

¿Qué pajarito es aquel

Que canta en aquella higuera?

Que canta en aquella higuera

¿Qué pajarito es aquel?

Anda y dile que no cante,

Espero que yo me muera.

¿Qué pajarito es aquel

Que canta en aquella higuera?

Estribillo:

Ay, dime cómo te llamas,
Para quererte, para adorarte,
Porque yo no puedo amarte
Sin conocerte.

Eres mi prenda querida,
Mi prenda querida eres.
La perdición de los hombres.
La causa son las mujeres.

Як і будь-яка народна пісня, ця має декілька варіантів наспіву і(або) тексту. Наприклад, в іншій версії другий куплет пісні звучить як:

¿Qué pajarito es aquel
Que canta en aquella lima?
Que canta en aquella lima
¿Qué pajarito es aquel?

Anda y dile que no cante,
Que mi corazón lastima.
¿Qué pajarito es aquel
Que canta en aquella lima?

За сюжетом пісні ліричний герой захоплений дивним гарно забарвленим птахом і його співом. Він просить птаха перестати співати, оскільки спів заставляє серце боліти від туги за коханою, і передати записку його коханій.

У першому варіанті тексту птах знаходиться на фіговому дереві, у другому – на лаймовому. Плоди обидвох дерев містять аскорбінову кислоту (Рис. 2), відому також як вітамін С. У лаймі вітаміну С більше, ніж у лимоні, сік якого здавна використовувався моряками для попередження цинги.

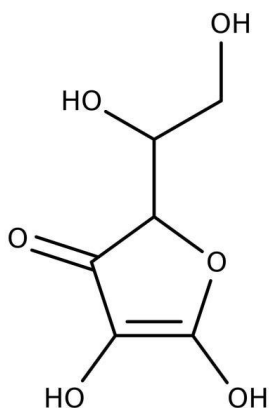

Рис. 2. Аскорбінова кислота

2.1. Розглянувши молекулярну будову аскорбінової кислоти, поясніть, чому аскорбінова кислота проявляє кислотні властивості. Проілюструйте їх відповідними реакціями

2.2. Щодо аскорбінової кислоти, вкажіть вірне твердження

а) Аскорбінова кислота з лугами і з активними металами реагує по чотирьох гідроксильних атомах Гідрогену

б) Аскорбінову кислоту також називають 4,5-дигідрокси,3-(1,2-дигідроксиетил)фуран-2-он

в) При дії 23 г натрію на аскорбінову кислоту виділяється 22,4 л (н.у.) водню

г) Аскорбінова кислота не містить асиметричних атомів Карбону

г) Аскорбінова кислота у бічному ланцюгу гетероциклу містить фрагмент гліцеролу

2.3. На 11 г аскорбінової кислоти подіяли металевим натрієм. Знайдіть об'єм виділеного за реакцією водню

3. Розгляньте приспів відомої пісні мексиканських революціонерів «La Cucaracha»

La cucaracha, la cucaracha

Ya no puede caminar,
Porque no tiene, porque le falta
Marihuana que fumar.

Пісня відноситься до усної народної творчості, а сама її поява приурочена до трагічної загибелі мексиканського революціонера-соціаліста Франсіско (Панчо) Вільї.

У тексті пісні згадується особливо небезпечна наркотична рослина – марихуана, основною діючою речовиною якої є Δ -9-тетрагідроканнабінол (Рис. 3)

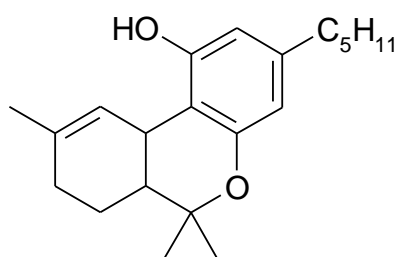

Рис. 3. Δ -9-тетрагідроканнабінол

У багатьох країнах Європи, деяких штатах США та Австралії марихуана використовується в якості сильного знеболювального при складних хірургічних втручаннях, наприклад, при лікуванні раку. Однак, через її наркотичний ефект і здатність до звикання, її медичне застосування проводиться в спеціальних дозах і під наглядом органів охорони здоров'я та внутрішніх справ.

3.1. З допомогою трьох реакцій покажіть властивості Δ -9-тетрагідроканнабінолу як фенолу і похідного алкену. Покажіть, чому при електрофільному заміщенні у бензойному ядрі орієнтація замісника є узгодженою

3.2. Щодо Δ -9-тетрагідроканнабінолу, вкажіть невірне твердження

а) Як і будь-який фенол, Δ -9-тетрагідроканнабінол дає забарвлений комплекс з Ферумом (III)

б) Δ -9-тетрагідроканнабінол реагує з металевим натрієм з утворенням водню. При дії лугу відбувається розрив гетероциклу з утворенням похідного двохатомного фенолу

в) При дії металевого натрію на 314 г Δ -9-тетрагідроканнабінолу утворюється 11,2 л (н. у) водню

г) При дії бромної води Δ -9-тетрагідроканнабінол вступає в реакції і приєднання, і заміщення

г) При окисненні Δ -9-тетрагідроканнабінолу в умовах реакції Вагнера утворюється триатомний фенол

3.3. Знайдіть об'єм водню (н.у.), утворений при дії металевого натрію на $44\frac{6}{7}$ г на Δ -9-тетрагідроканнабінол

4. Розгляньте фрагмент слів пісні «Rondalla» (муз. та сл. Альфонсо Еспарси Отео):

En esta noche clara de inquietos luceros
Lo que yo te quiero te vengo a decir,
Mirando que la luna se extiende en el cielo
Su pálido velo de plata y zafir

Y en mi corazón siempre estás
Y no puedo olvidarte jamás,
Porque yo nací para ti
Y mi reina de mi alma serás.

En esta noche clara de inquietos luceros
Lo que yo te quiero te vengo a decir...

За сюжетом пісні, ліричний герой приходиться на побачення до дівчини зоряної ночі, плануючи сказати важливі слова. В пісні сказано, що «місяць розгортає на небі свою бліду ковдру із срібла та сапфіру».

Сапфір – прозорий коштовний камінь яскраво-блакитного кольору. Як і яскраво-червоний прозорий камінь рубін, він є різновидом мінералу корунду – другого за твердістю природного матеріалу після алмазу.

Блакитного кольору сапфір набуває через домішки йонів Титану і Феруму (як двох- так і трьохвалентного). Рубін, в свою чергу, стає червоним внаслідок

домішок йонів Хрому (III). Безбарвний корунд без домішок отримав назву лейкосапфіру.

4.1. Запишіть структурну формулу мінералу корунду та проілюструйте відповідними реакціями хімічні властивості оксиду, який знаходиться в його основі

4.2. Щодо корунду, вкажіть вірне твердження:

а) В основі корунду знаходиться основний оксид, який не реагує з лугами з утворенням солей

б) В основі корунду знаходиться кислотний оксид, який відповідає вищому оксиду Алюмінію

в) Оксид, який знаходиться в основі корунду, амфотерний. Йому відповідають катіони Al^{3+} і аніони AlO_2^- і AlO_3^-

г) Масова частка Оксигену в оксиді, що знаходиться в основі корунду відповідає дробові $\frac{8}{17}$

г) Оксид, який знаходиться в основі корунду не реагує ні з кислотами, ні з лугами. Він вважається несолетвірним

4.3. Сапфір важить 1200 карат (5 карат = 1 г). Відомо, що

Маса атомів Оксигену в зразку корунду складає 112 г. Знайдіть масу зразка корунду

УДК 629.4.027.23

**ВДОСКОНАЛЕННЯ ЛИТИХ ДЕТАЛЕЙ ВІЗКІВ ВАНТАЖНИХ
ВАГОНІВ ШЛЯХОМ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМ ДІАГНОСТУВАННЯ
НАЙБІЛЬШ НАВАНТАЖЕНИХ ЗОН**

Фомін Олексій Вікторович

д.т.н., професор

Державний університет інфраструктури та технологій

м. Київ, Україна

Горбунов Микола Іванович

д.т.н., професор, зав. кафедри

Східноукраїнський Національний Університет імені В. Даля

м. Сєвєродонецьк, Україна

Кара Сергій Віталійович

к.т.н., начальник управління

Філія «НДКТІ» АТ «Укрзалізниця»

м. Київ, Україна

Прокопенко Павло Миколайович

аспірант

Державний університет інфраструктури та технологій

м. Київ, Україна

Анотація: У статті приведено визначення ймовірних місць виникнення втомних руйнувань литих деталей візків вантажних вагонів. Проведено аналіз результатів ходових міцнісних випробувань, розрахунків ресурсу розрахунково-експериментальним методом з використанням методу скінчених елементів, стендових ресурсних випробувань. Приведено технічні рішення щодо вдосконалення литва шляхом впровадження тензометричних систем діагностування найбільш навантажених зон.

Ключові слова: візок вантажного вагону, бічна рама, надресорна балка, литво, ресурс, опір втомі, тензометрія

Залізничний транспорт України забезпечує понад 60% вантажообігу країни, при цьому одне з найбільш гострих питань ефективної системи вантажоперевезень – недосконалість та застарілість візків вантажних вагонів. На сьогоднішній день основною ходовою частиною вантажних вагонів є візок типу 18-100, який має ряд недоліків, а саме застарілість конструкції у частині осевого навантаження, динамічного впливу на колію, невисоких міжремонтних пробігів, невисоких динамічних якостей у порівнянні з новими візками. При цьому в АТ «Укрзалізниця» регулярно проводяться дослідження щодо оцінки залишкового ресурсу литва з метою продовження строку служби. Дане питання потребує особливої уваги, у зв'язку з відомими випадками руйнувань бічних рам візків вантажних вагонів, особливо в зоні радіусного переходу буксової зони (R55). Щорічно відмічається до 25 випадків зламів бічних рам візків типу 18-100 та аналогів на коліях шириною 1520 мм (країни СНД, Україна, Грузія, Туркменістан та ін.). Кількість виявлених дефектів бічних рам візків досягає до 12 тис. на рік [1, с. 43–54], [2]. Дане питання необхідно досліджувати як з точки зору розробки та впровадження принципово нових ходових частин вагонів, так і з точки зору вдосконалення існуючих, внаслідок неможливості короткострокового переходу до вагонів нових конструкцій та існуючої сталої ремонтної бази існуючих заводів, депо тощо. Дана стаття присвячена проблемі визначення ймовірних місць виникнення втомних руйнувань та вдосконалення конструкцій існуючих несівних елементів візка вантажного вагона шляхом впровадження діагностичних систем.

Проведено аналіз результатів ходових міцнісних випробувань візків вантажних вагонів після тривалої експлуатації, визначення ресурсу візків вантажних вагонів з використанням методу скінчених елементів (розрахунково-

експериментальним методом), результати ресурсних випробувань візків вантажних вагонів після тривалої експлуатації.

За результатами ходових міцнісних випробувань (методами тензометрії) у, визначено місця бічних рам та надресорних балок, які мають найменші значення коефіцієнтів запасу опору втомі при розрахунковому строку служби 45 років – це зона R55 букового прорізу бічної рами, нижній пояс бічної рами в зоні внутрішнього радіусного переходу отвору ресорного підвішування, похилий пояс бічної рами, центральна частина надресорної балки. Найменше значення коефіцієнту запасу опору втомі $n=1.4$ відповідає радіусному переходу R55 [3].

За результатами розрахунків методом скінчених елементів на високоточній розрахунковій моделі (у програмному забезпеченні SolisWorks Simulation) встановлено 13 імовірних зон виникнення пошкоджень: галтельний перехід від зовнішнього бурту підп'ятника до верхнього поясу, кромки технологічних отворів верхнього поясу, внутрішній бурт підп'ятника, перехід нижнього поясу в бокову стінку, радіусні переходи R55 буксового прорізу (внутрішні), кромка технологічного отвору, кромка технологічного отвору, кромка технологічного отвору, кут ресорного прорізу нижній, радіусні переходи направляючого бурта, технологічний отвір над буксовим прорізом, галтельний перехід від зовнішнього бурту підп'ятника до верхнього поясу, радіусні переходи R55 буксового прорізу (зовнішні).

За результатами стендових ресурсних випробувань литва зі строком служби 38-40 років, визначено місця втомного руйнування: зона R55 букового прорізу бічної рами, нижній пояс бічної рами в зоні внутрішнього радіусного переходу отвору ресорного підвішування, похилий пояс бічної рами, нижній пояс бічної рами в зоні внутрішнього радіусного переходу отвору ресорного підвішування, центральна частина надресорної балки, центральна зона нижнього поясу бічної рами. Розрахунковий ресурс – понад 45 років.

За результатами досліджень встановлено, що найменший ресурс бічної рами відповідає зоні радіусного переходу R55. Для надресорної балки

найменший ресурс відповідає нижній частині центральної частини. З метою сталого контролю рівня механічних напружень, частот коливань, ефективного дослідження зміни рівня динамічної завантаженості доцільно зони найбільш вірогідного розвитку втомних пошкоджень в окремі дослідні партії вагонів обладнати додатковими системами діагностування та проводити періодичні міцнісні випробування. В рамках даного проекту розроблено два технічних рішення: для бічної рами – технічне рішення №1, для надресорної балки – технічне рішення №2.

Технічне рішення №1 полягає у тому, що у бічній рамі 1 залізничного візка вагона, виконаній у вигляді сталевих виливків, на радіусних переходах R55 буксової прорізі встановлено модуль діагностування, який складається з тензорезисторів 2, які встановлено на радіусних переходах, захисного покриття 3 та вихідних роз'ємів 4 для підключення випробувального обладнання, як показано на рис. 1. При підключенні до випробувального обладнання тензорезистори 2 через вихідні роз'єми 4 забезпечують контроль деформації зони радіусних переходів, що дає можливість оцінювати рівні динамічних напруг та частот коливань небезпечної зони бічної рами 1. Захисне покриття 3 призначено для захисту тензорезисторів 2 від пошкоджень та умов навколишнього середовища.

Технічне рішення №2 полягає у тому, що в надресорній балці 1 залізничного візка вагона, виконаній у вигляді сталевих виливків, знизу в центральній зоні, віднесеної від геометричного центру на 150-300 мм встановлено модуль діагностування, який складається з тензорезисторів 2, захисного покриття 3 та вихідних роз'ємів 4 для підключення випробувального обладнання, як показано на рис. 2. Принцип роботи при цьому аналогічний Технічному рішенню №1.

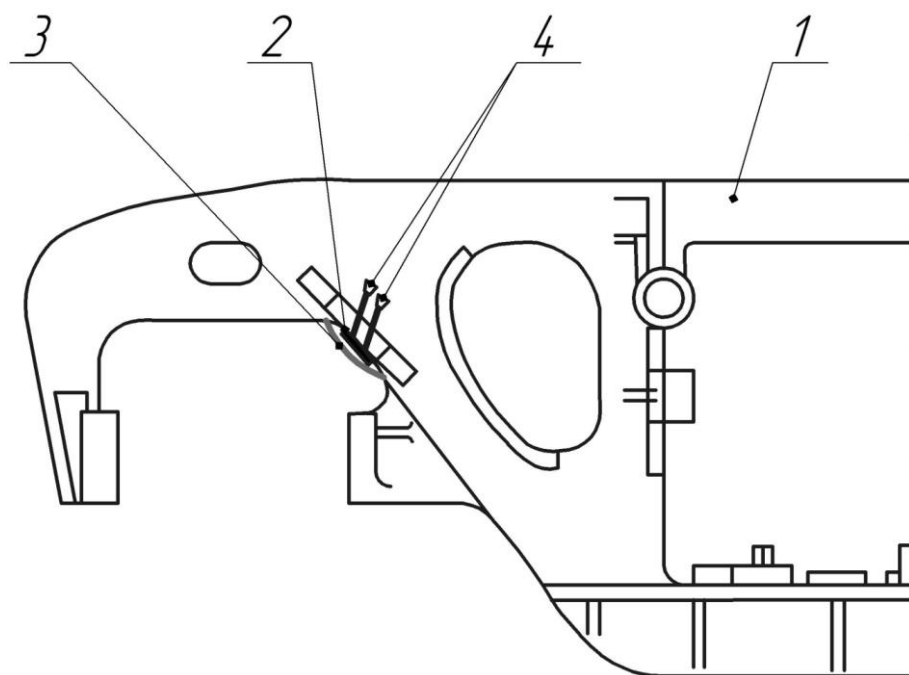

Рис. 1. Схема бічної рами з системою діагностування найбільш навантажної зони

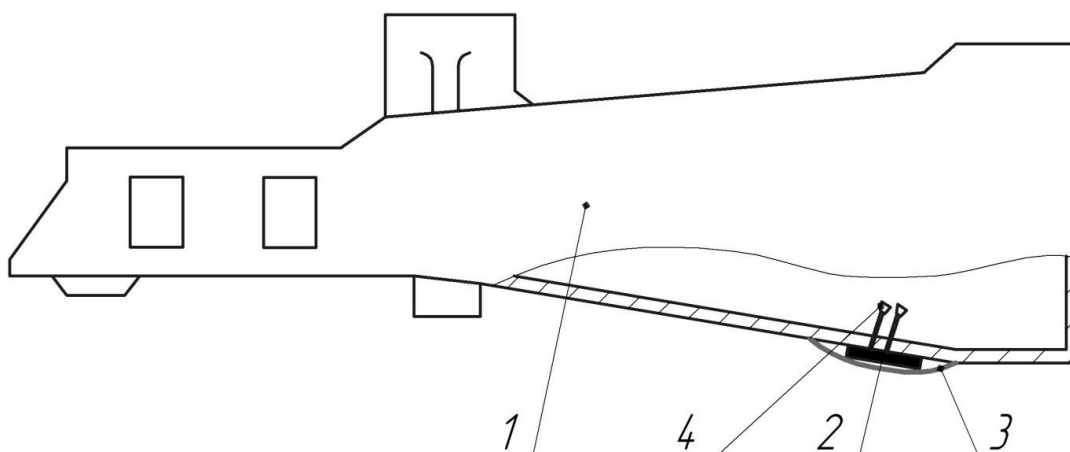

Рис. 2. Схема надресорної балки з системою діагностування найбільш навантажної зони

Ця публікація виконана в рамках проєкту: "Розроблення концептуальних засад для відновлення ефективного функціонування застарілих вантажних вагонів (Development of conceptual frameworks for restoring the efficient operation of obsolete freight cars)" (Реєстраційний номер проєкту: 2020.02/0122), фінансування якого здійснюється Національним фондом досліджень України за кошти державного бюджету.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кара С.В. Підвищення міцності та покращення показників динаміки елементів ходової частини вантажних вагонів шляхом конструктивного вдосконалення: Дис. канд. техн. наук - Сєверодонецьк, 2018. – 146 с.

2. Разуметов Я.О. Повышение прочности боковых рам тележек грузовых вагонов: Дис. канд. техн. наук – Санкт-Петербург, 2014. – 145 с.

3. Протокол випробувань № НДКТІ/НВЦ УІ 020– 2020 Проведення ходових міцністних випробувань бокових рам та надресорних балок візків вантажних вагонів 1975-1983 років виготовлення //НВЦ філії «НДКТІ» АТ «Укрзалізниця» – Київ, 2020.

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ОСНОВ ЗДОРОВ'Я

Цуканова Дар'я Олексіївна

Бабенко Катерина Романівна

Здобувачі вищої освіти

Бердянський державний педагогічний університет

м. Бердянськ, Україна

Анотація: В роботі розкривається зміст поняття «індивідуалізація і диференціація навчання», подається класифікація сучасних технологій індивідуалізації і диференціації навчання на уроках з основ здоров'я. Розглядаються основні підходи до побудови занять з використанням індивідуального та диференційованого підходу. Виявлено основні особливості застосування інтерактивних методів навчання на уроках основ здоров'я. Наголошено, що індивідуалізація навчання на уроках основ здоров'я є реалізацію індивідуального підходу до учня. Підкреслено, що диференціація навчання на уроках основ здоров'я є реалізацією диференційованого підходу з урахуванням мотивації учня на здоровий спосіб життя.

Ключові слова: індивідуалізація, диференціація, здоров'я, основи здоров'я, урок, здоровий спосіб життя.

Постановка проблеми. Пріоритетною потенцією самовдосконалення особистості є її саморозвиток, основою якого є розгортання сутності людини через її індивідуальність та самобутність. Поняття «індивідуалізація» і «диференціація», як правило, вчені розглядають у взаємозв'язку. Проблема індивідуального підходу до учнів зародилася ще за часів Стародавнього світу. Починаючи з кінця ХХ століття проблема розвитку принципу індивідуального

підходу у навчанні займає провідну роль, зокрема це стосується навчання основам здоров'я в закладах середньої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями індивідуального підходу до учнів у навчанні як засобу підвищення ефективності навчання займалися педагоги, психологи, фізіологи, біологи. Треба зазначити і те, що зараз урок основ здоров'я став демократичний, тому його проводять не для учнів, а разом з ними. Крім того, в умовах інклюзії також гостро постає питання індивідуалізації та диференціації навчання на уроках основ здоров'я. Особливість проведення уроків основ здоров'я полягає в тому, що опанування комплексу компетенцій зі збереження здоров'я, потребує багаторазового вправлення, насамперед у процесі групової взаємодії. На структуру та результативність уроку основ здоров'я мають вплив особистість учителя, його стиль спілкування з учнями, рівень фахової підготовки, ступінь володіння методичними прийомами та вміння враховувати під час управління навчальною діяльністю психологічні особливості кожного школяра [1]. Концепція уроку основ здоров'я базується на особистісно орієнтованих цінностях освіти, коли навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учасників. Це співпраця (колективна, групова), де і учень, і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують із приводу того, що вони знають, уміють і здійснюють.

Дослідженням питань індивідуального підходу до учнів як засобу розвитку їх пізнавальної активності та самостійності, проблемного характеру навчання займалися Л. Арістова, І. Огородніков, М. Данілова, М. Махмутова, Д. Вількеєв, та інші. Дослідження Є. Рабунського та І. Унт внесли суттєвий вклад в розробку проблеми індивідуального підходу у процесі самостійної роботи учнів. В. Загвязінський, І. Чередов, Т. Ніколаєва досліджували різні сполучення фронтальної, групової та індивідуальної форми навчальної роботи. В 90-х роках наступив період теоретичного переосмислення й розширення поняття індивідуального підходу до учнів в умовах широкого впровадження в навчальний процес комп'ютерних технологій. Цією проблемою займаються

А. Довгялло, В. Глушков, В. Володько, Б. Гершунський, Ю. Машбиць та інші дослідники.

Мета дослідження: розкрити суть понять «індивідуалізація навчання», «диференціація навчання», виявити основні особливості застосування інтерактивних методів навчання на уроках основ здоров'я.

Завдання дослідження: визначити сутність понять «індивідуалізація та диференціація навчання», проаналізувати функції інтерактивних методів навчання на уроках основ здоров'я.

Для досягнення поставленої мети, вирішення завдань були використані такі методи дослідження: аналіз та обробка даних психологічної, педагогічної та методичної літератури з основ здоров'я, що сприяло виявленню, узагальненню, та систематизації отриманих знань з наукового матеріалу з досліджуваної проблеми. Майже всю основу дослідження цього питання становлять висновки й положення вітчизняних та закордонних вчених.

Результати та дискусії. З урахуванням провідної ролі впливу внутрішніх факторів, під індивідуалізацією навчання визначають цілеспрямований процес формування та розвитку особистості з урахуванням її індивідуальних особливостей, а також стійкого самовдосконалення. Індивідуалізацію вчені визначають як процес розвитку й формування особистості, що спрямований на індивіда, його індивідуальність як об'єкт цього процесу[1; 2; 3]. Науковці зауважують, що педагогічна підтримка полягає у спільному з учнем визначенні його інтересів, цілей, можливостей і шляхів подолання перешкод (проблем), які заважають йому досягати позитивних результатів у навчанні. За визначенням І. Унт, індивідуалізація – це врахування в процесі навчання індивідуальних особливостей учнів у всіх його формах і методах, незалежно від того, які особливості і в якій мірі враховуються. Цілком погоджуємось з цим визначенням, тому що кожна дитина особлива по своєму і треба враховувати її індивідуальні особливості під час вивчення матеріалу з основ здоров'я. Глибоке знання індивідуальних особливостей учня необхідне для вирішення двох завдань, взаємопов'язаних між собою: індивідуалізації – підтримки і розвитку

одиночного, особливого, своєрідного як потенціалу особистості; соціалізації – адаптації у соціальному середовищі і самореалізації особистості в ньому[1; 4]. Для більш ефективного освітнього процесу враховувати загальні та специфічні закономірності психофізіологічного розвитку, індивідуальні особливості поведінки, використовуючи різноманітні методи і прийоми, зокрема інтерактивні методи (акваріум, мозковий штурм, змінювані трійки), творчість за зразком, тренінгові вправи, прийоми саморегуляції тощо. Отже, індивідуалізація навчання – це система засобів, які використовуються на заняттях з основ здоров'я, яка сприяє усвідомленню учнем своїх сильних і слабких можливостей навчання, підтримці і розвитку самобутності з метою самостійного вибору власних смислів навчання. Індивідуалізація сприяє розвитку самосвідомості, самостійності й відповідальності.

Вважаємо, що індивідуалізація це індивідуально орієнтована допомога учням на уроках основ здоров'я в усвідомленні власних потреб, інтересів, цілей навчання. Під диференціацією розуміємо таку форму індивідуалізації, коли учні, подібні за певними індивідуальними особливостями, об'єднуються в групи для окремого навчання. У педагогічній літературі є два терміни: "зовнішня диференціація" і "внутрішня диференціація". Терміном "зовнішня диференціація" позначають таку організацію навчального процесу, за якої для задоволення різнобічних інтересів, здібностей і нахилів учнів створюються спеціальні диференційовані класи, школи. Термін "внутрішня диференціація" застосовують до такої організації навчального процесу, за якої розвиток індивідуальності здійснюється в умовах роботи вчителів у звичайних класах[1]. Проблема диференціації та індивідуалізації навчання зараз набуває нового соціального значення. Індивідуалізація передбачає виявлення особливих нахилів, здібностей учнів з метою розвитку талановитих дітей, та зменшення кількості неуспішних учнів. Диференціацію слід починати на уроках основ здоров'я вже у середній школі, оскільки здобувачі середньої освіти розуміють, що їм подобається. Слід зауважити, що застосування диференціації навчання стає особливо актуальним в умовах інклюзії.

Під диференціацією розуміють таку форму індивідуалізації, коли учні, схожі за певними індивідуальними особливостями, об'єднуються в групи для окремого навчання. Вчені пояснюють, що диференційоване навчання у контексті комплексної підготовки як вид навчання, організація якого відбувається за допомогою створення типологічних груп учнів, які отримують освіту на основі виявлення їхніх індивідуальних пізнавальних інтересів, психофізіологічних особливостей, навчальних можливостей, здібностей, нахилів чи інших відмінностей. У педагогічній літературі є два терміни: «зовнішня диференціація» і «внутрішня диференціація». Терміном «зовнішня диференціація» позначають таку організацію навчального процесу, за якої для задоволення різнобічних інтересів, здібностей і нахилів учнів створюються спеціальні диференційовані класи, школи. Термін «внутрішня диференціація» застосовують до такої організації навчального процесу, за якої розвиток індивідуальності здійснюється в умовах роботи вчителів у звичайних класах [1; 6]. Про важливість аналізу наукового поняття «диференціація» у педагогіці пишуть вчені С. Гончаренко, О. Бугайов, Д. Дейкун, І. Унт, М. Поленова та інші дослідники.

Ознаками індивідуалізації організації навчання вчені вважають оптимальну зайнятість учнів на уроці, посилену розумову напругу, пізнавальну діяльність, яка є складною і привабливою для всіх, індивідуально-типологічні групи, специфічний підхід до кожної групи, розвиток індивідуально-типологічних особливостей, завдання різного ступеня складності, тощо[1].

У психолого-педагогічній літературі існують різні підходи щодо тлумачення поняття «диференційоване навчання». Під диференційованим навчанням розуміють організаційну систему пізнавальної діяльності учнів, за якої групи учнів формуються за певною ознакою і навчання проводиться за різними навчальними планами і програмами з максимальним урахуванням індивідуальних особливостей учнів (С. Гончаренко, В. Володько, П. Дроб'язко, І. Якиманська та інші). Послідовно втілюючи на практиці диференційований та індивідуальний підхід, можна використовувати й такі режими роботи: клас –

учитель, група учнів – учитель, учень – учитель, що найдоцільніше на уроках з основ здоров'я закріплення, узагальнення й систематизації знань, умінь і навичок, щоб працювати із трансформованим текстом, тестами, зробити якісь вправи, дидактичні картки на теми: особиста гігієна, здоровий спосіб життя, правила першої допомоги. Такі режими роботи допомагають диференційовано й індивідуально активізувати мисленнєву діяльність здобувача середньої освіти залежно від етапу роботи та змісту навчального матеріалу з основ здоров'я й мети навчання[4; 6].

Висновки. Таким чином, аналізуючи різні аспекти вивчення поняття індивідуалізації та диференціації навчання, можна зробити висновки, що диференціація – це: по-перше, наявність відмінностей окремих груп цілого (структурна диференціація); по-друге, процес розділення цілого на типологічні групи за певною ознакою (функціональна диференціація). Індивідуалізацію навчання на уроках основ здоров'я ми розглядаємо як реалізацію індивідуального підходу до учня. Сутність індивідуального підходу у навчанні, який передбачає вміння ідентифікувати вроджені психофізіологічні особливості особистості та використовувати сукупність послідовних дій, спрямованих на досягнення очікуваного результату, орієнтуючись на різні типи особистості. Диференціацію навчання на уроках основ здоров'я ми розуміємо як реалізацію диференційованого підходу з урахуванням мотивації учня на здоровий спосіб життя. При цьому диференційований підхід у навчанні є необхідною умовою впровадження принципу індивідуального підходу через систему диференційованого навчання і спрямований на формування здоров'язбережувальної компетентності учня.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Унт И. Индивидуализация и дифференциация обучения. М., 1990, 192 с.
2. Наливайко О. О. Проблема диференційованого навчання учнів середніх загальноосвітніх закладів у вітчизняній теорії та практиці другої половини ХХ століття: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09. Харків, 2016. 224 с.
3. Хатунцева С. М. Формування у майбутніх учителів готовності до самовдосконалення у процесі індивідуалізації професійної підготовки : монографія. Харків, 2017. 432 с.
4. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002. – 528 с.
5. Трохова А. В. Становление индивидуального стиля деятельности будущих учителей. *Педагогика*. 2006. № 8. С. 63 – 71.
6. Успенська В. М. Здоров'язбергаюча компетентність учителя основ здоров'я як визначальна його професійної компетентності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2010. 1 (3). С. 442–452.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ СПОРТИВНОЙ КОМАНДЫ

Чекмарева Наталья Григорьевна

канд. наук по физ. воспитанию и спорту, доцент

Хаджинов Валерий Анастасьевич

канд. педагогических наук

доцент

Безденежных Сергей Васильевич

ст. преподаватель

Национальная металлургическая Академия Украины

г. Днепр

Аннотация. В статье показано что, психологический климат играет важную роль в успешном обучении и достижении высоких результатов профессиональной деятельности спортивной команды. Рассмотрены основные психологические проблемы, которые могут возникать между членами спортивных команд. Приведены факторы, обуславливающие совместимость членов команды, а также факторы, которые могут способствовать развитию психологического климата спортивной команды.

Ключевые слова: Психология спорта, спортивная команда, психологический климат, психологические проблемы, коллектив, тренер.

Актуальность работы. Главными целями психологии спорта является изучение психологических закономерностей формирования у спортсменов и команд спортивного мастерства и качеств, необходимых для участия в соревнованиях и достижение наилучшего результата, а также разработка психологически обоснованных методов тренировки и подготовки к соревнованиям [1]. Любая спортивная команда может столкнуться с

трудностями психологического климата на пути своего становления и будущих побед. Они возникают вследствие неоптимальных решений относительно тренировочной и соревновательной деятельности, комплектации несовместимых членов команды, их подготовки и т.д. Поэтому в нашей статье мы рассмотрим основные психологические проблемы, которые могут возникнуть между членами спортивной команды, их причины и сущность. Покажем основные стадии развития спортивного коллектива, факторы влияния на психологический климат в команде.

Методы исследования. В работе использовались общепринятые методы исследования, которые включали в себя изучение и обобщение литературных источников, анализ и синтез, индукцию и дедукцию.

Результаты исследования. Подобно любой малой группе, спортивная команда характеризуется межличностными отношениями ее членов. Эти отношения могут быть формально четко регламентированы контрактом с клубом или быть практически несущественными, например, в командах, которые создаются из игроков во время отдыха. Стоит выделить хотя бы три вида формальных отношений: жесткого членства, умеренно структурированного членства и свободного членства. Примером первого являются профессиональные команды, примером второго - школьные команды, примером третьего - команды из отдыхающих, группы случайных людей во время массовых культурных мероприятий.

С другой стороны, между членами команд могут быть неформальные, дружеские, товарищеские отношения и хорошее игровое понимание, которое выработано годами тренировок, и именно эти отношения будут составлять основу взаимодействия во время игры.

В данном случае критерием взаимодействия может быть проявление симпатий или антипатий, степень реализации субъективных, неформальных отношений, эмоционального переживания спортивных ситуаций [2].

Симпатия - это устойчивое одобрительное эмоциональное отношение и соответствующее поведение на основе совпадения взглядов, интересов, нравственных идеалов.

Антипатия - это стойкое неприязненное, неодобрительное эмоциональное отношение и соответствующее поведение на основе несовпадения взглядов, интересов, нравственных идеалов.

Специфика вида спорта или соревновательного упражнения может потребовать от участников соревнований или сотрудничества, внесения своего вклада в успех команды (как в стрельбе, метаниях, прыжках, эстафетах), или взаимодействия (как в баскетболе, хоккее, футболе, волейболе). При этом главным условием взаимодействия становится соответствующая степень организованности команды. Если для победы в лыжной эстафете достаточно проявить индивидуальное мастерство и желание успешного выступления всех членов команды, то для победы в большинстве спортивных игр или других видов соревнований в экипажах этих факторов может быть недостаточно. Для этого нужно овладеть приемами совместных действий. Во многих видах спорта возможен выбор между сотрудничеством и взаимодействием. Например, в теннисе, бадминтоне известно немало игроков, которые не могут похвастаться индивидуальными победами, но успешно выступают в парах, имеют победы над прославленными чемпионами в одиночных разрядах [3].

Каждый коллектив проходит несколько стадий развития – становление, наивысшая форма развития и угасание.

Во время становления в уже скомплектованной команде в результате селекции и мониторинга информации о поступках, взглядах, целях, личностных качествах членов команды формируются группы единомышленников со своей кооперативной системой ценностей и межличностных отношений.

Обычно наивысшая форма развития сопровождается общим подъемом настроения в момент успешного выступления, но длится она недолго.

Угасанию способствует общий спад напряженности, мобилизационной готовности, мотивации после окончания соревнований. В команде наблюдается

значительное снижение влияния психологического климата на эффективность тренировочной и соревновательной деятельности [4].

Часто все попытки тренера команды включить какого-либо игрока в определенное сочетание с другими игроками (игровое звено) становятся неуспешными, хотя в другом сочетании этот же игрок показывает хорошую слаженность и взаимопонимание с партнерами. В первом случае отсутствует, а во втором имеет место психологическая совместимость данного спортсмена с другими членами команды. Только при наличии такой сплоченности игрок может показать в совместной деятельности все свои положительные индивидуальные качества.

Совместимость членов спортивной команды обусловлена такими факторами:

1. Наличием у спортсменов функциональной совместимости, т. е. психологических и психофизиологических данных, облегчающих совместную игровую деятельность. Если два игрока выполняют совместное игровое действие (например, быструю комбинацию нападения в хоккее), однако у одного медленная реакция и неточная обработка информации, а другой реагирует быстро и с первого взгляда правильно оценивает ситуацию, возникшую в игре, такие игроки несовместимы, они не могут добиться успеха в совместных действиях: в них отсутствует нужная степень коммуникативности в выполнении совместных действий. Характер и особенность коммуникативных отношений участников группы должны соответствовать тем задачам и условиям, которые ставит перед ними данная спортивная деятельность. При этом нужно учитывать не только внутригрупповые функциональные связи, но и динамику их использования, а также характер информационной направленности - односторонний или взаимный. Функциональные (основанные на психофизиологической совместимости) взаимоотношения - главные в спортивной деятельности во взаимодействии игроков. Поэтому поиск адекватной функциональной структуры будущей деятельности при решении тактических задач и соответствующий подбор команды является необходимым

условием и залогом дальнейшего совершенствования спортивного мастерства команды.

2. Характером межличностных отношений, сложившихся между членами команды. Практика подтверждает, что довольно часто та или иная команда, которая уступает технико-тактическим мастерством другой, более сильной команде, добивается убедительной победы.

В таких случаях говорят, что команда выиграла за счет дружбы и моральной сплоченности ее членов. Система личностных взаимоотношений создает для спортсменов условия не только заинтересованности, но и удовольствие от пребывания в таком спортивном коллективе.

Дружба, сплоченность спортивного коллектива, без которых немислимы достижения в спорте определяются совместимостью в личностном аспекте (установки, чувства, привычки, направленность личности, моральные принципы и т.д.) [5].

Много тренеров, учитывая этот важный факт, добиваются высокой сыгранности команды учитывая не только игровые и психологические особенности спортсменов, но и их личностные качества.

В условиях современного развития спорта управление и руководство командой со стороны тренера невозможно без учета факторов совместимости членов команды. При этом различают психофизиологические и социально-психологические факторы совместимости.

Под психофизиологической совместимостью понимают соответствие людей по возрасту, уровню физического и сенсомоторного развития, по степени подготовки, тренированности, по проявлению основных свойств нервной системы и т.д.

Следовательно, психофизиологическая совместимость зависит от многих факторов: это и чисто физические и физиологические особенности (рост, сила, выносливость, здоровье и др.), это и особенности процессов восприятия, мышления, внимания, памяти, эмоций и т.д.

Социально-психологическая совместимость основывается на общих целях, интересах и установках членов спортивного коллектива, единстве ценностных ориентаций и направленности личности членов коллектива, на особенности социального типа поведения, отношении к выполняемой работе, к товарищам по команде и т.д. [6].

Проанализировав выше изложенное, можно сказать, что для благоприятного развития психологического климата спортивной команды присущи: групповая сплоченность, высокий уровень профессиональной подготовленности игроков, своевременность решения конфликтных ситуаций в коллективе, дружеские отношения между тренером и членами спортивной команды, коллективное обсуждение вариантов важнейших решений, критика и самокритика, распределения вознаграждений за профессиональные достижения и др.

Для неблагоприятного психологического климата коллектива присущи: опоздание или отсутствие на тренировках, неточное выполнение указаний тренера, частые нарушения дисциплины, конфликты между членами команды и нежелание их решения, слабая активность при обсуждении специальных вопросов относительно командной деятельности.

Таким образом, психологический климат играет важную роль в успешном обучении и достижении высоких результатов профессиональной деятельности спортивной команды.

Выводы. Благодаря проведенному анализу научной и специальной литературы по теме статьи нами рассмотрены основные психологические проблемы, которые могут возникать между членами спортивных команд, приведены факторы, обуславливающие совместимость членов команды, а также факторы, которые могут способствовать развитию психологического климата спортивной команды.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Воронова В. І. Психологія спорту : навч. посібник / В. І. Воронова. – К.: Олімпійська література, 2007. – 298 с.
2. Ложкін Г. В. Психологічний клімат спортивної команди: навч.-метод. посібник для студентів інституту фіз. вих. і спорту. / Г. В. Ложкін, А. І. Драчук, В. М. Костюкевич, С. С. Бринзак. – Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2006. – 113 с.
3. Волкова І. П. Практикум зі спортивної психології / І. П. Волкова. – Питер, 2002. – 228 с.
4. Ложкин Г. В. Психологический климат трудового коллектива / Г. В. Ложкин. – К.: Знание, 1998. – 48 с.
5. Родіонов А. В. Психологія фізичного виховання і спорту: підручник для вузів / А. В. Родіонов. – М.: Академічний проект; Фонд «Світ», 2004. – 576 с.
6. Ложкин Г. В. Интерперсональные конфликты в спортивной команде / Г. В. Ложкін // Человек в мире спорта: новые идеи, технологии, перспективы. – М.: РГАФК, 2000. – С. 379-381.

СУЧАСНІ ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Чуйко Каріна Анатоліївна
вчителька початкових класів
Білгород-Дністровського КЗ
НВК ім. С.О. Морозової

Глобалізація, швидка зміна технологій, утвердження пріоритетів сталого розвитку суспільства зумовлюють зростання ролі сучасної освіти, яка набуває характеристик рівності, загальності та доступності. Потребою сьогодення є розвиток людини як всебічно розвиненої особистості, яка є найвищою цінністю суспільства.

Усвідомлюючи, що саме з дитинства починається формування особистості, організація інклюзивного навчання є викликом сьогодення на державному рівні для соціально-педагогічної площини, як фактор забезпечення права дитини на освіту, повноцінного розвитку та життя.

Реалізація державної політики в галузі загальної середньої, корекційної та інклюзивної освіти може бути реалізованою шляхом розроблення та впровадження сучасних науково-методичних, психолого-педагогічних досягнень, інноваційних технологій навчання, забезпечення умов інноваційного розвитку національної системи інклюзивної освіти, а також забезпечення якісних умов рівного доступу особистості з особливим освітніми потребами до всіх видів освіти. [6]

Сьогодні інклюзивна освіта є однією з фундаментальних засад розвитку освіти, а також філософією розуміння участі людини в житті суспільства, що в свою чергу підвищує науковий та психолого-педагогічний інтерес до цієї проблеми.

Активними науковими дослідниками теорії і практики діяльнісного підходу у вивченні особистості в умовах інклюзивної освіти є Виготський Л.,

Леонтьєв О., Максименко С., Кондаков М. , також освіту осіб з психофізичними порушеннями досліджували Бондар В., Сак Т., Миронова С., Засенко В. та інші. Теоретичною основою методології інноваційних технологій є дослідження сучасних педагогів В. Безпалька, Б. Лихачова, М. Кларина, В. Монахома, Г. Селевка. [4]

Під впливом змін у поколіннях, змінюються і підходи у педагогіці. Так, для якісного освітнього процесу в умовах інклюзивного навчання рекомендовано використовувати методи особистісно-зорієнтованого навчання, диференційованого, кооперативного навчання, а також традиційно-інтенсивного. [2, 4] Також, в залежності від потенційних можливостей та пізнавальної сфери здобувачів освіти використовуються педагогічні технології проєктної діяльності, групового навчання, сучасні прийоми візуалізації, арт-терапевтичні техніки. [1]

З метою забезпечення можливості навчання за індивідуальною освітньою траєкторією, застосовується теорія множинного інтелекту американського психолога Говарда Гарднера, як один з можливих способів індивідуалізації освітнього процесу. [3]

З наукових праць Говарда Гарднера відомо, що людина має не єдиний «загальний інтелект», а низку інтелектуальних здібностей:

- 1) вербально-лінгвістичний інтелект;
- 2) логіко-математичний інтелект;
- 3) візуально-просторовий інтелект;
- 4) кінестетичний інтелект;
- 5) міжособистісний інтелект;
- 6) внутрішньо-особистісний інтелект;
- 7) музичний інтелект;
- 8) натуралістичний інтелект;
- 9) екзистентичний інтелект;

Варто зазначити, що не існує такого учня, який належить до певного типу мислення. У кожному здобувачеві освіти є частина кожного типу мислення, але

в той е час існує й домінуючий тип сприйняття, з урахуванням якого вчитель використовує відповідний стиль навчання: візуальний, аудіальний, кінестетичний, дигітальний.

Здійснений нами аналіз психолого-педагогічної, науково-методичної літератури з проблеми дозволив сформувані певні підходи до навчання. Освітній процес є складним, адже у кожного його учасника є свій унікальний стиль, проте вважаємо, що під час візуального типу навчання доречно застосовувати плакати, фліпчарти, пропонувати учням робити письмові помітки. Акцентувати увагу на різні варіації голосу, відображаючи ритм мови, найкраще при аудіальному стилі. Також варто використовувати аудіоматеріали та давати учням такі завдання, де вони промовлятимуть власні дії, що також поліпшить концентрацію уваги дитини. Часті перерви, руханки, експерименти, використання макетів буде доречним при кінестетичному стилі навчання, із залученням до практичної діяльності. Особливим типом сприйняття є дигітальний, характерний здебільшого для старшокласників. Варто зазначити, що для дигітального стилю доречним буде використання сучасних комп'ютерних програм і технологій, гаджетів, методу перевернутого уроку та інше, адже для учнів із таким типом сприйняття матеріалу важливим є функціональність навчального матеріалу, в той час, як взаємодія з іншими учасниками освітнього процесу не є пріоритетом.

Таким чином робимо висновок, що доречно дібрані методи та прийоми роботи, стилі навчання та навчальний матеріал допоможуть учневі задіяти відповідні когнітивні процеси під час виконання завдань, а також сприятиме розвитку пізнавальних процесів.

Інновації в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами передбачають розробку та впровадження нових форм, методів та засобів підвищення ефективності застосування інноваційних технологій та побудови шляхів їх реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головка В., Ночовка В., Тимошук О. Організація інклюзивного навчання у школі: навч.-метод. посіб./ В. Головка, В. Ночовка, О. Тимошук. – К: «Шкільний світ», 2014 – 128 с.
2. Данілавичутє Е. А., Літовченко С. В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. – К.: ВГ «А.С.К.», 2012 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slideshare.net/helenpisna/ss-60607536>
3. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія/А. А. Колупаєва. – К.: «Самміт-Книга», 2009 – 272 с.4.
4. Миронова С.П. Педагогіка інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник / С. П. Миронова. Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, 2016 – 164 с.
5. Найда Ю., Маланчій В., Малікова О., Солнцева О., Софій Н. Інклюзивне навчання у закладах загальної середньої освіти: керівництво для тренера: навчально-методичний посібник. К., 2018 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://posibnyk.nus.org.ua/wp-content/uploads/HANDOUT-for-trainers_TOTSept-2018_corrected-final1-new.pdf
6. Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики: тези доповідей ХІХ міжнародної науково-практичної конференції. К., 2019 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Electronni_naukovi_vidannya/Inkljuzivne_osvitn_ser_edovische/2019_19_1.pdf

ПРОЄКТУВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН НА ОСНОВІ МЕТОДУ ЗГОРНУТИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СТРУКТУР

Шевченко Інна Юріївна

доктор економічних наук, доцент

завідувач кафедри економіки і підприємництва

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

м. Харків, Україна

Анотація: У статті виявлено особливості й окреслено перспективи вдосконалення процедури проєктування навчальних дисциплін на основі методу згорнутих інформаційних структур у закладах вищої освіти України в умовах впровадження європейської кредитно-трансферної системи (ECTS).

Ключові слова: навчальна дисципліна, метод згорнутих інформаційних структур, навчальна автономія, дистанційне навчання, змішане навчання

Системною складовою технологій відкритих систем навчання в умовах впровадження європейської кредитно-трансферної системи (ECTS) є *метод згорнутих інформаційних структур*. Технології навчання, засновані на методі згорнутих інформаційних структур, дозволяють зафіксувати в навчальному матеріалі його базову, обов'язкову частину і рівень поглибленого вивчення, пов'язаний із розвитком у здобувачів вищої освіти здібностей і схильностей [1].

Метою статті є виявлення особливостей і окреслення перспектив удосконалення процедури проєктування навчальних дисциплін на основі методу згорнутих інформаційних структур у закладах вищої освіти України.

Відповідно до методу згорнутих інформаційних структур системними модулями навчальної дисципліни є базовий модуль, основний модуль і розширений модуль [1].

Базовий системний модуль реалізується через розроблення робочої програми та/або силабусу навчальної дисципліни, конспекту лекцій, завдань до практичних занять і методичних вказівок до їх виконання, завдань для поточного та підсумкового контролю знань здобувачів вищої освіти.

Розширений системний модуль передбачає самостійну роботу здобувачів вищої освіти з літературою, виконання ними самостійних і контрольних завдань, у тому числі завдань пошуково-дослідницького характеру.

У сучасних умовах суттєвій трансформації піддається основний системний модуль, оскільки наразі державними стандартами вищої освіти вже не закріплюється перелік нормативних навчальних дисциплін за спеціальностями і, відповідно, не висувається обов'язкових вимог до обсягу та тематичного змісту навчальних дисциплін. Це створює: з однієї сторони, можливість для здобувачів вищої освіти отримати різні варіації викладання навчальної дисципліни в різних ЗВО; з іншої сторони – ризики помилкового виключення фундаментальних тем навчальної дисципліни з робочої програми внаслідок намагань викладачів створити унікальний навчальний контент.

При проєктуванні та викладанні навчальної дисципліни на основі методу згорнутих інформаційних структур важливо:

– реалізовувати авторський підхід, де це можливо і доцільно, тобто не бездумно копіювати матеріали підручників і навчальних посібників, а здійснювати їх аналіз, компіляцію, доопрацювання. Ретельна робота над навчальним матеріалом робить викладача впевненим і готовим до будь-яких питань. Здобувачі вищої освіти краще сприймають навчальний матеріал, коли він доноситься впевнено;

– структурувати навчальний матеріал таким чином, щоб не лише забезпечити логічну послідовність вивчення дисципліни, а й необхідність звернутися до попередньо вивченого матеріалу для засвоєння нового;

– за можливості не виносити на самостійне вивчення найбільш важливі положення навчальної дисципліни. Завдання для самостійної роботи мають

носити творчо-дискусійний характер, щоб їх виконання було неможливе лише шляхом копіювання інформації з літератури чи Інтернет-джерел;

- наводити приклади та цікаві факти. Слід чергувати під час лекції теоретичний матеріал з наданням практичної інформації;

- підтримувати діалог зі слухачами. Навіть під час лекції періодично питати думку студентів щодо положень лекційного матеріалу. Такий формат дозволить не лише урізноманітнити навчальний процес, а й буде сприяти концентрації уваги здобувачів вищої освіти на лекційному матеріалі. Під час проведення практичних занять потрібно постійно контролювати хід виконання студентами завдань задля раннього діагностування проблем засвоєння матеріалу та мінімізації помилок;

- використовувати презентації, роздатковий матеріал, навчальні відео. Сьогодні багато говорять про переважання кліпового типу мислення у сучасних здобувачів вищої освіти, коли студенти не можуть довго зосереджувати увагу на теоретичному матеріалі. Тому слід обов'язково використовувати графічні елементи при викладенні теоретичних положень дисципліни;

- надавати здобувачам вищої освіти можливість вибору: форми навчання – очної, дистанційної чи змішаної; навчальних дисциплін; викладачів.

Якщо раніше дистанційна форма навчання розглядалася скоріше як виключення, то пандемічне сьогодні робить дистанційну та змішану форми навчання практично рівнозначними очній формі. До того ж здобувачі вищої освіти, особливо на старших курсах, починають працевлаштовуватися та вже не мають змоги відвідувати всі заняття. В умовах цифротизації суспільних відносин склалася дещо парадоксальна ситуація, коли здобувачі вищої освіти є більш обізнаними щодо інформаційних технологій, а ніж викладачі. Така ситуація потребує від викладачів постійного підвищення цифрової грамотності для того, щоб відповідати новітнім вимогам до сучасного педагога. Сучасна студентська молодь практично не випускає з рук телефонів, що актуалізує їх застосування для навчання. Вже типовою є ситуація створення груп в популярних месенджерах для обговорення організаційних питань навчального

процесу. Важливим є забезпечення зручного доступу здобувачів вищої освіти з телефону до інформаційних навчальних ресурсів, бібліотечних фондів, дистанційних курсів, електронних курсів-ресурсів, відео-записів лекцій тощо. Для проведення онлайн-занять слід віддавати перевагу платформам, до яких можна підключитися в будь-який час з телефону. Практичні заняття рекомендується проводити в комп'ютерних класах, а прикладні завдання для самостійної роботи розробляти таким чином, щоб їх виконання передбачало використання спеціального програмного забезпечення. У той же час повсякчасна інформатизація навчального процесу має й зворотню сторону: стрімке оцифрування навчальних матеріалів призведе до поступового витіснення друкованих джерел і, як наслідок, – втрати важливих навичок роботи з друкованими матеріалами.

Метод згорнутих інформаційних структур передбачає активну участь здобувачів вищої освіти у формуванні власного індивідуального навчального плану, зокрема вибору навчальних дисциплін із запропонованого ЗВО переліку. Сьогодні студенти закладів вищої освіти України мають можливість вибору лише деяких навчальних дисциплін за принципом «один з двох», що є достатньо обмеженим рівнем навчальної автономії. Для забезпечення більш широкого вибору навчальних дисциплін НАЗЯВО наразі пропонує створювати єдину базу вибіркового вибору дисциплін в цілому по вишу. Але це є доцільним лише при уніфікованій спеціалізації закладу вищої освіти: наприклад, університет є економічним, відповідно, вивчення будь-якої навчальної дисципліни в ньому може бути корисним для майбутнього фахівця-економіста. Але якщо, наприклад, університет є технічним, то в цьому випадку майбутньому фахівцеві-економісту можуть бути запропоновані на вибір безліч навчальних дисциплін, які жодним чином не стосуються його майбутньої професійної діяльності. Звичайно, це не має сенсу.

Також відкритим залишається питання надання здобувачам вищої освіти можливості вибору не лише навчальних дисциплін, а й викладачів, що є

світовою практикою та стимулює педагогічних працівників до вдосконалення навчального матеріалу і підвищення педагогічної майстерності;

– реалізовувати комплексний підхід при проведенні поточного та підсумкового контролю. Не слід формувати завдання за популярним шаблоном «теоретичні питання + задача». Слід уникати завдань, які передбачають викладення студентом теоретичних положень, оскільки оцінювання виконання таких завдань завжди суб'єктивне. Інколи викладачі занижують бали за відповіді на теоретичні питання тому, що вони написані не «науковою» мовою, не таким чином, як написано в конспекті лекцій. Інколи – навпаки, причиною зниження оцінки є формулювання студентом думок повністю у відповідності до положень лекційного матеріалу, що наводить на думку про те, що студент «завчив» матеріал або взагалі «списав». Більш доцільно використовувати систему тестових завдань, оцінювання відповідей на які забезпечує більший рівень об'єктивності. Також цікавим є формат завдань, де здобувачі вищої освіти мають дати відповідь «так/ні» або визначити відповідність понять, тощо.

Безперечно, одноманітний і формалізований навчальний процес не може бути ефективним. Але справжнім завданням педагога є досягнення оптимального співвідношення традиційних і новітніх технологій навчання, зокрема, поєднання теорії та практики, очних занять і дистанційного навчання. Інформатизація та цифротизація – це вимоги сучасності, але вони мають доповнювати та розвивати, а не витіснити традиційні методи навчання, які довели свою ефективність на прикладі багатьох поколінь успішних фахівців.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Клокар О.О. Формування основних засад функціонування модульних освітніх технологій в закладах вищої освіти в контексті розвитку відкритих систем навчання. URL: <https://vseosvita.ua/course/formuvannia-osnovnykh-zasad-funktsionuvannia-modulnykh-osvitnikh-tekhnologii-v-zakladakh-vyshchoi-osvity-v-konteksti-rozvytku-vidkrytykh-system-navchannia-89.html>

УДК: 1751

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ УЖИВАННЯ КОНЦЕПТУ «VINO» В СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Шехавцова Поліна Михайлівна

Студентка 2-го курсу

ДЗ «Луганський національний університет

імені Тараса Шевченка»

м. Старобільськ, Україна

Анотація: У даній статті розглянуто семантику мовних і мовленнєвих одиниць, що репрезентують концепт «vino» в іспанській мові й групуються довкола перцептивних, семантичних компонентів його втілення; а також понятійний зміст концепту «vino». Метою даного дослідження було вивчення концепту «vino» як етноспецифічного та національно-значущого для іспанської мовної свідомості; лінгвокультурологічний опис засобів вербалізації згаданого концепту.

Ключові слова: поняття «концепт», «vino» (вино), мовні засоби, класифікація, іспанська культура.

На сьогоднішній день величезна кількість робіт різних науковців та лінгвістів присвячена тлумаченню поняття «концепт». Дійсно, спільним початком у розумінні концепту є те, що він сприймається як комплексне, багатовимірне соціопсихічне утворення, яке співвідноситься як з колективною, так і з індивідуальною свідомістю [1]. Саме термін «концепт», його сутність та структура найчастіше розглядається у двох напрямках – лінгвокультурологічному (Ю. Апресян, Н. Арутюнова, Ю. Степанов, В. Жайворонок, В. Кононенко, Р. Кись, В. Карасик, Г. Слишкін, С. Воркачов, В. Маслова, В. Колесов, А. Вежбицька, С. Бартмінський) та семантико-

когнітивному (З. Попова, О. Кубрякова, Й. Стернін, І. Голубовська, О. Бабушкін, М. Болдирєв, О. Лукашевич, Є. Рахіліна, Г. Бикова).

Головна мета першого підходу передбачає дослідження дискурсу (мовлення) у зв'язку з культурою (матеріальною, духовною) народу, що дозволяє виявити культурну значущість фрагмента позамовної дійсності, а відтак – національні особливості. Основний зміст другого, семантико-когнітивного напрямку, полягає в дослідженні кореляції семантичного простору з концептосферою народу, яка є інформаційною базою його свідомості й мислення, менталітету взагалі [2, с. 9]. На думку О. С. Кубрякової, термін «концепт» має парасолькову структуру, оскільки він слугує «покриттям» предметних областей декількох наукових напрямків: першопочатково, когнітивної психології та когнітивної лінгвістики, що займаються проблемами мислення та пізнання, зберігання та переробки інформації [3, с. 90-94]. Також слід відзначити, багато вчених погоджуються, що концепт являє собою не чітко структуровану організацію, а є польовим утворенням, в якому існує базовий шар, представлений певним чуттєвим образом, який формується на рівні універсально-предметного коду свідомості (Й. А. Стернін).

Дослідження концепту «vino» (вино) передбачає опис значень усіх слів і виразів, що слугують його вербалізації в іспанській мові, а також систематизацію та впорядкування уривку мовної системи, що репрезентує даний концепт. Ключовою вербалізацією аналізованого концепту виступає його ім'я, тобто лексема «vino». Розгляду підпадає її етимологія та сполучуваність (як регулярна, у складі стійких виразів, так і метафорична). Поява згаданого поняття в іспанській літературній мові видається досить давньою [4]: вже в першій Книзі Біблії, Буття, де розписане перше застілля: «Той, кого спіймав Ной (Буття 9, 20-21)»: *“Noé, labrador, comenzó a plantar viña, y bebiendo del vino, se embriagó, y desnudose en medio de la tienda...”*.

Значущість культури вина для іспанської нації не викликає сумнівів, про що свідчить, зокрема, потрапляння стійких виразів, які є актуалізаторами концепту «vino», до найуживаніших крилатих фраз, що їх використовують носії

іспанської мови. У якості прикладу можна навести прислів'я *“El vino sobrante es para el ayudante”* [5], маючи дослівний переклад «Залишки вина — для помічника», але використовуючи цей вираз у буденності, іспанці мають на увазі: «Досить багато людей змушені користатися тим, що інші залишають, щоб вижити». Цей вислів став дуже популярним виразом у колі іспанської спільноти. Значення цього крилатого вислову залишалось незмінним протягом тривалого періоду його вживання. Варто відзначити, що цей вираз має достатньо давнє коріння в іспанській мовній культурі. Дата його появи не є достеменно відомою, але вочевидь з'явилося в ХХVII сторіччі, написане Фернан Кабальєро, псевдонім Сесілії Бьоль де Фабєр-і-Лареа (1796 - 1877), – видатною іспанською письменницею та фольклористкою, творчість якої відрізняється захистом традиційних чеснот, монархії та католицизму.

Як висновок, слід відзначити, що з погляду тематики концепти утворюють, наприклад, емоційну, освітню, текстову та інші концептосфери. Наявність концептів у мові кожного народу привертає особливу увагу, тому що розуміння концептів може допомогти у вивченні культури самого народу, його історії, традицій і менталітету. Концепт «vino» в іспанському лінгвокультурному контексті представляє собою складну структуру, що має множинне та варіативне мовне втілення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шишкіна С. О. Лингвокультурная и когнитивная репрезентация концепта «интерес» в русском и английском языках: Автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.01 / С.О. Шишкіна. – Тюмень, 2007. – 21 с.
2. Кубрякова Е. С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики // Вопр. когнитив. лингвистики. – 2004 – № 1. – С. 9-16., с. 9
3. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова и др. – М.: филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.

4. EI VINO EN LA LITERATURA, XABIER AÑOVEROS TRIAS DE BES [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://raed.academy/wp-content/uploads/2019/06/El-vino-en-la-literatura-Xabier-A%C3%B1overos.pdf>

5. Raiz, Mónica Gail, 15.02.2018 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vinorama.es/magazine/102-frases-sobre-el-vino-2-citas-de-personajes-c%C3%A9lebres-de-la-historia-contempor%C3%A1neas>

ДОБА РУЇНИ В РОМАНІ П.КУЛІША «ЧОРНА РАДА»

Юрченко Олена Михайлівна

Учитель української мови і літератури

Харківська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів №62

Харківської міської ради Харківської області

м. Харків, Україна

Анотація: у статті досліджено погляд письменника на перспективи розвитку України крізь призму трагічних подій доби Руїни, висвітлених ним у романі «Чорна рада», ставлення до козацтва й гетьманства, судження письменника щодо перспектив української державності.

Ключові слова: Пантелеймон Куліш, Руїна, Чорна рада, козацтво, гетьманство, державність, історичний роман, волтер-скотівське відображення, культуротворча альтернатива, Козацька революція, автономна козацька держава, ідилія, поетика роману, мовообраз

Пантелеймон Олександрович Куліш – видатний поет і прозаїк, драматург і перекладач, критик і публіцист, історик і етнограф, мовознавець і культурний діяч. В історію української літератури Куліш увійшов насамперед як автор першого українського соціально-історичного роману «Чорна рада. Хроніка 1663 року».

Після Шевченка це був другий такий голос правди, голос захисту цієї правди. Але постать цього, безсумнівно, талановитого представника української культури і літератури зокрема, досить суперечлива. Панько Куліш – «це обдарована особа, неповторна і трагічна, навіть трагікомічна, народник без народу, стиліст без еліти, літератор без літератури, політик без політичного діяння» [1, с.47].

Дослідженням людських і творчих пошуків Пантелеймона Олександровича займалася чимала кількість українських і зарубіжних літературних критиків і науковців. Серед них можна назвати Сергія Єфремова, Євгенія Нахліка, Миколу Зерова, Соломію Павличко, Ольгу Слоньовську, Миколу Жулинського, Олеся Гончара.

За життя Пантелеймон Куліш викликав дуже суперечливі оцінки своєї діяльності і творчості зокрема, але, як зазначав вдумливий дослідник і зазвичай опонент Куліша Іван Франко: «В історії нашого духового розвою займе він завсіди дуже високе місце. Великі хиби його особистої вдачі і його світогляду, котрі нині в наших очах майже рівноважать його заслуги, з часом в очах поточності значно зменшаться, а зате великі його заслуги визначаться виразніше» [2, с.164].

Розвідка погляду письменника на перспективи розвитку України крізь призму трагічних подій доби Руїни, висвітлених ним у романі «Чорна рада», є безумовно не тільки цікавим процесом, але й зберігає надзвичайну актуальність з огляду на останні події в політичному житті країни.

Нашою метою було – дослідити громадянську позицію Пантелеймона Куліша, його погляд на розвиток історичних подій Доби Руїни, ставлення до козацтва і гетьманства, судження письменника щодо перспектив української державності.

Пошук відповідей передбачав розв'язання таких завдань:

- простежити шляхи становлення історичного роману, особливості його розвитку на тлі національних умов;
- виявити витоки формування громадянської позиції П. Куліша;
- охарактеризувати погляди письменника на процеси часів Руїни, його бачення виходу з непростой ситуації в країні;
- порівняти позицію письменника щодо козащини з позицією його сучасників-істориків, письменників, а також із сучасними точками зору на це питання;

- прокоментувати ставлення Пантелеймона Куліша до січовиків в аспекті формування української державності і сьогоденних політичних проблем нашої країни;

- виявити особливості поетики твору П.Куліша.

Об'єктом дослідження став роман Пантелеймона Куліша «Чорна рада».

Предметом дослідження було співвідношення “двох правд” – історичної та художньої, особливості авторської інтерпретації в зображенні Доби Руїни.

Було розглянуто роман П.Куліша «Чорна рада» в контексті розвитку жанру історичного роману. Було простежено шлях становлення жанру історичного роману й особливості еволюції роману в національних умовах. Слід наголосити, що історичний роман виявився одним із найжиттєздатніших жанрів у рамках романного виду. Одну з причин його життєвості ми вбачаємо в здатності змінюватись, яка пов'язана із тематичністю як основною прикметою історичного роману та відносною свободою у виборі елементів структури.

Український роман як естетичний феномен характеризує шляхи розвитку вітчизняного письменства, його самобутність, інтегрованість у світову літературу. Самим фактом свого існування український роман заперечує псевдоверсії, що українська література другої половини ХІХ ст. не доросла до цього жанру чи й взагалі його не мала.

Суттєво те, що український роман, запізнившись у своєму становленні, інтенсивно подолав ті етапи, якими раніше і протягом тривалішого часу пройшли інші європейські літератури.

У «Чорній раді» Куліш дотримується волтер-скотівського відображення подій, тобто в основі сюжету – вигаданий герой, історично конкретні особи висунуті на другий план. На Кулішеве переконання, у художньо-історичному творі оповідачеві необхідно дивитися на речі очима тодішнього суспільства. Тим часом у «Чорній раді» художньо виражено й авторські філософсько-історичні погляди.

Нами також було досліджено авторську інтерпретацію Доби Руїни.

По-перше, було проаналізовано причини виникнення цього історичного періоду так званого національного “самогубства“ України.

По-друге, було розглянуто витoki формування світогляду письменника. Основу філософських поглядів Пантелеймона Куліша складав своєрідний синтез релігійних, просвітницьких, романтичних і згодом позитивістських уявлень.

І сьогодні залишається актуальним висновок Куліша: що радикальніша збройна революція, то більше вона може викликати до активного суспільного – чи радше антисуспільного – діяння темну юрбу, породити варварські акції, сваволю і терор, спрофанувавши високу мету, врешті-решт підмінити демократичний ідеал тоталітарним режимом, створити загрозу здобуткам цивілізації та культури.

Заповітною мрією Куліша було створення самостійної української держави, відновлення її шляхом духовного, культурного відродження українців. Національний ідеал Куліша: вільний самобутній розвиток «українського народу», «української нації», «українського духу по закону Божому, по закону Природи», згідно з «нашим національним правом, великим правом на своє життя», «даним Природою кожному народові», «во ім'я рідного слова і самостійного світогляду», власне «українського світогляду» [3, с.181].

Такий підхід, пов'язаний із допусканням еволюційної, культуротворчої альтернативи руйнівній Козацькій революції, зберігає й сьогодні свою наукову актуальність і перспективність.

Історично правдиво змалювавши соціальні та міжнаціональні відносини, Куліш дав їм суб'єктивне тлумачення. Розмаїтість позицій персонажів відбиває Кулішеві уявлення про різні суспільно-політичні орієнтації, моральні переконання та життєві цінності. Кожен персонаж несе «свою правду» (станову, національну, моральну, психологічну, вікову). Сомко і Шрам виборюють українську автономну козацьку державу. Ідеалом Божого чоловіка (кобзаря) є індивідуальна моральна чистота, духовне самовдосконалення. Життєве кредо курінного отамана Кирила Тура – ірраціональне життя за

незвіданими законами серця; у старого запорожця Пугача – соціальна рівність, демократична козацька республіка, знищення форми приватної власності, утілення в життя соціально-визвольного призначення Запорозької Січі. Пан Черевань воліє заможного хутірною життя, повного всіляких утіх і насолод, а Петро й Леся мріють про сімейну ідилію.

Центральним у «Чорній раді» є конфлікт, який став наскрізним у Кулішевій творчості, - «між державобудівничим і руїницьким первнями в українській історії» [4, с.120]. У виснажливій боротьбі цих двох сил – державо-й культуротворчої та руїницької – і вбачає письменник трагедію України.

Не можна залишити без уваги й особливості поетики роману П.Куліша «Чорна рада».

Досліджуючи поетику роману «Чорна Рада», ми помітили, що Куліш часто використовує історизми та архаїзми, створює загальний мовний колорит давньої епохи через вживання відповідних зворотів, сполучників, добір синонімів із старокнижної мови, стереотипні епітетні словосполучення, структури з інверсійним порядком слів. Як мовообраз історичної доби постають синонімічні ряди до слів: *лихоліття, час, година, хвиля, руїна*. Широка епітетна сполучуваність характерна для слів *час, година, хвиля*. Наприклад: *час – смутний, небезпечний, неспокійний, тривожний, недобрий, тяжкий, поганий, каламутний, бурливий; година – скрутна, страшна, похмурна, нещаслива, лиха, крута; хвиля – важка, найтяжча*. Історичний колорит створюється використанням військової лексики. Це загальні назви воїнів: *козак, запорожець, низовець, січовик, лицар*; назви військових звань, чинів, посад: *гетьман, полковник, ватажок, сотник, отаман, старшина, писар*; назви представників окремих військових загонів: *обозний, кошовий, курінний, осавул*; назви воїнів, які виконували певну військову службу чи додатковий обов'язок або певний вид роботи при війську: *хорунжий, бунчуковий, дозорець, гармаш, могильник, драбинник, сурмач*. Уособлення: *Чесна панна шаблюка*. Порівняння: “Свари та чвари, і вже гетьманською булавою почали гратись, мов ципком” (Куліш) [5, с.12].

Дослідивши низку питань, ми дійшли таких висновків:

- Досить пізніє виникнення українського роману в контексті світової романістики дало йому шанс достойно реалізувати і врахувати попередній досвід, що зокрема виявилось у відсутності “чистого” жанру і в існуванні жанрових сплавів.

- Роман Куліша «Чорна рада» є оригінальним синтезом жанрових ознак художньо-історичної хроніки (послідовне зображення історичних подій) та волтер-скотівського роману, всупереч канонам якого вияскравлено осюжетнену історичну канву і натомість явно блідіше подано лінію вигаданої приватної особи.

- Автор, з одного боку, поетизує Запорозжя, що «споконвіку було серцем українським», де «воля ніколи не вмирала, давні звичаї ніколи не забувались», а з іншого – зображує запорозький військовий уклад як вибухонебезпечне явище, загрозове для громадянського миру та формування гетьманської держави.

- Деідеалізація Кулішем козаччини є цілком свідомою, ним започаткований критичний погляд на історичне минуле України а, отже, й на стереотипні уявлення, які побутували серед тогочасної громади.

- Автор мав за мету показати українське суспільство на тому етапі, коли настав спад у героїчному піднесенні, коли розпалювалися чвари за гетьманську булаву, а козацька старшина у більшості своїй, збагатившись за часів війни, збайдужіла до потреб батьківщини, коли Україні бракувало єдності.

- На відміну від Шевченка, який обстоював ідею бунтарства, неминучої розплати за знущання над простолюдом, Куліш застерігав від кровопролиття, нагадуючи про Велику Руїну, яка відкинула Україну назад у культурному і державному становленні. Куліш вважав, що «кривавим манівцем до щастя не дійти», а треба «на культурну путь Владимирську» вертатися.

- Актуальним з точки зору сьогодення є той факт, що П.О. Куліш дбав про консолідацію національних сил, великого значення надавав народним національним устоям, боявся їх руйнації в кровопролиттях і пожежах, високо підносив поетичну творчість свого народу, прагнув його освіти і добробуту.

- Функцію композиційного стрижня роману виконує хронотип дороги. Дорога символізує рушник української долі.

- Куліш створив свою модифікацію волтер-скотівського роману, яка проти творів шотландського романтика позначена більшою ідеологізацією та філософічністю і в якій стрижневим є не концентричний, а хронікальний тип сюжету.

- Саме з «Чорної ради» починається історичний романний ряд в українському письменстві, вихід прози за межі селянської тематики, утвердження романтизму, зародження аналітичного реалізму в прозі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шерех Ю.В. З філософської сповіді //Слово і час. – 1993. – № 10. – С. 46-50
2. Франко І.Я. Зібрання творів: У 50т. – К., 1981. – Т.41. – С. 164
3. Червоний шлях. – 1925. – № 8. – С.181.
4. Нахлік Є.К. Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель: Наукова монографія: У 2 т. /НАН України. Львівське відділення Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка. Серія «Літературознавчі студії». Випуск 11/12; Міжнародний фонд Пантелеймона Куліша. – К.: Український письменник, 2007 – Т2: Світогляд і творчість Пантелеймона Куліша. – Випуск 12. – 462с.
5. Куліш П. Твори. – Х., 1931. – Т. 3. – 408с.

ДОЗВІЛЛЯ МОЛОДІ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Яцула Тетяна Володимирівна

доктор пед.наук, професор
Херсонський державний університет
м. Херсон, Україна

Анотація Серед чинників, що впливають на якість життєдіяльності молоді важливе значення має її дозвілля. Дозвіллева діяльність може не тільки розвивати особистість, а й руйнувати її. Важливим фактором вибору змісту, форм вільного часу є ставлення людини до нього як цінності буття.

Особливостями дозвілля на сучасному етапі є соціальна й матеріально-фінансова диференціація серед населення, що веде до появи груп, яким недоступні цілі галузі культури масового характеру (кіно, театр, концерти популярних артистів, новинки літератури). І це призводить до відходу цих груп що соціально у неорганізоване спілкування, яке може мати соціально небезпечний характер.

Соціокультурні ознаки дозвіллевої діяльності молоді є орієнтирами для розробки теоретичних і методичних основ підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів до організації дозвілля з певних позицій: актуалізація ролі дозвілля як соціокультурного середовища життєдіяльності молоді, як системи впливу на формування особистості; урахування субкультури молодіжного дозвілля, його стереотипних ознак; відповідність мети та завдань взаємодії вчителя, викладача з молоддю у сфері дозвілля гуманістичній, особистісно орієнтованій концепції розвитку особистості; опертя у процесуальному контексті на інноваційні компоненти: зміст, форми, методи, засоби та ін.

Ключові слова: дозвілля молоді; спосіб життя; розвиток особистості; дозвіллева індустрія; зміст, форми організації дозвілля молоді.

В умовах формування демократичного суспільства особливого значення набуває гуманізація простору життя підрастаючого покоління. Життєдіяльність сучасної молоді здійснюється в умовах складної взаємодії багатьох чинників, що мають, як правило, нелінійний характер і нерідко опосередковують один одного. Дозвілля як важлива складова життєдіяльності молоді може не тільки розвивати особистість, але й руйнувати.

Дозвілля є однією з важливіших сфер життєдіяльності індивіда, у якій взаємопов'язані загальнокультурні, соціокультурні, психолого-педагогічні та інші аспекти його життя. Зміст дозвілля активно впливає на спрямованість особистості, її потреби, мотиви діяльності, інтереси, світогляд та поведінку в соціокультурному просторі.

Метою статті є розгляд дозвілля молоді з позиції виявлення потенційних психолого-педагогічних можливостей щодо його організації та проведення як особистісно розвиваючого середовища життя.

Категорія «спосіб життя» дає змогу комплексно, у взаємозв'язку розглядати основні сфери життєдіяльності людей: працю, побут, громадську діяльність і культуру, виявляти причини їхньої поведінки (стилю життя), обумовленої укладом, рівнем, якістю життя.

З психологічного погляду спосіб життя – це цілісна соціально-психологічна характеристика способу організації життя людини, соціальної групи або суспільства. Спосіб життя включає типові інтереси, цілі, цінності, види діяльності, якими займаються люди [3, с.72]. Дозвілля молоді є важливою сферою способу життя, якісні характеристики його проведення свідчать про розуміння людиною сенсу, спрямованості стратегії власного життєвого шляху.

Як свідчать результати нашого дослідження, достатньо тривалий час категорії «вільний час» та «дозвілля» ототожнювалися. Так, наприклад, аналізуючи сутність вільного часу у філософському енциклопедичному словнику [7, с.183], фіксується, що разом з позитивною тенденцією збільшення вільного часу присутні негативні тенденції заповнення сфери дозвілля явищами антикультури. Найбільш точно, на наш погляд, дозвілля тлумачиться в

словнику Д.Девіда і Дж. Джері [1] як час, вільний від роботи й рутинних домашніх обов'язків і придатний для відновлення, розслаблення, хобі, відпочинку, а також культурних і художніх занять.

Аристотель уперше звернув увагу на зміст дозвіллевого часу, необхідність його використання для особистісного розвитку. Отже, як підтверджують результати нашого дослідження, Аристотель перший у світовій філософії проаналізував специфіку буття людини у сфері вільного часу. Якщо в державній, соціально-політичній, професійно-трудова́й чи іншій діяльності поведінка людини детермінована певними зобов'язаннями, субординацією чи іншими факторами, що корегують позицію людини, то в умовах проведення вільного часу людина орієнтується тільки на свої інтереси й потреби, тобто тільки в цій життєдіяльності вона до кінця залишається сама собою, зважаючи на свої здібності, реалізує себе як особистість.

Найважливішою ознакою вільної діяльності (дозвілля), за нашим висновком, є можливість вибору варіанту дії у вільний час, причому вона значно ширша, ніж в інших сферах життєдіяльності, тому що людина може не тільки вибрати, чим їй займатися, але і взагалі не займатися жодною діяльністю. Б.А. Трегубов звертає увагу на те, що воля вибору завжди обмежена як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами, діапазоном реальних можливостей кожної людини. Насамперед мають бути об'єктивні можливості для вибору, що знаходять своє вираження в певному рівні розвитку соціальної інфраструктури дозвілля, наявності духовних цінностей. Не менш важливе значення мають ставлення людини до вільного часу, особистісні фактори, пов'язані з віком, здоров'ям, родинним станом тощо [5].

Отже, за такого підходу ми можемо зробити висновок, що важливим фактором вибору змісту, форм вільного часу є ставлення людини до нього як цінності буття.

Умови вільного часу багато в чому визначають коло духовних інтересів і потреб людини. Однак кожна людина має значну волю у визначенні цілей своєї діяльності.

Б.А.Трегубов звертає увагу на те, що вплив дозвіллевої діяльності на спосіб життя не завжди має позитивний характер. Свій підхід він аргументує тим, що такі явища, як алкоголізм, азартні ігри тощо виносяться за межі вільного часу, і тим самим немов би знімається проблема пошуку шляхів розвитку особистості у вільний час і відповідно до цього змісту. В одних аспектах зміст вільного часу та його сутність виступають найбільш повно і прозоро, а в інших – завуальовано, часом набуваючи форми вдової вільної діяльності [5].

У зв'язку з цим ми вважаємо, що навіть такі негативні явища, які мають місце в змісті дозвіллевої діяльності, як пияцтво, хуліганство тощо, є ілюзорною формою виявлення сутності вільного часу, тобто вільної діяльності. Насправді у цих заняттях реалізуються практично всі основні ознаки вільної діяльності, а самим їх учасникам соціальна спрямованість занять здається зовсім іншою, ніж вона є. Це і є видимість, ілюзорність вільної діяльності, що виникає в результаті впливу на особистість реальних відношень в об'єктивних умовах, зокрема мікросередовищі.

Це дає підстави стверджувати, що стихійність вибору людиною змісту, структури вільного часу спрямовує її на недоусвідомлюване ставлення до нього як цінності свого буття.

Відомий теоретик дозвілля Ж.Дюмазедьє відзначає, що наступила «цивілізація дозвілля» [2]. Сучасне дозвілля не є вже відпочинком від трудової діяльності і підготовкою до неї, а є самоцінним часом особистості.

У контексті проблеми нашого дослідження актуальною є позиція Р.А.Стеббінса [4] щодо можливостей використання часу дозвілля як часу розвитку особистості. Диференціюючи дозвілля на серйозне і звичайне, він розкриває, як люди можуть перетворювати свій вільний час в оптимальний стиль проведення дозвілля. Серйозне дозвілля Р.А.Стеббінс трактує як заняття аматора (amateur, hobbyist), учасника суспільної (само)діяльності – волонтера, що захоплюють людину численними можливостями і властивою їм комплексністю. Цей вид дозвілля відрізняється від «випадкового», або «несерйозного» дозвілля, що

передбачає зазвичай набагато менше можливостей, є простим за структурою і не потребує досконалості виконання.

І якщо таке поняття, як аматорські заняття, нам відомо (колекціонери, учасники самодіяльності, спортивних змагань і т.д.), то волонтерство у сфері дозвілля – нова категорія в дозвіллезнавстві. У серйозному дозвіллі волонтери – це люди, що створюють свою кар'єру поза роботою, здобуваючи для цього спеціальні навички під час додаткового навчання. Праця добровольця приносить задоволення і надає можливість самореалізуватися. У контексті зазначеного Р.А.Стеббінс наводить класифікацію семи типів організацій, у рамках яких волонтери надають послуги: догляд за особами будь-якого віку, освіта (обслуговування в рамках формальної шкільної системи і поза нею), соціальне забезпечення (охорона дитинства, сімейне консультування, корекція поведінки); дозвіллеві послуги, надані спортивними і неспортивними асоціаціями; служба в релігійних організаціях, участь у цивільних / суспільних (захист інтересів, робота в організаціях, зокрема професійній і іншій організаціях) і політичних акціях. Хоча волонтерство тісно пов'язане з іншими організаціями, можливості цієї форми дозвілля, як відзначає автор, широкі. Воно містить ті види допомоги, які небайдужі люди надають соціальним рухам або родинам і сусідам [4].

Продовжуючи аналіз, Р.А.Стеббінс визначає низку якостей, що характерні для представників серйозного дозвілля (аматорів і волонтерів):

1. Потреба продовжувати заняття, не зважаючи на ті або ті ускладнення.
2. Потреба досягати цілей, переживати важливі моменти дозвілля, що в цілому дає відчуття повноти життя.

3. Серйозне дозвілля відрізняється безліччю постійних переваг як духовних, так і матеріальних. Це самореалізація, духовне зростання, самовираження, відродження або відновлення особистості, відчуття досягнення, підвищення самооцінки, участь у соціальній взаємодії і почуття приналежності до спільноти, а також просте виготовлення виробів тривалого користування (наприклад, живопис, наукова стаття, предмети побуту).

4. Самовинагорода. «Усвідомлення переваг є важливою метою в серйозному дозвіллі».

5. Учасники серйозного дозвілля чітко ідентифікують себе з обраними заняттями.

6. Кожен прояв серйозного дозвілля відрізняється унікальним духом. Центральним його компонентом є груповий соціальний світ, що починає змінювати форму, коли аматори, захоплені визначеною галуззю, тривалий час спільно задовольняють суттєві загальні інтереси. Такий соціальний світ характеризується подіями, що установилися практиками, методами й організаціями, властивими цілком конкретним групам. Вони всі до певної міри об'єднуються напівформальними або встановленими зв'язками.

Звичайне дозвілля відрізняється від серйозного тим, що воно приносить користь саме по собі як відносно нетривала приємна діяльність, що потребує незначного (або взагалі ніякого) спеціального навчання для одержання позитивного результату. До його типів належить гра (у тому числі аматорська), розслаблення (наприклад, посиденьки, денний сон, прогулянки), пасивна розвага (телебачення, книги, музичні записи), активна розвага (азартні ігри, розіграші на вечірках), жваві бесіди і сенсорні відчуття (секс, їжа, випивка).

Розглядаючи категорії серйозного дозвілля, Р.А.Стеббінс не протиставляє його звичайному дозвіллю, яке немов би готує людину до серйозного дозвілля і може розвивати творчий потенціал [4].

Особливу актуальність для нашого дослідження мають погляди на значення дозвілля в розвитку особистості А.Фернхем, П.Хейвен, які зазначають: «...якщо робота призводить до втрати особистого «Я», то дозвілля може компенсувати цю втрату... дозвілля часто використовують для скорочення розриву між реальним та ідеальним «Я». Багато людей присвячують своє дозвілля певній діяльності, намагаючись виразити своє «Я» і показати, якими вони хочуть бути» [6]. Продовжуючи далі, вони констатують, що між особистістю і формою її дозвілля, тобто діяльністю в дозвіллі, існує певний зв'язок, який може призвести до зміни особистості. Аналізуючи дослідження в

галузі факторів мотивації дозвілля, А.Фернхем і П.Хейвен стверджують, що дозвілля впливає на психологічні потреби, які у свою чергу впливають на фізичне та духовне здоров'я, задоволення життям і особистісний ріст.

Виявлено такі соціальні можливості, що надає дозвілля:

- самовираження – використання творчих здібностей та участь у новій діяльності;
- товариські відносини – можливість отримувати підтримку в ігрових відносинах;
- влада – можливість керувати соціальними ситуаціями й перебувати в центрі уваги;
- компенсація – нові незвідані або незвичні переживання;
- надійність – тривалі міцні прихильності, вільні від неприємних змін;
- послуги – можливість допомогти іншим;
- інтелектуально-естетичні можливості – інтелектуальна стимуляція;
- самотність – можливість займатись будь-чим на самоті, не зазнаючи відчуття небезпеки [6].

Характеристика базових понять дає можливість дійти таких висновків:

1. Дозвілля людини є важливим часом її життєдіяльності, головною характеристикою якого має бути його самоцінність.
2. Самоцінність дозвілля ототожнюється з вільним вибором змісту, форм і методів його проведення.
3. Зміст, форми, методи часу дозвілля людини пов'язані зі способом життя людини, для якого суттєвими ознаками є рівень особистісного розвитку, потреби, інтереси, ціннісні орієнтації.
4. Соціокультурні особливості часу життя суспільства та людини в ньому впливають на характеристики дозвіллевого часу: структуру, зміст, форми, стан задоволення та інше.

Дозвілля молоді знаходиться в центрі уваги соціологів, культурологів, психологів та педагогів. З одного боку, йому притаманні динамічні зміни, з

іншого – інфраструктура установ, які займаються організацією дозвілля дітей та молоді, не встигає вчасно реагувати на цю динаміку.

Особливостями дозвілля на сучасному етапі є соціальна й матеріально-фінансова диференціація серед населення, що веде до появи груп, яким недоступні цілі галузі культури масового характеру (кіно, театр, концерти популярних артистів, новинки літератури). І це призводить до відходу цих груп, особливо підлітків, не стільки в «домашні» форми культури, скільки (що соціально і кримінально небезпечно) у неорганізоване спілкування. Усе активніше входить у простір наукових досліджень соціології поняття «субкультура дозвілля». Композиторами пишеться спеціальна музика для відпочинку молоді, створюються відеокліпи. Існує індустрія молодіжного дозвілля, що у свою чергу формує певні цінності. Нове покоління вже не може жити нормами старших, які також стають активними споживачами дозвіллевої індустрії молоді: перегляд фільмів, слухання молодіжної музики з відповідними відеокліпами тощо.

Завдяки інформаційному впливу молодь опиняється у владі стереотипів, що нав'язують модель проведення вільного часу. Засоби масової комунікації, медіа-ресурси, з одного боку, заповнюють час дозвілля, з іншого – продукують уявлення про кращі варіанти його проведення. Телебачення, комп'ютерні ігри, спілкування й розваги в мережі Інтернет впливають на зміст, форми, методи проведення дозвілля. При цьому творчий саморозвиток перестає розглядатися як можлива сфера дозвілля підростаючого покоління.

Динамічні зміни в засобах комунікації змінюють звичні практики спілкування. Новий інформаційний простір надає специфіку спілкуванню, особливо серед молоді.

Разом із цим слід зазначити, що не тільки зовнішні фактори спрямовують зміст, форми дозвілля молоді. Внутрішній світ особистості має важливе значення для вибору тієї або іншої форми дозвілля. Чим вище духовний стан особистості, тим більш різноманітним є її вибір, що передбачає розширення якісного використання новітнього інформаційного простору. Саме ця молодь

створюють співтовариства, групи зі спілкування, презентації тощо й обмінюються ними в мережі Інтернет. Наприклад, аналіз контактних груп спілкування в мережі Інтернет свідчить про творчий саморозвиток особистості за допомогою співтовариств такої спрямованості: «Подорожі», «Прикрась свій світ», «Це – цікаво», «Фотографія як мистецтво», «Віршів прозорих переливи», «Літературна Галактика», «Вчимося малювати» та інші.

Аналізуючи особливості дозвілля молоді, ми зважали на те, що зміни в суспільному житті, безумовно, внесли зміни в інфраструктуру часу дозвілля. Але, зважаючи на надбання попередніх років та особливості сучасності, можна спроектувати таку організаційну модель дозвілля, яка б, з одного боку, задовольняла потреби молоді, з іншого – сприяла їх особистісному розвитку.

Керуючись провідними ідеями соціології, культурології дозвілля, у своєму дослідницькому виборі ми виходили з того, що соціокультурні ознаки дозвіллевої діяльності молоді є орієнтирами для розробки теоретичних і методичних основ підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів до організації дозвілля з певних позицій:

а) актуалізація ролі дозвілля як соціокультурного середовища життєдіяльності молоді, як системи впливу на формування особистості;

б) урахування субкультури молодіжного дозвілля, його стереотипних ознак;

в) відповідність мети та завдань взаємодії вчителя, викладача з молоддю у сфері дозвілля гуманістичній, особистісно орієнтованій концепції розвитку особистості;

г) опертя у процесуальному контексті на інноваційні компоненти: зміст, форми, методи, засоби та ін.

З вищезазначеного випливає, що дозвілля молоді характеризується особливостями, які є результатом соціокультурних змін суспільства. Ці особливості визначають типологію дозвіллевої діяльності, її функціональні, змістові характеристики.

Усвідомлення особливостей дозвіллевої сфери молоді спонукає нас до теоретико-методичного обґрунтування змісту, форм і методів зазначеного напрямку і відповідного йому процесу підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів до організації дозвілля.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Джери Дэвид, Большой толковый социологический словарь. В 2-х томах / Дэвид Джери, Джулия Джери. пер. с англ. Н.Н.Марчук Том 1 А-О – Москва: Вече: АСТ, 1999. – 544 с.
2. Дюмазедье Ж. На пути к цивилизации досуга // Вестн. Моск. ун-та. Сер.12, Социально- политические исследования. – 1993.– №1.- С.83-88
3. Немов Р.С. Психология: Словарь-справочник: В 2ч. – М.:Изд-во ВЛАДОС – ПРЕСС, 2003. –ч.2. – 352с.
4. Стеббинс Р.А. Свободное время: к оптимальному стилю досуга (взгляд из Канады) [Электронный ресурс] Режим доступа: http://www.i-u.ru/biblio/arhiv/articles/stebbins_svobvremia/default.asp
5. Трегубов Б.А. Свободное время молодежи: сущность, технология, управление. Л., Изд-во ЛГУ, 1991 – 151 с.
6. Фернхем Адриан, Хейвен Патрик Личность и социальное поведение- Personality and social behaviour СПб. [и др.] Питер. – 2001. – 360 с. табл.
7. Философский энциклопедический словарь. /Редкол.: С.С.Аверинцев, Э.А.Араб-Оглы, Л.Ф.Ильичев и др. – 2-е изд. – М.: 1989 – 815 с.